

LAMMIN PITÄJÄN
ASUTUSKEHITYKSEN REKONSTRUOINTI
RYHMÄKYLISTÄ HAJAKYLIIN 1694–1855

Väestöluettelotietojen hyödyntäminen
uuden ajan asutuksen paikantamisessa

Juha Riihiranta

Opinnäytetyö
Alueidenkäytön suunnittelu
Maanmittausinsinööri (ylempi AMK)

2017

Tekniikan ja liikenteen ala
Alueidenkäytön suunnittelu
Maanmittausinsinööri (ylempi AMK)

Tekijä	Juha Riihiranta	Vuosi	2017
Ohjaaja	TkT Aune Rummukainen		
Työn nimi	Lammin pitäjän asutuskehityksen rekonstruointi ryhmäkylistä hajakyliin 1694–1855 : Väestöluettelotietojen hyödyntäminen uuden ajan asutuksen paikantamisessa		
Sivu- ja liitemäärä	199 + 5		

Monilla aloilla, kuten maankäytön suunnittelussa, historian- ja maisemantutkimuksessa sekä arkeologiassa, tarvitaan asutusrakenteen historiasta ja kerroksellisuudesta kertovaa aineistoa. Käytettävissä olevaan historialliseen kartta-aineistoon liittyy paljon puutteita ja rajoituksia, ja niinpä suomalaisasumukset on merkitty karttoja kattavammin ja yhteismitallisemmin erilaisiin väestöluetteloihin paikoin 1900-luvun alkupuoliskolle asti. Tutkimuksessa selvitetään, miten historiallisten väestöluetteloiden sisältämiä paikkatietoja voidaan hyödyntää uuden ajan maaseutuasutuksen paikantamisessa.

Väestöluetteloiden sisältämiä epäsuoria sijaintitietoja, kuten talon- ja torpannimiä, pyrittiin geokoodaamaan digitaalseksi paikkatiedoksi etelähämäläisen Lammin pitäjän alueelta. Geokoodauksen viiteaineistoina käytettiin muun muassa eri-ikäisiä suurimittakaavaisia karttoja, kiinteistönmuodostumistietoja, asumusten haltijaketjuja ja asuminen sijaintiviittauksia. Tutkimuksessa onnistuttiin paikantamaan yksityiskohtaisesti merkittävä osa väestöluetteloihin kirjatusta lammilaisasumuksista poikkileikkausvuosina 1694, 1773 ja 1855. Ensimmäinen poikkileikkausajankohta kuvaa aikaa ennen ruotujako- ja torpparilaitosta, toinen aikaa ennen isojakoa ja talonpoikaistorppia sekä kolmas torpparilaitoksen suuruuden ja toisaalta isojaon jälkeistä siirtotila-aikaa.

Tutkimuksen perusteella väestöluettelotietoja voidaan hyödyntää maaseutuasumusten paikantamisessa ja asutusrakenteen kehityksen analysoinnissa ainakin länsisuomalaisilla alueilla, joissa yleinen asutuskehitys sekä käytettävissä oleva kartta- ja väestölueteloaineisto ovat pääpiirteissään yhteneväisiä Lammin kanssa. Menetelmän ansiosta asumusten paikantamista ei tarvitse sitoa karttojen laadinta-ajankohtiin tai aluerajauksiin, vaan tutkimus voidaan kohdentaa ajallisesti ja alueellisesti tarkoituksenmukaisella tavalla. Väestöluettelotiedot tuovat lisäarvoa erityisesti 1800-luvun asutuksen tarkasteluun ja maaseudun haja-asutuskehityksen tutkimiseen.

Asiasanat	asutus, asutushistoria, geokoodaus, historiallinen paikkatieto, Lammi, vanhat kartat, väestöluettelo
Muita tietoja	Työhön liittyy Lammin vuosien 1694, 1773 ja 1855 asumuksista tuotettu paikkatietoaineisto ESRI Shape -muodossa (ETRS-TM35FIN).

School of Technology, Communication and Traffic
Master's Degree Programme in Land Use Planning
Master of Engineering

Author	Juha Riihiranta	Year	2017
Supervisor	Aune Rummukainen, D.Sc. (Tech.)		
Subject of thesis	Reconstruction of Settlement Development from Residential Villages to Sparsely-Populated Villages in Lammi Area in 1694–1855 : Utilization of Population Records to Locate Old Dwellings of the Modern History		
Number of pages	199 + 5		

Land use planning, history and landscape research and archeology need data about history and stratification of settlement structure. There are lots of defects and confines in available historical maps and so Finnish settlement has been marked on the historical population records more inclusively and more commensurably than on the available old maps. In some places it is similar until the early 20th century. This study finds out how the geographic data of the population records can be utilized to locate rural settlement of the modern history.

Indirect positions, like names of real estates and crofts which are included in the population records, were geocoded to digital geographic data from the historical Lammi area in the southern part of Finland. Large-scale maps, data of real estate formations, holder chains of dwellings, and etymologies of place names were used as a reference dataset of the geocoding. The study succeeded in locating a significant part of Lammi's dwellings which are entered in the population records in 1694, 1773 and 1855. The first cross section time reconstructs a time before the Allotment System and the Institution of Crofters, the second one a time before the Basic Land Consolidation and crofts of peasants' farms, and the third one a time with the most crofts and a time after the Basic Land Consolidation.

As a result the study showed that data of population records can be utilized to locate old settlement and to analyze history of settlement structure at least in the westerly part of Finland where a residential development and available maps and population records coincide with Lammi area. Thanks to the method positioning is not tied to dates or framings of maps but a study can be targeted temporally and regionally in an appropriate manner. Population records have an added value in particular to analyzing the 19th century settlement in Finland and to researching a development of Finnish scattered settlement.

Key words	geocoding, historical geographic data, historical maps, Lammi, population record, settlement, settlement development
Special remarks	The thesis includes a GIS data about residential areas of Lammi in 1694, 1773 and 1855 in ESRI Shape format (ETRS-TM35FIN).

ALKUSANAT

Tämä tutkimus on ollut pitkä ja kiintoisa projekti. Sen aihe on kummunnut paitsi käytännön tarpeista myös kotiseuturakkaudesta ja kiinnostuksesta sen menneisyyteen. Työssäni maankäytön suunnittelijana kaipaen usein suunnittelun tueksi aineistoa, josta selviäisi suunnittelualueen asutushistoria ja asutuksen ajallinen kerroksellisuus. Jatko-opintoni ovat tarjonneet mainion mahdollisuuden selvittää väestöluettelotietojen hyödyntämismahdollisuuksia tällaisen aineiston tuottamisessa.

Tutkimuksessa on ainutlaatuisella tavalla ollut mahdollista yhdistää vanhoihin karttoihin ja väestöluetteluihin, geoinformatiikkaan, kiinteistötekniikkaan ja historian tutkimukseen liittyvä kiinnostukseni ja osaamiseni. Kiitän Jalmari Finnen Säätiötä ja Suomen Kulttuurirahaston Hämeen rahastoa saamastani taloudellisesta tuesta sekä luottamuksesta tutkimussuunnitelmaani kohtaan.

Kiitän kaikkia, jotka ovat tavalla tai toisella auttaneet tutkimus- ja raportointiprosessin eri vaiheissa. Esitän lämpimät kiitokseni tutkimukseni valvojalle ja ohjaajalle yliopettaja, TkT Aune Rummukaiselle. Viestinnän opettaja Tuija Haapasalmea kiitän raportointiin liittyvistä arvokkaista neuvoista. Työantajaani Ramboll Finlandia kiitän joustavasta suhtautumisesta jatko-opintoihini sekä tutkimusolosuhteiden järjestämisestä. Kiitoksen ansaitsevat totta kai myös työkaverini.

Lammin pitäjän historian kolmannen osan kirjoittaja, kotiseutuneuvos Kaisu Koskue ansaitsee kiitoksen paikannusaineistoon tutustumisestaan sekä arvokkaista kommentistaan. Serkkuani, historian harrastaja Tomi Riihirantaa kiitän viimeistelyvaiheessa olleeseen aineistoon tutustumisesta ja kommentoinnista sekä vanhan asutuksen paikantamiseen liittyvistä keskusteluista.

Kiitän johtava asiantuntija Kari Rantalaista mahdollisuudesta päästä tutkimaan alkupe-
räiskarttoja ja erikoisluetteloita Maanmittauslaitoksen arkistoon Jyväskylään. Paikkatieto-
suunnittelija Kari Jokelaa kiitän RHR-aineiston luovuttamisesta käyttöni Hämeenlin-
nan kaupungin alueelta. Riksarkivetin Johan Gässte ansaitsee kiitoksen vuoden 1750
pitäjänkarttaan liittyvän aineistopyyntöni toteuttamisesta. Väitöstutkimusta tehnyttä TM
Jaakko Mikkolaa kiitän Lammin historiaan liittyneistä poikkitieteellisistä keskusteluista
sekä avusta väkilukutaulutietojen hankinnassa.

Suurimmat kiitokseni osoitan kaikkein rakkaimmilleni – Elinalle ja lapsillemme. Ilman teiltä saamaani tukea ja ymmärrystä tämä työ olisi jäänyt toteutumatta. Samalla omistan tutkimukseni teille Ella ja Niilo. Näitä samoja asuinpaikkoja teidänkin esi-isänne ja -äitinne ovat menneinä vuosisatoina asuttaneet.

Äijälän siirtotilalla lokakuussa 2017

Juha Riihiranta

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	
ABSTRACT	
ALKUSANAT	
TAULUKKOLUETTELO	
KUVIOLUETTELO	
KÄSITELUETTELO	

1	JOHDANTO	1
1.1	TUTKIMUKSEN TAUSTA	1
1.2	TUTKIMUSTEHTÄVÄ	2
1.3	TUTKIMUKSEN RAJAUKSET	3
1.4	AIKAISEMPI TUTKIMUS	5
1.5	TUTKIMUKSEN RAKENNE	8
2	ASUTUS- JA KIINTEISTÖHISTORIA	9
2.1	MAASEUTUASUTUKSEN YLEINEN KEHITYS	9
2.2	SARAJAKO	11
2.3	RUOTUJAKOLAITOS JA TORPPARILAITOS	13
2.4	ISOJAKO JA UUSJAKO	14
2.5	TORPPARILAITOKSEN LAAJENEMINEN	16
2.6	1900-LUVUN MAAREFORMIT	18
3	GEOINFORMATIIKKA	20
3.1	PAIKKATIEDON MUODOT	20
3.2	GEOKODAAUS	21
3.2.1	Käsiteanalyysi	21
3.2.2	Väestöluettelotietojen geokoodaus	23
3.3	GEOREKISTERÖINTI	24
3.3.1	Käsiteanalyysi	24
3.3.2	Historiallisten karttojen georekisteröinti	25
3.4	VEKTORINTI	27
3.4.1	Käsiteanalyysi	27
3.4.2	Historiallisten karttojen vektorointi	28
4	AINEISTOT	30
4.1	VÄESTÖLUETTELOT LÄHDEAINEISTONA	30
4.2	VÄESTÖLUETTELOLÄHTEET	30
4.2.1	Henkikirjat	30
4.2.2	Rippikirjat	33
4.2.3	Maakirjat	34
4.2.4	Suomen asutuksen yleisluettelot	36
4.2.5	Katselmusrullat	38
4.3	VANHAT KARTAT LÄHDEAINEISTONA	39
4.4	ENSISIJAISET KARTTALÄHTEET	42
4.4.1	Nuoremmat geometriset kartat	42
4.4.2	Maanjakokartat	44
4.4.3	Tilus- ja osittamiskartat	48
4.4.4	Senaatin kartastot	50
4.4.5	Maanmittaushallituksen pitäjänkartat	52
4.4.6	Suomalaiset topografikartat	53
4.4.7	Peruskartat	55
4.5	TOISSIJAISET KARTTALÄHTEET	56
4.5.1	1600-luvun yleis- ja lääninkartat	56
4.5.2	Maanmittauskomission pitäjänkartta	57
4.5.3	Suomen rekognosointikartasto	59
4.5.4	Kalmbergin kartasto	62
4.5.5	1800-luvun pitäjänkartat	63
4.5.6	Kihlakunnankartta ja taloudelliset kartat	65

5 MENETELMÄT JA TYÖVAIHEET.....	67
5.1 ASUMUSTEN GEOKODAAUS.....	67
5.2 POIKKILEIKKAUSAJANKOHTIEN ERITYISPIIRTEET.....	69
5.3 GEOKODATTUJEN ASUMUSTEN VEKTOROINTI.....	71
5.4 METATIEDOT	73
5.5 TARKASTELUALUEET	73
6 LAMMIN ASUMUSTEN GEOKODAAUS.....	76
6.1 ARRAJOKI.....	76
6.2 ARRANKORVEN JAKOKUNTA	76
6.3 HAUHIALAN JAKOKUNTA.....	80
6.4 ISO-EVON JAKOKUNTA	88
6.5 JAHKOLA	91
6.6 KAITALAN–TANTTILAN JAKOKUNTA	93
6.7 KATALOINEN	97
6.8 KIRKONKYLÄN JAKOKUNTA.....	102
6.9 KOSTILA	106
6.10 KURKIJÄRVI	107
6.11 KUURIKKA.....	112
6.12 KÄTTÄRLÄN JAKOKUNTA	113
6.13 LIESON JAKOKUNTA	116
6.14 MOMMILA-HIETOINEN	120
6.15 MONTOLA	124
6.16 MULKOLA	127
6.17 OITENKYLÄ	128
6.18 PAAKKOLA.....	129
6.19 PAKKASELA	131
6.20 PALONEN.....	132
6.21 PAPPILA	134
6.22 PERINKÄÄ	136
6.23 PIENISTÖ	139
6.24 PORKKALAN JAKOKUNTA	141
6.25 RIIKONEN.....	144
6.26 RIPPOLA	147
6.27 RONNI	148
6.28 SYRJÄNTAKA	150
6.29 TAKAPERÄ	152
6.30 TIRMULA.....	153
6.31 TOMMALA	155
6.32 VANHAKARTANO.....	156
6.33 VESTOLA	159
6.34 VÄHÄ-EVO	160
6.35 YLÄNNE.....	161
7 TULOKSET.....	165
7.1 VÄESTÖLUETTELOT MERKITTÄVÄ LÄHDEAINEISTO UUDEN AJAN ASUMUSTEN PAIKANTAMISESSA	165
7.2 HAVAINTOJA LAMMIN ASUMUSTEN PAIKANTAMISESTA	166
7.3 ISOJAKOKARTTOIHIN TALLENTUNUT MONIPUOLISTA TIETOA ASUTUSKEHITYKSESTÄ	172
7.4 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS.....	173
7.5 TUTKIMUKSEN HYÖDYNNETTÄVYYS JA JATKOTUTKIMUSTARPEET	174
8 YHTEENVETO.....	177
LÄHTEET	181
LIITTEET	199
LIITE 1: LAMMIN ASUMUKSISTA TUOTETUN PAIKKATIETOAINEISTON METATIEDOT	200
LIITE 2: TAULUKKO LAMMIN PITÄJÄN ASUMUKSISTA VUOSINA 1694, 1773 JA 1855	204

LIITE 3: REKONSTRUKTIO LAMMIN PITÄJÄN ASUTUKSESTA VUONNA 1694

LIITE 4: REKONSTRUKTIO LAMMIN PITÄJÄN ASUTUKSESTA VUONNA 1773

LIITE 5: REKONSTRUKTIO LAMMIN PITÄJÄN ASUTUKSESTA VUONNA 1855

TAULUKKOLUETTELO

TAULUKKO 1. LAMMILTA LAADITTUJEN NUOREMPIEN GEOMETRISTEN KARTTOJEN MITTAUSAJANKOHDAT (DIGITAALIARKISTO 2017Ä; MAANMITTAUSLAITOS 2017A)	43
TAULUKKO 2. LAMMILTA LAADITTUJEN ISOJAKOKARTTOJEN MITTAUSAJANKOHDAT (MM. MAANMITTAUSLAITOS 2017A).....	44
TAULUKKO 3. LAMMILTA LAADITTUJEN UUSJAKOKARTTOJEN MITTAUSAJANKOHDAT VV. 1850–1950 (MM. MAANMITTAUSLAITOS 2017A)	47
TAULUKKO 4. TUTKIMUKSEN TARKASTELUALUEET.	74
TAULUKKO 5. TUTKIMUKSESSA PAIKANTAMATTA JÄÄNEIDEN LAMMILAISASUMIEN MÄÄRÄT TARKASTELUALUEITTAIN	170

KUVIOLUETTELO

KUVIO 1. TUTKIMUKSEN ALUERAJAUS	5
KUVIO 2. KARTTAESITYS VUODEN 1560 ASUTUSLUETTELOJEN MUKAISESTA KANTA-HÄMEEN ASUTUKSESTA (SOMERPALO & LUPPI 2003, 11)	7
KUVIO 3. SUURIMITTAKAAVAISEEN KARTTA-AINEISTOON PERUSTUVA REKONSTRUOINTI LAMMIN KATALOISTEN KYLÄN MAANKÄYTÖN KEHITYKSESTÄ (RIIHIRANTA 2009).....	8
KUVIO 4. OSA KATALOISTEN RYHMÄKYLÄSTÄ NOIN VUONNA 1910 (TUNTEMATON KUVAAJA / ULJAS KIURUN KOKOELMAT)	9
KUVIO 5. HAKAINPERÄN–PIETILÄN USEASTA RAKENNUKSESTA KOOSTUVA YKSITTÄISASUMUS KATALOISTEN KYLÄSSÄ (TUNTEMATON KUVAAJA / LEENA MUKKILAN KOKOELMAT).....	10
KUVIO 6. YHDEN RAKENNUKSEN YKSITTÄISASUMUS PALOSTEN KYLÄSSÄ VUONNA 1908 (A. O. HEIKEL / MUSEOVIRASTO).....	11
KUVIO 7. HAUHIALAN JA VILKKILÄN KYLIEN SEKÄ HALILAN YKSINÄISTALON TONTTIMAAT VUODEN 1706 GEOMETRISSESSA KARTASSA (KANSALLISARKISTO 1706B)	12
KUVIO 8. MONTOLAN KYLÄTONTTI ISOJAON UUDISTUSKARTASSA (MAANMITTAUSLAITOS 1787D).....	15
KUVIO 9. LAMMIN KIRKKOPITÄJÄN TALOLLISTEN/LAMPUOTIEN JA TORPPARIEN MÄÄRÄT (KPL) VV. 1694–1890 (DIGITAALIARKISTO 1694B; DIGITAALIARKISTO 2017Y).....	17
KUVIO 10. KÄSITEKAAVIO SIJAINTIIN LIITTYVISTÄ KÄSITTEISTÄ (GEOINFORMATIIKAN SANASTO 2014).....	20
KUVIO 11. GEOKOODAUKSEN PERUSTASOT (MUKAILLEN GOLDBERG 2008, 26).....	22
KUVIO 12. PROSESSIKAAVIO PAPERIKARTAN MUUTTAMISESTA DIGITAALISEKSI PAIKKATIEDOKSI.....	24
KUVIO 13. KUVITTEELLINEN ESIMERKKI 1600-LUVUN KARTAN GEOREKISTERÖINNISSÄ KÄYTETYISTÄ VASTINPISTEISTÄ (MÖKKÖNEN 2006, 27).....	26
KUVIO 14. YKSI- JA MONIOSAISET VEKTORITYYPIT (HUISMAN & DE BY 2009; ESRI 2017)	28
KUVIO 15. NÄYTE VUODEN 1855 HENKIKIRJASTA KATALOISTEN MAAKIRJATALOJEN 2–5 KOHDALTA (DIGITAALIARKISTO 1855)	32
KUVIO 16. NÄYTE VV. 1768–1773 RIIPIKIRJA-AUKEAMASTA KURKIJÄRVEN KARTANON TORPPASIVULTA (DIGITAALIARKISTO 2017H)	34

KUVIO 17. NÄYTE VUODEN 1694 MAAKIRJA-AUKEAMASTA HIETOSTEN, YLÄNNÄISTEN JA JAHKOLAN KYLIEN KOHDALTA (DIGITAALIARKISTO 1694A)	35
KUVIO 18. NÄYTE SAY:N AUKEAMASTA VV. 1694–1713 (DIGITAALIARKISTO 2017B)	37
KUVIO 19. NÄYTE HÄMEEN LÄÄNIN JALKAVÄKIRYKMENTIN VUODEN 1767 PÄÄKATSELMUSLUETTELOSTA KURKIJÄRVEN, PALOSTEN JA KATALOISTEN RUOTUSOTILAIDEN KOHDALTA (KANSALLISARKISTO 1767A)	39
KUVIO 20. LAMMIN PITÄJÄN ALUEELTA LAADITTUJEN KARTTOJEN AJALLINEN ULOTTUVUUS	42
KUVIO 21. NÄYTE KURKIJÄRVEN SÄTERIÄ KOSKEVAN GEOMETRISEN KARTAN ASUMUSMERKINNÖISTÄ VUODELTA 1691 (KANSALLISARKISTO 1691)	43
KUVIO 22. NÄYTE KATALOISTEN ISOJAKOKARTAN ASUMUSMERKINNÖISTÄ VUODELTA 1783 (MAANMITTAUSLAITOS 1783A)	46
KUVIO 23. NÄYTE PAKKASELAN UUSJAON UUDISTUSKARTAN ASUMUSMERKINNÖISTÄ VUODELTA 1906 (KANSALLISARKISTO 1906)	47
KUVIO 24. NÄYTE LIESON SOTILASTORPPAMAIDEN JAKOKARTASTA VUODELTA 1837 (KANSALLISARKISTO 1837)	48
KUVIO 25. NÄYTE KAITALAN APPOLAN VUODEN 1836 HALKOMISKARTAN ASUMUSMERKINNÖISTÄ (MAANMITTAUSLAITOS 1836)	49
KUVIO 26. NÄYTE SELIN TORPAN ASUMUSMERKINNÖISTÄ VUOKRA-ALUEJÄRJESTELYN KARTALLA VUONNA 1922 (MAANMITTAUSLAITOS 1922A)	50
KUVIO 27. NÄYTE SENAATIN SOTA-ASIAINTOIMITUSKUNNALLE LUOVUTETUSTA TOPOGRAFISESTA KARTASTOSTA ARRANKORVEN KYLÄN KOHDALTA (DIGITAALIARKISTO 1885C)	51
KUVIO 28. NÄYTE VENÄLÄISEEN ALKUPERÄISKARTASTOON PERUSTUVASTA SUOMENNETUSTA TOPOGRAFISESTA KARTASTA 1:42 000 (JUHA RIIHIRANNAN KOTIARKISTO 2017)	52
KUVIO 29. NÄYTE VUONNA 1937 PAINETUSTA PITÄJÄNKARTTALEHDESTÄ NIIPALAN, HAKKALAN, KIRKONKYLÄN JA TIRMULAN KYLIEN KOHDALTA (MAANMITTAUSHALLITUS 1937D)	53
KUVIO 30. NÄYTE VUONNA 1948 PAINETUSTA TOPOGRAFIKARTTALEHDESTÄ JAHKOLAN KYLÄN KOHDALTA (PUOLUSTUSVOIMAT 1948B, © PUOLUSTUSVOIMAT 2013, LUPANRO 75/2013)	54
KUVIO 31. NÄYTE VUONNA 1950 PAINETUSTA PERUSKARTTALEHDESTÄ KOSTILAN KYLÄN KOHDALTA (MAANMITTAUSHALLITUS 1950)	55
KUVIO 32. NÄYTE LARS SCHRODERUKSEN TEKEMÄSTÄ LÄNGELMÄVEDEN VESISTÖREITTIÄ KUVAAVASTA VESISTÖKARTASTA VUODELTA 1653 (JYX-JULKAISUARKISTO 1653)	57
KUVIO 33. NÄYTE HANS LÖWENDAHLIN PITÄJÄNKARTASTA VUODELTA 1750 MOMMILA-HIETOISTEN KARTANON KOHDALTA (JOHAN GÄSSTE / RIKSARKIVET)	58
KUVIO 34. NÄYTE 1700-LUVUN MAANMITTAUSKONSEPTISTA KATALOISTEN JA KURKIJÄRVEN KYLIEN KOHDALTA (KANSALLISARKISTO 2017B)	59
KUVIO 35. NÄYTE VUODEN 1779 REKOGNOSOINTIIN PERUSTUVASTA KARTTALEHDESTÄ KOSTILAN–YLÄNTEEN ALUEELTA, VIIMEISTELTY VERSIO (HARJU 2012, 286)	60
KUVIO 36. NÄYTE VUODEN 1779 REKOGNOSOINTIIN PERUSTUVASTA KARTTALEHDESTÄ KOSTILAN–YLÄNTEEN ALUEELTA, VIIMEISTELEMÄTÖN VERSIO (ALANEN & KEPSU 1989, 191)	61
KUVIO 37. NÄYTE 1850-LUVUN PUOLIVÄLISSÄ JULKAISTUSTA KALMBERGIN KARTASTOSTA VÄHÄ-EVON JA ISO-EVON KYLIEN KOHDALTA (KANSALLISKIRJASTO 1855B)	63
KUVIO 38. NÄYTE LAMMIN PITÄJÄNKARTASTA KIRKONKYLÄN JAKOKUNNAN KOHDALTA (DIGITAALIARKISTO 1842)	64

KUVIO 39. NÄYTE VUONNA 1920 PAINETUSTA SUOMEN TALOUDELLISESTA KARTASTA ORMAJÄRVEN ETELÄPUOLISELTA ALUEELTA (MAANMITTAUSHALLITUS 1920).....	66
KUVIO 40. PROSESSIKUVAUS TUTKIMUKSESSA KÄYTETYISTÄ MENETELMISTÄ.....	67
KUVIO 41. PROSESSIKAAVIO VUODEN 1694 LAMMILAISASUMUSTEN GEOKOODAAMISESTA.....	69
KUVIO 42. TUTKIMUKSEN TARKASTELUALUEET	75
KUVIO 43. OTE ARRAJOEN VUODEN 1839 TILUSKARTASTA (MAANMITTAUSLAITOS 1839B)	76
KUVIO 44. OTE ARRANKORVEN ISOJAKOKARTASTA VUODELTA 1787 (MAANMITTAUSLAITOS 1787A)	77
KUVIO 45. OTE ARRANKORVEN REKOLAN TILUSKARTASTA VUODELTA 1805 (MAANMITTAUSLAITOS 1805)	79
KUVIO 46. OTE HAUHIALAN JAKOKUNNAN VUODEN 1795 ISOJAON UUDISTUSKARTASTA HAUHIALAN RYHMÄKYLÄN KOHDALTA (KANSALLISARKISTO 1795).....	81
KUVIO 47. OTE HAUHIALAN JAKOKUNNAN VUODEN 1795 ISOJAON UUDISTUSKARTASTA YLÄNNÄISTEN JA ONNIVUOREN ASUMUSTEN KOHDALTA (KANSALLISARKISTO 1795)	82
KUVIO 48. OTE HAUHIALAN JAKOKUNNAN VUODEN 1931 UUSJAKOKARTASTA HAUHIALAN JA VILKKILÄN VANHOJEN RYHMÄKYLÄN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1931A)	84
KUVIO 49. OTE KALMBERGIN KARTASTOSTA HAUHIALAN JAKOKUNNAN JA RONNIN KYLÄN KOHDALTA (KANSALLISKIRJASTO 1855B)	85
KUVIO 50. HAMPALAN TORPAN TONTTI VUODEN 1865 JAKOKARTASSA (MAANMITTAUSLAITOS 1865).....	87
KUVIO 51. OTE ISO-EVON ISOJAON UUDISTUSKARTASTA (MAANMITTAUSLAITOS 1872A).....	89
KUVIO 52. OTE ISO-EVON ESKOLAN HALKOMISKARTASTA, JOHON ON PIIRRETTY MM. MÄYRÄN TORPANPAIKKA (MAANMITTAUSLAITOS 1890)	90
KUVIO 53. OTE JÄHKOLAN ISOJAONJÄRJESTELYN TOIMITUSKARTASTA VUODELTA 1868 (MAANMITTAUSLAITOS 1868).....	92
KUVIO 54. OTE JÄHKOLAN VUODEN 1931 UUSJAKOKARTASTA VANHAN KYLÄTONTIN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1931B)	93
KUVIO 55. OTE KAITALAN–TANTTILAN JAKOKUNNAN ISOJAON UUDISTUSKARTASTA (KANSALLISARKISTO 1777) .	94
KUVIO 56. OTE TANTTILAN RINTAMAITA ESITTÄVÄSTÄ VUODEN 1859 TILUSKARTASTA (MAANMITTAUSLAITOS 1859)	96
KUVIO 57. OTE VUODEN 1653 VESISTÖKARTASTA KATALOISTEN ASUMIEN KOHDALTA (JYX-JULKAISUARKISTO 1653).....	98
KUVIO 58. OTE PAAKKALAN ISOJAON UUDISTUSKARTASTA VUODELTA 1797 (KANSALLISARKISTO 1797)	99
KUVIO 59. OTE KATALOISTEN UUSJAKOKARTASTA 1900-LUVUN ALUSTA (KANSALLISARKISTO 1910)	100
KUVIO 60. OTE KATALOISTEN ÄIJÄLÄN HALKOMISKARTASTA VUODELTA 1866 (MAANMITTAUSLAITOS 1866A) .	101
KUVIO 61. OTE KALMBERGIN KARTASTOSTA KATALOISTEN, KURKIJÄRVEN JA PAKKASELAN KYLIEN SEKÄ KÄTTÄRLÄN JAKOKUNNAN KOHDALTA (KANSALLISKIRJASTO 1855B)	102
KUVIO 62. OTE KIRKONKYLÄN JAKOKUNNAN ISOJAKOKARTASTA NIIPALAN (VAS.), HAKKALAN JA KIRKONKYLÄN TONTTIMAIDEN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1774)	103
KUVIO 63. OTE KIRKONKYLÄN JAKOKUNNAN ISOJAKOKARTASTA SOTAMIESTENMAAN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1774)	104
KUVIO 64. OTE HAKKALAN VUOKRA-ALUEJÄRJESTELYN KARTTAAN PIIRRETYISTÄ OUTSILLAN TORPAN TILUKSISTA (MAANMITTAUSLAITOS 1924A)	105

KUVIO 65. OTE VANHAKARTANON JAKOKUNNAN ISOJAON UUDISTUSKARTASTA KOSTILAN KYLÄN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1872c).....	106
KUVIO 66. OTE KURKIJÄRVEN ISOJAON UUDISTUSKARTASTA VUODELTA 1796 (KANSALLISARKISTO 1796)	108
KUVIO 67. OTE KURKIJÄRVEN ISOJAON UUDISTUSKARTASTA MIEKOJAN VARRESSA SIJAINNEEN RAKUUNATORPAN KOHDALTA (KANSALLISARKISTO 1796).....	109
KUVIO 68. OTE TALOUDELLISESTA KARTASTA KATALOISTEN–RIPPOLAN ALUEEN KOHDALTA (MAANMITTAUSHALLITUS 1920).....	110
KUVIO 69. OTE KURKIJÄRVEN VUOKRA-ALUEIDEN JÄRJESTELYTOIMITUKSEN KARTASTA TAKUN TORPAN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1921c).....	111
KUVIO 70. OTE KUURIKAN ISOJAON UUDISTUSKARTASTA KYLÄN TONTTIMAAN KOHDALTA (KANSALLISARKISTO 1800).....	113
KUVIO 71. OTE KÄTTÄRLÄN JAKOKUNNAN GEOMETRISESTA KARTASTA (KANSALLISARKISTO 1706B).....	114
KUVIO 72. OTE KÄTTÄRLÄN JAKOKUNNAN TILUSKARTASTA VUODELTA 1787 VIIALAN (VAS.) JA KÄTTÄRLÄN– LEPISTÖN TONTTIMAIDEN KOHDALTA (KANSALLISARKISTO 1787A)	115
KUVIO 73. OTE LEPISTÖN HALKOMISKARTASTA VUODELTA 1851 LEPISTÖN LASSILAN (YLH.) JA AHOMÄEN TALONOSIEN TONTTIMAIDEN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1851B)	116
KUVIO 74. OTE MAANMITTAUSKOMISSIION VUODEN 1750 PITÄJÄNKARTASTA LIESON TONTTIMAIDEN KOHDALTA (JOHAN GÄSSTE / RIKSARKIVET).....	117
KUVIO 75. OTE LIESON ISOJAON UUDISTUSKARTASTA KYLÄTONTTIENTIEN KOHDALTA (KANSALLISARKISTO 1806)....	117
KUVIO 76. OTE LIESON ÄIJÄLÄN HALKOMISKARTASTA VUODELTA 1842 (MAANMITTAUSLAITOS 1842B)	119
KUVIO 77. OTE VUODEN 1942 PITÄJÄNKARTASTA LIESON JAKOKUNNAN POHJOISOSASTA (MAANMITTAUSHALLITUS 1942d)	120
KUVIO 78. OTE MOMMILA-HIETOISTEN TILUSKARTASTA KARTANOASUMUKSEN JA ANTILAN TORPAN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1858).....	122
KUVIO 79. OTE MOMMILA-HIETOISTEN TILUSKARTASTA SAHA-ASUMAN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1858)	123
KUVIO 80. OTE SENAATIN KARTASTOSTA TURENGIN ULKOPALSTAN KOHDALTA (DIGITAALIARKISTO 1873B).....	124
KUVIO 81. OTE MONTOLAN ISOJAONJÄRJESTELYN UUDISTUSKARTASTA VANHAN KYLÄTONTIN YMPÄRISTÖSTÄ (KANSALLISARKISTO 1888).....	125
KUVIO 82. OTE ATTILANMAAN TAKAMAASTA LAADITUSTA KARTASTA VUODELTA 1776 (KANSALLISARKISTO 1776)	126
KUVIO 83. OTE MULKOLAN VUODEN 1779 TILUSKARTASTA (KANSALLISARKISTO 1779).....	127
KUVIO 84. OTE KALMBERGIN KARTASTOSTA MULKOLAN, SYRJÄNTAAN, TANTTILAN JA KAITALAN KYLIEN KOHDALTA (KANSALLISKIRJASTO 1855B).....	128
KUVIO 85. OTE OITENKYLÄN GEOMETRISESTA KARTASTA VUODELTA 1708 (KANSALLISARKISTO 1708).....	129
KUVIO 86. OTE VANHAKARTANON JAKOKUNNAN ISOJAON UUDISTUSKARTASTA RAITINSAAREN TORPPIEN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1872c).....	130
KUVIO 87. OTE VUODEN 1706 GEOMETRISESTA KARTASTA PAKKASELAN KYLÄN KOHDALTA (KANSALLISARKISTO 1706B).....	131
KUVIO 88. OTE PALOSTEN VUODEN 1785 ISOJAKOKARTASTA (MAANMITTAUSLAITOS 1785A).....	133
KUVIO 89. OTE PAPPILAN TILUSKARTASTA VUODELTA 1928 (MAANMITTAUSLAITOS 1928A).....	135

KUVIO 90. OTE PERINKÄÄN ISOJAKOKARTASTA (MAANMITTAUSLAITOS 1815)	137
KUVIO 91. OTE SENAATIN KARTASTOSTA PERINKÄÄN KOHDALTA (DIGITAALIARKISTO 1885D).....	138
KUVIO 92. OTE VANHAKARTANON JAKOKUNNAN ISOJAON UUDISTUSKARTASTA PIENISTÖN TONTTIMAIDEN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1872C)	140
KUVIO 93. OTE PORKKALAN VUODEN 1735 GEOMETRISESTA KARTASTA (KANSALLISARKISTO 1735)	141
KUVIO 94. OTE PORKKALAN JAKOKUNNAN ISOJAKOKARTASTA KOIVUKYLÄN TONTTIMAAN JA SOTILASTORPAN SEKÄ RAHKIAN, KETTULAN, HAKALAN JA KORPELAN TORPPIEN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1817).....	142
KUVIO 95. OTE PORKKALAN JAKOKUNNAN ISOJAKOKARTASTA KARTANON VANHAN JA UUDEN TONTTIMAAN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1817).....	143
KUVIO 96. OTE RIIKOSTEN ISOJAON UUDISTUSKARTASTA KYLÄTONTIN KOHDALTA (KANSALLISARKISTO 1787B)	145
KUVIO 97. OTE YLÖSTALON VUOKRA-ALUEIDEN JÄRJESTELYTOIMITUKSEN KARTASTA VUODELTA 1925 (MAANMITTAUSLAITOS 1925E)	146
KUVIO 98. OTE VUODEN 1937 PITÄJÄNKARTASTA RIPPOLAN KOHDALTA (MAANMITTAUSHALLITUS 1937B)	147
KUVIO 99. OTE VUODEN 1706 GEOMETRISESTA KARTASTA RONNIN TONTTIMAIDEN KOHDALTA (KANSALLISARKISTO 1706A)	148
KUVIO 100. OTE RONNIN JAAKKOLAN VUODEN 1844 HALKOMISKARTASTA (MAANMITTAUSLAITOS 1844B)	149
KUVIO 101. OTE SYRJÄNTAAN ISOJAKOKARTASTA VUODELTA 1802 (MAANMITTAUSLAITOS 1802).....	151
KUVIO 102. OTE TAKAPERÄN ISOJAKOKARTASTA KYLÄTONTIN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1786C).....	153
KUVIO 103. OTE TIRMULAN ISOJAKOA VARTEN LAADITUSTA KARTASTA VUODELTA 1790 (MAANMITTAUSLAITOS 1790).....	154
KUVIO 104. OTE TOMMALAN GEOMETRISESTA KARTASTA VUODELTA 1705 (JYX-JULKAISUARKISTO 1705).....	155
KUVIO 105. OTE VANHAKARTANON JAKOKUNNAN ISOJAON UUDISTUSKARTASTA VANHAKARTANON JA KAUKOLAN TONTTIMAIDEN YMPÄRISTÖSTÄ (MAANMITTAUSLAITOS 1872C).....	157
KUVIO 106. OTE VANHAKARTANON JAKOKUNNAN ISOJAON UUDISTUSKARTASTA VESTOLAN TONTTIMAAN KOHDALTA (MAANMITTAUSLAITOS 1872C).....	159
KUVIO 107. OTE EPÄTÄYDELLISESTÄ ISOJAON UUDISTUSKARTASTA VÄHÄ-ÈVON KYLÄTONTIN KOHDALTA (KANSALLISARKISTO 1787C)	161
KUVIO 108. OTE ISOJAKOKARTTAAN PERUSTUVASTA YLÄNTEEN TONTTIMAAKARTASTA VUODELTA 1896 (KANSALLISARKISTO 1896).....	162
KUVIO 109. OTE VUODEN 1942 PITÄJÄNKARTASTA HOSIOKANKAAN TALON ALUEELTA (MAANMITTAUSHALLITUS 1942C).....	164
KUVIO 110. NÄYTE TUTKIMUKSESSA TUOTETUSTA VUOTTA 1855 KOSKEVASTA PAIKKATietoaineistosta MITTAKAASSA 1:21 000	167
KUVIO 111. PYLVÄSKAAVIO LAMMIN VÄESTÖLUETTELOISSA NIMELTÄ MAINITTUJEN ASUMUSTEN SEKÄ SOTILAS- JA RAKUUNATORPPIEN MÄÄRISTÄ (KPL) TUTKIMUKSEN POIKKILEIKKAUSVUOSINA 1694, 1773 JA 1855 (DIGITAALIARKISTO 1694A; 1694B; 1773; 1855; 2017H; 2017S; KANSALLISARKISTO 1767A; 1767B; KRIGSARKIVET 1775; 1780A; 1780B).....	168
KUVIO 112. PYLVÄSKAAVIO LAMMIN VÄESTÖLUETTELOISSA NIMELTÄ MAINITTUJEN ASUMUSTEN SEKÄ TUTKIMUKSESSA SELVITETTYJEN ASUMIEN MÄÄRISTÄ (KPL) TUTKIMUKSEN POIKKILEIKKAUSVUOSINA 1694, 1773 JA 1855 (DIGITAALIARKISTO 1694A; 1694B; 1773; 1855; 2017H; 2017S; KANSALLISARKISTO 1767A; 1767B; KRIGSARKIVET 1775; 1780A; 1780B)	171

KUVIO 113. LAMMIN ASUTUSRAKENTEEEN KEHITYS 1694–2016	176
--	-----

KÄSITELUETTELO

Asuma, asuinpaikka, asutusyksikkö

Asumalla tarkoitetaan kokonaisuutena erottuvaa, vierekkäisistä asumuksista muodostuvaa asuntoalaa kaikkine rakennuksineen. Rinnakkaisia käsitteitä ovat mm. asuinpaikka ja asutusyksikkö. Maaseudulla asumat voidaan asumusten keskinäisen sijainnin perusteella jakaa yksittäisasumuksiin ja asumusryhmiin. (Granö 1951, 330–332; Museovirasto 2015, 3.)

Asumus

Asumuksella tarkoitetaan yhden tai useamman rakennuksen muodostamaa kokonaisuutta, jota ihminen käyttää asumiseen ja elinkeinonsa harjoittamiseen (Granö 1951, 314, 330).

Asumusryhmä, asumusrykelmä

Asumusryhmä on useiden asumusten muodostama kokonaisuus, jossa asumukset sijaitsevat muutamien tai satojen metrien päässä toisistaan (Granö 1951, 330). Vrt. ryhmäkyllä.

Geokoodaus, geokoodaaminen¹

Epäsuoran sijainnin, kuten paikannimen, muuttamista suoraksi sijainniksi kutsutaan geokoodaukseksi. Käänteisen geokoodauksen avulla voidaan vastaavasti muuntaa koordinaattipisteitä epäsuoraksi sijainniksi. Terminä geokoodaus viittaa paikannusta suppeampaan käsitteeseen. (Paikannusanasto 2002, 10, Goldberg 2013, 76; Geoinformatiikan sanasto 2014, 12–13; Siltanen 2016, 46.)

Georekisteröinti²

Paperikartasta esimerkiksi skannaamalla muodostetun digitaalisen rasterikuvan siirtämistä tunnettuun koordinaatistoon kutsutaan georekisteröinniksi. Toimenpiteestä käytetään useita rinnakkaisia termejä; georeferointi, geo-oikaisu, oikaisu, rekisteröinti tai asemointi. (Aarnio 2000, 122; Frisk 2002, 3; Hill 2006, 40, 51; Mökkönen 2006, 23.)

Hajakylä

Hajakylällä tarkoitetaan kylää, jonka asumukset sijaitsevat säännöttömästi hajallaan (Granö 1930, 92–94).

Haltijaketju, isäntäketju

Saman talon, tilan tai torpan haltijoiden muodostamaa jatkumoa kutsutaan haltija- tai isäntäketjuksi. Haltijaketjuja voidaan muodostaa väestöluetteloissa olevien asumusnimien tai niiden puuttuessa isäntien tai torpparien nimien perusteella. (Koskinen 2002, 4.)

¹ engl. geocoding

² engl. georegistering, georectification, georeferencing

Jakokunta	Jakokunta on maanjaoissa esiintyvä nimitys. Jakokunnalla tarkoitetaan vanhastaan pysyvillä rajoilla toisista jakokunnista erotettua alueyhteisöä, johon kuuluvilla taloilla on ollut yhteinen metsä tai kalavesi. Jakokunnan sisällä talot ovat ryhmittyneet yhdeksi tai useammaksi kyläksi. Esimerkiksi yksittäisessä isojakotoimituksessa jaettiin kerralla yhden jakokunnan maat. (Jutikkala 1958, 42–43; Lehtinen 2005, 48; Huhtamies 2008, 160.)
Kylä	Kylällä on useita merkityksiä. Esimerkiksi rekisterikylä tarkoittaa kiinteistörekisteriin merkittyä asutus- ja verotuspoliittista tiettyjen rekisteriyksiköiden – alun perin talojen – muodostamaa kokonaisuutta, talouskylä jonkinlaista maa- ja metsätalousvaltaista toiminnallista kokonaisuutta ja asuma- kylä yhtenäistä asuntoaluetta. Suomen maa- ja metsätalouden järjestelmässä kylällä on ollut alusta alkaen keskeinen merkitys. (Kiinteistönmuodostamislaki 554/1995 1:2.5 §; Ettanen 2014, 23; Vitikainen 2014, 67.) Tässä tutkimuksessa käsitteellä viitataan maakirjaan, maarekisteriin tai kiinteistörekisteriin ³ merkittyyn rekisterikylään.
Lampuotitila	Lampuotitilalla tarkoitetaan vuokralle annettua kokonaista tilaa, jota viljeli vuokramies eli lampuoti. Samalla lampuotitilalla saattoi olla myös useita lampuoteja, jotka eivät kuitenkaan muodostaneet yhtenäistä ruokakuntaa. Omistaja saattoi myös itse asua tilallaan, vaikka oli antanut sen lampuotien viljelemäksi. Lampuodit maksoivat vuokran päivätöinä. (Jutikkala 1957, 162; 2003a, 391–392; 2003e, 275; Rasila 2003, 368, 370.)
Mäkitupa	Mäkituvalla tarkoitetaan pienellä asuntotontilla, pelloksi kelpaamattomalla mäellä sijainnutta mökkiä. Aluksi mäkitupia rakennettiin kylien yhteismaille ja myöhemmin vuokramaalle. Mäkitupatontteja ei pienuutensa vuoksi juurikaan voitu käyttää maanviljelykseen, ja mäkitupalaiset saivatkin toimeentulonsa usein maanviljelyksen sijaan erilaisista sekalaisista töistä. Mäkituvat yleistyivät 1800-luvulla, kun väestö kasvoi ja niiden perustamiseksi tarvittiin torppiin verrattuna huomattavasti vähemmän maata. (Jutikkala 1958, 311–312; Jutikkala 2003d, 447–449; Rasila 2003, 368, 375–377.)
Paikannus, paikanmääritys, paikantaminen ⁴	Paikannuksella tarkoitetaan kohteen sijainnin määrittämistä yksikäsitteisesti, esimerkiksi koordinaatti- tai osoitejärjestelmässä. Terminä paikannus viittaa geokoodausta laajempaan käsitteeseen. (Paikannussanasto 2002, 10.)

³ Helmikuusta 2014 lähtien kiinteistörekisterissä ei ole enää esitetty rekisterikylä (Lauhkonen 2013, 39–41).

⁴ engl. positioning, locationing

Ratsutila, rustholli	Ruotujakolaitoksen aikaan suurimmista taloista muodostettiin ruotuihin kuulumattomia, pysyviä ratsutiloja eli rustholleja. Niiden oli yksin ylläpidettävä ratsumiestä eli rakuunaa varusteineen sekä raivattava tälle torppa. (Jutikkala 1957, 253–254.)
Rakuunatorppa	Rakuunatorppa on ratsumiehen käytössä ollut asumus, joka ratsutilan tuli tiluksistaan tälle erottaa (Jutikkala 1957, 253–254; Lähde 2007b, 77).
Ryhmäkylä	Ryhmäkylässä kylän talot ovat sijainneet keskitetysti lähellä toisiaan yhteisellä tonttimaalla (Suhonen 2015, 11). Vrt. asumusryhmä.
Siirtotalo, -tila	Esimerkiksi isojaossa tai muussa maanjakotoimituksessa talouskeskuksensa uuteen paikkaan siirtänyttä taloa on kutsuttu siirtotaloksi ja talonosaa vastaavasti siirtotalaksi (esim. Jutikkala 2003d, 450).
Sotilatorppa	Sotilatorppa on ruotusotamiehen käytössä ollut vaatimaton asumus, joita oli 1700-luvulla lähes jokaisessa kylässä. Ruotuun kuuluneiden talojen oli raivattava sotilatorppa sotamiehelleen Hämeessä vuodesta 1694 alkaen. Sotilatorppia ei ole katsottu kuuluvaksi torpparijärjestelmään. (Niemelä 2003, 369; Rasila 2003, 368; Lähde 2007b, 75–77; Niukkanen 2009, 35.)
Säteri	Aatelisen omistamaa asumakartanoa on kutsuttu säteriksi. Säterioikeuden myötä aatelinen sai suuret verovapaudet paitsi asumakartanon, myös hänen omistuksessaan olleiden muiden talojen veroista. Säterioikeuksiin liittyi velvollisuus rakentaa kartanorakennus ja pitää sitä kunnossa. Sätäreitä perustettiin kuitenkin osaksi vain verovapauden saavuttamiseksi. (Kujala 2010, 23–24; Jutikkala 2003e, 273.)
Talo	Talolla tarkoitetaan aikanaan maakirjaan merkittyä itsenäistä maatalouskiinteistöä tontteineen ja muine maaomistuksineen. Talojen määrä vakiintui 1600-luvulla, minkä jälkeen taloille annettiin omat, pysyvät maakirja- eli talonumerot. Tämän jälkeen uusia taloja syntyi lähinnä vain isojakoa edeltäneiden halkomisten, liikamaille perustettujen uudistalojen sekä joidenkin lohkomistoimitusten kautta. Monissa kylissä talojen määrä on pysynyt 1600-luvulta lähtien muuttumattomana. (Harvia 1933, 65; Kokkonen 1951, 358–360; Jutikkala 1958, 128–129, 257, 306.)
Talonumero	Talonumero on isonvihan jälkeen talolle maakirjaan merkitty järjestysnumero, joka erottaa sen kylän muista taloista. Kyläkohtainen talonumeroiden määrä on saattanut pysyä vuosisatojen ajan jatkuvasti samana, ja talojärjestelmä talonumeroineen onkin muodostanut lähes näihin päiviin saakka suomalaisen kiinteistöjärjestelmän perustan. (Jutikkala 1958, 128–129, 306; Lauhkonen 2013, 39–41; Lähde 2013, 25; Vitikainen 2014, 47.)

Tila	Tila on talosta tai muista kiinteistöistä osittamalla muodostettu rekisteriyksikkö. Osittaminen oli vielä 1800-luvulla varsin rajoitettua, ja niinpä tilat säilyivät pitkään myös elinkelteisina maatiloina. Vasta 1900-luvun alussa lainsäädännöstä poistettiin kaikki tilan kokoon liittyvät rajoitukset. (Tietosanakirja 1917, 1586; Kokkonen 1951, 360; Huhtamies 2008, 334–335; Vitikainen 2014, 1, 47–48.)
Tontti	Historiallisesti tontilla tarkoitetaan aluetta, jolla talon tai tilan asuin- ja talousrakennukset ovat sijainneet. Riihet sijaitsivat vanhastaan erillisillä riihitonteilla kylän tonttimaan laidalla. Sarkajakoaikaan tontin rajat olivat yleensä pysyvästi muuttumattomat, ja siten talolla oli tonttiinsa vahvin omistusoikeus. Varsinkin Keski-Hämeessä oli tavallista, että halkomisessa talon vanha tontti jaettiin osatalojen kesken. (Jutikkala 1958, 49, 252, 310; Saarenheimo 1983, 43; Anttila 1986, 354; Museovirasto 2015, 3.)
Tonttimaa	Kylän lähekkäisten tonttien muodostamaa keskittymää kutsutaan tonttimaaksi, tonttialueeksi, kylänpaikaksi tai kylätontiksi. Tonttimaa jakaantui talolukua vastaavaan määrään tontteja, ja samassa kylässä saattoi olla useita tonttimaita. (Orman 2003b, 117; Niukkanen 2009, 28–30; Museovirasto 2015, 3.)
Torppa	Torppa on vuokramaalla sijainnut osatila peltoineen ja rakennuksineen, josta maksettiin päätilalle vuokraa päivittäin, luonnontuotteina tai rahana. Vuokraajaa kutsutaan torppariksi. Syntytapojensa perusteella torpista on käytetty nimityksiä työmies-, perintö- ja metsätorppa. Torpparilaitos syntyi suunnilleen 1700-luvun puolivälissä, ja kasvuvaihe kesti yleisesti noin sata vuotta, jonka jälkeen torppien kokonaismäärä alkoi vähentyä. 1900-luvun alussa lainsäädäntö mahdollisti torppien itsenäistymisen kantatiloista omiksi pientiloiksi. (Rasila 2003, 365–375; Huhtamies 2008, 383–388.)
Väestöluettelo	Valtiovallan ja seurakuntien ylläpitämiä luetteloita väestöstä kutsutaan väestöluetteloiksi. Historiallisesti merkittävimpiä väestöluetteloita ovat olleet valtion laatimat maa- ja henkikirjat sekä kirkolliset rippikirjat. (Arkistojen Portti 2017a.)
Yksinäistalo	Yksinäistalo on talo, joka on yksinään omistanut ja muodostanut yhden rekisterikylän alueen (Kokkonen 1951, 358).
Yksittäisasumus	Yksittäistä, muista asumuksista erillään sijaitsevaa, asumusta kutsutaan yksittäisasumukseksi. Yksittäisasumusta voidaan kutsua myös yksinäisasumukseksi, jos se sijaitsee useiden kilometrien päässä muusta asutuksesta. (Granö 1951, 330–330.)

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Metsän suojassa, punavalkoisen tukiasemamaston lähetyvillä seisoo valkea kaksikerroksinen omakotitalo. Läheisten viljelysten päässä, mäenrinteellä on punaiseksi maalattujen tiilisten ja puisten rakennusten muodostama talorykelmä. Metsäisen mäen toiselta laitaa halkoo kapea raitti, jota reunustavat punamullatut pikkutuvat. Itärinteeltä aukeavassa järvi- ja peltomaisemassa etualalla näkyvää maatilan pihapiiriä hallitsee korkea, jyrkkäkattoinen kuivurirakennus. Viereiset pihapiirit rajautuvat peltoaukeaan sekä vesakoituneeseen niittymaahan. Kylän viljelyksiltä järveen laskevan valtaojan tuntumassa on yksittäisiä maatilojen talouskeskuksia. Tarkempi perehtyminen edellä kuvattun lammilaisen maalaismaiseman historiaan paljastaa, että valkea omakotitalo seisookin 1800-luvun alkupuolella perustetun perintötorpan paikalla. Punainen rakennusryhmä taas sijaitsee samalla mäellä, jonne vanha kantatalo on siirtynyt isojakotoimituksen jälkeen 1700-luvun lopulla. Mäkiraitin varressa on vanha autonomianaikainen itsellismökkialue. Keskiaikaisperäinen kylätontti on osittain joutomaana 1900-luvun alkupuolella toteutetun uusjaon seurauksena. Viljankuivuri on rakennettu vanhan tonttimaan laitamille, ja yhden uusjaossa syntyneen siirtotilan pihapiiri sijaitsee laskuojan lähetyvillä, Suomen sodan jälkeen autioituneiden sotilastorppien paikalla.

Kehityksen, muutoksen ja modernisoitumisen leimaaman maaseutukylän historia ulottuu usein niin pitkälle, että nykyajassa näkyy yhtä aikaa pilkahduksia monista ajallisista kerrostumista. Vanhojen rakennuksien ja rakennusryhmien perusteella voi jo päätellä, että paikka sisältää jotain enemmän kuin mitä siinä suoraan on nähtävissä. Joskus menneestä ajasta on säilynyt nykypäivään vain rippeitä, ja tarkempi perehtyminen asutushistoriaan voi paljastaa yllättäviä asioita. (Ojanen 2003, 10–11; Forsius 2006.)

Asumusten sijoittumista ja asutusrakenteessa tapahtuneita muutoksia tutkitaan monilla tieteenaloilla. Tämä tutkimus kuuluu geoinformatiikan tieteenalaan, jossa paikkatietotyökaluilla tuotetaan, analysoidaan ja visualisoidaan paikkaan sidottua tietoa. Tutkimus on samalla kuitenkin hyvin poikkitieteellinen, sillä geoinformatiikan viitekehyksen ohella tutkimus nivoutuu kahteen muuhun tieteenalaan: historiaan ja kiinteistötekniikkaan. Historiallinen ja kiinteistötekniinen viitekehys liittyvät vanhojen maanjakojen kautta läheisesti myös toisiinsa. Lisäksi samoja tutkimusmenetelmiä hyödynnetään mm. maantieteen, arkeologian ja nimistötutkimuksen aloilla. Asutusrakenteen historiasta ja kerroksellisuudesta kertovaa aineistoa tarvitaan erityisesti maankäytön suunnittelussa, historian- ja maisemantutkimuksessa, rakennetun ympäristön inventoinneissa sekä arkeologisissa tutkimuksissa (Lehtinen 2005, 73–74; Mökkönen 2006; 9). Kaavoituksessa tietoa vanhojen asutuspaikkojen sijainneista voidaan hyödyntää toisaalta uuden

rakentamisen ohjaamisessa ja toisaalta muinaisjäännösten määrittelyssä ja suojelussa. Tällä tavalla maankäytölle on mahdollista saada historiasta juontuvaan jatkumoon tukeutuva luonteva perusta. (Lehtinen 2005, 73–74.)

Eri-ikäiset kartat ovat korvaamaton lähde tutkittaessa vanhan asutuksen sijoittumista ja asutusrakenteen kehitystä (Rantatupa 2000, 83; Haggrén 2005, 7; Lehtinen 2005, 7, 73–74). Karttojen ohella asutuksesta kertovaa paikkatietoa on historian saatossa tallennettu mm. erilaisiin väestöluetteloihin, ja näiden kahden lähdeaineiston tietoja yhdistelemällä vanhojen asumusten sijainneista onkin mahdollista saada tarkempaa tietoa (Haggren 2005, 6–7; Nilsson 2014b, 42; Beronius Jörpeland & Hållans Stenholm 2015, 28). Tällä tavalla voidaan rekonstruoida jopa keskiajan asutuksen sijoittumista (Jutikkala, Jokipii, Luukko & Soininen 1973, 10; Haggrén 2005, 6–7). Väestöluetteloiden ja karttojen tietoja vertailemalla saadaan samalla käsitys myös karttojen luotettavuudesta (Lehtinen 2005, 77).

Vanhojen karttojen luotettava tulkitseminen edellyttää niihin liittyvien rajoitteiden ymmärtämistä ja huomioimista. Kartat ovat hyvin heterogeeninen lähdeaineisto, sillä niiden informaatioisisältö vaihtelee ja on aina sidoksissa laadintaprosessiin (Mökkönen 2006, 8). Esimerkiksi kaikkia asutuskohteita, kuten torppia, ei useinkaan ole nähty tarpeellisiksi piirtää vanhimmille kartoille (Lehtinen 2005, 50, 77). Suomen vanhimmat suurimittakaavaiset kartat on laadittu hyvin rajatuilta alueilta siten, että yksittäisessä kartassa on usein kuvattu vain yhden kylän tai kiinteistön alue (Mussaari ym. 2013, 35). Yhteismitallista, samanikäistä ja yksityiskohtaista kartta-aineistoa onkin Suomessa käytettävissä yksittäisiä jakokuntia laajemmilta alueilta vasta 1800-luvun lopulta ja paikoin vasta 1900-luvulta lähtien (Strang 2013). Niinpä keskiajan ja uuden ajan alun lisäksi myös myöhemmän uuden ajan asutuksen paikantamisessa voi olla järkevää käyttää apuna väestöluetteloiden sisältämää epäsuoraa paikkatietoa. Tällä tavalla voidaan yrittää rekonstruoida laajankin alueen asutusta tietyinä ajankohtana, esimerkiksi asutuskehityksen kannalta keskeisenä murroshetkenä.

1.2 Tutkimustehtävä

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten historiallisten henki-, maa- ja rippikirjojen sekä katselmusluetteloiden tietoja voidaan hyödyntää uuden ajan⁵ asumusten paikantamisessa. Tutkimusalueena on etelähämäläisen Lammin pitäjän alue. Väestöluettelotietojen avulla Lammin asumusten sijainteja pyritään paikantamaan asutuskehityksen kannalta keskeisinä murrosajankohtina 1600-luvulta 1800-luvulle.

⁵ Uudella ajalla viitataan tässä tutkimuksessa keskiajan jälkeiseen aikaan.

Tutkimus toteutetaan vastaamalla seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Miten historiallisten väestöluetteloiden tietoja voidaan hyödyntää uuden ajan asumusten suurimittakaavaisessa ja maantieteellisesti laaja-alaisessa paikantamisessa?
2. Missä väestöluetteloihin kirjatut lammilaisasumukset ovat sijainneet pitäjän asutuskehityksen kannalta keskeisinä murrosajankohtina 1690-luvulta 1850-luvulle?

Tutkimuksen tarkoituksena on tarkentaa Lammin pitäjänhistorioiden esittämää kuvaa pitäjän menneistä vaiheista ja erityisesti asutusrakenteen kehityksestä. Yleisteosluonteisuudestaan johtuen pitäjänhistorioissa on ollut mahdollista kuvata asutuskehitystä vain pintapuolisesti, mikä on johtanut osittain myös virheellisiin tulkintoihin. Lisäksi tavoitteena on, että tutkimuksessa käytettyjä työkaluja ja -menetelmiä on mahdollista monistaa, soveltaa ja käyttää uuden ajan asumusten paikantamisessa ja asutusrakenteen kehityksen analysoinnissa myös muilla alueilla.

1.3 Tutkimuksen rajaukset

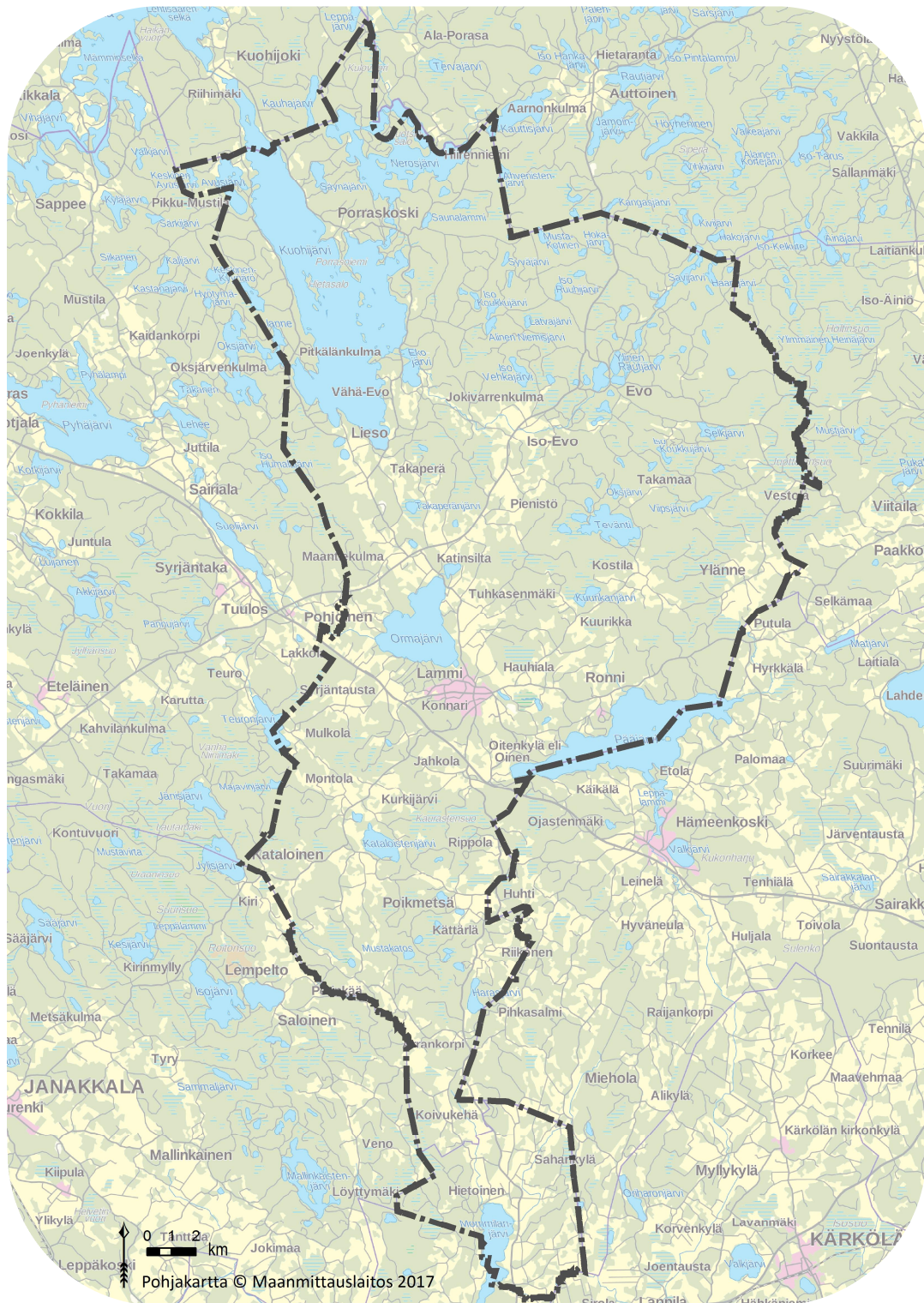
Maantieteellisesti tutkimus sijoittuu Lammin pitäjään Kanta-Hämeen maakunnassa. Lammi on entinen itsenäinen kunta, joka on vuoden 2009 alusta lähtien muodostanut Hämeenlinnan kaupungin itäisimmän osan (Maanmittauslaitos 2017b). Lammi valikoitui tutkimuksen kohdealueeksi paitsi kirjoittajan omasta mielenkiinnosta, myös siksi, että se arvioitiin monipuolisen asutushistoriansa ja maantieteellisen sijaintinsa vuoksi varsin edustavaksi esimerkiksi länsisuomalaisen maaseutualueen asutuskehityksestä. Lammin lukuisat kartanot, niiden lomassa sijainneet perinteiset talonpoikaishäädät ja yksinäistalot sekä isojaossa kruunun liikamaiksi osoitetut laajat asumattomat erämaat ovat muodostaneet pitäjän eri osissa toisistaan poikkeavat lähtökodot asutuskehitykselle. Lammin sijainti puolestaan on johtanut siihen, että osa asumusten paikantamiseen liittyvistä keskeisistä kartta-aineistoista ulottuu vain eteläisen pitäjän alueelle. Näin ollen Lammin avulla on mahdollista kuvata historiallisten asumusten paikantamiseen yleisemminkin liittyviä haasteita.

Tutkimusajanjakson aikana 1600-luvulta 1800-luvulle Lammin hallintopitäjän ja Lammin kirkkopitäjän maantieteelliset ulottuvuudet ovat reunakyläosien osalta jonkin verran vaihdelleet ja poikenneet myös toisistaan. Vaikka hallintopitäjäjakoa on käytetty mm. maa- ja henkikirjoissa, tavalliset veronmaksajat eivät ole sitä yleensä tunteneet tai ymmärtäneet. Keinotekoiseen hallintopitäjään verrattuna kirkkopitäjä ja siihen kuuluneet kylät ovat muodostaneet maantieteellisesti ja asutuksellisesti yhtenäisemmän kokonaisuuden.

den. (Koskimies 1966, 163–164.) Tutkimuksen tarkempana aluerajauksena käytetäänkin Lammin kuntaan 31.12.2008, ennen sen lakkauttamista, kuulunutta aluetta (Kuvio 1), joka samalla vastaa pääpiirteissään myös historiallista Lammin kirkkopitäjän aluetta. Tutkimusalueen eteläisin osa on kuulunut 1.1.2010 alkaen Hausjärven kuntaan (Maanmittauslaitos 2017b).

Tutkimuksen aikajänne alkaa 1690-luvulta, jolloin torppia oli yleisesti hyvin vähän ja asutus oli oletettavasti vielä keskiaikaisilla sijoillaan. Samalta ajalta ovat myös Lammin vanhimmat suurimittakaavaiset kartat. Niinpä tätä vanhemman asutuksen rekonstruointiin liittyy jo enemmän epävarmuutta. Esimerkiksi ruotsalaistutkimuksissa on osoitettu, että keskiaikaiset asumukset eivät välttämättä ole sijainneet vanhimpiin karttoihin piirretyissä paikoissa, vaan niiden lähistöllä tai reunoilla (Beronius Jörpeland 2010, 34, 49). Tutkimuksen aikajänne päättyy 1850-luvulle, jolloin Lammin torppien määrä oli suurimmillaan ja isojaot oli saatu suoritettua koko pitäjän alueella. Tällä ajanjaksolla suurimittakaavaisia karttoja ei vielä laadittu kyliä tai jakokuntia laajemmilta alueilta. Silloisia asumuksia ei siis ole mahdollista paikantaa yksityiskohtaisesti suoraan minkään yksittäisen kartta-aineiston perusteella, ja niinpä avuksi tarvitaan väestöluetteloiden sisältämää epäsuoraa paikkatietoa. Lammin alueelta on käytettävissä yhteismitallista, yhdenaikaista ja riittävän yksityiskohtaista kartta-aineistoa vasta 1930- ja 1940-luvuilta lähtien. Tuolloin valmistuneiden pitäjänkarttojen asutusmerkinnät muodostavat nykyajan paikkatietojen kanssa tässä tutkimuksessa tuotettaville aineistoille luontevat – noin 80 vuoden aikajänneillä olevat – vertailuaineistot jatkotutkimuksissa hyödynnettäviksi.

Tutkimuksen lähdeaineistoina käytetään kirjallista arkistomateriaalia, joista tärkeimpiä ovat historialliset väestöluettelot ja kartat 1600-luvun lopulta 1900-luvun alkupuoliskolle. Väestöluetteloista hyödynnetään henki-, maa- ja rippikirjoja, Ruotsi-Suomen armeijan katselmusluetteloita sekä Suomen asutuksen yleisluetteloita. Tutkimuksen ensisijaisia karttalähteitä ovat suurimittakaavaiset geometriset kartat, maanjakokartat, tilus- ja osittamiskartat, Senaatin kartastot, 1900-luvun pitäjänkartat ja suomalaiset topografikartat. Osa tutkimuksen lähdeaineistoista on digitoitu. Alkuperäisiä lähdeaineistoja säilytetään Kansallisarkiston Rauhankadun ja Hämeenlinnan toimipaikoissa, Maanmittauslaitoksen arkistossa Jyväskylässä sekä Riksarkivetissa Tukholmassa. Taustaineistona hyödynnetään tarpeen mukaan pienimittakaavaisia toissijaisia karttalähteitä, Maanmittauslaitoksen kiinteistörekisteriä, Museoviraston muinaisjäännösrekisteriä, rakennus- ja huoneistorekisteriä (RHR) sekä aikaisempia Lammin aluetta koskevia tutkimuksia.

Kuvio 1. Tutkimuksen aluerajaus

1.4 Aikaisempi tutkimus

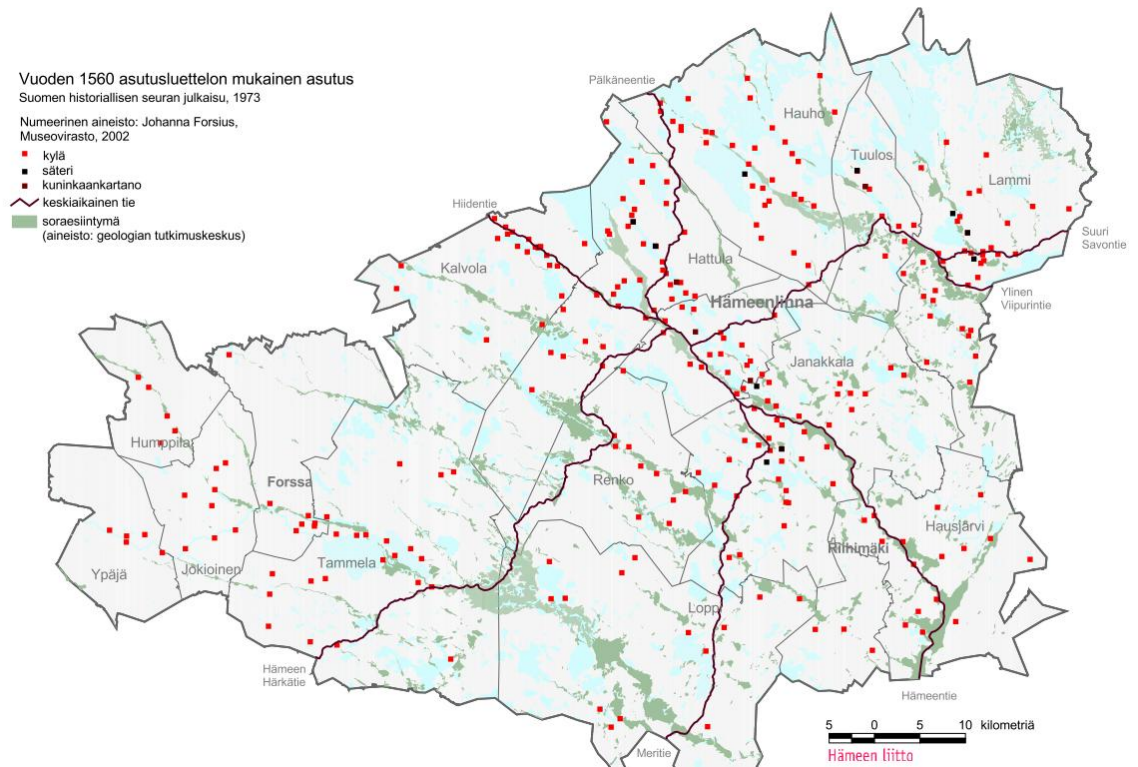
Maaseutuasutuksen paikantamista ja kehitystä koskevat tutkimukset jaetaan tässä väestöluetteloiden ja karttojen tietoja hyödyntäneisiin sekä pelkästään karttainformaatioon perustuviin tutkimuksiin. Päähuomio kohdistetaan edellisiin. Väestöluettelotietoja

on aikaisemmissa tutkimuksissa yhdistetty historiallisen karttamateriaalin tietoihin ja käytetty lähinnä myöhäiskeskiaikaisen ja uuden ajan alun asutuksen paikantamiseen. Tällaista esimerkiksi keskiaikaisista kylätonteista tehtyä retrospektiivista tutkimusta on hyödynnetty ensisijaisesti arkeologisen työn tai seudullisen suunnittelun pohjamateriaalina. (Haggrén 2005, 6–7; Mökkönen 2006, 11–13; Niukkanen 2009, 28–32.)

Maakirjoja ja muita veroluetteloita yhdistämällä on 1970-luvulla laadittu yleispiirteinen kartasto Suomen 1560-luvun asutuksesta. Suomen historiallisen seuran julkaisema kartasto hahmottaa koko maan asutuksen yleiskuvaa keskiajan lopulla ja uuden ajan alussa. Asutus on merkitty kyläkohtaisin symbolein, joiden koko ja päälle merkitty luku-arvo kertovat em. lähteisiin perustuvien talojen määrän. (Jutikkala ym. 1973, 10–13.) Väestöluetteloiden tietoja on paikannettu myös esimerkiksi Hämeen historia -teossarjassa, jossa Lamminkin alueella 1630-luvulla sijainneet yli kuuden äyrinmaan suuruiset talot on paikannettu kartalle yleispiirteisesti (Jutikkala 1957, 138).

Tietokonepohjainen historiallisen paikkatiedon tuottaminen alkoi Suomessa 1990-luvulla (Mökkönen 2006, 11). Laajoja asutuskohteita paikantaneita projekteja on toteutettu maakuntakaavoituksen yhteydessä. Lammiakin koskevassa Hämeen maakunnallisessa maisemaselvityksessä on paikannettu 1560-luvun ja 1700-luvun loppupuolen asutus (Kuvio 2). Lähteinä on käytetty Suomen historiallisen seuran julkaisemia 1560-luvun kyläluetteloa ja kartastoa sekä Kuninkaan kartastoa. (Somerpalo & Luppi 2003, 11, 13.) Vastaavankaltaisia, yleispiirteisiin lähdeaineistoihin perustuvia, paikannuksia on tehty myös mm. Uudenmaan, Satakunnan ja Pirkanmaan maakunnista. Paikannukset on tuotettu ensisijaisesti maakunnallisen ja seudullisen mittakaavan tarkastelua varten, eivätkä ne näin ollen sovellu paikallistason tarkasteluun.

Maakuntakaavoituksen ohella historiallisten karttojen tietoja on hyödynnetty erilaisissa tutkimushankkeissa maisemassa ja maankäytössä tapahtuneen kehityksen tarkastelamiseen. Tällaisia hankkeita ovat olleet mm. Helsingin yliopiston ja Museoviraston tutkijoiden yhteisesti toteuttama VAMMI-hanke, Turun maakuntamuseon SARAKUM-projekti, Museoviraston Rapola-tutkimusprojekti sekä Posivan ja Turun yliopiston yhteisrahoitteinen hanke Eurajoen maisema- ja maankäyttöhistoriasta 1840–2007. (Hietala-Koivu, Joutsalmi & Tyrväinen 2006; Mökkönen 2006, 11–13; Koistinen & Käyhkö 2011.)

Kuvio 2. Karttaesitys vuoden 1560 asutusluettelon mukaisesta Kanta-Hämeen asutuksesta (Somerpalo & Luppi 2003, 11)

Arkeologit hyödyntävät vanhoja karttoja ja väestöluetteloita muinaisjäännösten alustavassa paikantamisessa. Muinaisjäännösinventoinneissa maaseudun historiallisten asuinpaikkojen kriteereinä käytetään mainintaa keskiajan tai uuden ajan kirjallisissa lähteissä sekä merkintää 1600- ja 1700-lukujen kartalla. (Museovirasto 2015, 3.) Lammilaisasutuksen sijoittumista historiallisella ajalla on yksittäisten kylien osalta selvitetty Ormajärven ja Kirkonkylän osayleiskaavojen muinaisjäännösinventoinneissa (Hakanpää 2004; Pietiläinen 2005), Lähteen väitöskirjatutkimuksessa Isojako ja Lieson uudisasutus (Lähde 2007a), Evon metsäopetuksen 150-vuotishistoriikissa (Viitala 2012) sekä kirjoittajan omassa insinööriyössä Kiinteistörakenteen muutokset ja niiden vaikutus Kataloisten kylän kulttuurimaisemaan (Kuvio 3; Riihiranta 2009). Lammin pappilan sijaintikehitystä on inventoitu Kanta-Hämeen keskiaikaisten pappiloiden teemainventoinnin yhteydessä (Pellinen 2013).

1.5 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen viidennessä luvussa kuvataan tutkimuksessa käytetyt menetelmät ja työvaiheet. Lammilaisasumusten geokoodausprosessi tulkintoineen ja käytettyine lähteineen on kuvattu sanallisesti seuraavassa luvussa. Viidennen luvun avulla tutkimuksessa tehtyjen paikannusten luotettavuutta ja käytettävyyttä voidaan tarvittaessa arvioida yksityiskohtaisesti. Seitsemännessä luvussa tehdään tutkimustulosten yhteenveto, arvioidaan työn onnistumista ja esitetään jatkotutkimusaiheita. Kahdeksannessa luvussa on yhteenveto koko tutkimuksesta. Tutkimuksen liitteenä ovat väestöluettelotietoihin perustuvat taulukko- ja karttaesitykset Lammin asumuksista asutuskehityksen kannalta keskeisinä murrosajankohtina.

2 ASUTUS- JA KIINTEISTÖHISTORIA

2.1 Maaseutuasutuksen yleinen kehitys

Asutuskehitykseen voi liittyä neljä toisiaan seuraavaa vaihetta: asuttaminen, laajentuminen, tasaantuminen ja taantuminen. Taantumisen tapahtuessa asutuskierros voi alkaa jälleen uudelleen. (Lehtinen 2005, Sporrongin 1985, 79 mukaan.) Suomessa asutusrakenteen kehitykseen ovat vaikuttaneet yleisesti luonnonolot, hallinnollinen säätely, maanomistusolot sekä elinkeinojen vaatimukset. Maantieteellisten olosuhteet ovat ohjanneet asutusta viljavan maaperän, vesistöjen ja muiden kulkureittien sekä harjujen lähetyville. (Granö 1951, 303, 330.) Asutuksen kannalta keskeisimpiä hallinnollisia toimenpiteitä ovat olleet erilaiset kiinteistörakenteen uudistukset, kuten sarka-, iso- ja uusjaot. Myöhemmin asutuskehitystä on ohjannut asutustoiminta ensin tilattoman väestön ja myöhemmin talvi- ja jatkosodan jälkeen siirtoväestön asuttamiseksi. (Virtanen 2006, 6–11, Ettanen 2014, 87–90, 172–174.) Asutusrakenteen laajeneminen on voinut olla myös vain hidasta, luontaista kasvua, johon esimerkiksi maanjaot eivät ole juuri-kaan vaikuttaneet (Saarenheimo 1983, 46; Lehtinen 2005, 57).

Kuvio 4. Osa Kataloisten ryhmäkylästä noin vuonna 1910 (tuntematon kuvaaja / Uljas Kiurun kokoelmat)

Maaseutuasutus on vanhastaan muodostunut asumista⁶, joilla tarkoitetaan sekä yhden asumuksen muodostamia yksittäisasumuksia että useiden asumusten asumusryhmiä. Asumusryhmässä (Kuvio 4) asumukset sijaitsivat muutamien tai satojen metrien pääs-

⁶ Sanan perusmuoto on asuma.

sä toisistaan, jolloin varsinkin teiden ja jokien varsilla ryhmät voivat venyä asumusjonoiksi. Yksittäisasumus taas sijaitsee muista asumuksista selvästi erillään (Kuvio 5 ja Kuvio 6). Granön (1951, 314) mukaan asumuksella tarkoitetaan ihmisen suojakseen ja elinkeinonsa harjoittamiseen tarvitsemien rakennusten muodostamaa kokonaisuutta. Jossakin asumuksessa saattaa olla vain yksittäinen asuinrakennus (Kuvio 6) ja toisessa taas useiden asuinrakennusten ohella monia talousrakennuksia (Kuvio 5). Vaihtelevuuteen vaikuttavat luonnollisesti mm. asukkaiden määrä ja varallisuus sekä elinkeinon elämän laatu. (Granö 1951, 314, 330, 332.) Suomessa erilaisia asumuksia ovat olleet mm. kartanot, talot, tilat, torpat, sotilastorpat, mäkituvat ja itsellismökit.

Kiinteistöteknisesti kylät ovat alun perin muodostuneet taloista, joiden asumuspaikat edustavatkin vanhaa asutuserostumaa (Anttila 1986, 354; Orrman 2003b, 115; Vitiainen 2014, 46, 67). Talojen asumukset ovat muodostaneet kylän keskuksen, länsisuomalaisissa kylissä usein asumusryhmän (Kuvio 4), joka on taloja jaettaessa tiivistynyt entisestään, kun tilojen uudet rakennukset on pitänyt mahdollistaa kantatalojen vanhoille tonteille.⁷ Myöhemmin ryhmäkylän laitamille on rakentunut mäkitupalaisen ja itsellisten mökkikasaantumia sekä etäämmälle ryhmäkylästä torppien ja uudistalojen sekä maanjakojen synnyttämien siirtotalojen ja -tilojen asumuksia. (Jutikkala 1958, 310; 2003, 450; Saarenheimo 1983, 43; Anttila 1986, 354–355, 385, 406.) Varsinaista suurkyläen aluetta ovat olleet Vanajan Häme, Kaakkois-Häme ja Itä-Uusimaa (Saarenheimo 1983, 42).

Kuvio 5. Hakainperän–Pietilän useasta rakennuksesta koostuva yksittäisasumus Kataloisten kylässä (tuntematon kuvaaja / Leena Mikkilän kokoelmat)

Kun mäkitupa tai itsellismökki (Kuvio 6) on muodostunut vain yksittäisestä asuinrakennuksesta, on taloon, tilaan tai kartanoon kuulunut tyypillisesti suuri määrä erilaisia ra-

⁷ Varsinkin Keski-Hämeessä halottujen talojen puoliskot ovat jääneet säännönmukaisesti vanhalle tonttialueelle (Saarenheimo 1983, 43).

kennuksia. Vanhaan rakennustapaan kuului, että kutakin taloustointa varten rakennettiin yksi tai useampi rakennus, jolloin jo yksikin asumus saattoi muodostaa suuren rakennusrykelmän. (Granö 1951, 314; Orrman 2003b, 117; Rasila 2003, 368, 375–377.) Kauempaa katsottuna useiden asumusten muodostama ryhmäkylä saattoikin näyttää huomattavalta asutuskeskukselta (Saarenheimo 1983, 42).

Kuvio 6. Yhden rakennuksen yksittäisasumus Palosten kylässä vuonna 1908 (A. O. Heikel / Museovirasto)

2.2 Sarkajako

Länsisuomalainen asutus laajentui keskiajalla yksinäistaloja perustamalla ja edelleen niitä halkomalla, jolloin yksittäisasumuksista kehittyi asumusryhmiä. Kylät saattoivat muodostua myös useamman yksinäistalon yhteen siirtämisen myötä. (Jutikkala 1958, 12, 38–39; Jutikkala 1983, 7; Niukkanen 2009, 29.) Kylien rinnalla esiintyi edelleen myös yksinäistaloja, jotka olivat jakamattomina pysyneitä yksittäisiä taloja tai aikaisempia kyliä, joiden muut talot olivat eri syistä hävinneet (Orrman 2003b, 115). Hämeen alueelle tyypillisten ryhmä- ja rivikylien taustalla oli sarkajako, jonka mukaisesti kylän yhteinen tonttimaajakaantuneen nautinnan mukaisilla tonteilla tiiviinä, mutta usein sekavana, rykelmänä. (Kuvio 7; Saarenheimo 1983, 42; Jutikkala 2003c, 245; Orrman 2003b, 115.) Usealle tonttimaalle jakaantuneissa kylissä talojen sijainti oli todennäköisesti myöhäissyntyinen. Jakaantumiseen saattoi olla syynä esimerkiksi tulipalo, jonka jälkeisessä jälleenrakennustyössä osa taloista oli muuttanut etäämmälle varsinaisesta kylästä. (Jutikkala 1958, 46.)

Kuvio 7. Hauhialan ja Vilkkilän kylien sekä Halilan yksinäistalon tonttimaat vuoden 1706 geometrisessa kartassa (Kansallisarkisto 1706b)

Länsisuomalaiset talot vakiintuivat kiinteän kyläasutuksen ja sarkajaon myötä 1500-luvun lopulta lähtien. Samalla talot saivat nykyaikaan asti periytyvät nimensä, jotka merkittiin Hämeessä veroasiakirjoihin ensimmäisen kerran vuonna 1698 ja ruodutusluetteloon jo 1694. Yleisin nimeämisperuste oli isännän nimi, ja niinpä esimerkiksi Lammilla tavallisesti Matin talosta tuli Mattila, Eeron talosta Eerola, Rekon talosta Rekola ja Uotin talosta Uotila. Uudistilojen ja -asutuksen syntyminen oli sen sijaan rajoitettua vielä pitkään uudella ajalla. (Jutikkala 1958, 128–129; Mäkelä-Alitalo 2003a, 211–213, 219–220; Digitaaliarkisto 2017b.) Rajoittava lainsäädäntö kohdistui talojen halkomisiin ja vuokratiljelmien perustamisiin. Taustalla olivat toisaalta huoli elinkelvottomien tilojen syntymisestä ja toisaalta aateliskartanoiden työvoiman saannin turvaaminen. (Jutikkala 2003b, 338–341; Mäkelä-Alitalo 2003a, 211–212.)

Väkiluvun aleneminen johti lopulta halkomisrajoitusten lieventämiseen vuonna 1747, minkä jälkeen perintö- ja kruununtiloja voitiin halkoa pienempiin osiin, kunhan tilan puolikkaat jäivät edelleen elinkelpoisiksi. Kylien takamaille ja muille hyödyntämättömille maille tehdyille raivioille säädettiin samoihin aikoihin verovapaus. Lainsäädäntömuutokset johtivat toivottuun väestönkasvuun, uudisraivaukseen ja uudistilojen syntymiseen. (Jutikkala 2003b, 338–339, 343; Saarenheimo 2003, 360.) Seurauksena olivat myös entistä ahtaammat kylätontit, kun halottujen tilojen molemmat puoliskot jäivät edelleen vanhalle tontille (Saarenheimo 1983, 43).

2.3 Ruotujakolaitos ja torpparilaitos

1600-luvulla kartanot saivat työvoimatarpeen varmistamiseksi perustaa mailleen päivätyötorppia, mutta perintömaille torppien perustaminen oli kiellettyä vuoteen 1743 asti. Kruununtalojen maille torppia oli mahdollista perustaa vuodesta 1757 lähtien ja talojen yhteismaille vuodesta 1770 alkaen. (Jutikkala 2003b, 338–341; Lähde 2007b, 75.) Rajoittavasta lainsäädännöstä johtuen torppia oli 1700-luvun alkupuolella lähes yksinomaan aateliskartanoiden ja virkatalojen maille. Poikkeuksena olivat ruotujakolaitokseen kuuluneet sotilastorpat, joita ruotuihin⁸ kuuluneiden talojen oli lakisääteisesti rai-vattava jalkaväkimiehille Hämeessä vuodesta 1694 alkaen. (Jutikkala 1957, 243–244, 249–250; Saarenheimo 1984, 209–211; Niemelä 2003, 369; Lähde 2007b, 75–77.) Vastaavasti ruotuihin kuulumattomien ratsutilojen maille perustettiin rakuunatorppia ratsumiesten eli rakuunoiden asumuksiksi (Jutikkala 1957, 253–254).

Sotilastorpat rakennettiin yleensä kylätonteille, niiden läheisyyteen kylään vievän tien varteen tai joen rantaan (Forsius 2006; Niukkanen 2009, 36). Sotamiehet saivat pääasiallisen toimeentulonsa maataloudesta, ja niinpä sotilastorppaan kuului asuintuvan lisäksi yleensä myös navetta, rehulato ja aitta sekä niittylatoja (Niemelä 2003, 369). Ruotusotilaat saivat omat – mm. katselmusrulliin ja rippikirjoihin merkityt – sotilasnimet, mutta sen sijaan heidän asuttamiensa torppien nimistä ei juurikaan ole tietoa. Koska asumuksen ja asukkaan nimillä kuitenkin on Suomessa kansan keskuudessa aina ollut kiinteä yhteys, sotilastorppaa kutsuttiin todennäköisesti myös samalla sotilasnimellä kuin sotamiestäkin. Tämä oli luontevaa varsinkin 1700-luvun alkupuolella, kun sotilasnimet olivat vielä pääosin suomalaisia, ja ne oli muodostettu esimerkiksi jonkin ruodussa esiintyneen paikannimen tai kansanomaisen henkilönimen pohjalta.⁹ Joissakin tapauksissa sotilasnimi tai sen osa on siirtynyt miehen vaihtuessa myös ruodun seuraavalle sotilaalle. (Mikkonen 1986.) Ruotujakolaitos lakkautettiin Suomen sodan jälkeen, minkä jälkeen sotilastorpat sulautuivat muiden torppien joukkoon (Lähde 2007b, 77–78, 85).

Varsinainen torpparilaitos alkoi laajeta perintötalojen maille kunnolla vasta 1700-luvun lopulla muun lainsäädännön kehittyessä ja maanviljelyolosuhteiden muuttuessa (Lähde 2007b, 75–77). Torpat nimettiin yleensä sijaintipaikan tai torpparin nimen mukaan, ja

⁸ Yksi ruotu käsitti Hämeessä kaksi isoa tai kolmesta neljään pienempää taloa, ja kunkin ruodun tuli ylläpitää yhtä jalkamiestä (Jutikkala 1957, 249).

⁹ Lammin rakuunoiden nimiä on vielä 1700-luvun loppupuolellakin johdettu kylännimistä. Esimerkiksi v. 1775 Kurikassa on ollut rakuuna Kurckflycht, Ronnissa Ronberg, Lampellossa Lampa, Riikosissa Rickman, Kurkijärvellä Kurcki ja Perinkäällä Perman. (Krigsarkivet 1775.)

esimerkiksi kirkonkirjoihin torpat merkittiin yleensä päätilan jälkeen omalla nimellään (Mäkelä-Alitalo 2003a, 220; Rasila 2003, 379). Kartanoiden torpat rakennettiin yleensä valmiiden peltoaukeiden reunoille, kun taas talonpoikaistalojen torpat raivattiin metsä-alueille (Niukkanen 2009, 36). Jos kartano myöhemmin laajensi omia viljelyksiään, saatettiin varsinkin maatorpparin viljelykset liittää kartanon viljelmiin, ja torppari joutui siirtymään etäämmälle kartanosta (Rasila 2003, 366).

2.4 Isojako ja uusjako

1700-luvun puolivälissä Ruotsi-Suomessa heräsi muiden Euroopan maiden tapaan halu päästä eroon monipalstaiseen sarkajakoon pohjautuvista maanomistusoloista. Ratkaisuksi esitettiin isojakoa, jossa talojen kymmenet peltosarat ja osuudet metsien yhteisomistuksesta muutettiin suuriksi lohkoiksi ja samalla yksityisomistukseen. (Huhtamies 2008, 151–153.) Vuonna 1757 annettu isojakoasetus eteni kuitenkin hitaasti erityisesti Hämeessä eikä saanut aikaan kruunun ajamia maareformeja, vaan kylien maat pysyivät tiukasti talojen yhteisomistuksessa ja pellot sarkajaossa. Tilanne muuttui vasta vuoden 1775 jälkeen, kun isojakolainsäädäntöä oli uudistettu. Seisahtuneet isojakotoimitukset vauhdittuivat koko Hämeessä ja levisivät myös tutkimusalueelle Lammille. (Huhtamies 2008, 168–169, 193; Digitaaliarkisto 2017a; Maanmittauslaitos 2017a.)

Uuden isojakoasetuksen mukaan pelto- ja niittypalstojen lukumäärä sai olla enimmillään neljä ja metsämaiden kaksi (Huhtamies 2008, 193). Asetus salli myös kruununuudistalojen perustamisen ns. liikamaille (Jutikkala 2003b, 341). Asutusrakenteen kannalta oli merkittävää, että maanmittarin tuli vaatia talojen siirtämistä, jos kylän tonttimaata oli ahdas. Esimerkiksi lammilaisen Montolan kylän tonttimaalla on ollut ennen isojakoa 15 tilan tontit (Kuvio 8). Hämäläisiä ryhmäkylä haluttiin hajottaa paitsi jaon lopputuloksen parantamiseksi, myös esimerkiksi tautien ja tulipalon leviämisen pienentämiseksi. (Huhtamies 2008, 204.)

Lopulta tontinsiirtoja vanhojen tonttimaiden ulkopuolelle tapahtui yleisesti vain vähän, eikä isojakoa voidakaan yleistää kyläasutuksen hajottajiksi ilman tarkempaa kyläkoh-taista selvitystä (Saarenheimo 1983, 33, 41–46). Isojako vaikutti kuitenkin joka tapauksessa toisella tavalla kylien asutusrakenteeseen, kun sen tuloksena syntynyt yksilöllinen maanomistus ja yhteisomistuksesta vapautuminen mahdollistivat torppien perustamisen talojen vanhoille yhteismaille (Saarenheimo 2003, 363; Lähde 2007b, 73–74). Isojaon jälkeen kyläkuva alkoivat muuttaa torppariasutuksen ohella liikamaille perustetut uudistilat sekä vapaaehtoiset, jakotoimituksista riippumattomat ulosmuutot kylätonteilta (Heino 1983, 46; Jutikkala 2003b, 341–343; Saarenheimo 2003, 362; Lehtinen

2005, 56). Tämä tarkoitti yksittäisasumusten määrän lisääntymistä (Jutikkala 1951, 274). Jos siirtotila oli muodostettu halkomalla ja toinen talon osa jäi edelleen vanhalle paikalleen, vakiintuivat kummallekin talonosalle yleensä uudet nimitykset. Kylään jäänyt tila sai usein etuliitännäiseksi sanan *kylä* ja siirtotila jonkun sen uutta sijaintia hyvin kuvaavan sanan.¹⁰ Myös jakamattoman talon nimi saattoi vaihtua siirron yhteydessä. (Jutikkala 1951, 310.)

Kuvio 8. Montolan kylätontti isojaon uudistuskartassa (Maanmittauslaitos 1787d)

Isojakojen läpimeno perustui usein maanmittarien tekemiin kompromisseihin, ja jaot jäivätkin monin paikoin alkuperäisistä tavoitteista. Tilukset olivat yleisesti isojakojen jälkeenkin edelleen hajallaan ja asutusrakenne monin paikoin entisenkaltainen. Tilannetta pyrittiin korjaamaan vuonna 1848 annetulla asetuksella isojaon järjestelyistä eli uusjaoista. Uusjakojen tavoitteena oli jakaa tilukset uudelleen mahdollisimman harvoiksi lohkoiksi asuin- ja talousrakennusten läheisyyteen ja paikata siten isojakojen epäonnistumisia. Uusjakoja tehtiin nopeutuvassa tahdissa vuosisadan loppupuolella ja edelleen 1900-luvun alussa. Uusjaot hajottivat isojakoja enemmän ryhmäkyläasutusta, koska ulosmuuttoihin alettiin suhtautua yleisesti suopeammin kuin aikaisemmissa isojaon toimituksissa. (Huhtamies 2008, 314; Lehtinen 2005, 54, 56.)

¹⁰ Esimerkiksi Lammin Montolan kylästä tunnetaan tilaparit Kylä-Lassila ja Mylly-Lassila, Kylä-Pöyssylä ja Raita-Pöyssylä sekä Kylä-Keisari ja Nummi-Keisari (Maanmittauslaitos 1787d).

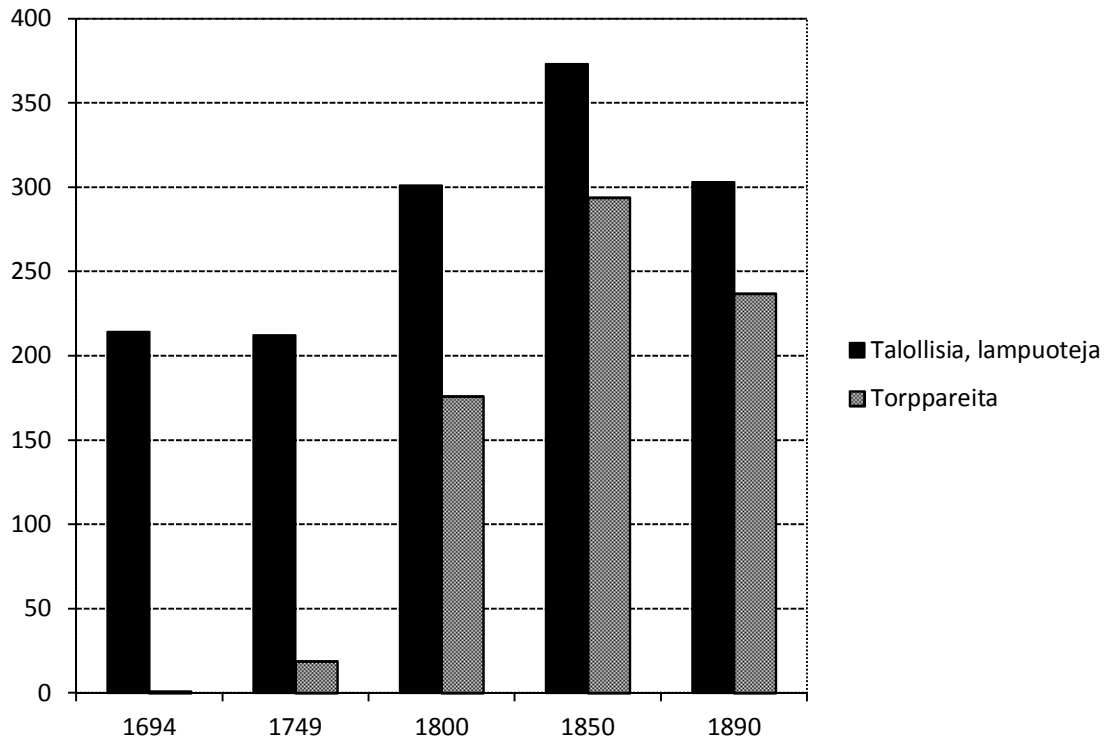
Talojen ulosmuutoissa saatettiin hyödyntää kauempana sijainneita valmiita torppien viljelys- ja tonttimaita. Tällöin torpparin oli väistyttävä, mutta asutusrakenteeseen ei välttämättä tullut muutosta. (Saarenheimo 1984, 209–211; Jutikkala 2003d, 450.) Vuosisadan lopulla Suomessa yleistyneet kivirakenteiset navetat ja muu rakennuskannan paraneminen hankaloittivat talouskeskusten siirtoja, ja uusjakoja saatettiin tehdä monin paikoin viimeisellä mahdollisella hetkellä (Huhtamies 2008, 314–315).

2.5 Torpparilaitoksen laajeneminen

1800-luvun kuluessa torpparilaitoksen huomattava laajeneminen hajautti asutusta yhä enemmän kylien välisille asumattomille alueille. Samalla asutuksen painopiste alkoi siirtyä kokonaan pois vanhoilta kylätonteilta, ja ryhmäkylät muuttuivat hiljalleen haja-kyliksi. (Heino 1983, 43; Saarenheimo 2003, 362–363.) Torppien laajamittaista perustamista voidaan pitää ensimmäisenä isona uudisasutuskautena myöhäiskeskiajan jälkeen. Syntyneistä torpista saattoi muodostua kokonaisia torpparikyliä. (Saarenheimo 1984, 209–211.)

Torpparilaitoksen kasvu oli kytköksissä väestönkasvuun ja käytettävissä olevan maan määrään. Niinpä alueelliset erot olivat suuria. Kasvuvaihe kesti yleisesti noin sata vuotta, jonka jälkeen torppien kokonaismäärä alkoi vähentyä. (Rasila 2003, 365, 374–375.) Samalla kehityksen luonne muuttui ja torppien rinnalle alkoi tulla mäkitupia, joiden perustamiseksi tarvittiin huomattavasti vähemmän maata (Jutikkala 2003d, 447–449; Rasila 2003, 376). Mäkitupalaiset asuivat vuokramaalle rakennetuissa mökeissään ja saivat toimeentulonsa maanviljelyksen sijaan erilaisista sekalaisista töistä. Mäkituvat sijaitsivat tavallisesti kylän yhteismaalla, pelloksi kelpaamattomalla mäellä. (Jutikkala 2003d, 449; Rasila 2003, 375–377.)

Tutkimusalueena olevan Lammin talojen, tilojen ja torppien määrän kehitystä havainnollistetaan seuraavassa kuviossa (Kuvio 9). Kuvion lähteinä on käytetty vuoden 1694 henkikirjaa sekä vuodesta 1749 lähtien laadittuja väkilukutaulukoita. Luvut kuvaavat henkilöiden määriä, joten niitä ei voi suoraan verrata tilojen ja torppien määrään. Esimerkiksi samalla tilalla on saattanut olla useita toisilleen vieraita lampuoteja, jotka eivät ole muodostaneet yhteistä ruokakuntaa ja ovat ehkä asuneetkin erillään. 1700- ja 1800-lukujen asumusten määrän arviointia hankaloittaa myös torppa-, mäkitupa- ja lampuotitila-käsitteiden horjuvuus ja tulkinnanvaraisuus (Rasila 2003, 375–377). Kuvio osoittaa kuitenkin mainiosti Lammin kirkkopitäjän asumuskehityksen suuruusluokan 1690-luvulta 1890-luvulle.

Kuvio 9. Lammin kirkkopitäjän talollisten/lampuotien ja torpparien määrät (kpl) vv. 1694–1890 (Digitaaliarkisto 1694b; Digitaaliarkisto 2017y)

Lammilla torpparien määrä saavutti väkilukutaulujen perusteella huippunsa 1820-luvulle tultaessa. Kun väestötilastoinnin alkaessa vuonna 1749 torppareiksi oli katsottu 19 lammilaista, oli vastaava luku vuonna 1820 lähes 300. Torpparien määrä pysyi samana 1850-luvulle saakka. Näiden lukujen ulkopuolelle jäivät mäkitupalaiset sekä iäkkäät ja raihnaiset torpparit. Vastaavana ajanjaksona tilallisten ja lampuotien yhteismäärä kasvoi ilmeisesti lähinnä halkomisten myötä reilusta 200 henkilöstä noin 350 henkilöön. (Digitaaliarkisto 2017y.)

Tilojen osittaminen oli vielä 1800-luvun puolivälissäkin tiukasti säädeltyä. Tilanne helpottui vuonna 1852 annetulla asetuksella, jonka mahdollisti sellaisten tilanosien muodostamisen, jotka pystyivät elättämään viisi täysikasvuista henkilöä. Tämän jälkeen osittamislainsäädäntö vapautui edelleen vuoden 1864 asetuksella, joka mahdollisti lohko- ja palstatilojen muodostamisen. Ositustoiminnan lisääntyminen kasvattikin erityisesti pientilojen määrää. Kun suurtilojen jakamisen esteenä olivat vielä vuosisataiset osittamisen vastaiset perinteet, alettiin torppia ja mäkitupia vapaaehtoisten kauppojen perusteella lohkoa itsenäisiksi pientiloiksi. (Huhtamies 2008, 334–335.) 1800-luvun halkomisista huolimatta Lammin kokotilaviljelijöiden ryhmä suorastaan pieneni vuosisadan loppupuoliskolla (Kuvio 9), mikä oli toisaalta tavallista kaikissa kolmessa lounaisessa läänissä (Jutikkala 2003d, 447–448). Lähde onkin talokohtaisissa tutkimuksis-

saan osoittanut, että useat lammilaistilat päätyivät 1800-luvun lopulla samojen omistajien haltuun ja siten yhdysviljelyyn (Lähde 1995).

2.6 1900-luvun maareformit

Vuonna 1918 säädetty vuokra-alueiden lunastamislaki, Lex Haataja, mahdollisti torppien muodostamisen omaksi tilaksi pakkolunastamisen kautta. Lain seurauksena kymmenentuhannet uudet pientilat erotettiin kantatiloista lohkomistoimituksissa. (Huhtamies 2008, 383, 386, 388.) Lähtökohtaisesti torppien itsenäistyminen ei muuttanut asutusrakennetta, koska tilat olivat jo olemassa ja ainoastaan niiden omistus vaihtui (Riihiranta 2009, 50–51; Ettanen 2014, 89–90). Lohkomisten ohella torppia voitiin kuitenkin muodostaa itsenäisiksi tiloiksi myös uusjakotyyppisessä vuokra-alueiden järjestelytoimituksessa. Tällöin torppien alueita voitiin kantatilan viljelysten eheyttämiseksi siirtää osittain tai kokonaan toiseen paikkaan tai suorittaa tilusvaihtoja. (Aspelund 1983, 225–226.) Lähde (2007a, 295) on väitöstutkimuksessaan löytänyt talonpoikaiskylien ja kartanoiden torppien itsenäistymisestä selviä eroavaisuuksia. Esimerkiksi lammilaisen Lieson kylän torpista osa lohkottiin tiloiksi lunastuslakien tai vapaaehtoisten sopimusten perusteella ja merkittävä osa jäi myös kokonaan itsenäistymättä. Kartanoiden ja muiden suurtilojen torpat taas itsenäistyivät yleisesti vuokra-alueiden järjestelytoimituksissa. (Lähde 2007a, 295; Digitaaliarkisto 2017ä.)

Vuokra-alueiden lunastamislakia seurasi vuonna 1922 säädetty Lex Kallio, laki maan hankkimisesta asutustarkoituksiin. Uudella lailla pyrittiin vastaamaan suureen tilatoman väestön ongelmaan hankkimalla maata maattomille. Alueita etsittiin ensisijaisesti valtion maista, mutta laki mahdollisti myös vapaaehtoiset kaupat ja pakkolunastukset. (Virtanen 2006, 6–7; Huhtamies 2008, 383.) Lain perusteella Suomeen muodostettiin noin 13 500 uutta pientilaa (Virtanen 2006, 7).

Kun tilaton väestö oli saatu suurimmaksi osaksi asutettua 1920- ja 1930-luvulla, nostivat talvi- ja jatkosota samankaltaisen ongelman uudelleen esiin. Sotien jälkeiset alueuuvutukset aiheuttivat tilanteen, jossa sadattuhannet kodittomiksi jääneet evakot piti asuttaa maantieteellisesti pienentyneeseen Suomeen. (Huhtamies 2008, 405.) Vuonna 1940 säädetyn siirtoväen pika-asutuslain nojalla muodostettiin noin 8000 ja vuonna 1945 annetun maanhankintalain perusteella noin 100 000 uutta asutustilaa (Virtanen 2003, 10–11). Kun talvisodan jälkeen maansaantiin oli oikeutettu pääasiassa vain karjalainen siirtoväki, maanhankintalaissa vastaava oikeus myönnettiin myös rintamamiehille sekä sotainvalideille, -leskille ja -orvoille (Huhtamies 2008, 411, 415).

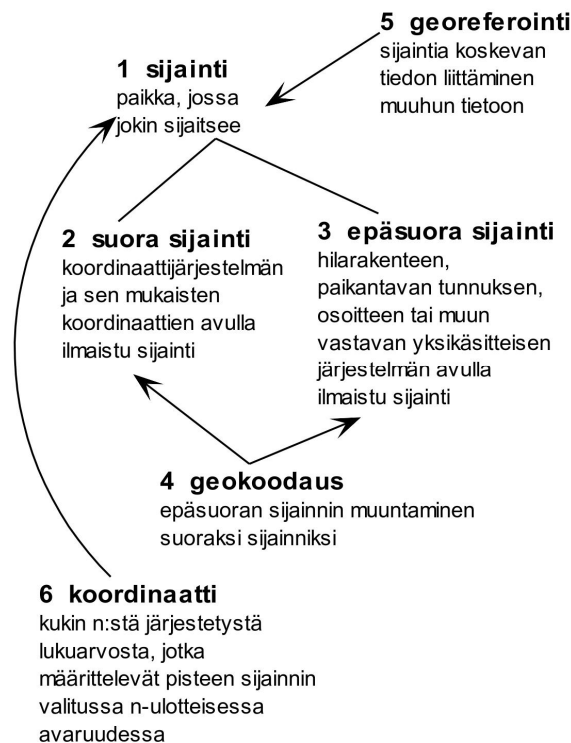
Maanhankintalain tavoitteena oli muodostaa laajahkoja asutusalueita erityisesti syrjäisille alueille ryhmäasutuksen aikaansaamiseksi, mutta lain nojalla muodostettiin kuitenkin

kin paljon myös syrjäisiä, yksinäisiä tiloja. Uudistilojen perustamisen myötä 1940- ja 1950-luvun asutustoiminta vaikutti asutusrakenteeseen huomattavasti enemmän kuin muutama vuosikymmen aikaisemmin tapahtunut torppien itsenäistyminen (Virtanen 2006, 10–11; Ettanen 2014, 90). Esimerkiksi Lammille syntyi kahden vuosikymmenen aikana yli 300 erilaista uudisasutustilaa (Koskue 2000, 247). Siirtoväen asuttaminen kasvatti Lammin asumusten määrää yhtä merkittävästi kuin torppien perustaminen 1700- ja 1800-luvulla. Torppia perustettiin aikanaan lähes vastaava määrä, vaikka aikajänne olikin huomattavasti pidempi – yli 70 vuotta. (Kuvio 9)

3 GEOINFORMATIIKKA

3.1 Paikkatiedon muodot

Paikkatiedolla tarkoitetaan yleisesti kaikkea tietoa, joka sisältää välittömän tai välillisen viittauksen tiettyyn paikkaan tai maantieteelliseen alueeseen. Paikkatieto kertoo missä asiat ovat, missä ne ovat olleet tai missä ne tulevat olemaan (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2007/2/EY, 3. artikla; Huisman & de By 2009, 27). Paikkatietoa voidaan esittää monin eri tavoin; suoraa tai epäsuoraa sijaintitietoa käyttäen. Suoralla sijainnilla tarkoitetaan koordinaattijärjestelmän ja sen mukaisten koordinaattien avulla ilmaistua sijaintia. Sijaintitiedolla tulisi tällöin viitata pisteeseen, viivaan, alueeseen tai kolmiulotteiseen kappaleeseen. (Kuvio 10; Seeger 2005, 429; Geoinformatiikan sanasto 2014, 12–13, 60–61.) Epäsuorasti sijainti taas voidaan ilmaista paikannimen, kiinteistötunnuksen, hilarakenteen, osoitteen tai muun vastaavan paikantavan tunnuksen avulla (Seeger 2005, 429, 435; Hill 2006, 35, 64; Geoinformatiikan sanasto 2014, 12–13).

Kuvio 10. Käsitekaavio sijaintiin liittyvistä käsitteistä (Geoinformatiikan sanasto 2014)

Paikkatietoa hyödynnetään yhteiskunnan eri osa-alueilla koko ajan entistä enemmän, ja paikkatiedot ovat löytäneet tiensä myös erottamattomaksi osaksi ihmisten mobiilia arkea (Huisman & de By 2009, 26–27; Maa- ja metsätalousministeriö 2014, 3; 2017, 3). Paikkatieto ei kuitenkaan ole mikään uusi keksintö, vaan luonteeltaan ikivanhaa. Ihminen on aina toiminut – tiedostaen tai tiedostamattaan – paikkoihin liittyvien ja niitä ku-

vailevien tietojen varassa. (Maaranen 2005, 12.) Asutuksesta kertovaa paikkatietoa on historian saatossa tallennettu erityisesti erilaisiin väestöluetteloihin ja karttoihin, joiden tietoja yhdistelemällä voidaan rekonstruoida jopa keskiajan asutuksen sijoittumista (Haggrén 2005, 6–7). Asutushistoriaa käsittelevistä lähteistä vanhat kartat ovat suoraa ja väestöluettelot asutusnimineen ja talonumeroineen epäsuoraa sijaintitietoa (Hill 2006, 35).

Paikkatietoihin viitataan useimmiten paikannimien avulla, ja on arvioitu, että vähintään 70 prosenttia kaikista tekstidokumenteista sisältää paikannimiä. Kartta taas on yleisin formaatti paikkatiedon esittämiseen. (Hill 2006, 5, 36.) Kirjallisten ja kartografisten esitystapojen ohella paikkatietoa voidaan esittää myös suullisesti esimerkiksi neuvon, tarinan tai laulun muodossa (Maaranen 2005, 12). Paikannimetkin ovat useimmiten alun perin hyvin vanhaa puhetta paikoista (Kiviniemi 1990, 11). Esimerkiksi Hämeessä talojen nimet kirjoitettiin verohallinnollisiin asiakirjoihin vasta 1600-luvun lopulla, mutta jo ennen sitä ne olivat olleet talonpoikien puheissa ja muistissa (Mäkelä-Alitalo 2003a, 219–220).

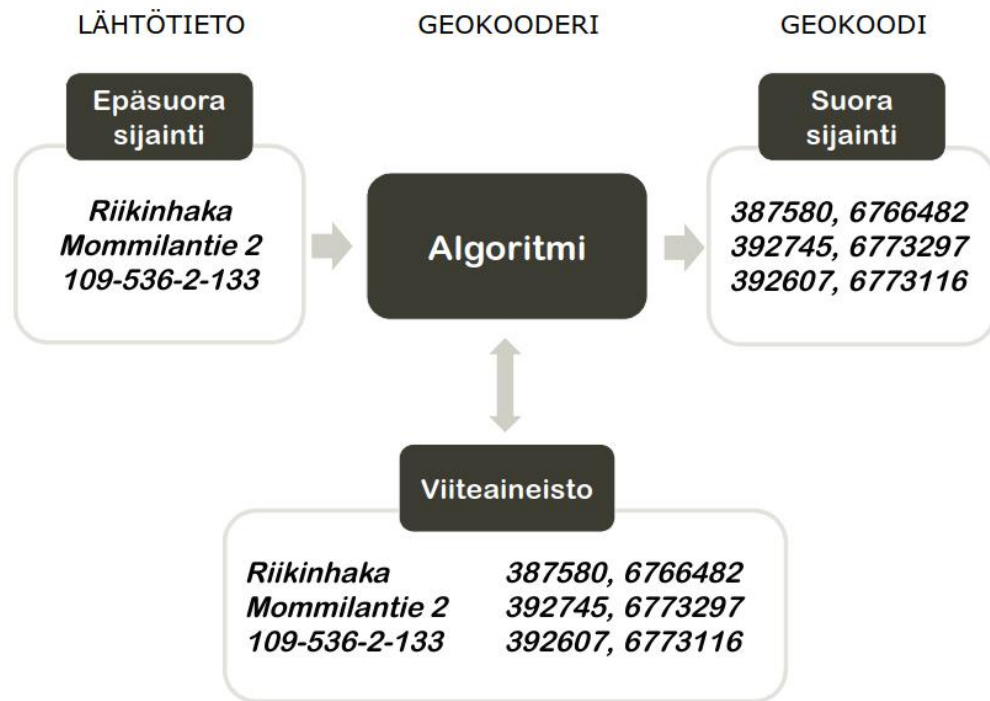
Paikkatietoa voidaan tuottaa, tallentaa, hallita, analysoida ja esittää digitaalisen paikkatietojärjestelmän avulla (Esri 2012, 5–6; Geoinformatiikan sanasto 2014, 21–23). Esimerkiksi laki paikkatietoinfrastruktuurista määrittelee paikkatiedoksi enää pelkästään sähköisessä muodossa olevan paikkatiedon (Laki paikkatietoinfrastruktuurista 421/2009 1:2.1 §). Paikkatietojärjestelmä on tietokonepohjainen tietojärjestelmä, joka yhdistää paikkatiedon muuhun tietoon. Se koostuu digitaalisten paikkatietoaineistojen lisäksi laitteistoista, ohjelmistoista, käyttäjistä ja käytänteistä. (Esri 2012, 6; Geoinformatiikan sanasto 2014, 23.) Historiantutkimuksen kannalta paikkatietojärjestelmä mahdollistaa eri-ikäisten informaatioiden digitoimisen, yhdistämisen ja monipuolisen analysoinnin (Aarnio 2000, 117–118; Siltanen 2016, 9–10). Digitaalinen paikkatieto voi olla vektori- tai rasterimuodossa (Hill 2006, 51–52; Goldberg 2008, 19). Analogisessa muodossa olevasta historiallisesta paikkatiedosta, kuten kartoista ja väestöluetteloista, voidaan tuottaa digitaalista paikkatietoa eri menetelmillä (Aarnio 2000, 122; Rumsey & Williams 2002, 4; Hill 2006, 51, 63–64; Mökkönen 2006, 23).

3.2 Geokoodaus

3.2.1 Käsitemallit

Epäsuoran sijainnin, kuten paikannimen, muuttamista suoraksi sijainniksi kutsutaan geokoodaukseksi (Hill 2006, 63–64; Goldberg, Wilson & Knoblock 2007, 33; Goldberg 2013, 76, 81; Geoinformatiikan sanasto 2014, 12–13; Siltanen 2016, 46). Käänteisen

geokoodauksen avulla voidaan vastaavasti muuntaa koordinaattipisteitä epäsuoraksi sijainniksi (Goldberg 2008, 186; Siltanen 2016, 46). Geokoodausprosessi muodostuu neljästä tasosta; olemassa olevasta epäsuorasta sijaintitiedosta, viiteaineistosta, geokoodaukseen tarvittavasta algoritmista sekä lopputulokseksi muodostuvasta geokoodatusta suorasta sijaintitiedosta. Geokoodauksessa algoritmi määrittää lähtöaineiston ja viiteaineiston yhteisten ominaisuustietojen avulla lähtöaineistolle maantieteelliset koordinaatit. (Kuvio 11; Goldberg ym. 2007, 35; Goldberg 2008, 25–26.)

Kuvio 11. Geokoodauksen perustasot (mukaillen Goldberg 2008, 26)

Nykyisiä osoite- ja paikannimitietoja voidaan geokoodata taloudellisesti ja vaivattomasti ohjelmistopohjaisilla menetelmillä, jolloin geokoodauksen suorittava sovellus sisältää sekä algoritmin että viiteaineiston. Ohjelmistopohjainen geokoodaus edellyttää kuitenkin, että lähtöaineisto on digitaalinen ja että siinä olevat sijaintitiedot on esitetty viiteaineiston kannalta sopivassa muodossa. Esimerkiksi paikannimiä voidaan geokoodata ohjelmistopohjaisesti vain, jos käytettävissä on nimenomaan kyseisiä paikannimiä vastaava, valmiiksi geokoodattu aineisto. (Goldberg 2008, 25–28.) Ohjelmistopohjaista geokoodausta käytetään eniten tienimien ja -numeroiden avulla esitettyjen osoitetietojen paikantamiseen, jolloin viiteaineistona voidaan käyttää vektorimuotoista tieverkkoaineistoa (Goldberg ym. 2007, 35–37; Goldberg 2013, 80). Yksinkertaisimmillaan geokoodaus tapahtuu ilmaisilla web-pohjaisilla sovelluksilla, kuten Google Maps tai Paikkatietoikkuna, joissa geokoodeja on kuitenkin mahdollista selvittää vain yksittäisten lähtötietojen osalta (Goldberg 2013, 93). Algoritmin määrittely on selvästi monimutkaisin osa

geokoodausta. Varsinkin ohjelmistopohjainen geokoodaus edellyttää, että tekstimuotoinen lähtöaineisto pystytään standardisoimaan ja normalisoimaan yhteneväksi viiteaineiston tietojen kanssa (Goldberg ym. 2007, 35; Goldberg 2008, 25–28.)

3.2.2 Väestöluettelotietojen geokoodaus

Vanhojen paikannimien, kuten väestöluetteloissa mainittujen asutusnimien, geokoodaaminen ei käytännössä ole mahdollista ohjelmistopohjaisilla menetelmillä, koska käytettävissä ei useinkaan ole tarkoitukseen soveltuvaa viiteaineistoa (Seeger 2005, 435; Goldberg 2008, 25–28; Ikkala 2016, 5–7). Paikkatiedon ajallinen muuttuminen on suurin historiallisten paikannimien geokoodaukseen liittyvistä haasteista, minkä vuoksi paikannimi ei välttämättä yksinään edes riitä kohteen yksiselitteiseen paikantamiseen. Paikkaan on eri aikoina saatettu viitata samalla paikkatiedolla, vaikka itse paikkatietokohde on siirtynyt toiseen sijaintiin tai sen maantieteellinen ulottuvuus on muuttunut. (Maaranen 2005, 12; Scharl 2007, 6–7; Ikkala 2016, 1–2, 5–6.) Esimerkiksi talon asuminen on saatettu siirtää isojaossa toiseen paikkaan, minkä jälkeen samalla talonnimellä on alettu viitata vanhan sijasta uuteen sijaintiin. Kiinteistöteknisesti talon alueellinen ulottuvuus on määräytynyt aluksi isojaossa, kunnes sen rajat ovat taas muuttuneet myöhemmissä kiinteistötoimituksissa. Samalla talonnimellä on siis eri aikoina saatettu viitata myös hyvin erilaisiin alueisiin.

Paikkatietokohde voi myös kadota kokonaan siten, että tieto kadonneesta paikasta kuitenkin tästä huolimatta säilyy (Maaranen 2005, 12). Esimerkiksi autioituneet asutuspaikat on saatettu piirtää kartoille tai mainita muissa asiakirjoissa (Suhonen 2015, 6–9). Lisäksi vaikka paikka itsessään on pysynyt samana, tieto siitä on voinut muuttua (Maaranen 2005, 12). Esimerkiksi talojen ja torppien vanhat nimet ovat aikojen kuluessa saattaneet vaihtua tai siirtyä asukkaan mukana kokonaan toiseen paikkaan. Asukkaat ovat myös muista syistä voineet vaihtaa ja uudistaa talojensa tai torppiensa nimiä. (Mäkelä-Alitalo 2003a, 220; Nilsson 2014a, 5–6; Beronius Jörpeland & Hållans Stenholm 2015, 28.) Nimien vaihtuminen on ollut yleistä varsinkin torppien kohdalla. Toisaalta torppia on myös saatettu jakaa ilman, että muutos on näkynyt niistä käytetyissä nimissä. Lisäksi arkistolähteisiin on voitu merkitä varsinaisten torppanimien sijaan kulkumakuntakohtaisia nimiä, joilla on viitattu useisiin lähekkäisiin torppiin. (Nilsson 2014a, 5–6.)

Väestöluettelotietojen geokoodauksessa voidaan hyödyntää vanhoja kartoja, koska yleensä kartoille tai niiden selityksiin on nimetty eri maastokuviot ja asumuksetkin. Kaikkia väestöluetteloihin kirjattuja asumuksia, kuten torppia tai mäkitupia, ei kuitenkaan välttämättä ole nähty tarpeellisiksi nimetä tai merkitä lainkaan samanaikaisille-

kaan kartoille. Väestöluetteloiden ja eri-ikäisten karttojen tietoja vertailemalla saadaan-kin samalla käsitys myös karttojen luotettavuudesta. Esimerkiksi osa isojakokartoille tonttimaiden läheisyyteen merkityistä nimeämättömistä rakennusryhmistä saattaa olla mäkitupia. (Lehtinen 2005, 77; Museovirasto 2015, 6.) Myös karttojen sotilastorppamerkintöihin liittyy harvoin ruotua tai sotilasta yksilöiviä tietoja (Nilsson 2015b, 44). Lisäksi asumuksia on saatettu perustaa ja hylätä kahden karttasukupolven välisessä kuluksa, jolloin niiden sijainnit eivät ole tallentuneet kartoille (Nilsson 2015a, 6). Varsinaisten asumusmerkintöjen ohella asumusten sijainneista voi löytyä viitteitä myös muista kartoille merkityistä paikannimistä, kuten peltolohkojen ja rajapaikkojen nimistä (Beronius Jörpeland & Hållans Stenholm 2015, 27).

3.3 Georekisteröinti

3.3.1 Käsitemanalyyysi

Paperikarttojen sisältämä analoginen paikkatieto voidaan muuttaa digitaalseksi paikkatiedoksi kuvanluvun ja georekisteröinnin avulla (Kuvio 12; Rumsey & Williams 2002, 4; Hill 2006, 51, Mökkönen 2006, 21). Kuvanluvulla tarkoitetaan kartan skannausta tai kuvaamista digitaalikameralla, jolloin kartasta saadaan digitaalisessa muodossa oleva rasterikuva. Kuvanluvun yhteydessä karttaan saattaa tulla laitteiden optiikasta johtuvia vääristymiä, jotka jäävät kuitenkin varsinkin skannauksessa melko vähäisiksi eivätkä siten heikennä kartan luotettavuutta. Skannauksessa kartalle määritellään tarkoituksenmukainen resoluutio, tiedostomuoto, väriavaruus ja värisyvyys. (Mökkönen 2006, 21–22.) Paperikartasta on järkevää luoda mahdollisimman laadukas digitaalinen kopio, mutta korkea laatu tarkoittaa samalla myös sitä, että tiedostokoko ja tiedostojen tilantarve ovat suuria. Isokokoiset suurimittakaavaiset kartat saattaakin olla järkevää skannata pienemmissä osissa useammiksi kuvatiedostoiksi. (Frisk 2002, 5).

Kuvio 12. Prosessikaavio paperikartan muuttamisesta digitaalseksi paikkatiedoksi

Kartan siirtäminen tunnettuun koordinaatistoon on usein hankalin vaihe paperikartan digitalisoinnissa (Aarnio 2000, 122). Toimenpidettä kutsutaan useilla termeillä;¹¹ georeferointi, geo-oikaisu, georekisteröinti, oikaisu, rekisteröinti tai asemointi (Aarnio 2000, 122; Frisk 2002, 3; Hill 2006, 40, 51; Mökkönen 2006, 23). Georekisteröinnissä paperikartalle ja nykykoordinaatistossa olevalle referenssikartalle määritellään paikkatieto-ohjelmassa manuaalisesti yhteisiä vastinpestipareja (Frisk 2002, 26; Mökkönen 2006, 23, 25). Parin ensimmäinen piste osoitetaan jostakin tunnetusta kohdasta historialliselta kartalta, minkä jälkeen pisteelle etsitään mahdollisimman luotettava vastinpesti referenssikartalta (Frisk 2002, 26). Vastinpestiparien avulla paikkatieto-ohjelma oikaisee automaattisesti rasterikartan referenssikartan mukaiseen koordinaatistoon niin tarkasti kuin mahdollista (Frisk 2002, 26; Rumsey & Williams 2002, 5; Mökkönen 2006, 23–27). Samalla vanha kartta venyy ja kutistuu samaan tapaan kuin ohut kumikalvo, kun sitä vedetään tiettyyn muotoon (Frisk 2002, 26; Rumsey & Williams 2002, 5).

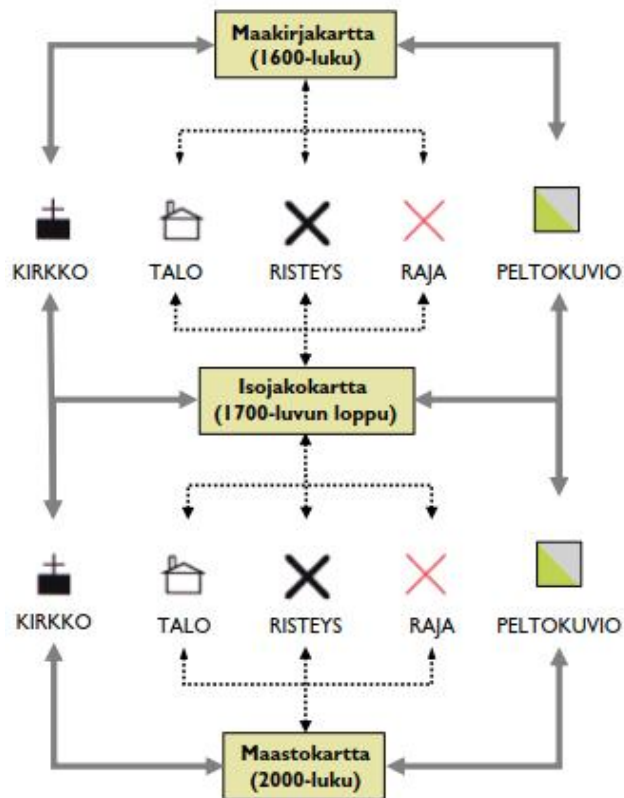
3.3.2 Historiallisten karttojen georekisteröinti

Vanhat kartat on yleensä laadittu joko kokonaan ilman koordinaatistoa tai vaihtoehtoisesti johonkin tuntemattomaan koordinaatistoon (Mökkönen 2006, 23). Georekisteröinnin onnistumiseksi vastinpestipareja tarvitaan vähintään kolme, mutta luotettavan lopputuloksen takaamiseksi pisteitä olisi hyvä olla enemmän. Vastinpestien määrä riippuu myös käytettävästä paikkatieto-ohjelmasta ja georekisteröintimenetelmästä. (Frisk 2002, 26; Mökkönen 2006, 27; Murray 2017, 5.) Kaikissa tapauksissa pisteet tulisi sijoittaa mahdollisimman tasaisesti georekisteröitävän kartan alueelle. Vanhat kartat ovat yleensä epätarkempia kuin uudet, ja niissä on usein myös vähiten yhteisiä elementtejä nykykarttojen kanssa, mikä vaikeuttaa georekisteröinnin onnistumista. Historiallisten karttojen georekisteröinnissä kannattaakin hyödyntää ketjuttamista siten, että edetään uudemmista kartoista vanhempiin. 1600-luvun kartalle on todennäköisesti helpompi löytää yhteisiä vastinpestiä isojakokartalta kuin nykykartalta. (Kuvio 13; Mökkönen 2006, 25–27.)

Vastinpestien valitseminen on historiallisen kartan tulkitsemista, minkä tulee perustua mielikuvien ja oletusten sijaan todistettaviin seikkoihin. Vastinpestiä tulisi valita ilmiöistä, jotka on varmimmin kuvattu sekä vanhalla kartalla että referenssikartalla. Maaseudulla tällaisia pisteitä ovat usein kirkot ja muut rakennukset sekä rajalinjat risteyskohtineen. (Aarnio 2000, 122–123; Mökkönen 2006, 25–27.) Esimerkiksi isojaon rajat ovat monin paikoin säilyneet muuttumattomina nykyaikaan saakka (Lehtinen 2005, 78). Mui-

¹¹ engl. georeferencing, georectification tai georegistering

ta mahdollisia, tosin useimmiten jo enemmän virheitä aiheuttavia, vastinpisteitä voivat olla virtaavat vesistöt, luonnonmuodostelmien jyrkkäreunaiset reunat, muuttumattomat peltokuviot ja teiden risteykset (Aarnio 2000, 122–123; Mökkönen 2006, 25–27). Useimmat paikkatieto-ohjelmat ilmoittavat georekisteröitävän kartan ja referenssikartan välisen virheen, mikä ei kuitenkaan välttämättä kerro suoraan georekisteröinnin onnistumisesta (Mökkönen 2006, 28).

Kuvio 13. Kuvitteellinen esimerkki 1600-luvun kartan georekisteröinnissä käytetyistä vastinpisteistä (Mökkönen 2006, 27)

Georekisteröinti on aikaa vievää puuhaa, ja siltikin vanhoja karttoja on melkein mahdollonta saada täydellisesti asettumaan moderniin koordinaatistoon (Aarnio 2000, 124; Rumsey & Williams 2002, 5). Suurimittakaavaisten karttojen georekisteröinti on yleensä pienimittakaavaisia karttoja vaivattomampaa, koska niissä on tyypillisesti vähemmän epäsystemaattisia kertautuvia virheitä ja enemmän yksityiskohtia vastinpisteiksi (Rumsey & Williams 2002, 6; Mökkönen 2006, 28). Vanhoista kartoitustekniikoista johtuvaa, kartan sisäistä mittaustarkkuuden vaihtelua voi yrittää korjata georekisteröimällä kartta pieninä osina, kunhan käytettävissä vain on riittävästi luotettavia vastinpisteitä. Aineiston jatkokäytön ja luotettavuuden arvioinnin kannalta on tärkeää, että georekisteröin-

nissä käytetyt menetelmät kirjataan huolellisesti ylös aineiston metatietoihin. (Mökkönen 2006, 28.)

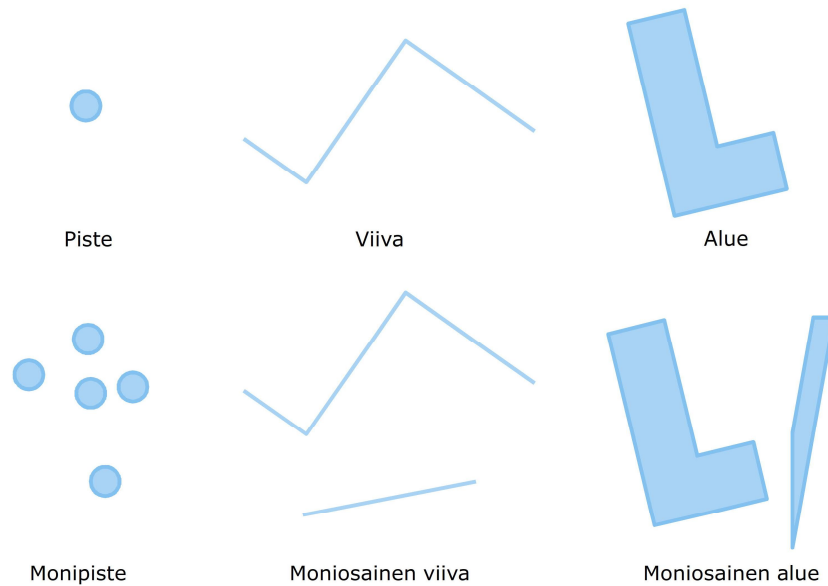
3.4 Vektorointi

3.4.1 Käsiteanalyysi

Kun paperikartta on saatu georekisteröityä paikkatieto-ohjelmassa nykykoordinaatistoon, se on edelleen rasterimuodossa. Paikkatieto-ohjelmassa rasterikarttaa voidaan käyttää päällekkäin vektorimuotoisen paikkatietoaineiston kanssa, mutta rasteriaineistojen keskinäinen yhdistäminen on jo vaikeampaa. Jotta alkuperäisten karttojen sisältämää informaatiota voidaan muokata, analysoida, visualisoida tai yhdistää muiden karttojen tietoihin, rasterimuotoinen paikkatieto on järkevää *vektoroida* vektorimuotoiseksi paikkatiedoksi. Vektorointi voidaan tehdä paikkatieto-ohjelman, vektorointiohjelman tai digitointipöydän avulla. Näistä paikkatieto-ohjelmat soveltuvat parhaiten historiallisiin karttoihin. (Mökkönen 2006, 28–29; Huisman & de By 2009, 275–279.)

Georekisteröidyllä rasterikartalla esitetyt, esimerkiksi tutkimuksen kannalta oleelliset, ilmiöt voidaan piirtää digitaalisiksi vektoreiksi; pisteiksi, viivoiksi ja alueiksi. Samalla kuhunkin vektoriin voidaan liittää kuvailevaa, tekstimuotoista ominaisuustietoa. (Kuvio 14; Mökkönen 2006, 28–30; Huisman & de By 2009, 179–180.) Yksittäinen vektorikohte voi muodostua myös useasta erillisestä osasta, joilla on kuitenkin yhteiset ominaisuustiedot. Tällaisia kohteita kutsutaan vektorityypistä riippuen *monipisteiksi* tai *moniosaisiksi* viivoiksi ja alueiksi. (Esri 2017.) Esimerkiksi useasta erillisestä palstasta muodostuva kiinteistö voidaan esittää yhtenä paikkatietokohteena.

Vektorityypin valintaan vaikuttavat mm. alkuperäisen kartan mittakaava ja esitystapa sekä vektoriaineiston tuleva käyttötarkoitus. Esimerkiksi pienimittakaavaisesta kartasta asutuskohteet on yleensä mahdollista vektoroida vain pisteiksi. Suurimittakaavaisen kartan esitystapa taas voi sallia, että asutusmerkinnät digitoidaan pisteiden sijasta alueinakin. (Mökkönen 2006, 28–30.) Vektorimuotoinen paikkatieto on tarkkuudeltaan ja käyttömittakaavaltaan kuitenkin aina sidoksissa alkuperäiseen paperikarttaan (Aarnio 2000, 122; Mökkönen 2006, 19).

Kuvio 14. Yksi- ja moniosaiset vektorityypit (Huisman & de By 2009; Esri 2017)

3.4.2 Historiallisten karttojen vektorointi

Georekisteröinnin tapaan vektorointi on historiallisen kartan tulkitsemista. Siinä maanmittarin aikanaan silloisesta ympäristöstä tekemästä tulkinnasta tehdään uusi tulkinta. Vektoroinnin avulla vanhoista kartoista saadaan spatiaalisesti yhdenvertaista aineistoa, paitsi keskenään, myös nykykarttojen kanssa. Heterogeenisestä luonteesta johtuen historiallisista kartoista ei kuitenkaan välttämättä saada tuotettua kaikilta osin tasalaatuista paikkatietoa. Tähän vaikuttavat mm. erot alkuperäiskarttojen iässä, mittakaavassa ja mittaustarkkuudessa sekä kuvattujen ilmiöiden moninaisuus. Vektorimuotoisesta paikkatiedosta voidaan kuitenkin tehdä tasorakenteen sekä ominaisuus- ja metatiedon rakenteen osalta suhteellisen eheää. (Mökkönen 2006, 8–9, 30.) Lisäksi historiallisten karttojen tietosisällön siirtäminen vektorimuotoon mahdollistaa eri-ikäisten aineistojen yhdistämisen aikasarjoiksi, maantieteellisesti laajojen kokonaisuuksien hallinnan ja visualisoinnin sekä erilaiset paikkatietoanalyysit (Aarnio 2000, 126; Mökkönen 2006, 3).

Historiallisista lähteistä tuotettu digitaalinen paikkatieto eroaa modernista paikkatiedosta paitsi lähdeaineiston, myös prosessointihistorian suhteen. Tämä vaikuttaa luonnollisesti myös paikkatiedon laatuun ja käytettävyyden arviointiin. Mökkösen (2006, 35–36) mukaan historiallisen paikkatiedon laatuun vaikuttavia tekijöitä ovat prosessointihistoria, sijaintitarkkuus, kattavuus ja tietojen eheys. Prosessointihistoria sisältää sekä alkuperäisen kartan laatimiseen että digitaalisen paikkatiedon tuottamiseen liittyvät tekijät. Virheitä on voinut aiheutua kartoituksessa, kuvanluvussa ja vektoroinnissa. Myös si-

jaintitarkkuuteen vaikuttavat virheet voivat liittyä sekä alkuperäiseen karttaan että digitoitiratkaisuihin.

4 AINEISTOT

4.1 Väestöluettelot lähdeaineistona

Valtiovallan ja seurakuntien ylläpitämiä erilaisia luetteloita tai rekistereitä väestöstä kutsutaan väestöluetteloiksi. Historiallisesti merkittävimpiä väestöluetteloita ovat olleet valtion laatimat maa- ja henkikirjat sekä kirkolliset rippikirjat. (Arkistojen Portti 2017a.) Myös sotilaista on laadittu runsaasti erilaisia henkilöluetteloita – esimerkiksi ruotujakolaitokseen liittyviä katselmusrullia (Hyppönen & Luttinen 1998, 97–98; Arkistojen Portti 2017e). Väestöluetteloiden avulla on mahdollista seurata vanhimpien talonpoikaistalojen historiaa ja asukkaita 1540-luvulta 1900-luvulle saakka (Mussaari ym. 2013, 34). Väestöluetteloihin on henkilönimien lisäksi tallennettu myös erilaista paikkatietoa henkilöiden asuinpaikoista. Asumusten epäsuora sijainti on kerrottu paikannimien avulla pitäjän, kylän ja talon sekä usein myös tilan tai torpan tarkkuudella. (Orrman 1980.) Suomalaisen paikannimien yleisin nimeämisperuste on sijainti, ja niinpä myös väestöluetteloiden asumusnimissä voi olla täsmällisiä tai suhteellisia viittauksia asumusten sijainteihin (Kiviniemi 1990, 155). Varsinkin torppia on nimetty paljon niiden sijaintipaikan perusteella (Mäkelä-Alitalo 2003a, 220).

Asumusnimien ohella uudempiin väestöluetteloihin on kirjattu myös talonumerot – maa- ja henkikirjoihin 1700-luvun alkupuoliskolta lähtien (Arkistojen Portti 2017c). Tilanumerot sen sijaan puuttuvat järjestelmällisesti kaikista väestöluetteloista, ja maakirjoihin tilojen osittamisia ei ole merkitty muillakaan tavoilla (Vitikainen 2014, 47). Tilanumeroiden ja tilannimien puuttuessa tiloja yksilöiviä tunnuksia ovat henkikirjoihin merkityt tilojen suuruutta kuvaavat manttaali- ja taloluvut, jotka tosin samankokoisten talonosien kohdalla ovat aina identtiset. Asutusnimiin verrattavina epäsuorina paikkatietoina voidaan tietyissä tilanteissa pitää myös väestöluetteloihin merkittyjen henkilöiden ammatti-, liika-, lisä- tai sukunimiä. (esim. Digitaaliarkisto 1855.)

4.2 Väestöluettelolähteet

4.2.1 Henkikirjat

Vuodesta 1634 lähtien suomalaiset rekisteröitiin henkiveron maksamista varten henkikirjoihin. Henkikirjat laadittiin vuosittain pidetyissä henkikirjoitustilaisuuksissa, joissa ruokakuntien päämiesten tuli ilmoittaa oman väkensä tiedot. Alun perin henkiraha oli tarkoitus kantaa kaikilta verovelvollisessa iässä olevilta. Säädökset siitä, mitä väestö- ja ammattiryhmiä henkiverotus koski, vaihtelivat kuitenkin paljon vuosien saatossa. Verosta oli eri aikoina vapautettu mm. aatelisto, aateliston palvelusväki ja lampuodit sekä

sotaväki ja köyhälistö. Kaikki ryhmät alettiin järjestelmällisesti merkitä henkikirjoihin vasta 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. (Orrman 1980.)

Hallintokäytäntöjen erot ovat vaikuttaneet siihen, miten täydelliset henkikirjat ovat eri aikoina ja eri puolilla Suomea olleet (Arkistojen Portti 2017b). Jutikkala (1957, 150–171) on selvittänyt, että erityisesti henkikirjoihin merkittyjen henkilöiden, mutta myös talojen, määrissä esiintyy puutteita 1600-luvun Hämeessä. Eniten henkilöitä on merkitty ensimmäiseen henkikirjaan vuonna 1634, jonka jälkeen henkikirjaväkiluku pienenee alle 20 vuodessa vain kolmasosaan lähtötilanteesta. Tähän muutokseen vaikuttivat paitsi eri ryhmille myönnetyt vapautukset, myös vilppi ja leväperäisyys henkikirjoituksen toimittamisessa. Henkilöiden kokonaismäärän ohella Jutikkala on havainnut puutteita ainakin autio- ja rälssitalojen merkitsemisessä henkikirjoihin. Talonpoikaisväestö merkittiin kuitenkin muihin väestöryhmiin verrattuna alusta lähtien verrattain tarkasti henkikirjoihin (Orrman 1980). Jutikkala (1957) pitää luotettavimpina 1600-luvun henkikirjoina vuosien 1634 ja 1654 sekä pienin varauksin vuoden 1694 henkikirjaa.

Henkikirjat eivät ole yhtä tarkkoja demografisten tietojen kuvaajia kuin samaan aikaan laaditut kirkonkirjat. Henkikirjoihin kirjattu väestö voi erota paljon kirkonkirjaväestöstä epäidenttisyyden määrän vaihdellessa kuitenkin alueittain. (Happonen 2009, 31, 139–140.) Henkikirjat ovat puutteistaan huolimatta tärkeä väestöhistoriallinen lähde erityisesti 1600- ja 1700-lukujen osalta, koska seurakuntien yhtenäisiä kirkonkirjasarjoja on säilynyt yleisesti vasta 1700-luvulta lähtien (Orrman 1980; Arkistojen Portti 2017a, 2017b). Luotettavan tuloksen turvaamiseksi henkikirjoja tulisi aina käyttää rinnakkain muiden väestöluetteloiden kanssa (Happonen 2009, 31, 140).

Maaseudun asutus on merkitty henkikirjoihin pitäjittäin ja edelleen kylittäin ja taloittain (Kuvio 15). Kylät tuli vuodesta 1693 lähtien merkitä maakirjan mukaisessa järjestyksessä, mutta jo 1700-luvulla on yleistynyt kylien sijoittaminen aakkosjärjestykseen. Talot taas on ryhmitelty ajoittain maanluontojen perusteella, mikä on saattanut sekoittaa saman kylän talot eri puolille henkikirjaa. Yksinäistalot mainitaan nimeltä jo ensimmäisessä henkikirjassa vuonna 1634, mutta muut talonnimet on kirjoitettu henkikirjoihin vasta 1700-luvun alkupuolelta lähtien. (Orrman 1980.) Torpannimet yleistyvät Lammin henkikirjoissa vasta 1780-luvulla samalla, kun torppien määräkin on alkanut kasvaa (Digitaaliarkisto 1773; 1776; 1780; 1784).

Tätä tutkimusta varten tutustuttiin pintapuolisesti ja otosluontoisesti Lammin henkikirjoihin 1600-luvulta aina 1900-luvun alkuun asti. Henkikirjat on laadittu vuosikohtaisina luetteloina, joten merkintöjen ajoitus on aina todettavissa yksiselitteisesti ja myös rippikirjojen kaltaiset suttuiset yliviivaukset puuttuvat henkikirjoista kokonaan. Lammin henkikirjoissa ruokakunnat on kirjattu kunkin maakirjatalon alle selkeästi riveittäin, mikä tekee henkikirjoista ulkoasultaan siistejä ja helposti luettavia. Henkikirjojen esitystapa mahdollistaa esimerkiksi niissä mainittujen torppien paikantamisen lähtökohtaisesti kylän, talon ja toisinaan vielä tilankin rajojen sisälle. Tilanumeroiden puuttuessa henkikirjaan merkittyjä, samaan taloon kuuluvia tiloja ei kuitenkaan ole mahdollista identifioida suoraan ilman isäntäketjujen selvittämistä. Lisäksi varsinkaan kartanoiden torppia ei välttämättä ole merkitty juuri sen talon tai tilan yhteyteen, jonka alueella ne ovat kiinteistoteknisesti sijainneet. (esim. Digitaaliarkisto 1694b; 1773; 1855.)

Henkikirjoja säilytetään Kansallisarkistossa voudintilien ja läänintilien arkistoissa sekä läänikohtaisissa niteissä. Osa henkikirjoista on digitoitu, ja kuvatut alkuperäisasiakirjat ovat säilyvyyden turvaamiseksi käyttökiellossa. (Arkistojen Portti 2017b.) Lammin vuosien 1634–1809 henkikirjatiedot on kopioitu myös Suomen asutuksen yleisluetteloon (Orrman 1975, 3, 29).

4.2.2 Rippikirjat

Suomen väestökirjanpito kuului 1600-luvun puolivälistä lähtien evankelis-luterilaisen papiston tehtäviin. Kirkollinen väestökirjanpito oli huomattavasti tarkempaa kuin valtion ylläpitämät maakirjat ja henkikirjat. Kuitenkin myös kirkonkirjoissa oli väestökirjanpidon näkökulmasta pitkään puutteita, koska niiden päätarkoitus oli palvella nimenomaan seurakunnallista toimintaa. Seurakuntalaisten tietoja kirjattiin syntyneiden ja kastettujen, kuulutettujen ja vihittyjen sekä kuolleiden ja haudattujen luetteloihin. Näiden ohella papisto ylläpiti rippi- eli pääkirjaa, johon merkittiin seurakunnan koko väestö kylittäin lueteltuna. Kylät merkittiin rippikirjaan ensin kinkeripiirien mukaisessa järjestyksessä ja 1800-luvulta lähtien aakkosjärjestyksessä. Rippikirjan avulla pappi seurasi yksittäisten ihmisten osallistumista kirkollisiin toimituksiin, kristinopintaitoja ja lukutaitoa. Suomen vanhimmat rippikirjat ovat 1660-luvulta, mutta aukottomat rippikirjasarjat alkavat yleensä vasta 1720-luvulta lähtien. (Arkistojen Portti 2017a.)

Talot on merkitty rippikirjaan maakirjanumeroiden mukaisessa järjestyksessä, ja talon nimen alla on lueteltu kaikki taloon kuuluneet ruokakunnat. Ruokakunnan jäsenet on pyritty ryhmittelemään sen mukaan, mikä heidän suhteensa on ruokakunnan päämieheen. (Kuvio 16; Arkistojen Portti 2017a.) Torpat on merkitty rippikirjaan yleensä omalla nimellä mainittuna ja omalle sivulle kirjoitettuna joko päätilan jälkeen (Rasila 2003, 179) tai kootusti kyläkohtaiseksi ryhmäksi (esim. Digitaaliarkisto 2017p). Torppien ja torppariperheiden merkitsemistavan vaihdellessa joskus voi olla vaikeaa seurata tietyn torpan vaiheita rippikirjasta toiseen.

Sama rippikirja saattaa kattaa jopa kymmenen vuoden ajanjakson, jonka aikana taloon tai torppaan muuttaneet henkilöt on paperitilan loputtua jouduttu kirjaamaan varhaisimpien nimien väliin ja vastaavasti kuolleet tai poismuuttaneet yliviivaamaan. Tämä tekee rippikirjoista hyvin vaikealukuisia. Samalla alkuperäinen tavoite erottaa ruokakunnat toisistaan on vesittynyt. (Hyppönen & Luttinen 1998, 65; Arkistojen Portti 2017a.) Vanhin säilynyt Lammin seurakunnan rippikirja kattaa vuodet 1746–1752, mutta se on epätäydellinen, sillä siitä puuttuu noin 100 ensimmäistä sivua. Tämän jälkeen Lammilla on laadittu uusia rippikirjoja vaihtelevilla aikajänteillä, mutta kuitenkin niin, että rippikirjojen sarja jatkuu katkeamattomana 1900-luvulle saakka. (Digitaaliarkisto 2017g; Kansallisarkisto 2017a.) Suurin osa 1700- ja 1800-lukujen kirkonkirjoista on digitoitu ja katseltavissa Kansallisarkiston digitaaliarkistossa (Arkistojen Portti 2017a).

116). Koska veron suorituksen perusteena oli taloon kuuluva maa, maakirjasta kehittyi vähitellen yhtenäinen kiinteistöluettelo kokonaisista taloista (Hyppönen & Luttinen 1998, 135; Vitikainen 2014, 46–47).

Kuvio 17. Näyte vuoden 1694 maakirja-aukeamasta Hietosten, Ylännäisten ja Jahkolan kylien kohdalta (Digitaaliarkisto 1694a)

1600-luvulla verovelvollisista ryhdyttiin käyttämään maakirjoissa pysyviä kaksiosaisia nimiä, eräänlaisia talonnimien varhaismuotoja. Tiettyjen isäntien nimet jäivät nimittäin pysyvästi edustamaan talojaan maakirjoihin joko yksin tai oikean isännän rinnalla. Esimerkiksi Lammin Kataloisten kylän taloista yksi tunnettiin vuosikymmeniä maakirjoissa nimellä Simo Matinpoika ja toinen nimellä Rusi Laurinpoika, vaikka henkikirjojen perusteella oikeat isännät olivat aivan toisennimisiä. (Jutikkala 1958, 134; Mäkelä-Alitalo 2003a, 213; Digitaaliarkisto 2017a; 2017b.) Verojen perimiseksi kruunulle riitti vanhentunutkin tieto isännästä (Arkistojen Portti 2017c). SAY:n perusteella näyttää siltä, että henkikirjan mukainen isäntä alettiin – ainakin tilapäisesti – kirjata varhaisen isäntänimen ohella Lammin taloja koskeviin maakirjoihin vuodesta 1684 alkaen (Digitaaliarkisto 2017a; 2017b).

Vuonna 1698 määrättiin, että maakirjaan tuli talojen tunnisteiksi merkitä sen sijaintikylä, talonnimi ja talonnumero (Vitikainen 2014, 47). Lammilaistalojen nimet merkittiin maakirjaan jo heti samana vuonna mutta talonnumerot vasta isovihan jälkeen vuonna 1730 (Arkistojen Portti 2017c; Digitaaliarkisto 2017b). Länsisuomalaiset talot nimettiin

useimmiten isäntien nimien mukaan siten, että maakirjoihin 1600-luvulla jähmettyneet isännät saattoivat saada nimensä säilymään myös varsinaisessa talonnimessä (Jutikkala 1958, 128–134; Mäkelä-Alitalo 2003a, 220). Niinpä taloa, joka maakirjassa oli pitkään nimellä Simo Matinpoika, alettiin kutsua Mattilaksi ja nimellä Rusi Laurinpoika ollutta taloa Rusilaksi (Digitaaliarkisto 2017a; 2017b). Maakirjojen talojärjestelmä talonumeroineen on muodostanut lähes näihin päiviin saakka suomalaisen kiinteistöjärjestelmän perustan (Jutikkala 1958, 128–129, 306; Lauhkonen 2013, 39–41; Lähde 2013, 25; Vitikainen 2014, 47.)

Maakirjan laatimisen lähtökohtana oli keskiaikainen käsitystapa, että talo muodostaa jakamattoman kokonaisuuden. Talojen yhdistämiset ja osittamiset tulkittiinkin tilapäisiksi tilanteiksi eikä esimerkiksi halotun talon osia merkitty mitenkään maakirjaan. (Jutikkala 1958, 129, 306; Vitikainen 2014, 47.) Maakirjan puutteita paikatakseen päämaanimittauskonttori perusti 1812 maakirjarekisterin, johon merkittiin myös tilojen osittamiset ja pinta-alat. Vuosisadan lopulla maakirjarekisteristä kehitettiin maarekisteri. (Vitikainen 2014, 50.) Historian tutkimuksessa maakirjoja voidaan käyttää talojen vaiheita ja maanomistusta koskevien tietojen lähteenä. Varsinkin 1500-luvulla, jolloin verorasitus kohdistui lähes yksinomaan maanomistukseen, maakirjat auttavat asutuksen selvittämisessä. Koska maakirjat laadittiin verotustarkoituksia varten, niissä oleviin tietoihin talojen isännistä ja autioitumisesta tulee suhtautua kriittisesti. (Hyppönen & Luttinen 1998, 135; Orrman 2003a, 72; Arkistojen Portti 2017c.) Autioksi merkityn talon demografista tilannetta voi yrittää varmistaa muiden lähteiden, kuten henkikirjojen avulla (Mäkelä-Alitalo 2003b, 193).

4.2.4 Suomen asutuksen yleisluettelot

Vanhojen tiliasiakirjojen tiedot länsisuomalaisista asumuksista ja asukkaista on 1900-luvulla koottu luettelouukeamiksi, joista kukin kattaa 1–4 talon tiedot 20 vuoden ajalta (Kuvio 18). Tätä kirjailija Jalmari Finnen työn tuloksena syntynyttä aineskokoelmaa kutsutaan Suomen asutuksen yleisluetteloksi. Maantieteellisesti se kattaa parhaiten Finnen kotimaakunta Hämeen. SAY:n lähtöaineistona on käytetty vuosivälillä 1539–1809 laadittuja maakirjoja, kymmenys- ja audioveroluetteloita sekä henkikirjoja. Näistä kopioidut tiedot on kirjoitettu käsin puhtaaksi 20 sarakkeeseen jaetulle aukeamalle siten, että yksi sarake vastaa yhtä vuotta. Eri lähdesarjojen tiedot on kirjoitettu samalle aukeamalle eri väreillä. Henkikirjan tapaan ruokakunnan jäsenet on kirjoitettu päämiehen jälkeen ja perhesuhteet suhteessa päämieheen. (Koskinen 2002, 1–4; Arkistojen Portti 2017g.)

esitetty SAY:ssa koko ajanjaksolta 1539–1809 (Orman 1975, 29), ja aineisto on vapaasti käytettävissä Kansallisarkiston digitaaliarkistossa (Arkistojen Portti 2017g).

4.2.5 Katselmusrullat

Ruotujakolaitoksen aikaan Ruotsi-Suomen armeijan päällystöstä ja miehistöstä on laadittu runsaasti erilaisia henkilöluetteloita. Sotilaiden henkilötietoja on tallennettu mm. erilaisiin katselmusrulliin, joista kattavimpia ovat sotaväen kunnan ja tason valvomiseksi ajoittain pidetyistä pääkatselmustilaisuuksista laaditut pääkatselmusrullat. Näihin luetteloihin on kirjattu mm. sotilaan etu- ja lisänimi, syntymäpaikka, ruodun tai rusthollin nimi sekä sotilaan numero rykmentissä ja komppaniassa. Syntymäpaikka on kirjattu usein vain läänin tarkkuudella. (Mikkonen 1986; Hyppönen & Luttinen 1998, 97–98; Arkistojen Portti 2017e.)

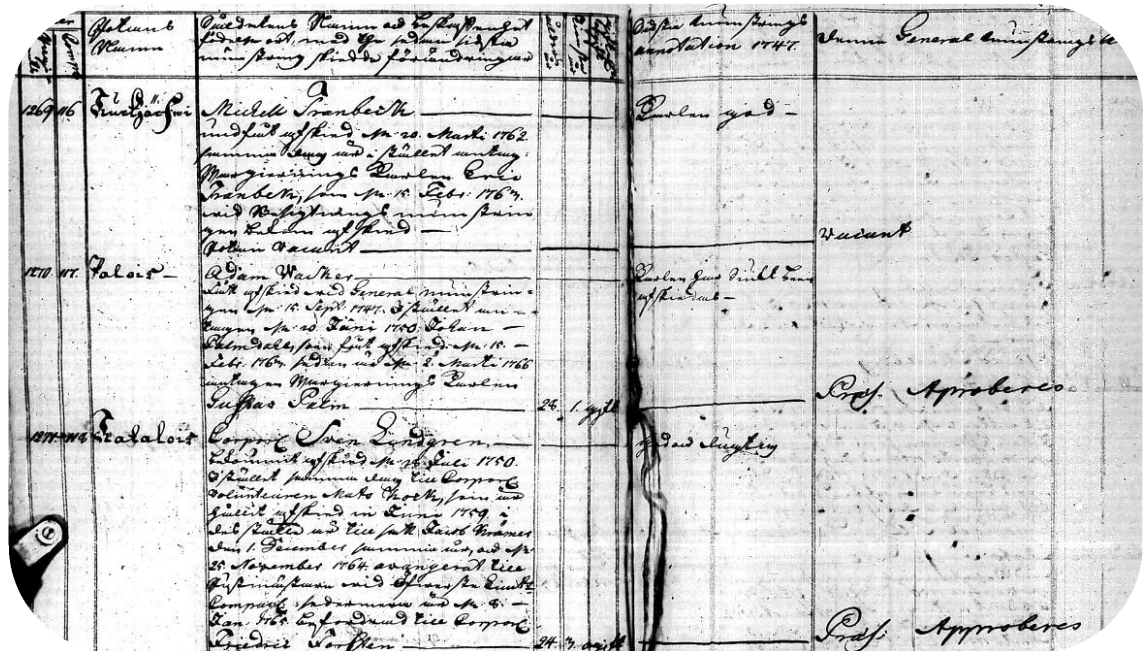
Katselmusluetteloissa rusthollin nimeksi on yleensä kirjattu sekä kylännimi että rusthollia isännöineen rusthollarin henkilönimi (Krigsarkivet 1775). Sen sijaan jalkaväkiruotujen nimenä on Hämeessä käytetty pelkästään kylännimeä, joka on ruotusotilaiden osalta katselmusluetteloiden ainoa yksiselitteinen paikkatieto (esim. Krigsarkivet 1780a; 1780b). Yksi ruotu koostui Hämeessä 2–4 maakirjatalosta (Jutikkala 1957, 249), joten suuren kylän nimi saattaa toistua useamman ruotusotilaan kohdalla (Krigsarkivet 1780a; 1780b). Vaikka samaan ruotuun on voinut kuulua taloja useammasta kylästä, ruodun nimenä on 1700-luvun alkupuolelta lähtien käytetty vain yhtä kylännimeä (esim. Krigsarkivet 1712; 1716). Ruodun nimeksi on todennäköisesti vakiintunut sen kylä nimi, jossa sotamiehen asuttama torppa on sijainnut.¹³

Katselmusluetteloissa sotilastorpan sijaintiin viitataan epäsuorasti – kylännimen ohella – sotilaan komppaniannumerolla, sillä miehillä ja torpilla oli perinteisesti sama numero. Vastaavasti myös sotilaan lisänimeä on todennäköisesti aikanaan käytetty synonyymina hänen asuttamalleen torpalle. (Mikkonen 1986.) Sotilastorppien tarkempi paikantaminen komppaniannumero- ja sotilasnimitietojen perusteella on kuitenkin hyvin hankalaa, koska edellisiä tietoja ei ole tallennettu lainkaan ja jälkimmäisiäkin hyvin vähän aikakauden kartoille. Katselmusrullien perusteella voidaan kuitenkin päätellä sotilastorppien sijoittumista kylien tarkkuudella. Tällaisen tarkastelun lähtöoletuksena on

¹³ Esimerkiksi Kataloisten kylä mainitaan vuoden 1712 pääkatselmusluettelossa neljän ruodun (numerot 118–121) nimessä, joista kolmessa se on tuolloin Montolan ja yhdessä Syrjäntaan kylän kanssa. Myöhemmissä 1700-luvun katselmusluetteloissa samojen neljän ruodun nimeksi on merkitty pelkästään Kataloisten nimi. Vastaavasti vuoden 1750 pitäjänkarttaan ja vuoden 1783 isojakokarttaan Kataloisten alueelle on merkitty juuri neljä sotilastorppaa. Syrjäntaan kylännimi taas on vakiintunut erään kokonaan muun ruodun (numero 110) nimeksi. (Krigsarkivet 1712; 1716; 1780a; Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1783a.)

luonnollisesti se, että sotilastorpat ovat sijainneet nimenomaan sen kylän alueella, jonka mukaan ruotu on nimetty katselmusluettelossa.

Ruotujakolaitoksen joukko-osastojen rajat ovat Hämeessä noudattaneet suurin piirtein luonnollista, seurakunnallista kirkkopitäjäjakoa. Hämeen jalkaväkirykmentin kahdeksasta komppaniasta Lammin eteläosa on kuulunut 1. majurin komppaniaan ja pohjoisosa everstiluutnantin komppaniaan. (JYX-julkaisuarkisto 1780b; Krigsarkivet 1780a; 1780b; Jutikkala 1957, 245–247.) Pääosa Lammin rustholleista on puolestaan ylläpitänyt ratsumiehiä Uudenmaan ja Hämeen läänin rakuunarykmenttiin kuuluneessa 2. majurin komppaniassa (JYX-julkaisuarkisto 1780a; Jutikkala 1957, 248).

Kuvio 19. Näyte Hämeen läänin jalkaväkirykmentin vuoden 1767 pääkatselmusluettelosta Kurkijärven, Palosten ja Kataloisten ruotusotilaiden kohdalta (Kansallisarkisto 1767a)

4.3 Vanhat kartat lähdeaineistona

Eri-ikäiset kartat ovat korvaamaton lähde tutkittaessa maankäytössä tapahtuneita muutoksia, kuten vanhan asutuksen sijoittumista ja asutusrakenteen kehitystä 1600-luvulta eteenpäin (Haggrén 2005, 7; Lehtinen 2005, 7, 73–74). Karttoihin on tallennettu paljon sellaisia tietoja, kuten paikannimiä ja rajoja, jotka ovat myöhemmin muuttuneet tai kadonneet (Rumsey & Williams 2002, 1). Karttoista voidaan tehdä havaintoja myös kartoitussajankohtaa varhaisemmista olosuhteista (Rantatupa 2000, 83; Lehtinen 2005, 7; Suhonen 2015 7–9). Karttojen avulla maankäytön kehitystä voidaan seurata 1600- ja 1700-luvuilta maanjakokarttojen kautta nykypäivään saakka jokseenkin vaivattomasti. Suurimittakaavaisessa kartta-aineistossa on kuitenkin selvä aukko kohta 1800-luvulla,

jolloin talojen osittaminen on ollut rajoitettua. (Rantatupa 2000, 83.) Lisäksi pääosa Venäjän sotilaskartoittajien autonomianaikaisesta tuotannosta on kadonnut tai säilyttänyt suomalaisten ulottumattomiin venäläisarkistojen syövereihin. Lammin kannalta merkittävin puute kohdistuu Hämeessä vv. 1822–1832 toteutettuun venäläiseen puoli-instrumentaaliseen kartoitukseen, jonka mittakaavassa 1:21 000 laaditut karttalehdet ovat yhä sotasalaisuuden piirissä. (Strang 2000, 17, 19; Strang 2014, 82–83.) Vanhin käytettävissä oleva laaja-alainen, tarkkuudeltaan peruskarttoihin rinnastettavissa oleva kartasto Suomesta on venäläinen topografinen kartasto 1800-luvun loppupuolelta (Strang 2013). Tätä vanhemmat suurimittakaavaiset kartat käsittävät kukin vain jonkin rajatun alueen, kuten yksittäisen kylän tai kiinteistön (Mussaari ym. 2013, 35).

Vanhat kartat ovat vaativia lähdeaineistoja, joiden syvälinen ymmärtäminen edellyttää kartan kuvaaman alueen historiallisen kehityksen hahmottamista, maanmittauksen historian tuntemusta sekä hyvää ruotsin kielen ja vanhojen käsialojen hallintaa (Aarnio 2000, 120; Mökkönen 2006, 20; Suhonen 2015, 7). Historialliset kartat ovat myös hyvin heterogeeninen lähdeaineisto, sillä karttojen kuvaamat ilmiöt ja mittakaava ovat aina sidoksissa karttojen alkuperäiseen käyttötarkoitukseen. Myös kartoissa käytetty kuvaustekniikka voi vaihdella samankin karttatyyppin sisällä suuresti. Yleensä kuitenkin kukin maanmittari on käyttänyt kartoissaan keskenään yhteneviä symboli- ja väriyylejä. (Strang 2000, 11; Mökkönen 2006, 8, 16, 20.) Kartta on aina kartoittajan tulkinta ympäristöstä, joten karttatulkinnassakin tarvitaan suurta lähdekritiikkiä. Kartasta olisikin hyvä tietää sen alkuperäinen tarkoitus, laadintamenetelmä, kartoittajan nimi ja kartan laadintaan liittyvä ideologinen viitekehys. (Aarnio 2000, 120.)

Selvästi merkittävimpiä Suomen kartoittajia ovat olleet sotilas- ja siviiliviranomaiset. Sotilaskarttojen tarkoituksena on ollut selvittää sotimisolosuhteita ja siviilikarttoihin taas on merkitty ensisijaisesti tilojen veronmaksukykyyn ja maanomistukseen liittyviä tietoja. Alkuperäinen käyttötarkoitus on vaikuttanut oleellisesti karttojen sisältöihin. (Strang 2000, 19–21.) Isojakokarttojen kaltaiset siviilimaanmittarien kartat keskittyvät peltojen, niittyjen, metsien, rajalinjojen ja kantatilojen sijaintien kuvaamiseen, kun taas sotilaskartoilla on ollut keskeistä esittää vesistöihin, kulkureitteihin, maaston topografiaan ja laajemmin asutukseen liittyviä tietoja (Alanen & Kepsu 1989, 9; Strang 2000, 19–21; Lehtinen 2005, 48–50). Tilattoman väestön asumukset saattavat esimerkiksi puuttua kokonaan isojakokartoilta (Lehtinen 2005, 48–50).

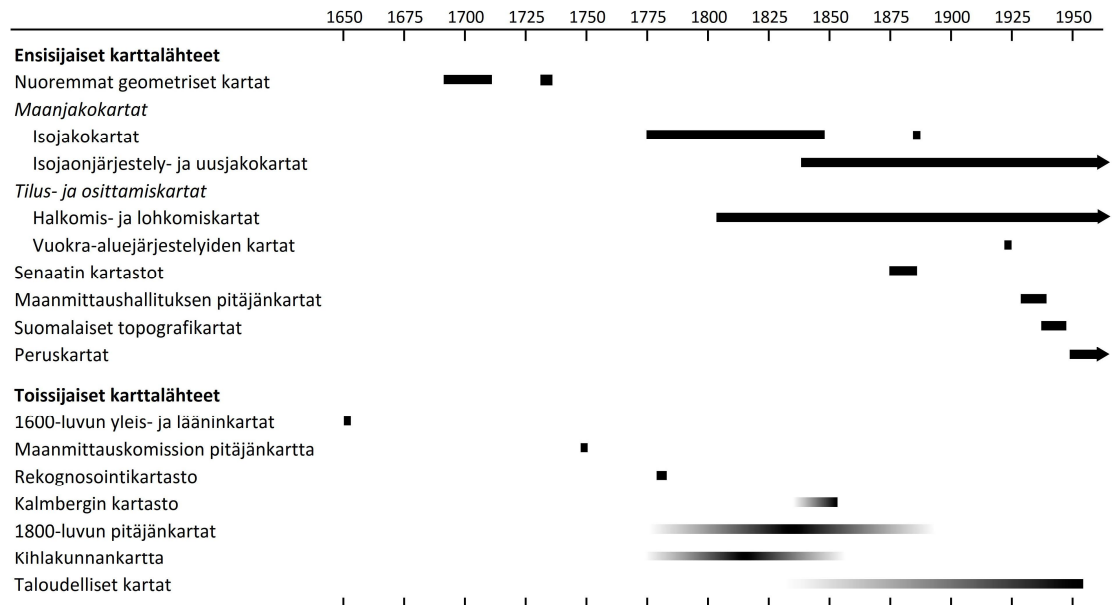
Ennen ilma- ja satelliittikuvien aikakautta karttoja on laadittu maanpinnan tasolla tehtyihin mittauksiin perustuen. Vanhat kartat voidaan jakaa mittausmenetelmien perusteella suurimittakaavaisiin geometrisiin karttoihin ja pienimittakaavaisiin maantieteellisiin karttoihin. (Strang 2000, 11; Rantatupa 2011a, 10–13.) Edelliset on laadittu ainakin kon-

septien osalta maastossa ja jälkimmäiset useimmiten kokonaan toimistotyönä geometrisiä karttoja pienentämällä ja toisiinsa yhdistelemällä. Geometriset kartat on valmistettu mittapöytämenetelmällä, jonka ansiosta erityisesti aukeilta paikoilta on saatu aikaiseksi tarkka ja erittäin hyvin paikkaansa pitävä kartta. Tämä 1600-luvulta asti käytössä ollut kartoitusmenetelmää on periaatteessa edelleen käytössä suurimittakaavaisessa kartoituksessa. Vanhat maantieteelliset kartat perustuvat aikaisemmin laadittuihin karttoihin ja laadintatapansa vuoksi niitä voidaan kutsua myös johdetuiksi karttoiksi. Niiden yleisenä ongelmana on geodeettinen epäluotettavuus ja lähdeaineiston vanhentuneisuus. Karttoja on saatettu myös täydentää myöhemmin, ja tänä päivänä voikin olla mahdotonta tietää mitä aikaa mikäkin osa kartasta todellisuudessa kuvaa. (Strang 2000, 11–16; Strang & Harju 2012, 5.) Johdettuja karttoja on voitu täydentää myös systemaattisilla tarkistusmittauksilla ja muilla maastohavainnoilla, jolloin kartoista on saatu ajantasaisempia ja luotettavampia. Näitä karttoja kutsutaan rekognosointikarttoiksi. (Strang 2000, 15–16; Rantatupa 2011a, 14–15.)

Vanhoja karttoja on laadittu sekä painamalla että käsin piirtämällä. Käsin piirretyistä kartoista on valmistettu usein kaksi kopiota, jotka eivät kuitenkaan välttämättä ole täysin identtisiä. Kopio saattaa olla paranneltu versio, mutta yhtä hyvin se voi olla informaatioltaan huonompi ja epäluotettavampi kappale. Toisaalta saman kartan eri versioiden vertailu saattaa tuottaa tutkijalle myös arvokasta lisätietoa menneestä ajasta. Painettuihin karttoihin on usein merkitty monenlaisia, toisistaan poikkeavia vuosilukuja. Vuosilukuihin tulee suhtautua kriittisesti, sillä niiden tulkinta ei ole yksiselitteistä. Piirtämisvuotta oleellisesti vanhempi mittausvuosi saattaa tarkoittaa, että kartanpohjana on käytetty aikaisemmin laadittua karttaa. Painovuotta oleellisesti vanhempi piirtämisvuosi taas voi viitata siihen, että karttaa on täydennetty vielä piirtämisvuoden jälkeenkin. (Strang 2000, 16–17.)

Tässä tutkimuksessa Lammin alueelta käytettävissä olleet kartat esitellään seuraavissa luvuissa ensisijaisiksi ja toissijaisiksi karttalähteiksi luokiteltuina. Luokitus perustuu arvioon siitä, miten karttoja on mahdollista hyödyntää väestöluettelotietojen geokoodaamisessa. Ensisijaisissa karttalähteissä asumukset on esitetty niin tarkasti, että asumukset voidaan niiden perusteella paikantaan yksityiskohtaisesti. Luokitukseen on mitattavaan ohella vaikuttanut karttojen laadintatapa ja kuvaustekniikka. Toissijaisilla karttalähteillä puolestaan tarkoitetaan sellaisia karttoja, joita voidaan käyttää vain asumusten yleispiirteiseen paikantamiseen. Lammin pitäjän alueelta laadittujen karttojen ajallinen ulottuvuus on esitetty seuraavassa kuviossa (Kuvio 20). Kunkin karttatyypin kohdalle merkitty musta palkki kuvaa sitä ajanjaksoa, jota Lammia koskevien karttojen

merkintöjen on katsottu vastaavan. Se ei siis välttämättä tarkoita sitä aikajännettä, jolloin ko. karttoja on julkaistu tai piirretty.

Kuvio 20. Lammin pitäjän alueelta laadittujen karttojen ajallinen ulottuvuus

4.4 Ensisijaiset karttalähteet

4.4.1 Nuoremmat geometriset kartat

Lammin ensimmäiset kyläkohtaiset tiluskartat laadittiin 1600-luvun lopulla (Digitaaliarkisto 2017ä). Tuolloin Ruotsi-Suomessa ryhdyttiin laatimaan geometrisia kartoituksia ns. ison reduktion ja ruotujakolaitoksen seurauksena. Ruotsissa näitä karttoja kutsutaan nuoremmiksi geometrisiksi kartoiksi erotuksena 1600-luvun alkupuolen geometrisiin maakirjakarttoihin. Ohjeistuksen mukaan kartat tuli laatia mittakaavassa 1:4000, mutta kartoitettavan alan koko edellytti yleisesti mittakaavaa 1:8000. (Lehtinen 2005, 29.)

Lammilla kartoitettiin ensimmäisenä Kurkijärven säterin tilukset vuonna 1691 (Kuvio 21), ja sitä seurasivat Hauhialan–Kuurikan–Ronnin sekä Kaitalan–Tanttilan alueiden mittaukset neljä vuotta myöhemmin. Ennen isovihaa Lammilla ehdittiin kartoittaa vielä Arrankorven, Tommalan, Kättärlän–Pakkaselan, Ylänteen, Oiten, Mulkolan ja Syrjän-taustan alueet sekä Hauhialan–Ronnin alue uudelleen. Isovihan jälkeen 1730-luvulla Lammilta on laadittu vielä Porkkalan kartanon ja Rantosten kylän tiluskartat. (Taulukko 1; Digitaaliarkisto 2017ä; Maanmittauslaitos 2017a.)

Yläne	1708	Niklas Avander
Mulkola	1711	Niklas Avander
Syrjäntaka	1711	Niklas Avander
Porkkala	1735	Adam Giöker
Rantonen	1736	Adam Giöker

4.4.2 Maanjakokartat

Lammilla ensimmäiset isojakotoimitukset aloitettiin 1770-luvun puolivälissä Ormajärven eteläpuolisissa Kirkonkylän sekä Kaitalan–Tanttilan jakokunnissa (Taulukko 2). Seuraavalla vuosikymmenellä jakotoimitukset käynnistettiin jo 16 jakokunnassa siten, että ennen vuosisadan vaihtumista isojako oli aloitettu ja maat kartoitettu suurimmassa osassa pitäjää. Viimeisimpinä saatiin kartoitettua Kättärlän jakokunta vuonna 1846. Arrankorvessa isojako tehtiin pääosin jo 1787–1792, mutta kruunun liikamaa jaettiin vasta sata vuotta myöhemmin. (Digitaaliarkisto 2017a; Maanmittauslaitos 2017a.)

Taulukko 2. Lammilta laadittujen isojakokarttojen mittausajankohdat (mm. Maanmittauslaitos 2017a)

Jakokunta	Kylätaranne	Mittausvuosi	Maanmittari
Kirkonkylä	Hakkala, Kirkonkylä, Niipala	1774	P. Kiellman
Kaitalan–Tanttilan jk	Tanttila, Kaitala	1776–1777	P. Kiellman
Pakkasela		1782–1783	J. Westermark S. Saxelin
Kataloinen	Kataloinen (talot 1–6 ja 8–9), Kurkijärvi (ulkopalsta)	1782–1783	J. Westermark G. Kurten
Yläne	Yläne (osa)	1783	F. Kramer
Oinen		1784–1785	J. Westermark G. Kurten
Palonen		1785	J. Westermark G. Kurten
Ronni		1785	J. Westermark C. Fredriksson
Takaperä		1785–1786	J. Westermark C. Fredriksson
Tommala		1785–1786	A. Zitting
Lieso	Lieso (Lammi ja Padasjoki), Kuohijoki (Luopioinen), Nuhkala (Lammi)	1786	E. Salmen
Jahkola		1786	G. Kurten S. Saxelin
Arrankorpi	Arrankorpi (talot 1–4)	1787	S. Saxelin
Montola		1787	A. Lind
Riikonen		1787	A. Lind
Vähä-Evo		1787	G. Kurten F. Kramer
Kuurikka		1787	G. Kurten D. Hirn
Iso-Evo	Arrajoki, Iso-Evo, Kinnaskoski, Ylimylly	1787	C. Fredriksson
Rippola		1787	A. Lind
Pappila		1788	A. Gierls
Tirmula		1790	G. G. Falck

Vanhakartano	Kostila, Paakkola (osa), Pienistö, Vanhakartano, Vestola, Yläne (osa)	1791, 1793–1796	A. Silvan G. Falck F. Kramer
Hauhiala	Halila, Hauhiala, Hietonen, Lampelto, Letku, Onnivuori, Ylännäinen	1795	F. Kramer
Kurkijärvi		1796	A. Fattenborg
Mulkola		1797	F. Kramer
Paakkala	Kataloinen (talo 7)	1797	F. Kramer
Syrjäntaka		1802	F. Kramer W. Kramer
Perinkää		1815	G. Järnström
Porkkala	Karhula, Koivukylä, Lehmäkoski, Parikkala, Porkkala, Sankola, Vaakoja	1817	A. Silvan
Arrankorpi	Vesijaonmaan liikamaa	1833	L. Stjernvall
Iso-Evo	liikamaa	1838–1839	A. Zitting
Kättärlä	Kättärlä, Lepistö, Rantonen, Viiala	1846	B. v. Schildt
Koivukehä (Arrankorpi)	Arrankorpi (talot 6–7)	1886	A. Stormbom

Isojaossa jaettavista maista piirrettiin mittausten perusteella kartta, johon merkittiin maastokuviot ja tilojen väliset jakorajat (Lehtinen 2005, 48; Huhtamies 2008, 160–161). Vuoden 1766 isojakoasetuksessa määrättiin, että isojakokarttojen mittakaavan tuli pelto-tilustusten osalta olla 100 kyynärää tuumalle eli 1:4000. Asetuksen mukainen mittakaava vakiintuikin pysyvästi isojakokarttojen mittakaavaksi, ellei kartoitettavan alueen laajuus edellyttänyt pienempää mittakaavaa. (Gustafsson 1933a, 134; Lehtinen 2005, 49–50.) Iso- ja uusjakojen myötä Suomessa on käytettävissä poikkeuksellisen tarkka kartta-aineisto, joka hakee kansainvälisesti vertaistaan (Putkonen 2003b, 35). Isojakoa varten kartoitettiin ja jaettiin kerrallaan yhdestä tai useammasta kylästä muodostuneen jakokunnan maat. Jakokunnat muodostettiin kylien yhteisomistusten perusteella. (Lehtinen 2005, 48; Huhtamies 2008, 160.) Lammilla muodostui joitakin hyvin suuria, monikyläisiä jakokuntia, kuten Vanhakartanon, Porkkalan ja Hauhialan jakokunnat (Maanmittauslaitos 2017a).

Suurten jakokuntien isojakokartat koostuvat monista, jopa kymmenistä karttalehdistä (esim. Kansallisarkisto 1851), kun taas yhtä kylää koskeva jakotoimitus on saatettu saada mahtumaan vain yhdelle karttalehdelle (esim. Maanmittauslaitos 1797b). Isojaossa tietylle talolle tai tilalle osoitetut lohkot on merkitty karttoihin kirjaintunnuksilla, ja niiden sisällä olevat maastokuviot on yksilöity järjestysnumeroilla. Maastokuvioihin liittyvät lisätiedot, kuten mahdolliset paikannimet, on kuvattu tarkemmin kartan liitteenä olevassa seliteosassa. (Gustafsson 1933a, 133–134; Lehtinen 2005, 48–50.)

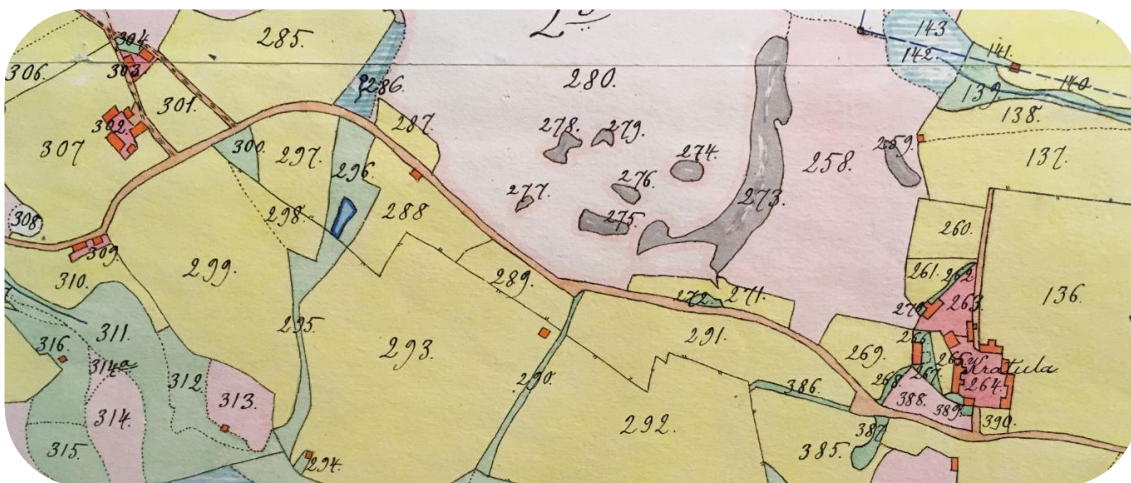
Isojakokarttojen perimmäinen tarkoitus oli esittää pienennös jakoa edeltävistä pelto-, metsä- ja niittykuvioista, tonttimaista sekä jaossa määritellyistä tilarajoista. Muut yksityiskohdat, kuten esimerkiksi tilattoman väestön asumukset, eivät olleet jaon kannalta

merkityksellisiä ja saattoivat jäädä kokonaan merkitsemättä karttoihin. Asutusmerkintöjen tarkkuus ja kattavuus vaihtelee isojakokarttojen välillä. (Lehtinen 2005, 48–50.) Esimerkiksi Lammilla on paljon jakokuntia, joiden isojakokarttoihin on asutuksen osalta piirretty vain maakirjatalojen tonttirajat (mm. Maanmittauslaitos 1774; 1786b; 1787d). Edellisiä tarkemmin asutus on esitetty mm. Pakkaselan, Kataloisten ja Jahkolan kartoissa, joihin on asutustonttien lisäksi piirretty myös rakennusten sijainteja ääriviivojen avulla. Kataloisten isojakokartalle on samalla kuvaustekniikalla piirretty myös sotilastorppien rakennukset. (Kuvio 22; Maanmittauslaitos 1783a; 1783b; 1786a.)

Kuvio 22. Näyte Kataloisten isojakokartan asumusmerkinnöistä vuodelta 1783 (Maanmittauslaitos 1783a)

Lammilaisiin isojakokarttoihin piirretyt tontit on muiden tilusten tapaan yksilöity niiden talojen ja tilojen kirjaintunnuksilla, joiden omistukseen ne isojaossa osoitettiin. Jos yksi tai useampi tila on muuttanut isojaon yhteydessä uuteen paikkaan, muuttajien vanhat tontit on merkitty muille omistajille. Pelkkien tilakohtaisten kirjaintunnusten perusteella ei siis välttämättä ole mahdollista päätellä jakoa edeltävää tonttien omistustilannetta. Myöskään muuttaneiden tilojen uusia asuinpaikkoja ei pääsääntöisesti ole piirretty isojakokartoille.

Kuvio 23. Näyte Pakkaselan uusjaon uudistuskartan asumusmerkinnöistä vuodelta 1906 (Kansallisarkisto 1906)

Isojakokarttojen tarkkuus parani 1800-luvulle tultaessa siten, että entistä pienemmät maastokuviot esitettiin kartoilla ja selitettiin jakoasiakirjoissa. Myöhemmät uusjakokartat laadittiin samoilla periaatteilla, ja ne ovat tänä päivänäkin helposti luettavia perusteellisine kuvioluetteloineen. 1900-luvun alussa uusjakokarttoihin on esimerkiksi alettu piirtää yksityiskohtaisesti suuri osa asumusten rakennuksista. Uusjakokartat muistuttavatkin väriykseltään ja selkeydeltään nykyaikaisia peruskarttoja. (Kuvio 23; Gustafsson 1933a, 134; Lehtinen 2005, 50, 54.) Uusjakokartat ovat monin paikoin ensimmäisiä suurimittakaavaisia karttoja, joihin on piirretty jakokunnan isojaon jälkeinen asutusrakennetorppineen ja tilojen uusine sijainteineen (esim. Maanmittauslaitos 1906b; 1907b). Ennen 1950-lukua Lammilla on uusjakoa varten suoritettu uusintamittauksia 11 jakokunnassa siten, että uusjakokartoitukset jakaantuvat lähes sadan vuoden ajanjaksolle (Taulukko 3).

Taulukko 3. Lammilta laadittujen uusjakokarttojen mittausajankohdat vv. 1850–1950 (mm. Maanmittauslaitos 2017a)

Jakokunta	Kylätarkenne	Mittausvuosi	Maanmittari
Tanttila	Tanttilan kotitilukset	1859	V. Lauraeus
Jahkola		1868	V. Lauraeus
Oinen		1883	J. Juvelius
Montola		1888	A. Stormbom
Pakkasela		1904–1906	J. Sarlin
Kataloinen		1907	J. Sarlin
Tirmula		1917	J. Sarlin
Montola		1919	H. Roering
Riikonen		1927	E. Sandström
Hauhiala	Halila, Hauhiala, Hietonen, Lampelto, Onnivuori, Vilkkilä, Ylännäinen	1931	E. Sandström
Jahkola		1931	E. Sandström
Tommola	Tommola, Pienistö (osa)	1938	E. Nevas
Kaitalan–Tanttilan jk	Kaitala, Tanttila	1949	A. Aspelund

Uusjakojen ohella toimeenpantiin isojakojen täydennystoimituksia, joissa jaettiin aikaisemmin jakamatta jääneitä pieniä yhteisalueita, kuten ns. sikopiirejä ja sotilasmaita (Huhtamies 2008, 314; Lähde 2007b, 77). Toimituksia saatettiin tehdä myös isojakokarttojen ja -asiakirjojen katoamisen vuoksi. Isojaon täydennykset olivat uusjakoja suppeampia toimituksia, ja niistä laaditut kartatkin kuvaavat usein maantieteellisesti hyvin pieniä alueita. (Huhtamies 2008, 314–315.) Joiltakin täydennyskartoiltakin on kuitenkin nähtävissä isojaon jälkeisten tonttien sijainteja (esim. Maanmittauslaitos 1868; 1888). Erityisesti sotilastorppien tilukset on saatettu esittää ensimmäisen kerran tarkasti vasta isojaon täydennystoimitusten kartalla (Kuvio 24). Varsinaisilla isojakokartoilla sotilastorppien alueet on yleensä merkitty tilojen yhteisiksi alueiksi, jolloin torpille kuuluneiden pelto- ja tonttimaiden sijainteja ole sen tarkemmin esitetty (esim. Maanmittauslaitos 1786b).

Kuvio 24. Näyte Lieson sotilastorppamaiden jakokartasta vuodelta 1837 (Kansallisarkisto 1837)

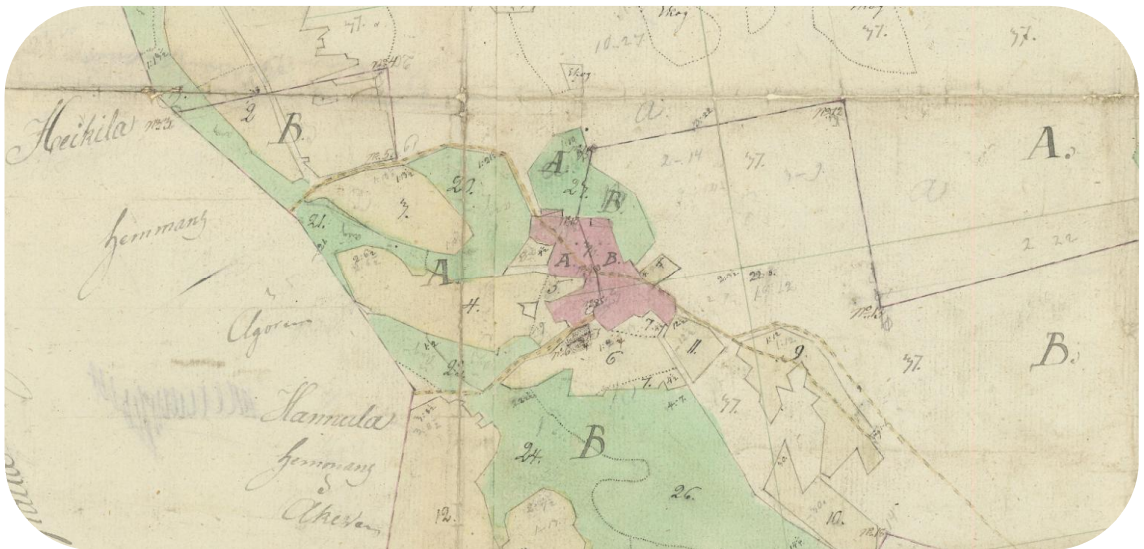
Alkuperäisiä isojako-, isojaon täydennys- ja uusjakokarttoja säilytetään Maanmittauslaitoksen arkistossa Jyväskylässä. Maanmittarien piti aikoinaan laatia kartoista kopiot, joita säilytetään nyt Kansallisarkistossa. Varsinkin alkuperäiset isojakokartat ovat usein huonokuntoisia, koska niitä on vuosien saatossa käytetty maastossa ja täydennetty jaon jälkeisillä merkinnöillä. (Lehtinen 2005, 48.)

4.4.3 Tilus- ja osittamiskartat

1700-luvun lopulta lähtien Suomessa laadittiin isojakokarttojen lisäksi erilaisia suurimitakaavaisia tilus- ja osittamiskarttoja (Lehtinen 2005, 54; Huhtamies 2008, 335; Digitaaliarkisto 2017a). Uusia karttoja laadittiin erityisesti silloin, kun isojaossa muodostettuja

kantatiloja jaettiin pienemmiksi tiloiksi (Strang 2000, 21). Tilojen halkomistoimituksia voitiin aina vuoteen 1848 saakka tehdä myös ilman maanmittarin apua, mutta sen jälkeen halkomisesta tuli virallinen maanmittaustoimitus, jossa tuli noudattaa isojakosäädösten halkomismääräyksiä (Huhtamies 2008, 334–335). Lammilla ensimmäinen isojakon jälkeen laadittu osittamiskartta on Kaitalan Lintilän halkomiskartta vuodelta 1807 (Maanmittauslaitos 2017a).

Halkomisissa ja 1800-luvun loppupuolella yleistyneissä lohkomisissa maanmittarin tehtäviin kuului laatia toimituksen kohteena olevista tiluksista kartta (Huhtamies 2008, 335.) Vanhimmat halkomiskartat muistuttavat kuvaustekniikaltaan isojako- ja uusjakokarttoja (Kuvio 25). Maanmittaushallitus antoi 1800-luvun loppupuolella määräyksiä toimituskarttojen kuvaustekniikasta. Esimerkiksi asuinrakennus tuli merkitä oikealle paikalle asuntotonttia ja merkintää oli tarvittaessa täydennettävä asutusnimellä. Jos tilan tai torpan talouskeskus siirrettiin toimituksessa uuteen paikkaan, vanhan tontin ja asumusnimen yli tuli vetää risti. Lisäksi uusi paikka tuli merkitä punaisella merkillä ja tilanimellä. (Gustafsson 1933b, 22–23; Lehtinen 2005, 61.) Määräykset oli tarkoitettu noudatettaviksi mm. uusjakotyyppisissä vuokra-alueiden järjestelytoimituksessa, joissa torppien alueita voitiin siirtää osittain tai kokonaan toiseen paikkaan (Aspelund 1983, 225–226).

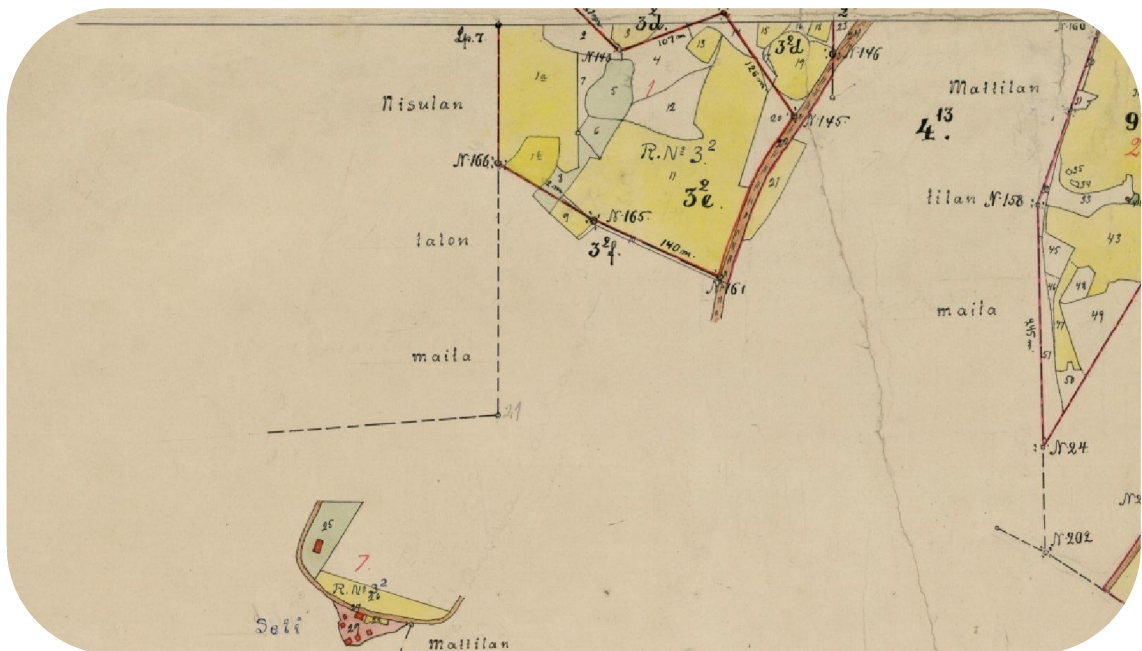

Kuvio 25. Näyte Kaitalan Appolan vuoden 1836 halkomiskartan asumusmerkinnöistä (Maanmittauslaitos 1836)

Tätä tutkimusta varten läpikäytyjen lammilaisten tilus- ja osittamiskarttojen perusteella toimituskarttojen kuvaustekniikasta annettuja määräyksiä ei täysimääräisesti noudatettu vielä 1900-luvun alkupuolellakaan. Esimerkiksi Kurkijärven kartanon vuokra-alueiden järjestelytoimituksessa vuonna 1921 määrättiin Rauhamäen ja Hakalan torpat muutta-

maan pois vanhoilta paikoiltaan. Uudet tontit on piirretty toimituskartalle, mutta sen sijaan torppien alkuperäisiä sijainteja ei ole esitetty kartalla tai mainittu muissakaan toimitusasiakirjoissa. (Kansallisarkisto 1921; Maanmittauslaitos 1921c.) Vastaavasti Vanhakartanon vuokra-alueiden järjestelytoimituksessa kartalle on piirretty siirrettäväksi määrätyn Selin torpan vanha sijainti. Sen sijaan torpan uutta sijaintia ei ole merkitty mitenkään kartalle, ainoastaan toimitusasiakirjoihin. (Kuvio 26; Maanmittauslaitos 1922a.)

Yksittäiset osittamiskartat laadittiin luonnollisesti vain toimituksen kohteina olleiden yksittäisten tilojen maista. Halkomis-, lohkomis- ja muut tiluskartat antavat kirjavuudestaan huolimatta erittäin arvokasta, joskin ajallisesti ja maantieteellisesti sirpaleista, tietoa Lammin isojaon jälkeisestä asutusrakenteesta. Esimerkiksi vanhojen torppien sijainnit saattavat näkyä ensimmäisen kerran suuressa mittakaavassa vasta 1920-luvulla laadituissa vuokra-alueiden lohkomiskartoissa. Lohkomiskartat eivät kuitenkaan välttämättä kerro torppien alkuperäisiä sijainteja, jos torpat ovat vaihtaneet paikkaa vuokra-alueiden järjestelytoimituksen yhteydessä tai jo aikaisemmin.

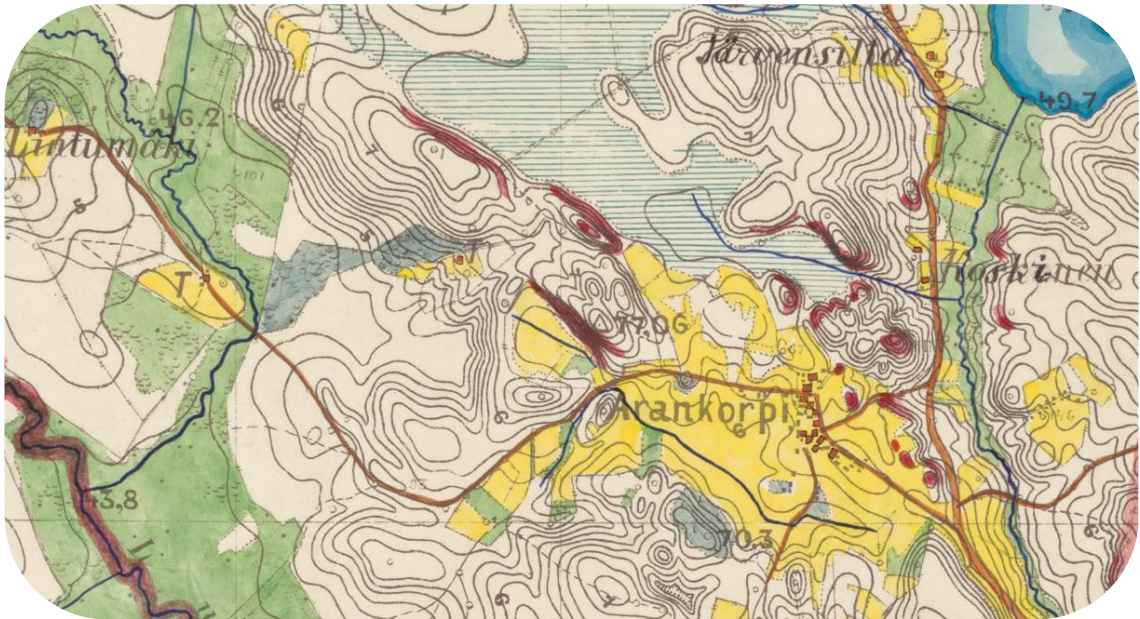

Kuvio 26. Näyte Selin torpan asumusmerkinnöistä vuokra-aluejärjestelyn kartalla vuonna 1922 (Maanmittauslaitos 1922a)

4.4.4 Senaatin kartastot

Suomesta laadittiin ensimmäinen tarkkuudeltaan peruskarttoihin rinnastettava topografinen kartasto jo autonomian aikana. Asialla olivat venäläiset sotilastopografit, jotka kartoittivat vuosina 1870–1907 suunnilleen linjan Pori–Hämeenlinna–Lappeenranta–Käkisalmen eteläpuoleisen Suomen mittakaavassa 1:21 000. (Rantatupa 2011a, 21;

Strang 2013.) Lammilla kartoitus ulottui pitäjän eteläosiin suurin piirtein Perinkään–Riikosten linjalle saakka (Digitaaliarkisto 1873a; 1873b; 1885a; 1885b; 1885c; 1885d; Arkistojen Portti 2017f). Alkuperäinen kartasto käsitti kaiken kaikkiaan 471 yksiväristä karttalehteä, joissa käytettiin ensimmäistä kertaa korkeuseroja osoittavia korkeuskäyriä. Suomalaisviranomaiset saivat kustakin¹⁴ karttalehdestä kaksi jäljennöstä, ja aineistoa ryhdyttiin kutsumaan Suomessa Senaatin kartastoksi. (Rantatupa 2011a, 21; Strang 2013.) Suomessa venäläisten topografikarttojen jäljennöksistä valmistettiin kaksi karttasarjaa; toinen maanmittausylihallitukselle ja toinen senaatin sota-asiaintoimituskunnalle. Karttasarjat väritettiin käsin ja ajanmukaistettiin värityshetken tilannetta vastaaviksi vuosina 1885–1915. (Strang 2014, 149–150.) Maanmittausylihallituksessa kartat saivat voimakkaat, venäläistä kartoitustapaa mukailleet värisävynsä. Toinen kartasto puolestaan noudattaa suomalaiselle kartanvalmistukselle tyypillistä värivalikoimaa. (Kuvio 27; Rantatupa 2011a, 22; Arkistojen Portti 2017f.)

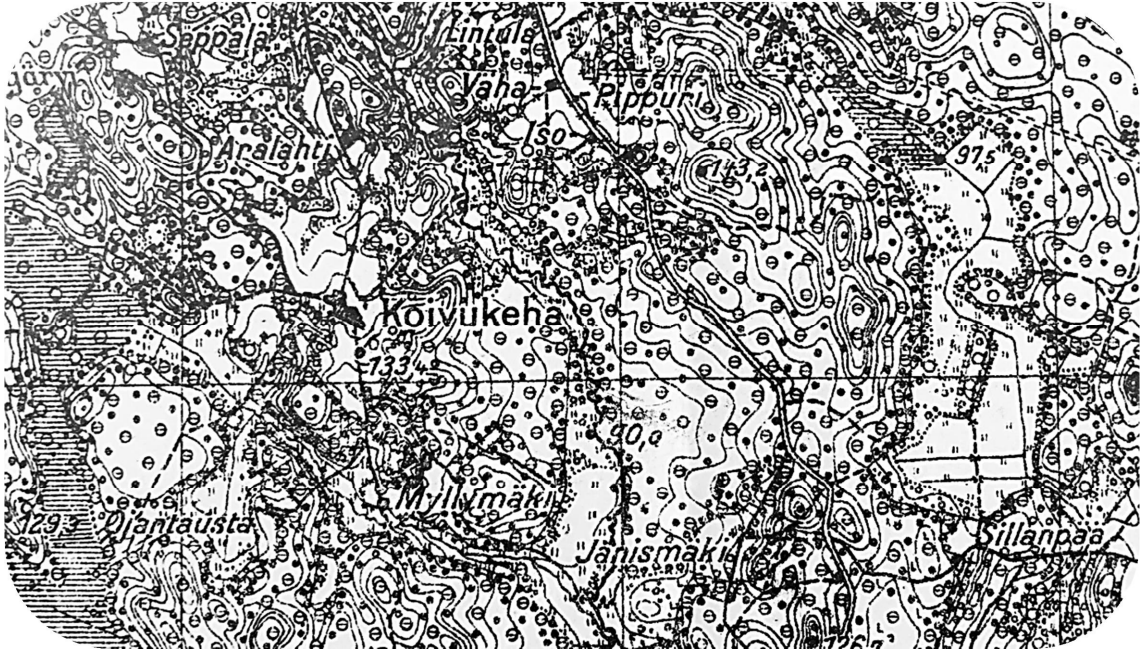

Kuvio 27. Näyte senaatin sota-asiaintoimituskunnalle luovutetusta topografisesta kartastosta Arrankorven kylän kohdalta (Digitaaliarkisto 1885c)

Maanmittausylihallitukselle luovutettua kartastoa muokattiin ja ylläpidettiin aina 1920-luvulle saakka, joten sen karttalehdet eivät välttämättä kuvaa kaikilta osin kartoitushetken tilannetta (Strang 2014, 149–150). Tarkempia suomalaisvalmisteisia karttoja ilmestyi kuitenkin vasta 1920–1940-luvuilla pitäjänkarttojen ja suomalaisten topografisten karttojen myötä, joten Senaatin kartastot ovat monin tavoin ainutlaatuista lähdeaineis-

¹⁴ Senaatin kartaston kummastakin sarjasta puuttuu viisi alkuperäiskartastoon kuulunutta karttalehteä Vanajaveden ympäristöstä (Strang 2014, 144, 150).

toa aikakauden asutuksesta ja infrastruktuurista. Kahden karttasarjan vertaaminen voi antaa myös lisäarvoa asutuskehityksestä. (Strang 2013; Arkistojen Portti 2017f.) Vuosina 1877–1909 venäläiset painattivat alkuperäiskartaston pohjalta yksivärisen topografisen kartaston pienennetyssä mittakaavassa 1:42 000. Samalla väreillä kuvatut seikat, kuten metsä- ja niittykuviot, jouduttiin muuttamaan pintamerkeiksi. Vuoden 1918 tapahtumien yhteydessä suomalaiset saivat sotasaaliina venäläisten topografisten karttojen varastoja. Heti samana vuonna mittakaavassa 1:42 000 laaditusta kartastosta alettiin ottaa suomennettuja painoksia. (Kuvio 28; Strang 2014, 150, 163.)

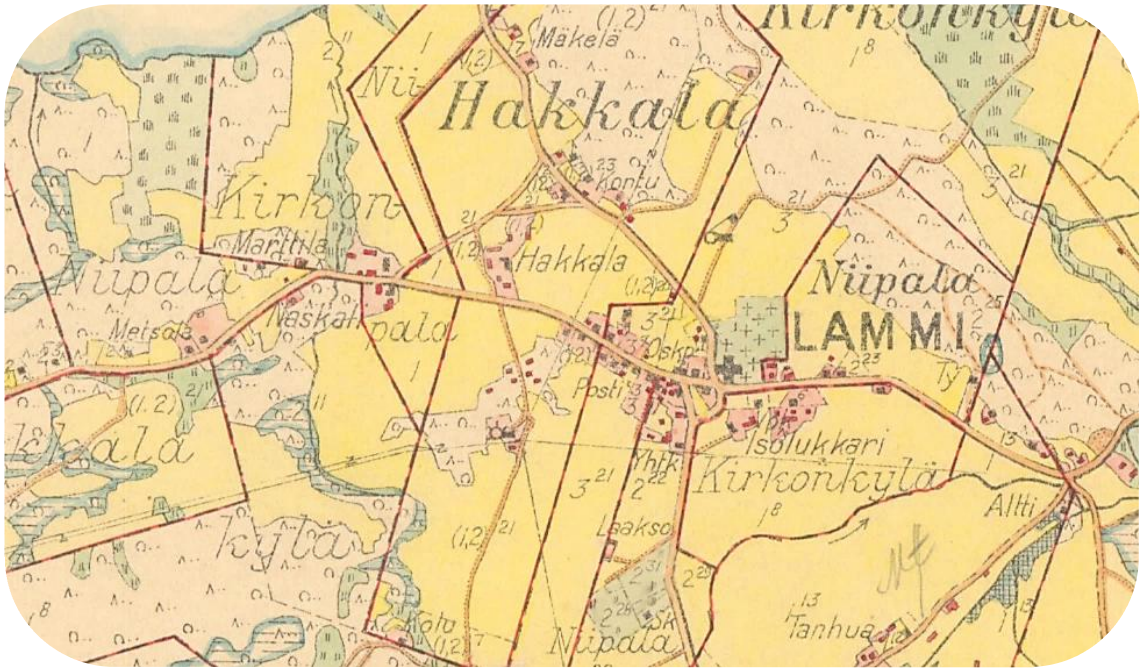

Kuvio 28. Näyte venäläiseen alkuperäiskartastoon perustuvasta suomennetusta topografisesta kartasta 1:42 000 (Juha Riihirannan kotiarkisto 2017)

4.4.5 Maanmittaushallituksen pitäjänkartat

Maanmittaushallitus julkaisi 1920–1940-luvuilla lehtijakoon pohjautuvia ns. pitäjänkarttoja mittakaavassa 1:20 000. Pitäjänkartat laadittiin kihlakunnankarttojen ja maanmittareilta saatujen 1700–1900-lukujen toimituskarttojen perusteella. Näiden sisältämä informaatio yhdistettiin toimistotyönä, minkä jälkeen alue käytiin vielä täydennysmittaamassa. (Rantatupa 2011a, 26–27; Strang 2013.) 1930-luvun lopulla pitäjänkarttojen valmistamisessa alettiin hyödyntää myös ilmakuvia. Samoihin aikoihin pitäjänkarttatuotantoa ohjattiin uusille alueille, kuten Hämeessä Lammin ja Janakkalan seuduille. (Rantatupa 2011a, 27.) Pitäjänkarttalehdet peittävät Lammin pitäjän alueen kokonaisuudessaan. Eteläosan kylät sisältyvät 1930-luvulla ja pohjoisosan kylät 1940-luvun alussa julkaistuihin karttalehtiin. Edellisten karttalehtien täydennysmittaukset on tehty vv. 1931–1935 ja jälkimmäisten vv. 1935–1941. Lammin aluetta sisältäviä karttalehtiä on

yhteensä 13. (Maanmittaushallitus 1933, 1937a, 1937b, 1937c, 1937d, 1937e, 1938, 1941, 1942a, 1942b, 1942c, 1942d, 1942e.)

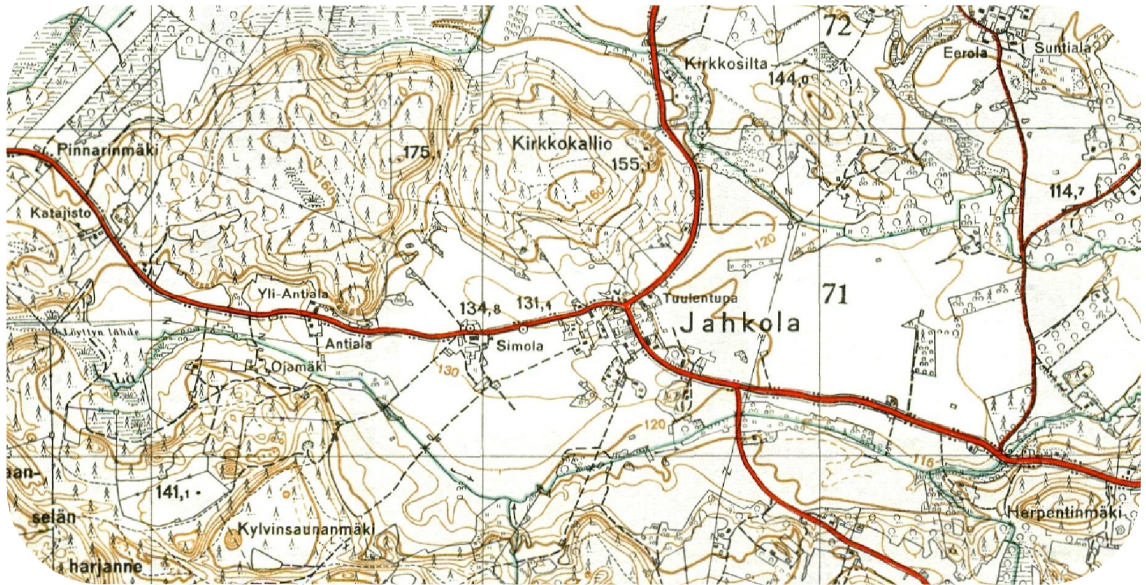
Kuvio 29. Näyte vuonna 1937 painetusta pitäjänkarttalehdestä Niipalan, Hakkalan, Kirkonkylän ja Tirmulan kylien kohdalta (Maanmittaushallitus 1937d)

Suurin osa painetuista pitäjänkarttoista on erittäin informaatorikkaita (Kuvio 29), mutta osa on sisällöltään köyhempiä, ilman pintamerkkejä julkaistuja lehtiä. Karttoissa ei ole korkeuskäyriä lainkaan, mutta suuren mittakaavan ansiosta niissä on esitetty paljon muita yksityiskohtia, kuten rakennukset, tilusrajat ja asutusnimistö. (Rantatupa 2011a, 26–27; 2011b, 50; Strang 2013.) Asuinrakennukset erottuvat mustan värinsä ansiosta selkeästi ulkorakennuksista, jotka on esitetty punaisella symbolilla (Maanmittaushallitus 1933, 1937a, 1937b, 1937c, 1937d, 1937e, 1938, 1941, 1942a, 1942b, 1942c, 1942d, 1942e; Rantatupa 2011b, 50). Pitäjänkartat ovat samoihin aikoihin julkaistujen Maanmittaushallituksen topografisten karttojen ohella arvokkaita asutushistoriallisen tiedon lähteitä. Ne antavat yksityiskohtaisen kuvan asutuksesta siltä ajalta, kun suurin osa suomalaisista asui vielä maaseudulla ja kesämökkejä ei vielä ollut. (Strang 2013.)

4.4.6 Suomalaiset topografikartat

Maanmittaushallitus ja Puolustusvoimien topografikunta julkaisivat 1920-luvulta 1940-luvulle samaan aikaan pitäjänkarttojen kanssa topografisia karttoja mittakaavassa 1:20 000. Valmistuksessa käytettiin graafista mittapöytäkartoitusta ja 1930-luvulta lähtien ilmakuvia. (Kuvio 30; Niemelä 1998, 40–41; Strang 2013.) Lehtijakoon pohjautuvia topografisia karttoja laadittiin ensisijaisesti sotilaskäyttöön korvaamaan vanhoja venä-

läisiä topografisia karttoja. Karttoja valmistettiin pitäjänkarttoja suppeammalta alueelta, kuten Viipurin läänistä, Petsamosta, Helsingin ympäristöstä ja Etelä-Hämeestä. Valta-osa laadituista karttalehdistä kuvaa Neuvostoliitolle luovutettuja alueita. (Strang 2013.)

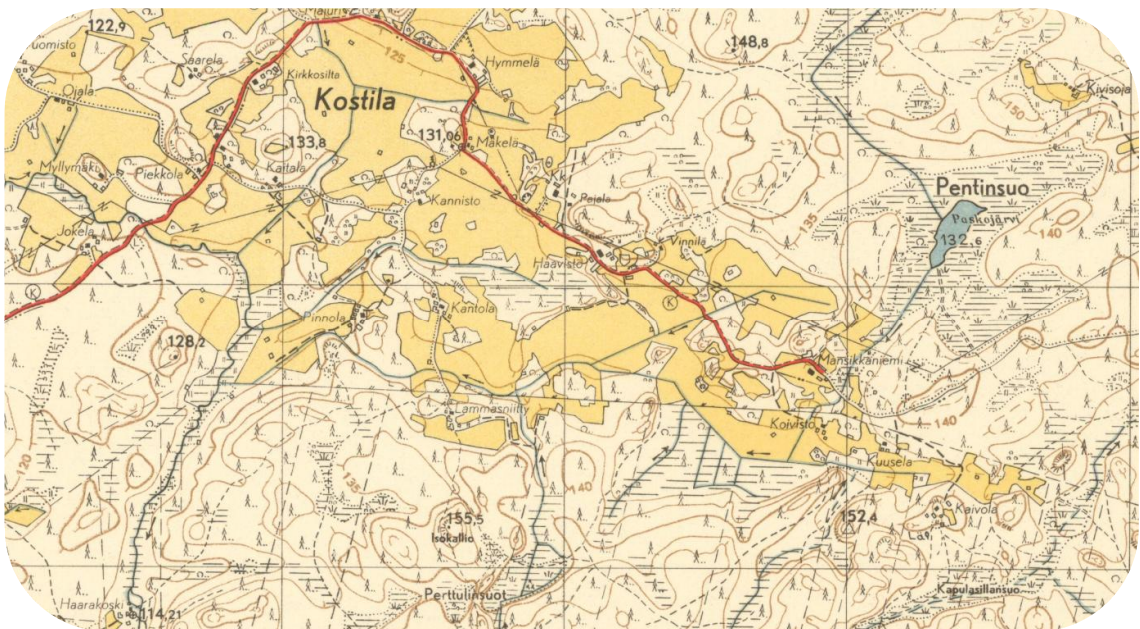
Kuvio 30. Näyte vuonna 1948 painetusta topografikarttalehdestä Jahkolan kylän kohdalta (Puolustusvoimat 1948b, © Puolustusvoimat 2013, lupanro 75/2013)

Vain joiltakin alueilta on olemassa sekä topografisia karttoja että pitäjänkarttoja (Strang 2013). Lammin eteläiset osat ovatkin tässä suhteessa harvinaisia, kun ne sisältyvät sekä pitäjän- että topografisille karttalehdille. Lammin aluetta sisältäviä yleislehtiä on olemassa topografisia karttalehtiä on valmistettu yhteensä viisi; Kärkölä vuonna 1942, Mommila 1944, Jylisjärvi 1947 sekä Poikmetsä ja Lammi 1948. Karttalehdet kattavat eteläisen Lammin suunnilleen Porkkalan–Kuurikan linjalle saakka. (Maanmittaushallitus 1942f; 1944; Puolustusvoimat 1947; 1948a; 1948b; Strang 2013.)

Topografiset kartat ovat pitäjänkarttojen tapaan erittäin informaatorikkaita (Strang 2013). Rakennukset on paikoin kuvattu pitäjänkarttoja tarkemmin, mutta niiden esitystapa ei kuitenkaan ole yhtä selkeä (Rantatupa 2011b, 50; Strang 2013). Rakennuksia on piirretty sekä mustan täyttövärin että ilman täyttöä olevien ääriivien avulla, mutta karttojen selitteessä merkintätapojen eroa ei tuoda esille. Ilmeisesti täyttövärillä on kuvattu asuinrakennuksia, mikä vakiintui myöhempien peruskarttojen kuvaustekniikaksi. Topografisille kartoille on pitäjänkarttoista poiketen piirretty korkeuskäyrät, mutta ei pitäjänkarttoilla näkyviä kiinteistörajoja tai -tunnuksia. Nimistöä on varsin vähän pitäjänkarttoihin verrattuna, mutta toisaalta mukana on jonkin verran rakennusten ja maastopaikkojen nimiä, jotka taas puuttuvat pitäjänkartoilta kokonaan. (Kuvio 30; Maanmittaushallitus 1942f; 1944; Puolustusvoimat 1947; 1948a; 1948b.)

4.4.7 Peruskartat

1940-luvun lopulla Maanmittaushallitus päätti yhdistää pitäjänkartan ja topografikartan tuotannot koko maan kattavaksi peruskartaksi. Yhdistämistä helpotti huomattavasti se, että molemmat kartat oli jo laadittu ilmakuva-aineistoon pohjautuen. (Huhtamies 2008, 433.) Pitäjänkartasta uuteen kartastoon otettiin mm. kiinteistörajat ja topografikartasta taas korkeuskäyrät (Rantatupa 2011b, 48–50). Peruskarttojen laadinnassa tuli noudattaa yleisiä maastokartan kuvausperiaatteita. Kartat tuli laatia mittakaavassa 1:20 000 ja painaa viidellä värillä: pohjakuviot mustalla, tiet ja kiinteistörajat punaisella, vedet sinisellä, pellot keltaisella ja korkeuskäyrät ruskealla. Rakennukset eroteltiin karkeasti asuin- ja ulkorakennuksiin. (Kuvio 31; Artimo 2011a, 121; Artimo 2011b, 55–56.)

Kuvio 31. Näyte vuonna 1950 painetusta peruskarttalehdestä Kostilan kylän kohdalta (Maanmittaushallitus 1950)

Alkuvaiheessa peruskarttojen valmistus oli aikaa vievää käsityötä, ja kartta saattoikin olla painovalmis vasta kuusi vuotta ilmakuvauksen jälkeen (Artimo 2011a, 110). 1970-luvulta lähtien työvaiheiden automatisoituessa peruskartan tekeminen nopeutui huomattavasti. Ilmakuvista epäselviksi jääneet kohteet tarkistettiin kuitenkin edelleen maastossa paikan päällä, jolloin voitiin samalla kerätä myös karttakohteiden paikannimiä. (Huhtamies 2008, 436–439.) Peruskartoilla oleva nimistö on kerätty paitsi kyselemällä paikallisilta asukkailta myös poimimalla vanhoista kartoista ja asiakirjoista (Lindqvist & Miikkulainen 2011, 152). Kartalle painettavien nimien lähtökohtana on ollut, että niiden tulee olla yleisesti tunnettuja. Vuosien saatossa vanhoja, jo unohtuneita nimiä on jätetty pois peruskartoilta. Maastossa kerätyn nimistön lisäksi peruskartoilla on esitetty kuntien ja kylien nimet, jotka on kirjoitettu virallisessa, vahvistetussa muodossaan.

(Vepsäläinen 2011, 149.) Talonnimet taas on pyritty kirjoittamaan siinä muodossa, missä niitä on paikallisesti käytetty (Iltanen & Manni-Lindqvist 2007, 10). Pääasiassa asutusnimet kuitenkin pohjautuvat kiinteistöjen virallisiin maarekisterinimiin (Nimelä 1998, 59; Vepsäläinen 2011, 149).

Ensimmäinen peruskarttalehti painettiin vuonna 1949, ja koko maa saatiin kartoitettua Maanmittaushallituksen ja Topografikunnan yhteistyönä noin 3 700 karttalehteä käsiteltäväksi peruskartastoksi vuonna 1977. Peruskarttojen laadinta oli kuitenkin alusta lähtien jatkuva prosessi ja karttoja uusittiin 7–15 vuoden välein. (Huhtamies 2008, 433, 435.) Joiltakin paikkakunnilta, kuten Lammilta, saatettiin valmistaa neljäkin eri-ikäistä peruskarttaa (Strang 2013). Vuoteen 1992 mennessä Lammin aluetta koskevia peruskarttalehtiä ehdittiin julkaista vuosina 1950, 1964, 1965, 1979, 1984, 1988 ja 1992. Yksittäisinä vuosina julkaistut karttalehdet peittävät maantieteellisesti kuitenkin vain osan pitäjästä. (Maanmittauslaitos 2017d.) Kuvaustekniikaltaan peruskarttalehdet ovat säilyneet hyvin samankaltaisina vuosikymmenestä toiseen. (Strang 2013.) Tänä päivänä peruskartan tiedot viedään digitaalisesti ilmakuvista suoraan Maastotietokantaan, josta voidaan edelleen tuottaa peruskarttoja ja muita tuotteita halutunlaisin tiedoin (Tuokko 2011, 295–298).

4.5 Toissijaiset karttalähteet

4.5.1 1600-luvun yleis- ja lääninkartat

Lammin aluetta koskevat varhaisimmat paikalliskartat on laadittu 1600-luvun puolivälissä (JYX-julkaisuarkisto 1650; 1653), jolloin maanmittaustoiminta oli juuri käynnistynyt Suomessa. Maanmittarien toiminta kohdistui tuolloin kyläkohtaisiin ns. maakirjakarttoihin, joiden maantieteellinen kattavuus jäi kuitenkin vain muutamaa prosenttia pitäjien pinta-aloista. (Rantatupa 2011a, 10–11.) Lammilta niitä ei laadittu tietävästi lainkaan. Maantieteellisen yleissilmäyksen luomiseksi maakirjakarttojen ohella valmistettiin pitäjäkohtaisia yleiskarttoja (Rantatupa 2011a, 11), joista yksi tehtiin Lamminkin alueelta (JYX-julkaisuarkisto 1650). Päiväyksien puuttuessa on arvioitu, että yleiskarttoja alettiin laatia 1640-luvulta lähtien. Yleiskartat jäivät sisällöltään köyhiksi, ja niissä on kuvattu lähinnä vain kylien yleispiirteinen sijainti kirkkoon nähden sekä talojen ja autiotalojen määrät. (JYX-julkaisuarkisto 1650; Rantatupa 2011a, 11.) Hieman enemmän informaatiota on Lars Schroderuksen laatimassa Längelmäveden vesistöreittiä kuvaavassa vesistökartassa vuodelta 1653, johon on yleispiirteisten asutusmerkintöjen ohella piirretty Lammin tiestöä, vesistöjä, soita ja pitäjänrajoja (Kuvio 32; JYX-julkaisuarkisto 1653; Huhtamies 2008, 93–95). Molempiin edellä mainittuihin karttoihin on piirretty lammilaiskylien ohella omalla symbolilla Kataloisten kylään kuuluneet Paakkalan ja Hakainperän

talot sekä Kaitalan kylään kuulunut Appolan talo. Lisäksi lääninkartassa on mainittu Vanhankartanon Kaukola omana asutuskohteenaan. (JYX-julkaisuarkisto 1650; 1653.) Tällä tavalla kartat antavat karkean yleissilmäyksen aikansa asutusrakenteesta Lamilla.

Kuvio 32. Näyte Lars Schroderuksen tekemästä Längelmäveden vesistöreittiä kuvaavasta vesistökartasta vuodelta 1653 (JYX-julkaisuarkisto 1653)

4.5.2 Maanmittauskomission pitäjänkartta

Vuonna 1748 Suomeen perustettiin mittauskomissio, jonka tarkoituksena oli laatia maantieteelliset kartat ja selitykset kaikista maan pitäjistä. Karttojen mittakaavaksi valittiin 1:20 000, mikä edellytti varsin tarkkaa maastokuvioiden kartoitustyötä. Mittakaavasta johtuen pitäjäkohtaisista kartoista tuli isokokoisia, jopa viisi metriä pitkiä. (Rantatupa 2011a, 13–14.) Komissionmaanmittareille laaditun ohjesäännön mukaan asemapisteeille näkyvät maaston yksityiskohdat, kuten talot ja torpat, tuli mitata kartalle geometrinen mittauksen tapaan. Vastaavasti mittauksen ulkopuolelle jääneet asumukset voitiin piirtää likimääräisesti suullisten tietojen tai maastohavaintojen perusteella. (Gustafsson 1933a, 101–104.) Pitäjänkartat ovat laadultaan ja informaatioltaan varsin hyviä, ja tarkentavat merkittävästi Suomen tuon ajan karttakuvaa (Niemelä 1998, 20; Rantatupa 2011a, 14). Ne antavat tietoa kartoitetun pitäjän asutuksesta ja kulkureiteistä sekä topografiasta (Rantatupa 2011a, 14; Riksarkivet 1750). Pitäjänkarttoja käytettiin myöhemmin Wetterstedtin Suomen yleiskartan ja G. S. Hermelinin maakunnallisen kartaston lähdeaineistona (Rantatupa 2011a, 14).

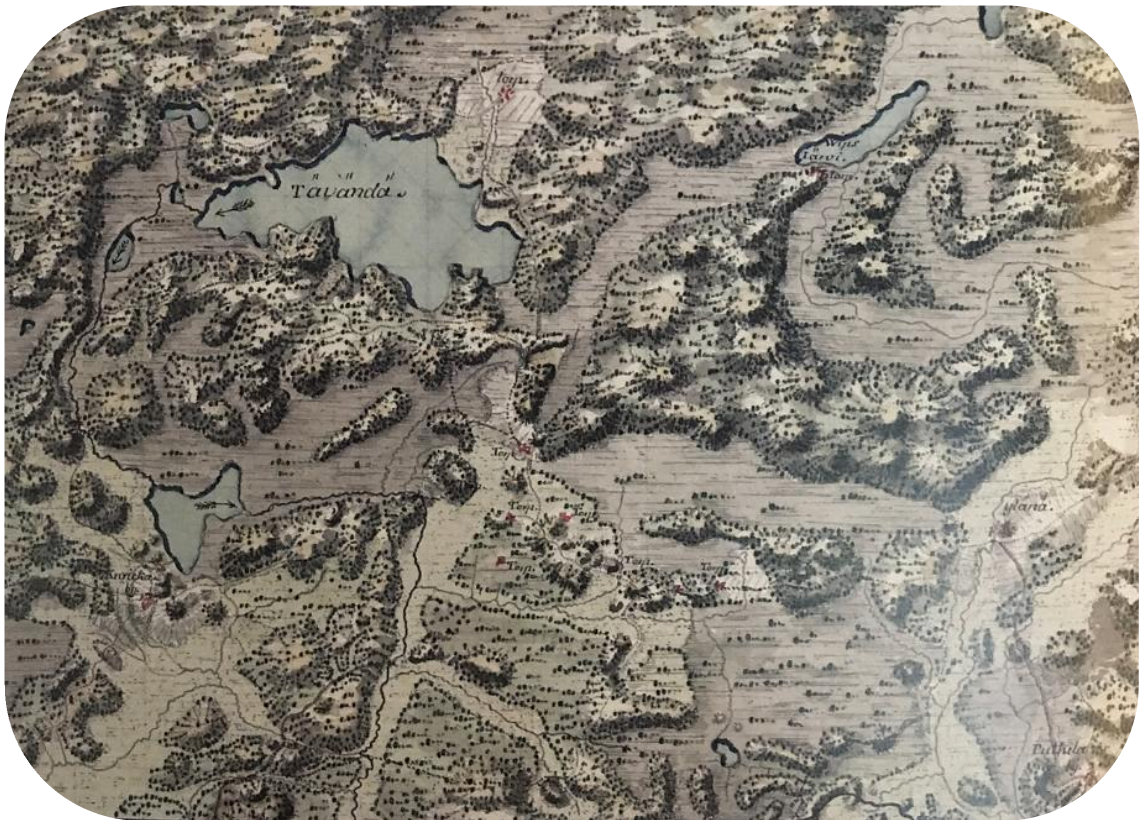
Kuvio 33. Näyte Hans Löwendahlin pitäjänkartasta vuodelta 1750 Mommila-Hietoisten kartanon kohdalta (Johan Gässte / Riksarkivet)

Pitäjänkarttoja laadittiin 1700-luvun puolivälissä kymmenistä pitäjistä ympäri Suomea. Valmistuneet kartat jäivät Haminan rauhan jälkeen Ruotsiin, ja nykyään niitä säilytetään Riksarkivetissa Tukholmassa. (Lehtinen 2005, 39–40, 42; Strang 2013.) Lammin alueen silloisten pitäjänrajojen mukaan kartoitti komissionmaanmittari Hans Löwendahl vuosina 1749–1750. Lammin pitäjänkartta on kooltaan noin kolme metriä pitkä ja 1,5 metriä leveä. Asutus on kuvattu talojen ja torppien tarkkuudella punertavin, erikokoisin pistesymbolein. Vesistöt on esitetty sinisellä, metsät vaaleanvihreällä ja niityt tummanvihreällä täyttövärillä. Pellot on kuvattu punertavalla viivoituksella. Lisäksi kartalla näkyy kylän- ja rajapaikkojen nimiä sekä sanallisia kuvauksia eri alueiden maaperästä ja kasvillisuudesta. Myös joidenkin torppien osalta on mainittu, mihin kartanoon ne kuuluvat. (Kuvio 33; Riksarkivet 1750.)

Löwendahlin pitäjänkartta on vanhin Lammia koskeva kartta, jossa kylien sisäinen asutusrakenne on pyritty kuvaamaan yksittäisten talojen ja torppien tarkkuudella yhteismittallisesti koko pitäjän alueelta (Kuvio 33). Kartasta tehtyä fotostaattijäljennöstä säilytetään Kansallisarkistossa (Kansallisarkisto 1750). Kansallisarkistossa on lisäksi Lammin eteläosasta 1700-luvulla piirretty maanmittauskonsepti, joka on informaatiosisällöltään lähes identtinen Löwendahlin pitäjänkartan kanssa. Maanmittauskonseptin peittoalue ulottuu pohjoisessa kuitenkin vain suurin piirtein Kurkijärven–Rippolan linjalle asti. Maanmittauskonseptin merkintöjen perusteella pitäjänkarttaan piirretyt pienemmät asuussymbolit kuvaavat torppia tai sotilastorppia. (Kuvio 34; Riksarkivet 1750; Kansallisarkisto 2017b.)

täisiä samassa mittakaavassa piirrettyjä yleiskarttoja, jotka ovat kuitenkin piirtämisen ja värityksen osalta viimeistelemättömpiä. (Alanen & Kepsu 1989, 20–22.) Etelä-Suomea koskevat karttalehdet on julkaistu Suomessa näköispainoksina Suomen Kirjallisuuden Seuran julkaisemana vuosina 1989 ja 2012 (Harju 2012, 9.)

Kuninkaan kartaston esikuvana käytettiin Saksasta Pommerin alueelta valmistuneita vastaavantyyppisiä karttoja (Harju 2010, 8). Sotilaallisen toiminnan kannalta kartoilla oli tärkeää esittää vesistöt, kesä- ja talvitiet, kaupungit, kirkot, kartanot, virkatalot, kylät ja myllyt (Alanen & Kepsu 1989, 9). Maaston muodot on esitetty taitavasti erilaisia varjostuksia käyttäen (Rantatupa 2011a, 15). Asutuskohteet on merkitty punaisina pisteinä tai pistetihentyminä, joita on täydennetty paikannimillä. Joidenkin asutuspisteiden viereen on kirjoitettu taloa tai tilaa tarkoittava teksti *Hem*. Torppien kohdalle on puolestaan merkitty teksti *torp* tai pelkkä *T*-kirjain. (Alanen & Kepsu 1989, 28, 364, 391–392.)

Kuvio 35. Näyte vuoden 1779 rekognosointiin perustuvasta karttalehdestä Kostilan–Ylänteen alueelta, viimeistelty versio (Harju 2012, 286)

Rekognosointikartastossa ei ole käytetty yhtenäistä runkoa tai projektiota, minkä vuoksi karttojen laatu ja karttakohteiden muototarkkuus vaihtelevat suuresti (Harju 2016, 31). Esimerkiksi asutukseen liittyvien merkintöjen kattavuus vaihtelee eri karttalehtien välillä, ja muutenkin kartasto kertoo lähinnä asutuksen yleisestä sijainnista (Lehtinen 2005,

42–43). Virheitä liittyy myös kohteiden välisiin etäisyyksiin ja paikannimistön kirjoitusasuun (Alanen & Kepsu 1989, 21).

Lammin alueella rekognosointikartoitus tehtiin pääasiassa vuosina 1779–1780. Aivan pohjoisimmat osat kartoitettiin vasta vuonna 1782. Etelä-pohjoissuuntaiselta Helsingin–Mäntsälän–Lammin linjalta valmistettiin järjestysnumeroltaan neljäs yhtenäinen karttavuota. Yhteensä eteläisestä Suomesta tehtiin kahdeksan pellavakankaalle liimattua karttavuotaa. Alasen ja Kepsun (1989) toimittamaan kirjaan on sen saatesanojen mukaan kuvattu kaikki valmistuneet karttavuodot sekä niiden sisältöä täydentävä kartta-aines. (Alanen & Kepsu 1989, 12, 22–23, 26.)

Kuvio 36. Näyte vuoden 1779 rekognosointiin perustuvasta karttalehdestä Kostilan–Ylänteen alueelta, viimeistelemätön versio (Alanen & Kepsu 1989, 191)

Harjun vuonna 2012 toimittaman teoksen mainitaan sisältävän samat kartat vain täydennettynä kartoitukseen liittyvillä erilliskartoilla (Harju 2012, 9). Kuitenkin kun näissä kahdessa teoksessa julkaistuja kartoja verrataan keskenään, havaitaan nopeasti, että 4. karttavuodan osalta kirjoissa on esitelty kaksi eri karttasarjaa. Karttaversioiden kuvaustekniikka poikkeaa jonkin verran toisistaan, ja Harjun teoksessa esitetyt kartat ovat viimeistellympiä. Esimerkiksi Lammilla Kostilan–Ylänteen pohjoispuoliset alueet on piirretty Harjun teoksen karttoihin (Kuvio 35), kun taas Alasen ja Kepsun teoksessa ne näkyvät pääasiassa valkoisina aukkoina (Kuvio 36). Vuonna 2012 julkaistussa nä-

köispainoksessa Lammin alueella on myös jonkin verran enemmän asutusmerkintöjä. Toisaalta Harjun julkaisemilta kartoilta myös puuttuu joitakin sellaisia asutuskohdeita, jotka on piirretty vuonna 1989 julkaistun näköispainoksen kartoille. (Alanen & Kepsu 1989, 186, 202–203, 218–219, 234–236, 250–252, 266–267; Harju 2012, 237, 260–262, 285–287; 308–311.)

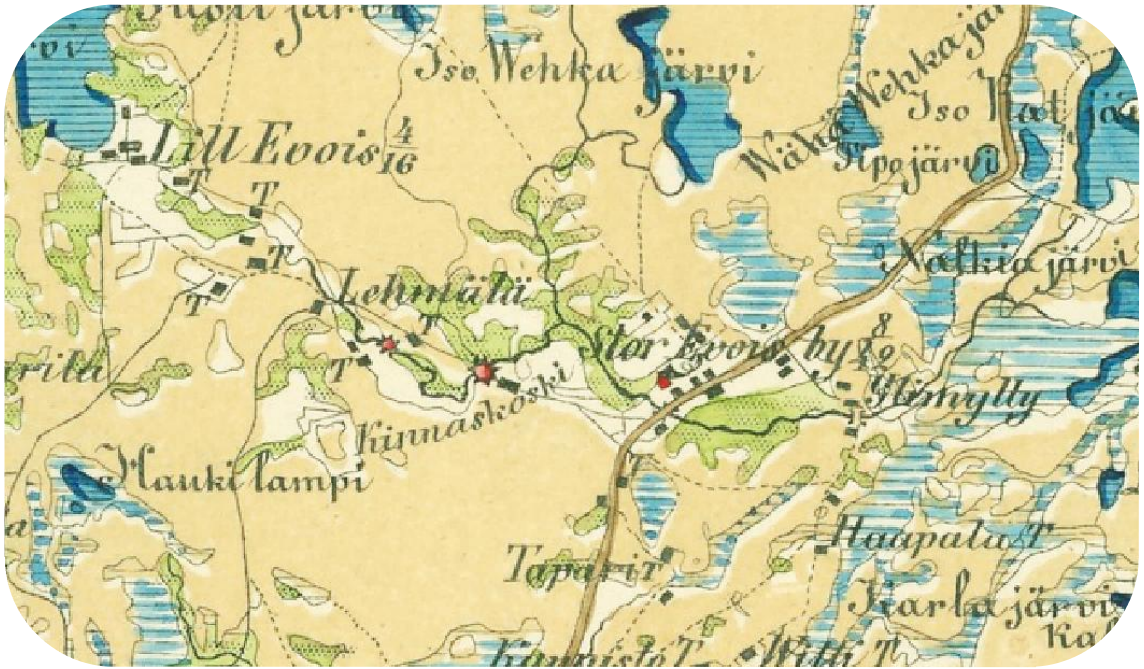
4.5.4 Kalmbergin kartasto

Venäläiset sotilastopografit laativat Krimin sodan aikaan 1800-luvun puolivälissä Etelä-Suomen alueelta ja Pohjanlahden rannikkoseudulta 86 karttalehteä käsittävän kartaston. Se valmistettiin mittakaavassa 1:100 000 ja nimettiin kartoitustöiden johtajan mukaan Kalmbergin kartastoksi. (Strang 2014, 91.) Kartaston lähtöaineistona käytettiin pitäjän- ja kihlakunnankarttoja sekä osin myös venäläisiä mittakaavassa 1:21 000 laadittuja sotilaskarttoja (Rantatupa 2009; Harju 2016, 68). Venäläiset sotilaskartoittajat olivat nimittäin laatineet 1800-luvun alkupuoliskolla Suomesta yli 1 500 suurikaavaista kenttäkonseptikarttaa, joita ei sittemmin koskaan painettu tai luovutettu suomalaisten käyttöön (Paulaharju 2000, 103; Strang 2000, 19, 22; Strang 2014, 82–83). Pohjakarttojen tietoja täydennettiin lisäksi maastotarkistuksilla (Gustafsson 1933b, 86; Paulaharju 2000, 103).

Kartastosta tehtiin kaksi väritykseltään erilaista valmistuserää. Ensimmäinen painos on vuosilta 1855–1856 ja toinen 1870-luvulta. Edellisessä versiossa metsät ovat ruskeat (Kuvio 37), jälkimmäisessä vihreät. (Strang 2014, 92.) Asutuksen osalta kartoissa on kuvattu kartanoiden, talojen ja torppien sijainteja sekä kylännimiä. Kartanot ja pappilat on esitetty punaisilla symboleilla ja kirjainyhdistelmillä *Gd* tai *PrGd*. Tilojen ja torppien kuvaamisessa on puolestaan käytetty yhteneviä mustia symboleita siten, että torppien yhteyteen on lisäksi merkitty *T*-kirjain. Kylännimien jäljessä oleva murtoluku kertonee kylän maakirjatalojen määrän suhteessa tilojen ja torppien yhteismäärään. Kartoissa on kuvattu myös tiestö, pellot, niityt ja järvet sekä pitäjän- ja lääninrajat. (Kansalliskirjasto 1855a, 1855b, 1855c, 1855d.) Sen sijaan asteverkkoa tai korkeustietoja niissä ei ole (Paulaharju 2000, 103; Rantatupa 2009). Kartaston toiseen painokseen on lisätty rautatiet (Strang 2014, 92).

Lammin alue jakautuu kolmelle Kalmbergin kartaston karttalehdelle. Kartoissa on Lammin asutuksen osalta paljon sellaista tietoa, jota muissa 1800-luvun kartoissa ei ole esitetty. Erityisesti tämä koskee isojaon jälkeen syntyneitä torppia, mutta myös siirto- ja uudistiloja. (Kansalliskirjasto 1855a, 1855b, 1855c.) Saman aikakauden Hollolan alisen kihlakunnan kartassa Lammin asutus on kuvattu vain kyläkohtaisin symbolein (Digitaaliarkisto 1843). 1800-luvun pitäjänkartoissa taas vastaavat merkinnät ovat kart-

tojen laadintatavasta johtuen ajallisesti epäyhtenäisiä ja sisältävät sen vuoksi kovin vähän merkintöjä torpista (Digitaaliarkisto 1842; Riihiranta 2009, 16–18). Tälläkin perusteella näyttää siltä, että Kalmerbergin kartaston pohjana on kihlakunnan- ja pitäjänkarttojen lisäksi käytetty – ainakin Lammin osalta – myös yksityiskohtaisempia lähteitä.

Kuvio 37. Näyte 1850-luvun puolivälissä julkaistusta Kalmerbergin kartastosta Vähä-Evön ja Iso-Evön kylien kohdalta (Kansalliskirjasto 1855b)

4.5.5 1800-luvun pitäjänkartat

Autonomian alussa Suomen maantieteelliset kartoitukset olivat pitkään venäläisten sotilasviranomaisten varassa. Vuonna 1841 Suomen päämaanmittauskonttori lähtikin toteuttamaan uutta pitäjänkartastoa olemassa olleiden geometrinen karttojen pohjalta. Suurimittakaavaiset maanmittaustoimitusten kartat pienennettiin mittakaavaan 1:20 000 ja yhdistettiin toisiinsa pitäjittäin. (Rantatupa 2011a, 16–18.) Niiltä alueilta, joista ei ollut geometrisiä karttoja, tehtiin maantieteellisiä mittauksia (Niemelä 2000, 51–52). Tällä tekniikalla valmistettiin vuoteen 1859 mennessä yli 300 johdettua pitäjänkarttaa. Uusien jakotoimitusten valmistuessa pitäjänkarttoja ylläpidettiin raaputtamalla, päälle piirtämällä tai liimaamalla pienennettyjä toimituskarttapalasia oikeille paikoilleen. (Strang 2000, 16; Rantatupa 2011a, 16–19.) Täydennyksiä tehtiin autonomianajan loppuun asti ja samalla pitäjänkartoista tuli tilkkutäkkimäisyyden vuoksi vaikeaselkoisia ja esitystavaltaan epäyhtenäisiä. 1940-luvulla pitäjänkartat vielä leikattiin yleislehtiäön mukaisesti palasiin. (Rantatupa 2011a, 16–19.)

Pitäjänkartoilla esitettiin asumukset, viljelysten ääriviivat, metsätyypit, tilusrajat, vesistöt ja kulkureitit (Huhtamies 2008, 243). Lammin alueen geometrisista kartoista johdettu alkuperäinen pitäjänkartta valmistui Hämeenlinnan maanmittauskonttorissa vuonna 1842. Näyttää siltä, että alkuperäinen kartta on pohjautunut lammilaiskylien eri-ikäisiin isojakokarttoihin, joten siinä on jo valmistuessaan ollut hyvin vanhentunutta tietoa. (Digitaaliarkisto 1842.) Esimerkiksi Kirkonkylän jakokunnan osalta karttamerkinnot ovat tuolloin vastanneet noin 70 vuoden takaista tilannetta vuodelta 1774, jolloin alueen isojakokartoitukset tehtiin (Kuvio 38; Maanmittauslaitos 1774). Alkuperäinen pitäjänkartta ei ole sellaisenaan enää käytettävissä, kun sitä on myöhemmin täydennetty uusilla toimituskarttapalasilla. Samalla osa vanhasta kartasta on peittynyt liimausten alle ja kartan ajallinen ulottuvuus on kasvanut entisestään. (Digitaaliarkisto 1842; Strang 2000, 16.) Karttaa on esimerkiksi Kataloisten kylän osalta muokattu vielä vuonna 1889 (Riihiranta 2009, 18–19).

Kuvio 38. Näyte Lammin pitäjänkartasta Kirkonkylän jakokunnan kohdalta (Digitaaliarkisto 1842)

Pitäjänkarttoja säilytetään Kansallisarkistossa, mutta alkuperäisiä karttoja koskee niiden huonon kunnon vuoksi käyttörajoitus. Kartat on kuitenkin digitoitu, joten niitä voi tutkia Kansallisarkiston digitaaliarkistossa. Pitäjänkarttojen tietoja tulkitessa on tärkeä huomioida niiden valmistumistapa ja -aika. (Arkistojen Portti 2017d.) Esimerkiksi asutuksen osalta ainakaan Lammin pitäjänkartassa ei juurikaan ole sellaista tietoa, mitä ei olisi suurimittakaavaisissa maanjako- tai osittamiskartoissa. Pitäjänkartasta voi kuitenkin

kin olla apua esimerkiksi huonokuntoisten, alkuperäisten isojakokarttojen tulkinnessa. (Digitaaliarkisto 1842.)

4.5.6 Kihlakunnankartta ja taloudelliset kartat

Maanmittauksen ylihallitus laati vuosina 1841–1911 ns. kihlakunnankarttoja mittakaavassa 1:100 000. Karttojen pohjana käytettiin pitäjittäin laadittuja pitäjänkarttoja, jotka pienennettiin ja yhdistettiin toisiinsa kihlakunnittain. (Niemelä 1998, 28.) Valmistumisen jälkeen kihlakunnankarttoja ylläpidettiin käsin piirtämällä samaan tapaan kuin pitäjänkarttoja (Strang 2013), ja samalla ne myös kuluivat pahasti (Rantatupa 2011a, 24). Vuosina 1841–1896 valmistui yhteensä 91 karttaa, joista osa oli uudistettuja versioita alkuperäisistä (Strang 2000, 23). Karttoja käytettiin mm. yhteiskunnallisten, arkeologisten ja historiallisten ilmiöiden esityspohjana (Rantatupa 2017). Vuonna 1896 kihlakunnankarttoja alettiin uudistaa perusteellisemmin, ja samalla siirryttiin kihlakuntakohtaisista kartoista lehtijakokarttoihin (Niemelä 2000, 52).

Lammi kuului 1800-luvulla Hollolan aliseen kihlakuntaan (Koskimies 1966, 161), jonka alueelta on laadittu kihlakunnankartta ainakin vuonna 1843, mutta sitä ei ole juurikaan ylläpidetty. Kartan julkaisuajankohdan jälkeen ilmeisesti ainoastaan Mommila-Hietoisten ja Kättärlän jakokuntien alueille on Lammin osalta liimattu korjauslappuja. (Digitaaliarkisto 1842; 1843.) Mommila-Hietoisten osalta kihlakunnankartan päivitetty karttamerkinnät perustunevat vuosina 1857–1858 laadittuun tiluskarttaan (Maanmittauslaitos 1858).

Vuonna 1912 Maanmittaushallitus ryhtyi kihlakunnankartan sijasta julkaisemaan Suomen taloudellista karttaa. Mittakaava säilyi entisellään, mutta nyt pohja-aineistona käytettiin pitäjänkarttoja, merikarttoja, venäläisiä topografisia karttoja ja myöhemmin myös ilmakuvia. (Niemelä 2000, 54.) Lisäksi karttojen laatua parannettiin tarkastamalla ja täydentämällä aineistoa maastossa (Lyytikäinen 1983, 452). Taloudelliset kartat saatavat laadintatavastaan johtuen sisältää osin isojaonaikaisia ikivanhoja tietoja ja osin taas hyvinkin ajantasaista informaatiota (Strang 2000, 15). Vuoteen 1956 mennessä ehdittiin julkaista yli 200 taloudellista karttalehteä kolmessa eri lehtiäossa (Niemelä 2000, 54).

Taloudellisissa kartoissa ei mittakaavasta johtuen ole esitetty kiinteistörajoja tai -tunnuksia (Rantatupa 2011a, 25). Talot ja torpat on vanhemmissa kartoissa yleistetty suorakaiteen tai ympyrän muotoisiksi kohdemerkinnöiksi mustalla täyttövärillä. Torppien itsenäistyttyä asutusmerkinnät on luokiteltu kolmeen ryhmään; maanviljelystilat, huvilat ja mäkituvat. Lisäksi kartanoilla ja pappiloilla on ollut oma symbolinsa. Pienestä mittakaavasta huolimatta kartoilla on esitetty paljon asutusnimiä. (Kuvio 39; Maanmit-

taushallitus 1916; 1920; 1933; 1941.) Taloudellisten karttojen painoasu on vaihdellut eri aikoina. Viisivärisissä painoksissa pohja on musta, pellot keltaiset, tiet ja rajat punaiset, vedet ja suot siniset ja niityt vihreät. (Maanmittaushallitus 1916; Strang 2013.) Lammin eteläiset osat on esitetty ensimmäisen kerran vuonna 1916 painetulla – Riihimäen rautatieaseman mukaan nimetyllä – karttalehdellä (Maanmittaushallitus 1916; Gustafsson 1933b, 76). Sen sijaan suurin osa Lammin alueesta on kuvattu vuonna 1914 piirretyllä, mutta vasta maailmansodan jälkeen vuonna 1920 julkaistulla, Hauhon mukaan nimetyllä karttalehdellä (Maanmittaushallitus 1920; Gustafsson 1933b, 76).

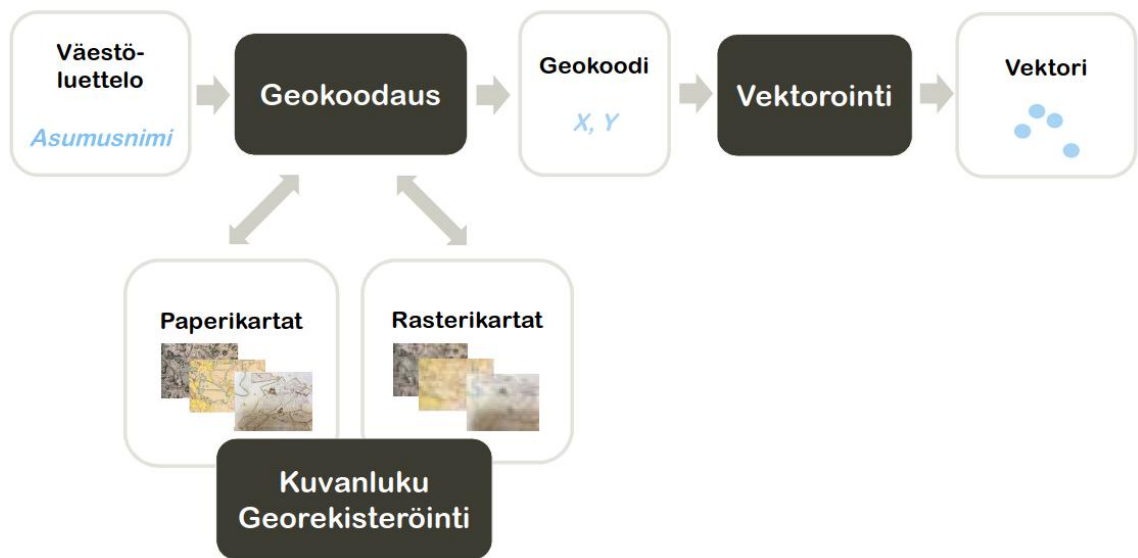

Kuvio 39. Näyte vuonna 1920 painetusta Suomen taloudellisesta kartasta Ormajärven eteläpuoliselta alueelta (Maanmittaushallitus 1920)

5 MENETELMÄT JA TYÖVAIHEET

5.1 Asumusten geokoodaus

Tutkimuksen tavoitteena oli paikantaa Lammin pitäjän asumusten sijainnit asutuskehityksen kannalta keskeisinä murrosajankohtina. Tämä tehtiin geokoodaamalla poikkileikkausvuosina 1694, 1773 ja 1855 väestöluetteloissa nimeltä mainitut asumukset ja edelleen vektoroimalla geokoodit vektorimuotoisiksi paikkatietokohteiksi (Kuvio 40). Väestöluettelotietojen geokoodauksessa ensisijaisena viiteaineistona käytettiin vanhoja suurimittakaavaisia paperikarttoja. Lisäksi hyödynnettiin pienimittakaavaisia karttoja, kiinteistönmuodostumistietoja, asumusten haltijaketjuja, asumusnimien sijaintiviittauksia, RHR-aineistoa ja muinaisjäännösrekisterin tietoja.

Kuvio 40. Prosessikuvaus tutkimuksessa käytetyistä menetelmistä

Eri väestöluetteloiden tietoja yhdistelemällä saatiin muodostettua mahdollisimman kattava listaus poikkileikkausajankohtien asumuksista ja niiden epäsuorista sijainneista, sisältäen myös monilta kartoilta puuttuvat torpat. Väestöluetteloiden sisältämät asumusnimet yhdistettiin manuaalisesti eri-ikäisten suurimittakaavaisten karttojen rakennus-, tontti- ja omistusmerkintöihin sekä paikannimiin. Sotilas- ja rakuunatorppien paikantamisessa käytettiin armeijan katselmusluetteloiden tietoja kyläkohtaisista sotilasmääristä. Käytettävä menetelmä ei tutkimusekonomisesti mahdollistanut juurikaan mäkikupien, käsityöläis- ja itsellisasumusten tai muiden sellaisten asumusten geokoodaamista, joiden nimiä ei ole merkitty poikkileikkausajankohtien väestöluetteluihin. Geokoodauksen yhteydessä suurimittakaavaiset paperikartat skannattiin ja georekisteröitiin paikkatieto-ohjelmassa nykykoordinaatistoon, minkä jälkeen paperikartalle geokoodatut

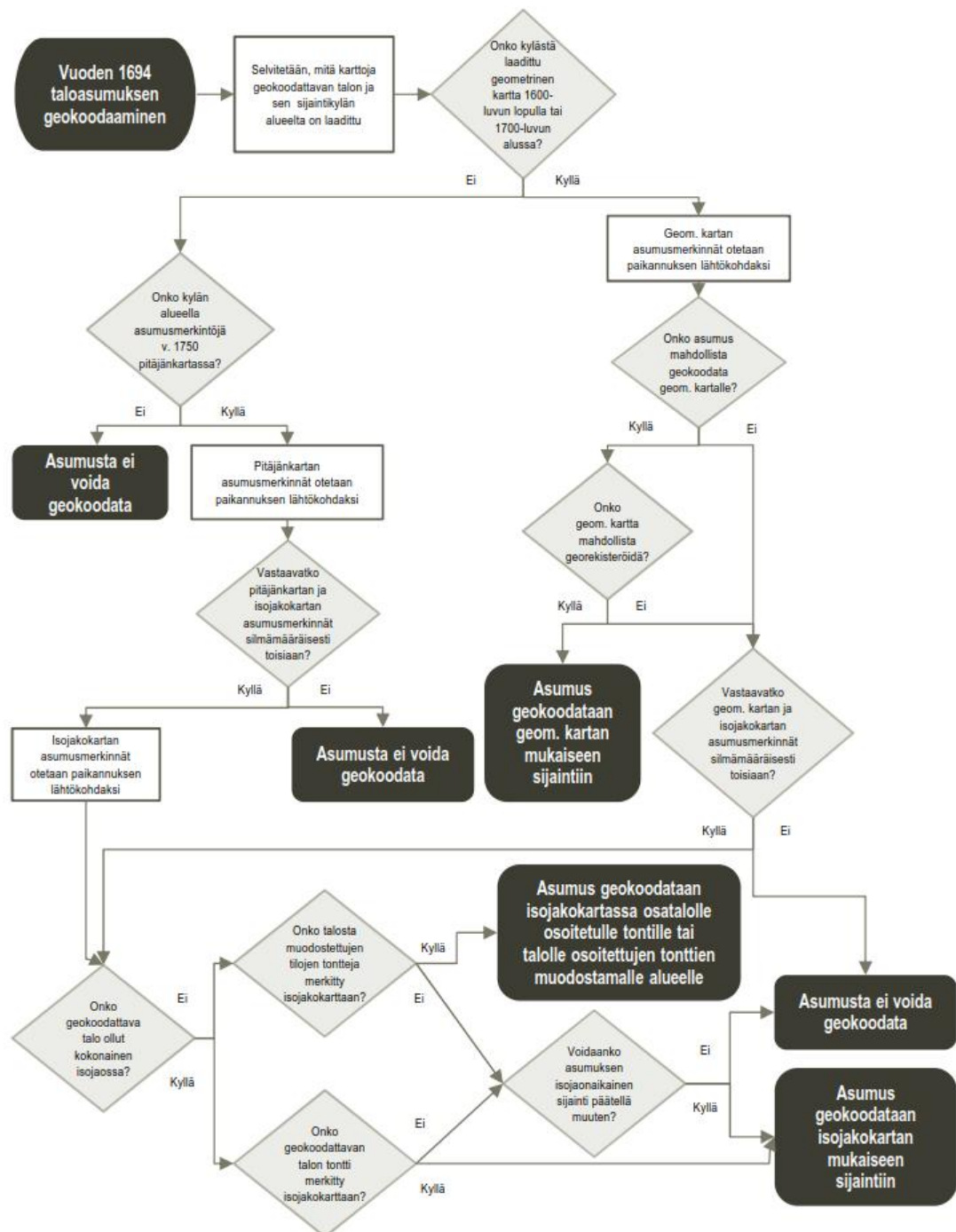
asumukset digitoitiin vektoreiksi. Tällä tavalla poikkileikkausajankohtien asumuksista muodostettiin digitaalisessa paikkatietomuodossa olevia aikasarjoja.

Käytetyn menetelmän ansiosta asumusten paikantaminen ei ollut sidottu karttojen laadinta-ajankohtiin, vaan asumukset oli mahdollista paikantaa nimenomaan asutuskehityksen kannalta keskeisinä murrosajankohtina. Paikannusten perusteella on mahdollista selvittää, miten keskeiset hallinnolliset toimenpiteet – maanjaon uudistukset, torpparilaitos ja muu asutustoiminta – ovat vaikuttaneet lammilaisasumusten sijaintiin. Vastaavaa, väestöluettelotietoja hyödyntävää menetelmää on käytetty aiemmin lähinnä keskiaikaisten ja uuden ajan alun kylätonttien paikantamisessa.

Tutkimuksessa käytettyjä paikantamismenetelmiä pyritään havainnollistamaan ensimmäisen poikkileikkausajankohdan geokoodausprosessista laaditun kaavion avulla (Kuvio 41). Lähdekarttojen heterogeenisyydestä ja historiallisten paikkatietojen ajallisesta muuttumisesta johtuen ei kuitenkaan ollut mahdollista laatia sellaista kaiken kattavaa matemaattista algoritmia, joka antaisi vastauksen jokaiseen yksittäiseen geokoodaustilanteeseen. Kuvio osoittaa kuitenkin esimerkinomaisesti, millä tavalla vuoden 1694 väestöluettelotietoja pyrittiin geokoodaamaan epäsuorasta paikkatiedosta suoraksi paikkatiedoksi.

Käytettävissä olleet vanhat kartat luokiteltiin ensisijaisiksi ja toissijaisiksi karttalähteiksi sen perusteella, miten niitä oli mahdollista hyödyntää väestöluetteloiden geokoodaamisessa. Ensisijaisissa karttalähteissä asumukset on esitetty niin tarkasti, että asumukset voitiin niiden perusteella paikantaa yksityiskohtaisesti. Toissijaisia karttalähteitä käytettiin sen sijaan vain asumusten yleispiirteiseen paikantamiseen siten, että niiden avulla voitiin täydentää suurimittakaavaisten karttojen ajallisia aukkokohtia.

Osa geokoodaamisessa käytetyistä vanhoista kartoista oli jo valmiiksi digitaalisessa rasterimuodossa Kansallisarkiston digitaaliarkistossa, Maanmittauslaitoksen ARKKI-tietokannassa ja Jyväskylän yliopiston digitaalisessa julkaisuarkistossa. Niiden lisäksi oli kuitenkin tarpeen skannata vielä suuri määrä Kansallisarkistossa ja Maanmittauslaitoksessa säilytettäviä paperikarttoja. Paperikartat skannattiin kokonaan tai vain niiltä osin, mihin osaan kartasta vektoroitavat asumukset sijoittuivat. Rasterikartat georekisteröitiin ArcGIS for Desktop -ohjelmalla vähintään neljää vastinpistettä käyttäen. Georekisteröinnissä käytettiin referenssikarttoina peruskarttarasteria ja vektorimuotoisia kiinteistörajajoja. Poikkileikkausvuosien 1694, 1773 ja 1855 lammilaisasumusten yksityiskohtainen geokoodausprosessi tulkintoineen ja käytettyine lähteineen kuvataan sanallisesti kappaleessa 6 sekä asumakohtaisesti liitetaulukossa (Liite 2).

Kuvio 41. Prosessikaavio vuoden 1694 lammilaisasumusten geokoodaamisesta

5.2 Poikkileikkausajankohtien erityispiirteet

Tutkimuksen poikkileikkausajankohdat pyrittiin valitsemaan paitsi asutuskehitykseen vaikuttaneiden tekijöiden, myös väestöluetteloiden kattavuuden ja luotettavuuden perusteella. Ensimmäiseksi poikkileikkausajankohdaksi etsittiin ajankohtaa, jolloin asutusrakenne on ollut vielä mahdollisimman staattinen. Tällaiseksi valikoitui vuosi 1694, jolloin ruotujakolaitos sotilastorppineen oli vasta suunnitteilla ja tavalliset maatorpatkin

harvinaisuuksia, joten asutuksen oletettiin olleen keskiaikaisilla sijoillaan. Poikkileikkausajankohdan valintaan vaikutti oleellisesti se, että samana vuonna laadittua henkikirjaa pidetään puutteistaan huolimatta vuosisadan loppupuolen henkikirjoista luotettavimpana. Henkikirjan tietoja täydennettiin maakirjojen merkinnöillä siten, että mukaan otettiin myös ne henkikirjoista puuttuvat, mutta maakirjaan merkityt talot, joiden ei esimerkiksi SAY:n perusteella tulkittu olleen 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa ainakaan pysyvästi asumattomia.

Vuoden 1694 asumusten geokoodauksessa käytettiin ensisijaisesti geometrisia karttoja vuosilta 1691–1711 sekä isojakokarttoja. Tausta-aineistona hyödynnettiin vuonna 1750 valmistunutta pitäjänkarttaa. Sarkajako- ja ryhmäkylähistoriansa vuoksi Lammin asumusten oletettiin lähtökohtaisesti olleen tutkimuksen ensimmäisen poikkileikkausajankohdan aikaan isojakokarttojen mukaisilla tonttimailloin. Tukea tulkinneille saatiin vanhemmista geometrisista kartoista sekä em. pitäjänkartasta. Isojakokarttoja vanhemman asutuksen paikantamisessa hyödynnettiin myös aikaisempaa tutkimustietoa siitä, että Keski-Hämeessä halottujen tilojen molemmat puoliskot jäivät säännönmukaisesti talon vanhalle tontille (Saarenheimo 1983, 43).

Toiseksi poikkileikkausajankohdaksi valittiin vuosi 1773, jolloin isojakotoimituksia ei ollut vielä aloitettu Lammilla ja siten myös talonpoikaistorppien määrä oli vähäinen. Toisen läpileikkausajankohdan paikannuksen osoittavat, minne vuoden 1694 jälkeen perustetut sotilastorpat ja kartanoiden torpat rakentuivat. Asumusten epäsuorat sijaintitiedot saatiin asumusnimien muodossa henkikirjoista ja rippikirjoista, joista jälkimmäisiin on jo 1770-luvulla merkitty melko kattavasti myös torppien nimet. Tietoja täydennettiin vuosien 1767, 1775 ja 1780 pääkatselmusluetteloiden tiedoilla. Toisen poikkileikkausajankohdan valintaan vaikuttivat paitsi isojakojen ajankohdat, myös tapa laatia rippikirjoja viiden vuoden aikajänteellä. Lammilla 1770-lukua koskevat kaksi rippikirjaa kattavat vuodet 1762–1773 ja 1774–1779. Poikkileikkausajankohdaksi oli järkevää valita jälkimmäisin vuosi rippikirjaan sisältyvästä viiden vuoden jaksosta, jotta rippikirjojen yliviivausmerkinnät häiritsivät mahdollisimman vähän valitun vuoden asumusten identifiointia. Kun Lammilla ensimmäiset isojakomittaukset aloitettiin vuonna 1774, kuvaa poikkileikkausvuosi 1773 suoraan nimenomaan isojakoa edeltävää asutusta.

Vuoden 1773 rippikirjasta ja henkikirjasta pyrittiin paikantamaan kaikki sellaiset asumat, joiden asumusnimi on merkitty väestöluetteloihin. Asumusnimien geokoodauksessa käytettiin ensisijaisesti isojakokarttoja. Lisäksi yleispiirteisessä paikantamisessa hyödynnettiin maanmittauskomission pitäjänkarttaa vuodelta 1750 sekä vuosien 1779–1782 rekognosointikartoituksissa laadittuja eri karttaversioita. Koska kummassakaan vuoden 1773 väestöluettelossa ei ole nimetty ruotu- tai rakuunatorppia, pääteltiin kylä-

kohtainen sotilastorppien määrä pääkatselmusluetteloihin merkittyjen ruotusotilaiden ja rakuunoiden lukumäärän perusteella. Sotilastorppien paikantamisessa käytettiin samoja karttalähteitä kuin muidenkin asumusten geokoodaamisessa täydennettynä erityisesti sellaisilla isojaon täydennystoimitusten kartoilla, joihin on sisältynyt sotilasmaiden jakaminen.

Koska ensimmäisen ja toisen poikkileikkausajankohdan väliseksi aikajänteeksi muotoutui noin 80 vuotta, tuntui mielekkäältä asettaa samansuuruinen aikaväli myös toisen ja kolmannen poikkileikkausajankohdan välille. Kun 1850-luvulle tultaessa Lammin isojaot oli saatu suoritetuksi, ja samalla vuosikymmenellä myös lammilaistorppien määrä kohotasi taitekohtansa, valittiin poikkileikkausajankohdaksi vuosi 1855. Asumukset poimittiin vuoden 1855 henkikirjasta sekä vuosivälin 1849–1858 kattavasta rippikirjasta. 1850-luvun asumusten paikallistaminen oli haastavaa, koska aikakauden torpista on laadittu hyvin vähän karttoja. Myös Lammin pitkänomainen muoto pohjois-eteläsuunnassa vaikeutti paikantamista, kun esimerkiksi ns. Senaatin kartasto kattaa vain eteläisen Lammin alueen. Asumusnimien geokoodaus tehtiin 1700- ja 1800-lukujen isojako-, uusjako- ja halkomiskarttojen, 1900-luvun vuokra-aluejärjestelytoimitusten karttojen sekä 1930- ja 1940-lukujen pitäjänkarttojen avulla. Asumusten yleispiirteisenä tausta-aineistona hyödynnettiin Kalmbergin kartastoa.

5.3 Geokoodattujen asumusten vektorointi

Vanhoille kartoille geokoodatut asumukset vektoroitiin pistekohteiksi paikkatietohjelmassa. Vektorit sijoitettiin pääsääntöisesti georekisteröidyille lähdekartoille piirrettyjen tonttien keskipisteisiin. Jos tontteja ei ollut piirretty lähdekartalle, asumuspisteet digitoitiin asuinrakennusten sijaintien perusteella. Pääsäännöstä saatettiin tietyissä tilanteissa joutua poikkeamaan myös, jos lähdekarttana käytettiin poikkileikkausajankohtaa nuorempaa karttaa, kuten isojakokarttaa vuoden 1694 asumusten paikantamisessa. Esimerkiksi jos paikannettava talo oli poikkileikkausajankohdan jälkeen jakaantunut useammaksi tilaksi saaden isojaossa useampia tontteja, talon vanha asumuspiste merkittiin lähtökohtaisesti tilakohtaisten tonttien muodostaman kokonaisuuden keskelle. Vastaavasti, jos lähdekartalle oli merkitty useammalle asumukselle yhteinen, jakamaton tontti, tälle tontille vektoroitiin useita pistekohteita.

Pistemäisen esitystavan avulla alkuperäiskarttojen heterogeenisistä asutusmerkinnöistä oli mahdollista tuottaa mahdollisimman yhtenäistä paikkatietoa. Kun lisäksi jokainen asumus vektoroitiin omaksi pisteekseen, saatiin myös ryhmäkylän kaltaisten tiiviisti asuttujen alueiden alueellinen ulottuvuus näkyviin. Lähekkäin toisiaan sijaitsevat sa-

man asumustyyppin asumukset yhdistettiin useista pisteistä koostuviksi monipisteiksi¹⁵, jolloin kustakin asumasta muodostui pääsääntöisesti yksi paikkatietokohde. Muutamisessa yksittäisissä tapauksissa torppa- tai sotilastorppa-asumukset paikannettiin hyvin lähelle taloasumuksia, jolloin samasta asumasta muodostettiin useampia monipisteitä. Samaan asumaan ei määritelty automaattisesti tietyn etäisyyden perusteella toisistaan sijainneita samankaan asumustyyppin asumuksia, vaan tulkinta tehtiin tapauskohtaisesti. Asumamäärittelyn lähtökohtana pidettiin kokonaisuutena erottuvaa asuntoalaa, jonka asumukset ovat sijainneet alle 150 metrin päässä toistaan tai joilla muuten on ollut jokin yhdistävä tekijä. Lähellekin vanhaa sijaintiaan muuttaneet siirtotilat paikannettiin muuttoajankohdan jälkeen pääsääntöisesti omiksi asumikseen. Tutkimuksessa tuotettuihin paikkatietokohteisiin liitettiin ominaisuustietoina asumakohtaisia ominaisuuksia sisältäviä kenttiä; asuman nimi, nimen vanha normalisoimaton kirjoitusasu, tarkastelualueen nimi, kylännimi ja asuman tyyppi sekä asumusten lukumäärä, väestöluettelo-lähde ja paikannuslähde eri poikkileikkausajankohtina.

Vektoroidut asumat nimettiin vanhimman tunnetun nimen perusteella siten, että siitä poikkeava, mutta samaa sijaintia tarkoittava mahdollinen myöhempi asutusnimi kirjoitettiin historiallisen nimen perään sulkuihin. Jos vanha asutusnimi ei ollut tiedossa, asuma nimettiin nykyisen tai vanhalle kartalle merkityn paikannimen mukaan. Vanhat kylätontit sekä sotilas- ja rakuunatorpat nimettiin pääsääntöisesti kylännimien perusteella. Historialliset nimet pyrittiin kirjoittamaan nykyisten oikeinkirjoitussääntöjen mukaisesti, mutta myös alkuperäinen normalisoimaton asiakirjanimi liitettiin omaksi kentäkseen. Asumakohteet luokiteltiin taloiksi, tiloiksi, torpiksi, sotilastorpiksi¹⁶, rakuunatorpiksi¹⁷ tai mäkityviksi niiden alkuperäisen ja pääasiallisen käyttötarkoituksen perusteella.

Vektorointi tehtiin geometrinen karttojen ja toimituskarttojen osalta mittakaavassa 1:5 000, lehtijakoisten pitäjänkarttojen ja peruskarttojen osalta mittakaavassa 1:20 000 ja Senaatin kartaston osalta mittakaavassa 1:21 000. Koska historiallisen kartan pohjalta ei voitu tuottaa alkuperäislähdettä tarkempaa paikkatietoa, lopullisen aineiston käyttömittakaavaksi muodostui epätarkimman lähdeaineiston perusteella 1:21 000. Maanjako- ja muut toimituskartat on alun perin laadittu tätä suuremmassa mittakaavassa, joten vektoriaineistosta tehtiin siis näiltä osin alkuperäisaineistoa epätarkempaa. Tämä asettaa jossain määrin rajoitteita aineiston jatkokäytölle, mutta toisaalta aineiston luo-

¹⁵ engl. multipoint

¹⁶ Sotilastorpista on tutkimuksen liitteissä käytetty lyhennettä "st".

¹⁷ Rakuunatorpista on tutkimuksen liitteissä käytetty lyhennettä "rt"

tettavuuden näkökulmasta osittain alkuperäismittakaavaa pienempi käyttömittakaava pienentää paikantamisen eri vaiheissa mahdollisesti syntyneitä virheitä. Tarkempi käyttömittakaava olisi edellyttänyt mm. tonttien vektoroimista aluekohteiksi, mikä taas ei ollut tutkimusekonomisesti mahdollista. Pistemäisen esitystavan ansiosta aineistoa voidaan tarkkuuden puolesta käyttää vaivattomasti digitointi- ja käyttömittakaavaa pienemmissä mittakaavoissa. Vektoroiduista asumakohteista on tutkimuksen liitteenä (Liitteet 3, 4 ja 5) teemakartat poikkileikkausajankohdittain Maanmittauslaitoksen maastokarttarasterin¹⁸ ja vinovalovarjorasterin¹⁹ päällä esitettyinä. Liitekarttojen mittakaava on 1:40 000.

5.4 Metatiedot

Jatkokäytön helpottamiseksi tutkimuksessa tuotetulle Lammin asumusten paikkatietoaineistolle laadittiin sen syntyä kuvaavat metatiedot. Metatiedot kertovat käytetyistä alkuperäisaineistoista, aineiston käsittelystä, georekisteröinnistä, vektoroinnista ja paikkatiedon laadusta. Kun prosessointihistoria on selvillä, aineistoa pystytään hyödyntämään jatkotutkimuksissa oikealla tavalla. Samalla tuotetun aineiston luonne ja siihen liittyvät rajoitukset nousevat paremmin esille.

Metatietojen määrittelyssä ei historiallisista kartoista tuotetun paikkatiedon erityislaatuisuudesta johtuen voitu huomioida yleisiä metatietosuosituksia. Niinpä metatietojen tietosisältö määriteltiin Mökkösen (2006, 32) historiallista paikkatietoa varten laatimaa pohjataulukkoa mukaillen. Koska yksittäisen poikkileikkausajankohdan paikkatietokohteet perustuvat useisiin kymmeniin, jopa satoihin lähdekarttoihin, metatiedot jouduttiin laatimaan alkuperäisaineistojen ja georekisteröinnin osalta melko yleispiirteisinä. Jokaiselle kolmelle poikkileikkausajankohdalle laadittiin kuitenkin omat metatietokuvaukset. Metatietotaulukot ovat tutkimuksen liitteenä (Liite 1).

5.5 Tarkastelualueet

Lammin asumuksia pyrittiin paikantamaan ja käsittelemään kyläkohtaisesti historiallista kyläjakoa noudattaen. Kuitenkin ne kylät, jotka ovat maanjakotoimitusten jälkeenkin muodostuneet useista erillisistä palstoista, yhdistettiin pääsääntöisesti useammasta kylästä muodostuvaksi laajemmaksi aluekokonaisuudeksi – lähinnä vanhaa jakokunta-jaotusta noudattaen. Tällaisia ovat mm. Hauhialan, Kirkonkylän, Kättärlän, Lieson ja

¹⁸ Taustakarttana on käytetty maastokarttarasteria 1:50 000, jonka sijaintitietojen tarkkuus vastaa mittakaavaa 1:10 000.

¹⁹ Taustakarttana käytetyn vinovalovarjorasterin pikselikoko on 32 metriä.

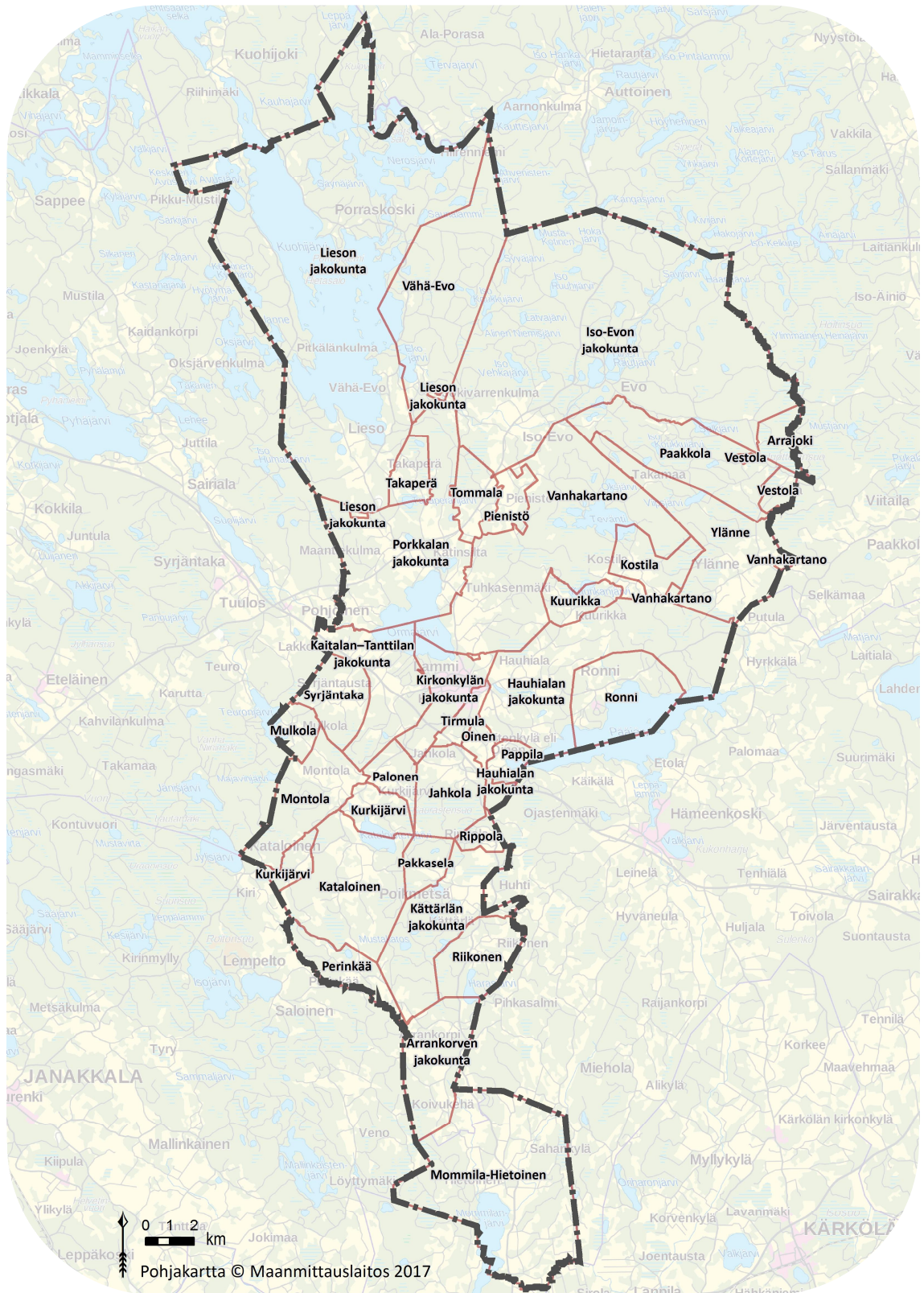
Porkkalan jakokuntiin kuuluneet kylät ja yksinäistalot. Tutkimuksen tarkastelualueet ja niihin kuuluvat kylät ja yksinäistalot on esitetty seuraavassa taulukossa (Taulukko 4).

Taulukko 4. Tutkimuksen tarkastelualueet.

Tarkastelualueen nimi	Kylät ja yksinäistalot
Arrajoki	Arrajoki
Arrankorven jakokunta	Arrankorpi, Koivukehä
Hauhialan jakokunta	Hauhiala, Hietonen, Halila, Lampelto, Letku, Onnivuori, Vilkkilä, Ylännäinen
Iso-Evon jakokunta	Iso-Evo, Kinnaskoski, Ylimylly
Jahkola	Jahkola
Kaitalan–Tanttilan jakokunta	Kaitala, Tanttila
Kataloinen	Kataloinen
Kirkonkylän jakokunta	Hakkala, Kirkonkylä, Niipala
Kostila	Kostila
Kurkijärvi	Kurkijärvi (2 palstaa)
Kuurikka	Kuurikka
Kättärlän jakokunta	Kättärlä, Lepistö, Rantonen, Viiala
Lieson jakokunta	Lieso, Nuhkala
Mommila-Hietoinen	Mommila-Hietoinen, Turengin ulkopalsta
Montola	Montola
Mulkola	Mulkola
Oitenkylä	Oitenkylä
Paakkola	Paakkolan ulkopalsta
Pakkasela	Pakkasela
Palonen	Palonen
Pappila	Pappila
Perinkää	Perinkää
Pienistö	Pienistö
Porkkalan jakokunta	Karhula, Koivukylä, Lehmäkoski, Parikkala, Porkkala, Sankola, Vaako- ja
Riikonen	Riikonen
Rippola	Rippola
Ronni	Ronni
Syrjäntaka	Syrjäntaka
Takaperä	Takaperä
Tirmula	Tirmula
Tommala	Tommala
Vanhakartano	Vanhakartano (3 palstaa)
Vestola	Vestola
Vähä-Evo	Vähä-Evo
Yläne	Yläne

Lammin historiallisten kyläalueiden rajat määriteltiin vektorimuotoisiksi alueiksi Maanmittauslaitokselta tilattujen digitaalisten kiinteistörajojen pohjalta. Koska kiinteistörekisterissä ei enää vuoden 2014 jälkeen ole tunnettu rekisterikyliä (Lauhkonen 2013, 39–41), alustava kyläjaotus tehtiin kiinteistötunnuksissa näkyvien vanhojen kylänumeroiden avulla. Tämän jälkeen rajoja muokattiin – lähinnä isojakokarttojen perusteella – vastaamaan yleispiirteisesti historiallista kyläjaotusta. Lammin naapuripitäjien vastaisina rajoina käytettiin kaikilta osin vuoden 2008 kuntajakoa. Tarkastelualueiden nimet ja rajat on esitetty seuraavassa kuviossa (Kuvio 42) sekä poikkileikkausajankohdittain

laadituilla liitekartoilla (Liitteet 3, 4 ja 5). Rajat ovat viitteellisiä eivätkä vastaa minkään tietyn poikkileikkausajankohdan kylä- tai jakokuntarajojen sijaintia.

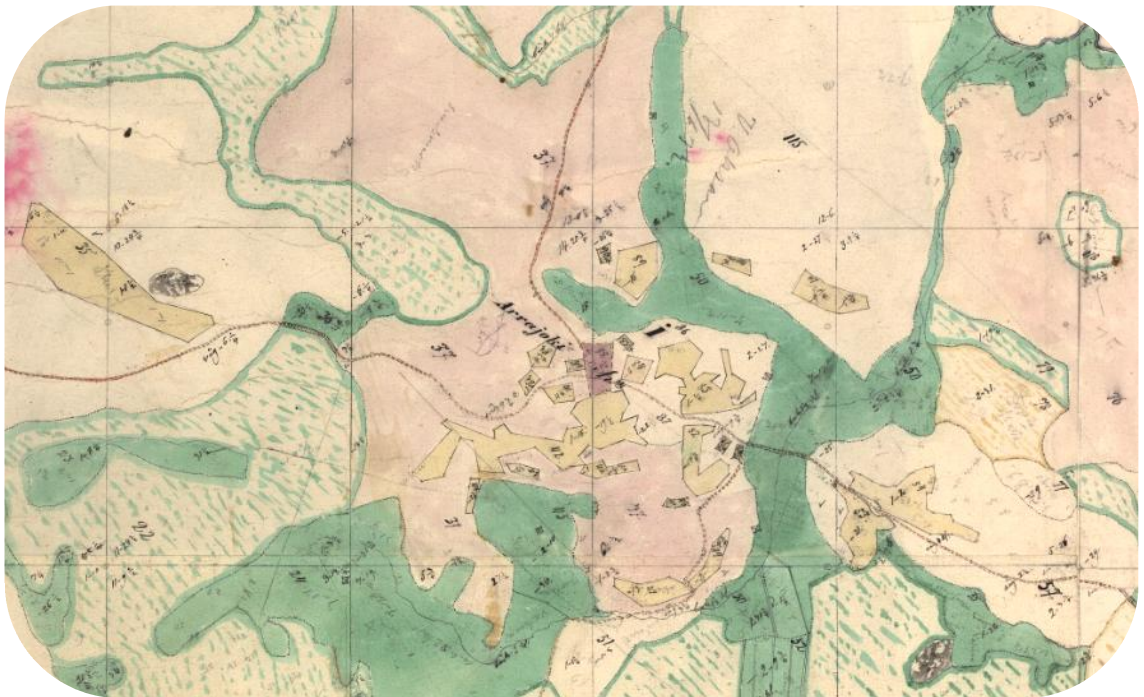
Kuvio 42. Tutkimuksen tarkastelualueet

6 LAMMIN ASUMUSTEN GEOKODAAUS

6.1 Arrajoki

Pienialainen Arrajoen yksinäistalo on sijainnut Lammin pitäjän itäisimmällä laidalla (Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1909b). Isojaossa se on kuulunut Iso-Evon jakokuntaan, mutta sen raja Iso-Evon kruununpuistoa vastaan on käyty vasta vuonna 1839 (Maanmittauslaitos 1787b; 1839b). Arrajoen yksittäisasumuksen sijainti on piirretty ensimmäisen kerran vuonna 1750 laadittuun pitäjänkarttaan (Riksarkivet 1750). Arrajoen poikkileikkausvuosien 1694, 1773 ja 1855 asumukset paikannettiin isojakokartan ja vuoden 1839 tiluskartan perusteella (Kuvio 43; Maanmittauslaitos 1787b; 1839b).

Arrajoen Aholan torppa on sijainnut yksinäistalon länsirajalla, jonne on vielä vuoden 1933 lohkomiskartassa merkitty kuvionimi *”Aholan peltö”* (Maanmittauslaitos 1933a). Aholan torpan maat on kartoitettu vuonna 1854 pidetyn katselmuksen yhteydessä. Katselmuksen tarkoituksena on ollut selvittää, onko Aholan torppa sijainnut Arrajoen alueella vai Iso-Evon kruununmaalla. Ahola geokoodattiin katselmuksen ja lohkomiskartan perusteella torppa-alueen etelälaidalle. (Lähde 1995, 35; Maanmittauslaitos 1933a.)

Kuvio 43. Ote Arrajoen vuoden 1839 tiluskartasta (Maanmittauslaitos 1839b)

6.2 Arrankorven jakokunta

Arrankorven jakokunta on käsittänyt Arrankorven ja Koivukehän kylät Lammin eteläosassa (Maanmittauslaitos 1909b). Arrankorven kylään on kuulunut vuonna 1694 neljä taloa (Digitaaliarkisto 1694b), joiden sijainnit on piirretty ensimmäisen kerran vuoden

1703 geometriseen karttaan. Talojen tontit näkyvät kartalla vieretysten Perinkäälle johtavan tien varressa. Tonttien omistajat on kerrottu kartan selitysosassa, jossa mainitaan myös, että Kalliolan talon sijainti on ollut vaihtumassa. (JYX-julkaisuarkisto 1703.) Uusi sijainti selviää vuosisadan loppupuolella laaditusta isojakokartasta, johon Kalliolan tontti on piirretty nykyiselle paikalleen Perinkäälle johtavan tien pohjoispuolelle (Kuvio 44; Maanmittauslaitos 1787a). Arrankorven vuoden 1694 asumusnimet, Kalliola mukaan lukien, geokoodattiin vuoden 1703 kartan mukaisille paikoilleen (JYX-julkaisuarkisto 1703).

Kuvio 44. Ote Arrankorven isojakokartasta vuodelta 1787 (Maanmittauslaitos 1787a)

Tutkimuksen toiseen poikkileikkausajankohtaan mennessä Arrankorven asumusten määrä on enemmän kuin kaksinkertaistunut halkomisten sekä sotilastorpan ja Rekolan uudistalon perustamisen myötä (Kansallisarkisto 1767a; Digitaaliarkisto 1773; 2017h; Krigsarkivet 1780a). Rekolan taloa on kutsuttu myös Koivukehän taloksi ja Arrankorven eteläosaa vastaavasti Koivukehän kyläksi (Maanmittauslaitos 1782; 1886b; Digitaaliarkisto 2017h). Rekolan talon perustamisajankohtaa ei ole mahdollista selvittää pelkän karttatarkastelun perusteella, koska sen sijainti on piirretty vuoden 1750 pitäjänkarttaan²⁰, mutta sitä varhaisempi vuoden 1703 geometrinen kartta ei ulotu etelässä Koivukehän alueelle asti (JYX-julkaisuarkisto 1703; Riksarkivet 1750). Henkikirjoihin Rekola ilmestyy kuitenkin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1744, joten tutkimuksen ensimmäisenä tarkasteluvuonna se ei ole vielä ollut olemassa (Digitaaliarkisto 2017a, 2017b, 2017c, 2017d). Rekolan vuoden 1773 kaksi asumusta paikannettiin vuonna

²⁰ Nimi on kirjoitettu karttaan muodossa Coivukä (Riksarkivet 1750).

1805 laaditun tiluskartan perusteella (Maanmittauslaitos 1805). Arrankorven ryhmäkylän vuoden 1773 asumusten sijainnit taas määriteltiin suoraan isojakokartassa kullekin talolle ja tilalle merkittyjen tonttien mukaan. Myös kylän sotilastorppa geokoodattiin isojakokartan avulla ja nimettiin Järvensillaksi asuman myöhemmän nimen perusteella. (Kuvio 44; Maanmittauslaitos 1787a; Digitaaliarkisto 1855; 1885b; 1885c.)

Vuoden 1855 tarkasteluajankohtaan mennessä Arrankorven–Koivukehän alueelle on perustettu kaksi uudistaloa lisää; Seppälä ja Niemenpää. Näiden lisäksi asutusta ovat kasvattaneet jakokunnan alueelle syntyneet torpat ja Perheen talon jakaantuminen neljäksi tilaksi. (Digitaaliarkisto 1855.) Rekola ja Perhettä lukuun ottamatta Arrankorven talojen asumukset ovat pysyneet ainakin 1930-luvulle asti isojakokartan mukaisissa sijainneissa, missä niiden näin ollen pääteltiin sijainneen myös kolmantena poikkeileikkausajankohtana (Maanmittaushallitus 1937b; 1938). Perheen neljän asumuksen sijainteja jouduttiin tarkastelemaan tarkemmin, koska isojakokarttaa piirrettäessä talo on ollut jakaantuneena vasta kahdeksi tilaksi. Talonpuoliskojen viralliset halkomiset on suoritettu 1800-luvun loppupuolella siten, että toinen halkomiskartta on vuodelta 1879 ja toinen 1885. Halkomiskarttojen perusteella Perheen vuoden 1855 asumuksista kolme geokoodattiin edelleen talon vanhalle tontille, mutta Mäkelä-nimen saanut yksittäinen tila paikannettiin kylän tonttimaan kaakkoispuolelle omaksi asumakseen. (Maanmittauslaitos 1787a; 1879, 1885.)

Rekolan talo on halottu virallisesti kahteen osaan 1840-luvulla, jolloin laaditun halkomiskartan perusteella talon asumukset ovat ainakin vielä halkomisen aikaan sijainneet vanhempien tiluskarttojen mukaisissa sijainneissa (Kuvio 45; Maanmittauslaitos 1782; 1805; 1840a). Senaatin kartaston perusteella Rekolan Ylöstalon tila on kuitenkin viimeistään 1880-luvulla siirtynyt vanhalta paikaltaan noin 100 metriä pohjoiseen, mutta Rekolan Alastalo on ollut tuolloin edelleen vanhalla paikallaan (Digitaaliarkisto 1885b; 1885c). Koska Ylöstalonkaan muuton ajankohtaa ei käytettävissä olleen karttamateriaalin perusteella pystytty tämän tarkemmin selvittämään, Rekolan vuotta 1855 koskevat asumukset geokoodattiin halkomiskartan mukaisille alkuperäisille paikoilleen (Maanmittauslaitos 1840a).

Seppälän ja Niemenpään uudistalojen isojako on suoritettu viimeisimpänä lammilaisalueena vasta 1880-luvun lopulla. Vuoden 1886 isojakokartan ohella uudistalojen asumusten sijainnit ovat tallentuneet Senaatin kartaston karttalehdille. (Digitaaliarkisto 1885b; 1885c; Maanmittauslaitos 1886b.) Arrankorven torpista Järvensilta paikannettiin kylän sotilastorpan aiemmalle paikalle Senaatin kartastoon merkityn vastaavan asutusnimen perusteella (Kuvio 27; Digitaaliarkisto 1885b; 1885c).

Kuvio 45. Ote Arrankorven Rekolan tiluskartasta vuodelta 1805 (Maanmittauslaitos 1805)

Rekolassa on vuonna 1855 ollut Haaralan, Nummolan ja Myllymäen torpat (Digitaaliarkisto 1855). Vuonna 1840 piirrettyyn Rekolan halkomiskarttaan näistä on merkitty varmuudella vain Haarala sekä lisäksi Arola-niminen torppa (Maanmittauslaitos 1840a). Kun vuosivälin 1849–1858 rippikirjassa Arolan torpan nimi on ylivivattu ja korvattu Nummela-nimellä, pääteltiin näiden kahden nimen tarkoittavan sijainniltaan samaa torppaa. Tällä tavalla Nummolan torppa paikannettiin halkomiskarttaan Ylöstalon ja Alastalon tonttien läheisyyteen merkitylle Arolan torpan tontille. (Maanmittauslaitos 1840a; Digitaaliarkisto 2017s.) Tehtyä tulkintaa tukee se, että samalla paikalla on Senaatin kartaston perusteella ollut torppa vielä ainakin 1880-luvulla (Digitaaliarkisto 1885b; 1885c).

Arrankorven vuoden 1855 asumuksista Rekolan Myllymäen, Huuselan Tuomolan tai Kukkolan Joentaustan torppia ei pystytty paikantamaan. Kaikki kolme torppaa ovat jääneet asumattomiksi viimeistään 1860-luvun alussa. Niitä ei tästä syystä ole oletettavasti piirretty Senaatin kartastoonkaan, joka on ainoa ko. talojen alueilta 1800-luvulla laadittu suurimittakaavainen kartta. (Digitaaliarkisto 1886b; 1885c; 2017s; 2017t; 2017u.) Myllymäen ja Joentaustan torppien nimien pääteltiin viittaavan niiden sijaintipaikkoihin. Niinpä esimerkiksi Myllymäki on saattanut sijaita Kalmbergin kartastoon merkityn myllypaikan, isojakokarttaan piirretyn ja sittemmin kuivuneen Myllyjärven tai Senaatin kartastossa Rekolan maiden eteläosaan Mommila-Hietoisten Myllymäen torpan viereen, merkityn nimeämättömän torpanpaikan lähetyvillä (Maanmittauslaitos 1787a; Kansalliskirjasto 1855c Digitaaliarkisto 1885c).

6.3 Hauhialan jakokunta

Hauhialan jakokunta on käsittänyt kaiken kaikkiaan viisi kylää ja kolme yksinäistaloa Ormajärven ja Pääjärven välisellä alueella (Maanmittauslaitos 1795a). Hauhialan, Hietosten, Vilkkilän, Halilan ja Lampellon asumukset on piirretty talosymbolein vuonna 1695 laadittuun geometriseen karttaan (JYX-julkaisuarkisto 1695a). Vuodelta 1706 oleva geometrinen kartta puolestaan kattaa edellisten lisäksi myös jakokunnan muut osat; Onnivuoren²¹ ja Ylännäisten²² kylät sekä Letkun yksinäistalon. Tässäkin kartassa on kuitenkin esitetty yksityiskohtaisesti vain Hauhialan–Hietosten–Vilkkilän alueen pellot ja tonttimaat. (Kuvio 7; JYX-julkaisuarkisto 1706a.)

Isojakoa varten Hauhialan jakokunnan alue on kartoitettu vuonna 1795, jolloin on valmistettu kaksi kuvaustekniikaltaan ja merkinnöiltään toisistaan poikkeavaa karttaa. Toisen kartoista kuvaa isojakoa edeltänyttä rintamaiden omistustilannetta ja toinen isojaon lopputulosta jakokunnan alueella. (Kuvio 46; Kansallisarkisto 1795; Maanmittauslaitos 1795a; 1795b; 1832.) Tutkimuksen ensimmäisen poikkileikkausajankohdan asumukset paikannettiin Hauhialan, Hietosten, Vilkkilän ja Halilan osalta vuoden 1706 geometrisen kartan ja Ylännäisten, Onnivuoren, Lampellon ja Letkun osalta isojaon ns. peltokartan tonttimerkintöjen mukaisiin sijainteihin (JYX-julkaisuarkisto 1706a; Maanmittauslaitos 1795b). Onnivuoren Lemolan oletettiin olleen isojakokartan mukaisesti Ylännäisten kylän tonttimaalla jo vuonna 1694, koska myös maanmittauskomission pitäjänkartassa ko. kylätontilla on neljä ja Onnivuoreessa vain kaksi asumussymbolia (Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1795b).

Väestöluettelomerkintöjen perusteella Hauhialan jakokunnan asutusrakenteessa on tapahtunut paljon muutoksia vuosien 1694 ja 1773 välillä. Uusia asumuksia on muodostunut niin halkomisten kuin rakuuna- ja sotilastorppien perustamisen myötä. Ajanjakson aikana esimerkiksi Lampellon yksinäistalo on jakaantunut peräti viiteen osaan. Hietosten rusthollissa ja Vilkkilän Rokkilassa puolestaan on kummassakin ollut lampuotien myötä kolme asumusta vuonna 1773. (Digitaaliarkisto 1694b; 1773; 2017h.) Rippikirjoissa Hauhialan kylän Juvilan ja Peipon talot on merkitty Hietosten kylän yhteyteen, millä perusteella niiden katsottiin siirtyneen jossain vaiheessa pois Hauhialan tonttimaalta (Digitaaliarkisto 2017g; 2017h). Tehtyä päätelmää tukee se, että hieman myöhemmin valmistetussa isojakokartassa ko. talojen tontit on piirretty nimenomaan Hietosten kylätontille. Hauhialan jakokunnan talojen ja tilojen vuoden 1773 asumukset

²¹ Onnivuoresta on käytetty myös nimeä Onnenvuori (Lähde 1995, 95).

²² Ylännäisistä on käytetty myös nimeä Ylännäinen (Lähde 1995, 147).

paikannettiin kaikkialta osin isojakokartan mukaisiin, jakoa edeltäneisiin sijainteihin. (Kuvio 46; Kuvio 47; Maanmittauslaitos 1795b.)

Kuvio 46. Ote Hauhialan jakokunnan vuoden 1795 isojaon uudistuskartasta Hauhialan ryhmäky-
län kohdalta (Kansallisarkisto 1795)

Toisen läpileikkausajankohdan asumuksista myös rakuuna- ja sotilastorppien paikantamisessa hyödynnettiin isojakokarttaa, johon on kuitenkin merkitty tietoa ko. asumuksista hyvin vaihtelevalla tavalla. Selkeimmin isojakoasiakirjoissa on kuvattu Hietosten, Lampellon ja Markkulan rakuunatorppien sekä Ylännäisten sotilastorpan sijainnit (Kuvio 47). Näistä Markkulan rakuunatorppa paikannettiin Hauhialan tonttimaalle. Edellisten lisäksi toisessa isojakokartassa on Vilkkilän ja Halilan tonttimaiden välissä teksti ”soldat torp”, ja isojakokarttoihin liittyvässä seliteosassa puolestaan mainitaan kolmen Hauhialan talon yhteinen peltokuvio ”Kärpikeski soldat åker”. (Maanmittauslaitos 1795a; 1795b; 1832.) Vuoden 1750 pitäjänkartan laadinta-aikaan Vilkkilän sotilastorpat ovat sijainneet kylätontin itäreunalla ja Halilan sotilastorppa taas yksinäistalon pohjoispuolella (Riksarkivet 1750). Tarkempien paikkatietojen puuttuessa Hauhialan, Vilkkilän, Onnivuoren ja Halilan sotilastorppia ei kuitenkaan voitu paikantaa riittävän yksityiskohtaisesti.

Kuvio 47. Ote Hauhialan jakokunnan vuoden 1795 isojaon uudistuskartasta Ylännäisten ja Onnivuoren asumusten kohdalta (Kansallisarkisto 1795)

Hauhialan jakokunnan vuoden 1855 asumuksia paikannettiin vertaamalla toisen poikki-leikkausajankohdan paikannuksia vuonna 1931 mitattuun uusjakokarttaan, jossa pääosa jakokunnan asutuksesta on isojaon jälkeen seuraavan kerran esitetty (Maanmittauslaitos 1931a). Ylännäisten ryhmäkylässä vanhastaan sijainnut kappalaisenpappila, Lemola²³ on uusjaon aikaan ollut poikkeavassa paikassa likimääräisesti kylän vanhan sotilastorppatontin kohdalla. Muiden Ylännäisten talojen asumusten sijainneissa ei sen sijaan havaittu tapahtuneen muutoksia. (Maanmittauslaitos 1795a; 1931a; Digitaaliarkisto 2017b.)

Ylännäisten Lemolan asuinrakennus on Pikku-Pappilassa tehtyjen katselmusten perusteella ollut 1860- ja 1870-luvulla jo pidempään huonossa kunnossa. Uusi asuinrakennus on tuolloin päätetty rakentaa samaan pihapiiriin siten, että huonokuntoisen pappilarakennuksen korvannut Lemolan nykyinen asuinrakennus on valmistunut vuonna 1882. (Pänkäläinen 2001, 487; Digitaaliarkisto 2017z.) Pikku-Pappilan pihan laajentamiseksi seurakunta hankki vanhan pihan lähellä sijainneen pellonkappaleen Ylännäisten Mattilasta (Maanmittauslaitos 1931a; Digitaaliarkisto 2017z). Lisäksi tiedetään, että Pikku-Pappilassa vuonna 1834 pidetyssä katselmuksessa todetut asuinrakennuksen kyynärmitat vastaavat vuonna 1863 todettuja kyynärmittoja (Koskue 2017). Näiden tietojen perusteella Lemolan talouskeskuksen pääteltiin muuttaneen isojakokartan mukaiselta tontilta nykyiselle paikalleen jo 1800-luvun alkupuoliskolla, vaikka uutta sijaintia ei olekaan merkitty esimerkiksi Kalmbergin kartastoon (Kansalliskirjasto 1855b).

²³ Talosta on käytetty myös nimiä Pikku-Pappila, Vähä-Pappila ja Kappalaisen puustelli (Pänkäläinen 2001, 486–487; Putkonen 2003a, 133; Digitaaliarkisto 2017z).

Osa Onnivuoren vuoden 1855 tiloista on sijainnut uusjaon aikaan uudella paikalla, sillä noin puolet vanhasta tonttimaasta on piirretty uusjakokarttaan tonttien sijaan pelloksi. Pienentynyt tonttimaa on osoitettu uusjaossa kokonaisuudessaan Heikkilän tilalle. (Maanmittauslaitos 1931a.) Uotilan talonpuolikkaan pääteltiin sijainneen kolmantena poikkileikkausajankohtana noin puoli kilometriä vanhalta paikaltaan kaakkoon, sillä sen nimi ja asumus on piirretty Onnivuoren kylätontin eteläpuolelle pienimittakaavaisessa Kalmbergin kartastossa²⁴. Yksityiskohtaisemman sijainnin määrittämisessä käytettiin uusjakokarttaa, johon piirretyn Kalliolan²⁵ tilan talouskeskuksen pääteltiin vastaavan Kalmbergin kartastoon merkittyä Uotilan talonosan asumusta. (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittauslaitos 1931a.) Heikkilän sekä Yli- ja Ali-Uotilan tiluksista on laadittu myös lohkomiskartat 1910-luvulla, mutta ne perustuvat isojaonaikaisiin mittauksiin eivätkä siten anna lisäarvoa asutuksen sijoittumisesta (Maanmittauslaitos 1909a; 1914; 1918). Näin ollen toisen Uotilan sekä 1860-luvulla jälleen kokonaiseksi taloksi yhdistyneen Heikkilän vuoden 1855 asumukset paikannettiin isojakokartan mukaisiin sijainteihin (Maanmittauslaitos 1795a; Digitaaliarkisto 2017t; 2017u).

Hietosten vanhan asumusryhmän tiloista Juvila ja Peippo sekä molemmat Kokkolat ovat kuuluneet uusjaon aikaan samaan omistusyksikköön. Tilojen talouskeskusten pääteltiin uusjakokartan perusteella sijainneen vielä 1930-luvullakin vanhalla kylätontilla, ja niinpä vuoden 1855 asumukset paikannettiin isojakokartan mukaisiin sijainteihin. (Maanmittauslaitos 1795a; 1931b.) Vastaavasti Hietosten Pappila ja Kilkko sekä Hauhialan Pietilä ovat muodostaneet jo kolmannen poikkileikkausajankohdan aikaan yhteisen omistusyksikön. Väestöluetteloiden perusteella Pappila on ollut omistajan asumusena, Pietilä lampuotitilana ja Kilkko²⁶ kokonaan asumaton. (Digitaaliarkisto 1855; 2017s.) Pappilan ja Pietilän vuoden 1855 asumukset paikannettiin isojakokartan mukaisille tonteilleen (Maanmittauslaitos 1795a).

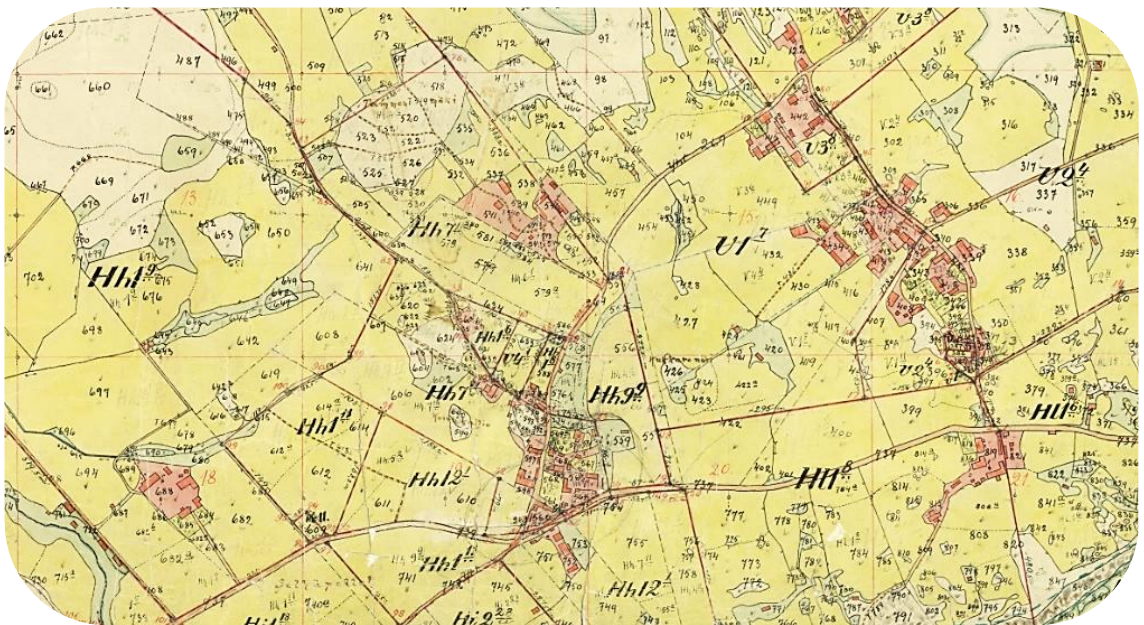
Huilan ja Markkulan tilat ovat isojakokartan perusteella muuttaneet pois Hauhialan kylätontilta isojaon jälkeen (Kuvio 46; Maanmittauslaitos 1795a). Talojen tiluksista on laadittu yhteinen, isojaon mittauksiin perustuva tiluskartta 1840-luvulla, josta ei kuiten-

²⁴ Nimi on kirjoitettu karttaan muodossa *Uottila* (Kansalliskirjasto 1855b).

²⁵ Kalliola on lohkottu vuonna 1927 Yli-Uotilasta, jolle puolestaan ei ole osoitettu omaa tonttia myöhemmässä uusjaossa. Yli-Uotila on kuulunut uusjaossa samaan omistusyksikköön mm. Heikkilän kanssa. (Maanmittauslaitos 1927a.)

²⁶ Hauhialan Pietilästä on lohkottu v. 1920 toinen *Kilkko*-niminen tila, jonka talouskeskus on v. 1931 uusjakokartassa piirretty nykyiselle paikalleen, Asikkalaan johtaneen maantien pohjoispuolelle. (Maanmittauslaitos 1931a; 2017b.) Liki-määräisesti samalla paikalla on nimetön asumusmerkintä jo Kalmbergin kartastossa (Kuvio 49; Kansalliskirjasto 1855b), mutta käytettävissä olleen kartta-aineiston perusteella ei voitu osoittaa, että esimerkiksi Pietilän kantatila olisi tuolloin sijainnut tällä paikalla.

kaan suoranaisesti ollut apua vuoden 1855 asumusten paikantamisessa (Maanmittauslaitos 1840b). Kyseisen tiluskartan maastokuvioita verrattiin kuitenkin yhdessä uusjakokartan asumusmerkintöjen kanssa Kalmbergin kartaston asumusmerkintöihin²⁷. Tällä tavalla pääteltiin, että Huilan ja Markkulan tilat ovat jo 1800-luvun puolivälissä sijainneet uusjakokartan mukaisilla paikoillaan. (Kuvio 48; Kuvio 49; Maanmittauslaitos 1840b; 1931a; Kansalliskirjasto 1855b.) Myöskään Kortalan toiselle talonpuoliskolle ei ole osoitettu tonttia isojaossa (Maanmittauslaitos 1795a). Ristimäkenä myöhemmin tunnetun siirtotilan sijainti on piirretty ensimmäisen kerran vasta uusjakokarttaan, jota siten käytettiin toisen Kortalan geokoodaamisessa kolmannen läpileikkausvuoden osalta (Maanmittauslaitos 1931a).

Kuvio 48. Ote Hauhialan jakokunnan vuoden 1931 uusjakokartasta Hauhialan ja Vilkkilän vanhojen ryhmäkyläen kohdalla (Maanmittauslaitos 1931a)

Hauhialan Penttilä ja molemmat Tomuhousun²⁸ tilat ovat sijainneet vuoden 1931 uusjaon aikaan kylän vanhalla tonttimaalla, joten ne geokoodattiin myös kolmannen läpileikkausvuoden osalta isojakokartan mukaisiin tonttisijainteihin. Myös Muikkuparran²⁹ sotilasvirkatalo on ollut uusjakoa tehdessä edelleen vanhan ryhmäkylän tuntumassa. Se ei kuitenkaan ole enää tuolloin sijainnut vanhalla, isojaon aikaisella tontillaan, vaan

²⁷ Uusjakokartan mukaisia Markkulan, Liesmäen, Iso-Huilan ja Vähä-Huilan talouskeskusmerkintöjä vastaavissa sijainneissa on Kalmbergin kartastossa neljä asumussymbolia ja paikannimi *Huilu* (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittauslaitos 1931a).

²⁸ Talosta on käytetty myös nimiä Markkula ja Mattila (Digitaaliarkisto 2017r; 2017v). Vuonna 1931 Ali- ja Yli-Mattila ovat kuuluneet samaan maanomistusyksikköön ja siten niillä on ollut myös yhteinen talouskeskus (Maanmittauslaitos 1931a).

²⁹ Talosta on käytetty myös nimeä Olkastila (Digitaaliarkisto 2017s).

joitakin satoja metrejä vanhalta paikaltaan pohjoiseen. (Kuvio 48; Maanmittauslaitos 1795a; 1931a.) Koskuen (2015, 20) mukaan Muikkuparta on siirtynyt em. paikalle³⁰ vasta vuonna 1877, minkä vuoksi senkin paikantamisessa käytettiin vuoden 1855 osalta vielä isojakokartan merkintöjä (Maanmittauslaitos 1795a).

Lampellosa on ollut vuonna 1855 neljä tilaa; Alastalo, Kinnala, Tupala ja Peltola (Digitaaliarkisto 1855; 2017s). Vuoden 1931 uusjaon aikaan Alastalo ja Peltola ovat olleet yhteisviljelyksessä, Tupalan talouskeskus on sijainnut noin 200 metriä yksinäistalon vanhalta paikalta itään ja Kinnala taas on ollut selvästi kauempana, lähellä Pääjärveä (Maanmittauslaitos 1931a). Yleispiirteisen Kalmbergin kartaston perusteella Tupalan ja Kinnalan uusilla paikoilla on ollut asumukset jo 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla, joten näiden kahden tilan kolmannen läpileikkausajankohdan asumukset paikannettiin uusjakokartan mukaisiin sijainteihin (Kuvio 49; Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittauslaitos 1931a). Alastalon ja viimeistään 1800-luvun loppupuolella asumattomaksi jääneen Peltolan vuoden 1855 asumukset puolestaan paikannettiin ko. talonosille isojaossa osoitetuille tonteille³¹ (Maanmittauslaitos 1795a; Digitaaliarkisto 2017t; 2017u; 2017v; SSHY 2017f).

Kuvio 49. Ote Kalmbergin kartastosta Hauhialan jakokunnan ja Ronnin kylän kohdalta (Kansalliskirjasto 1855b)

³⁰ Muikkuparta on siirtynyt kolmannelle eli nykyiselle paikalleen uusjaon jälkeen (Maanmittauslaitos 1931a; Koskue 2015, 20–22).

³¹ Alastalon tila 1:2 on yhdistetty tilan 1:3 kanssa v. 1855. Isojakokartassa näiden kahden tilan omistukset on yksilöity litteroilla KK ja LL. Viljelysten laidalla sijainneesta Peltolan tilasta 1:5 puolestaan on isojaossa käytetty merkintää NN. (Maanmittauslaitos 1795a; Lähde 1995, 80–81.)

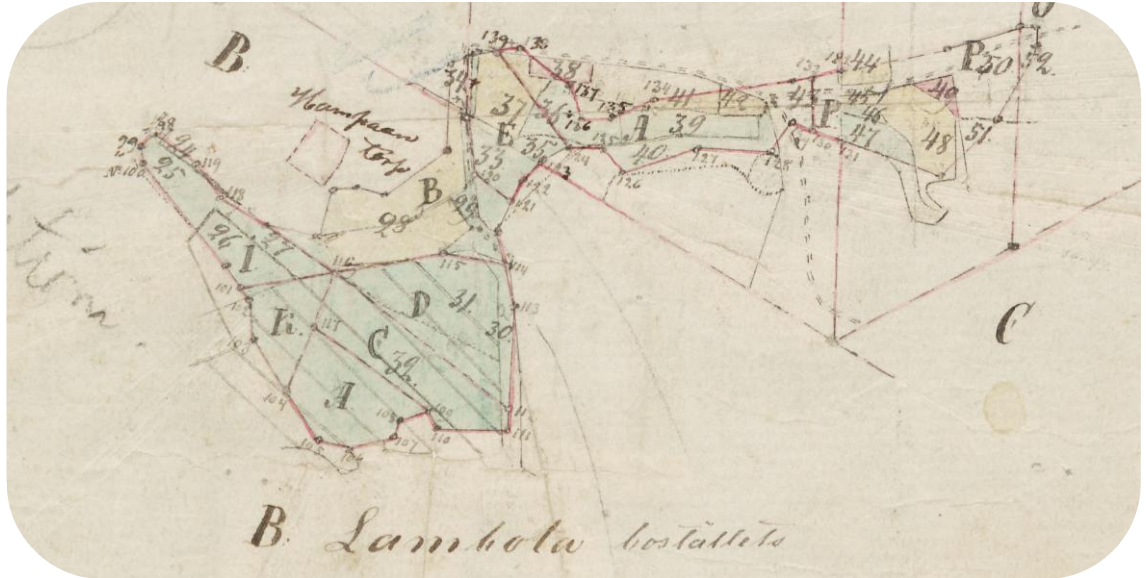
Toinen Halilan yksinäistalon puolikkaista on uusjakoon mennessä siirtynyt vanhalta tontiltaan pois Lammin–Asikkalan tien pohjoispuolelle (Maanmittauslaitos 1931a). Muuton ajankohtaa ei saatu selville käytettävissä olleista suurimittakaavaisista kartoista eikä uutta sijaintia ole piirretty yleispiirteiseen Kalmbergin kartastoonkaan. Niinpä molemmat Halilan tilat paikannettiin vuoden 1855 osalta vielä isojaonaikaisille tonteilleen. (Maanmittauslaitos 1795a; Kansalliskirjasto 1855b.)

Vuoden 1855 henkikirjassa mainitut Vilkkilän talot ja tilat ovat Hannulaa lukuun ottamatta sijainneet kylän vanhalla tonttimaalla 1930-luvulle saakka (Kuvio 48; Digitaaliarkisto 1855; Maanmittauslaitos 1931a). Uusjakokartan perusteella Hannulan talonpuoliskot ovat rakentaneet talouskeskuksensa isojaon ja uusjaon välillä Kostilaan johtaneen maantien varteen (Maanmittauslaitos 1795a; 1931a). Uuden sijainnin kohdalle on piirretty yksittäinen asumussymboli jo Kalmbergin kartastoon. Kartaston yleispiirteisyydestä johtuen merkinnällä on saatettu tarkoittaa kahtakin asumusta, sillä Vilkkilän vanhalle kylätontillekin on piirretty vain kolme symbolia. (Kansalliskirjasto 1855b.) Niinpä molempien Hannuloiden tulkittiin sijainneen uusjakokartan mukaisilla tonteillaan jo tutkimuksen kolmantena poikkileikkausajankohtana (Maanmittauslaitos 1931a). Muiden Vilkkilän talojen ja tilojen asumukset paikannettiin vuoden 1855 osalta isojaossa osoitetuille tonteille (Maanmittauslaitos 1795a).

Letkun yksinäistalon alue ei ole ollut mukana Hauhialan jakokunnan uusjaossa, ja niinpä Letkun vuoden 1855 asumusten paikantamisessa käytettiin vertailuaineistona vuoden 1937 pitäjänkarttaa. Georekisteröityjä isojakokarttaa ja pitäjänkartta verrattaessa havaittiin, että Letkun vanha tonttima on 1930-lukuun mennessä autioitunut. Myöhemmin Vähä-Letkun nimen saanut tila on tuolloin ollut siirtyneenä noin 200 metriä vanhalta paikaltaan koilliseen. Koska Letkun tilojen muuttoajankohtaa ei pystytty käytettävissä olleiden lähteiden perusteella tarkemmin määrittelemään, vuoden 1855 asumukset paikannettiin isojakokartan mukaisille tonteilleen. (Maanmittaushallitus 1937d; Maanmittauslaitos 1931a; 1795a; 2017c.)

Hauhilan jakokunnan torppien paikantaminen oli haastavaa monestakin syystä. Monet jakokunnan torpista ovat jääneet asumattomiksi jo 1800-luvulla (Liite 2), jolloin torppien oletetuilta sijaintialueilta ei juuri ole laadittu suurimittakaavaisia karttoja. Niinpä ensimmäinen riittävän yksityiskohtainen kartta on käytännössä vuoden 1931 tilanteeseen perustuva uusjakokartta, joka sekään ei kata koko jakokunnan aluetta (Maanmittauslaitos 1931a). Ennen uusjakoakin on kyllä laadittu paljon halkomis- ja lohkomiskarttoja, mutta ne ovat lähes poikkeuksetta kopioita isojaon kartoista eivätkä siten anna lisäarvoa tälle tutkimukselle (esim. Maanmittauslaitos 1840b; 1909a; 1914; 1918).

Vuoden 1855 asumuksista Ylännäisten kylän Lampolan talon Hampalan³² torpan geokoodaamisessa hyödynnettiin Hauhialan jakokunnan yhteisten alueiden jaosta vuonna 1865 piirrettyä karttaa. Sen perusteella ko. torppa on sijainnut isojaossa yhteiseksi alueeksi osoitetun niittymaan vieressä. (Kuvio 50; Maanmittauslaitos 1865.) Torpan tulkittiin saaneen nimensä Pääjärven pohjoispuolisen alueen maastonimestä *Hambanmaa*³³, joka mainitaan jo isojakokartassa (Maanmittauslaitos 1795b).

Kuvio 50. Hampalan torpan tontti vuoden 1865 jakokartassa (Maanmittauslaitos 1865)

Hampalan lisäksi joillekin muillekin Hauhialan jakokunnan torppanimille löydettiin vastineita isojakokartasta. Pappilan–Kilkon yhdistelmätalolla tällaisia ovat olleet Lahanpaaden–Kuuselan ja Haapamäen torpat. Isojakokartan mukaan *Lahanpaadenniityt* ovat sijainneet Ronnin kylän takana, jakokunnan itäisimmällä laidalla (Maanmittauslaitos 1795a; 1832), jonne on vuonna 1920 lohkottu Kuusela- ja Korpela-nimiset tilat (Maanmittauslaitos 1920a; 1920b). Kalmbergin kartaston perusteella kummankin lohkotilan alueella on 1800-luvulla ollut yksi torppa. Lohkotilanimien perusteella Lahanpaaden–Kuuselan torpan tulkittiin sijainneen näistä pohjoisemman ja Korven torpan eteläisemmän merkinnän kohdalla. (Kansalliskirjasto 1855b.) Torppien sijainteja ei kuitenkaan löydetty em. lohkomisista varten laadituista kartoista, koska ne perustuvat vanhoihin, 1700-luvun kartoituksiin (Maanmittauslaitos 1920a; 1920b). Korpelan lohkotilan alue on kuitenkin kartoitettu vuonna 1925, jolloin se on jaettu edelleen pienempiin osiin. Korven torppa paikannettiin ko. lohkokarttaan merkitylle tontille, jonka sijainnin katsottiin vas-

³² Henkikirjassa nimi on muodossa Hambala (Digitaaliarkisto 1855) ja rippikirjassa torpasta on puolestaan käytetty nimeä Korkialaks (Digitaaliarkisto 2017s).

³³ Peruskartassa alueesta käytetään nimeä *Hampaanmaa* (Maanmittauslaitos 2017c).

taavan likimääräisesti Kalmbergin kartaston torppasijaintia. (Maanmittauslaitos 1925a.) Sen sijaan Haapamäen ja Lahanpaaden–Kuuselan torppia ei yksityiskohtaisen kartta-aineiston puuttuessa voitu paikantaa.

Letkun talolla on ollut vuonna 1855 kaksi torppaa; Helisevä ja Herpentti (Digitaaliarkisto 1855). Näistä edellinen on jäänyt asumattomaksi jo kolmannen poikkileikkausajankohdan aikaan ja jälkimmäinen 1800-luvun lopulla (Digitaaliarkisto 2017s; 2017v). Vuonna 1851 laaditun yleispiirteisen oikeudenkäyntikartan perusteella torpat ovat sijainneet Pääjärven eteläpuolella, ns. *Mäkyläistenmaan* ulkopalstalla (Maanmittauslaitos 1795a; Koskue 2013, 52–53). Oikeudenkäyntikarttaan piirrettyä Helisevän torppamerkintää vastaavalla paikalla on torppasymboli Kalmbergin kartastossa ja Linti-niminen asumus vuoden 1937 pitäjänkartassa (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittaushallitus 1937d). Koska Helisevän torppa on väestöluetteloiden perusteella jäänyt asumattomaksi jo 1800-luvulla, ei myöhemmin laadittujen karttojen perusteella välttämättä voida päätellä sitä, missä aikaisempi torppa on sijainnut. Tämä tiedostaen Helisevän vuoden 1855 asumus kuitenkin paikannettiin pitäjänkarttaan merkitylle tontille, koska asumukselle on maantien ja kylärajojen vuoksi hyvin vähän liikkumavaraa mainitussa paikassa (Maanmittaushallitus 1937d). Sen sijaan Herpentin torppa jäi paikantamatta, koska sen oletulla paikalla ei ole asumusmerkintöjä pitäjänkartassa tai vuoden 1945 ilmakuvaukseen perustuvassa topografisessa kartassa (Maanmittaushallitus 1937d; Puolustusvoimat 1948b). Oletettavasti torppa on sijainnut vuonna 1906 muodostetun *Herpentin* palstatilan alueella, jossa nykyäänkin on samanniminen kiinteistö ja asumus (Maanmittauslaitos 2017b; 2017c).

Markkulan talon Pakomäen torppa geokoodattiin isojakoasiakirjoissa mainittujen *Pakomäenpeltojen* viereen, jossa vuoden 1931 uusjakokartassa on vielä pieni asumus (Maanmittauslaitos 1795a; 1832; 1931a). Torppa on jäänyt asumattomaksi 1800-luvun lopulla (Digitaaliarkisto 2017v; SSHY 2017f). Vilkin talon Salivuoren torpan geokoodaamisessa käytettiin myös uusjakokarttaa (Maanmittauslaitos 1931a). Muikkuparran sotilasvirkataloon kuuluneen, uusjaon ulkopuolelle jääneen Urjankankaan torpan sijainti löydettiin vuoden 1937 pitäjänkartasta (Maanmittaushallitus 1937e).

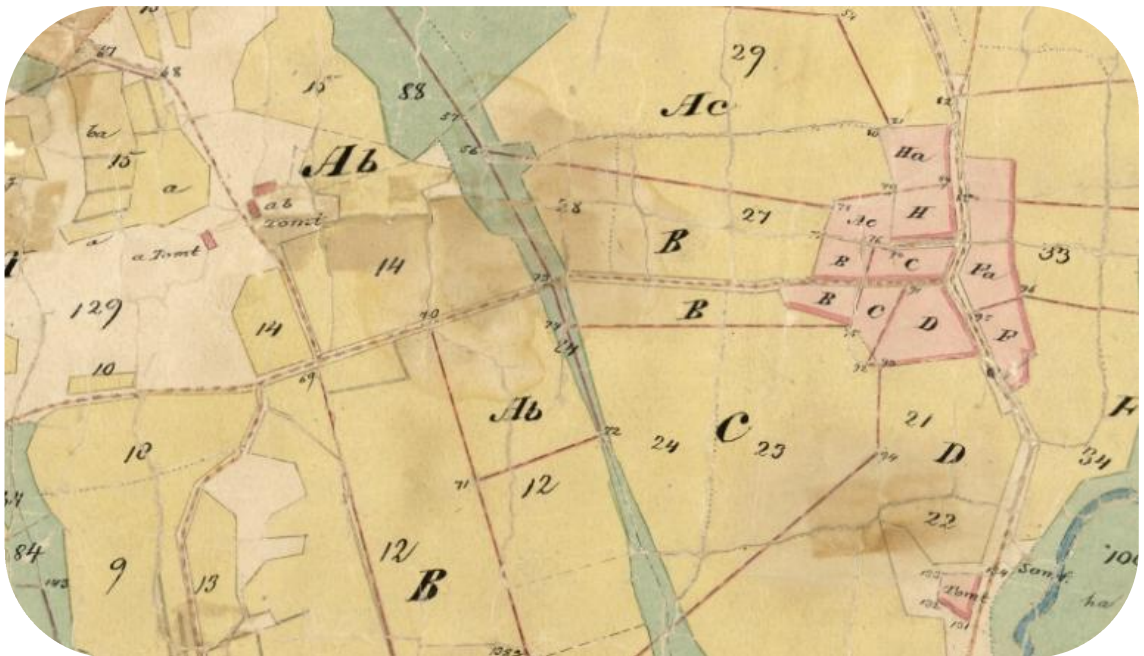
6.4 Iso-Evon jakokunta

Iso-Evon kylä on käsittänyt laajat maa- ja järvialueet Lammin pohjois- ja koillisosassa. Sen rintamaat ovat keskittyneet kylän eteläosaan, Evojoen tuntumaan. Iso-Evon talojen lisäksi rintamaiden alueella ovat sijainneet Ylimyllyn ja Kinnaskosken³⁴ rälssimyllyt. Iso-

³⁴ Kinnaskoskesta on käytetty myös nimeä Ali-Mylly (Maanmittauslaitos 1840d).

Evon asutus on vanhastaan keskittynyt yhdelle tonttimaalle, ja myllyasumukset taas ovat sijainneet erillään Evojoen varressa. (Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1787b; 1872a; Viitala 2012, 85–86.) Samaan jakokuntaan kuulunutta Arrajoen yksinäistaloa käsitellään omassa erillisessä luvussa.

Iso-Evon alkuperäinen isojakokartta on pahoin kulunut ja sen vuoksi merkinnöiltään hyvin epäselvä. Kartasta on laadittu 1870-luvulla kopio, jota säilytetään Maanmittauslaitoksen arkistossa. (Kuvio 51; Maanmittauslaitos 1787b; 1872a; 2017a.) Isojaossa osa kylän taloista ja tiloista on saanut omistuksensa vanhan kylätontin ulkopuolelta ja siirtänyt sen myötä talouskeskuksena jaon jälkeen uuteen paikkaan. Isojakokartassa vanhat tontit on yksilöity niiden talojen ja tilojen kirjaintunnuksilla, joiden omistukseen ne isojaossa on osoitettu. Näin ollen siirtotilojen alkuperäisiä sijainteja Iso-Evon tonttimaalla ei ole kerrottu isojakokartassa. Läpileikkausvuosien 1694 ja 1773 asumukset paikannettiin isojakokartan tonteille siten, että siirtotilojen asumuspisteet merkittiin samaan taloon kuuluneiden tilojen tonteille. Isojaossa kokonaan muualle siirtynyt Nisulan talo geokoodattiin tonttimaan koillisreunan tonteille, jotka isojaossa on osoitettu Kiiliäisen ja Launialan osataloille. (Maanmittauslaitos 1787b; 1872a.)

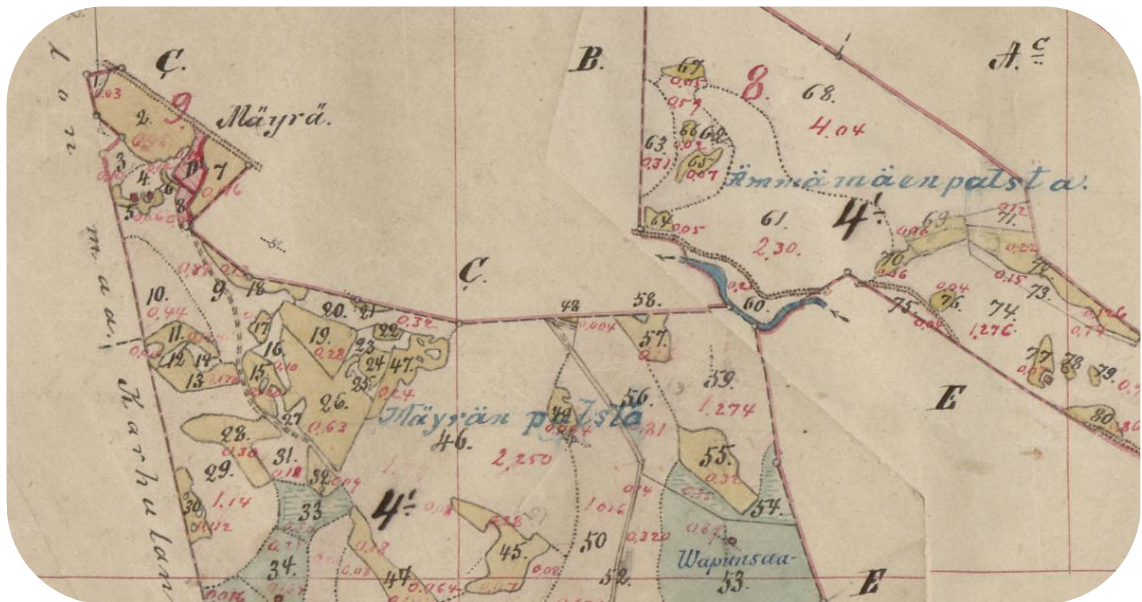

Kuvio 51. Ote Iso-Evon isojaon uudistuskartasta (Maanmittauslaitos 1872a)

Isojakokartan ja -asiakirjojen perusteella Seppälän, toisen Äijälän, molempien Nisuloiden ja kahden Knaapin talouskeskukset ovat siirtyneet isojaon jälkeen pois kylätontilta. Toimituskarttojen ja vuoden 1942 pitäjänkartan perusteella Äijälä ja molemmat Knaapit ovat siirtyneet kylätontin pohjoispuolelle, Seppälä Evojoen varteen ja Nisulan tilat noin puoli kilometriä kylätontilta koilliseen. (Maanmittauslaitos 1787b; 1842a; 1872a; 1906a;

1925b; Maanmittaushallitus 1942b.) Kolmanteen poikkileikkausajankohtaan mennessä toinen Knaapin siirtotiloista on jaettu halkomalla edelleen kahteen osaan (Maanmittauslaitos 1842a; Lähde 1995, 51–52). Edellisten lisäksi Eskolan talouskeskus on piirretty pitäjänkartassa noin 200 metriä vanhalta paikaltaan länteen ja Äijälän Tupala taas Knaapin siirtotilojen ja kylätontin väliin. Eskolan uuden paikan kohdalla on asumus-symboli Kalmbergin kartastossa ja tontti vuoden 1890 halkomiskartassa. Tupalan muuttoajankohtaa ei sen sijaan pystytty varmistamaan. Niinpä Eskola geokoodattiin vuoden 1855 osalta uuteen sijaintiinsa, mutta Tupala isojakokartan mukaisesti kylätontille. (Maanmittauslaitos 1787b; 1872a; 1890; Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittaushallitus 1942b.)

Kiiliäisen ja Launialan taloille on merkitty vuoden 1942 pitäjänkartassa vain yksittäiset talouskeskukset, vaikka isojaokoasiakirjojen perusteella kylätontille on jäänyt isojaon jälkeen kaksi talouskeskusta kummastakin talosta (Maanmittauslaitos 1787b; 1872a; Maanmittaushallitus 1942b). Tämän tulkittiin johtuvan talouskeskusmuuttojen sijaan 1900-luvulla tapahtuneista tilojen yhdistämisistä (Lähde 1995, 48, 53–54.). Niinpä kaksi Kiiliäisen ja kaksi Launialan asumusta geokoodattiin vuoden 1855 osalta edelleen kylätontille (Maanmittauslaitos 1787b; 1872a).

Kuvio 52. Ote Iso-Evon Eskolan halkomiskartasta, johon on piirretty mm. Mäyrän torpanpaikka (Maanmittauslaitos 1890)

Suurin osa Iso-Evon kylän alueesta on jäänyt isojaossa kruunun jakamattomaksi liika-
maaksi, jonka asuttaminen on alkanut 1800-luvun alussa (Viitala 2012, 86). Vuonna 1855 alueella on ollut Juvinmaan uudistalo sekä 14 kruununmetsätorppaa. Aluksi kruununmetsätorppia on kutsuttu väestöluetteloissa myös uudistaloiksi, mutta niistä on

muodostettu itsenäisiä taloja vasta 1930-luvulla. (Digitaaliarkisto 1855; 2017s; Lähde 1995, 150.) Iso-Evon liikamaa-alue on kartoitettu vuosina 1838–1839, ja tuolloin valmistettua karttaa käytettiin kolmantena poikkileikkausvuonna alueella sijainneiden asumusten paikantamisessa (Maanmittauslaitos 1839a). Iso-Evon rintamaan vuoden 1855 torpista Koskue, Mäyrä ja Ämmänsilta³⁵ geokoodattiin jokivarteen Lehmäkosken ja Kinnaskosken väliin (Kuvio 52; Maanmittauslaitos 1890; Maanmittaushallitus 1942b). Muut kolmannen poikkileikkausvuoden torpat ovat jääneet asumattomiksi pääosin jo 1800-luvun kuluessa eikä niiden sijainteja pystytty yksityiskohtaisesti paikantamaan (Digitaaliarkisto 2017s–2017v; SSHY 2017f). Oletettavasti ainakin osa niistä on sijainnut Hämeenlinnaan johtaneen maantien varressa, kylätontin lounaispuolella, jonne on merkitty kolme torppasymbolia myös yleispiirteisessä Kalmbergin kartastossa (Kuvio 37; Kansalliskirjasto 1855b).

6.5 Jahkola

Tutkimuksen ensimmäisenä poikkileikkausajankohtana vuonna 1694 Jahkolan kylässä on ollut kuusi maakirjataloa, jotka ovat vuoden 1750 pitäjänkartan perusteella muodostaneet vanhastaan tiiviin asumusryhmän Ylisen Viipurintien ja eteläiseltä Lammilta johtaneen tien risteyskohdassa. Eräs Jahkolan taloista on muodostettu muutama vuosikymmen aikaisemmin liittämällä kaksi kylän vanhaa taloa yhteisviljelmäksi. 1700-luvun alussa sama talo on jaettu pysyvästi Jaakkolan ja Sipilän tiloiksi. (Digitaaliarkisto 1694b; 2017a; 2017b; 2017c; Riksarkivet 1750.) Jahkolan vuoden 1694 asumukset paikannettiin isojakokartan mukaisille tonteille. Jos talolla havaittiin olevan isojakokartassa useita tontteja, paikannuspiste sijoitettiin Mommilaan johtaneen tien länsipuolelle, jonne Jahkolan asumusryhmä on kokonaisuudessaan merkitty myös pitäjänkartassa ja rekognosointikartastossa. (Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1786a; Harju 2012, 261.)

Tutkimuksen toisena poikkileikkausvuotena Jahkolan asumusten määrä on halkomisten ja sotilastorpan perustamisen myötä ollut kaksinkertainen ensimmäiseen poikkileikkausvuoteen verrattuna (Kansallisarkisto 1767a; Digitaaliarkisto 1773; Riksarkivet 1780a). 1780-luvun puolivälissä laaditun isojakokartan asutusmerkintöjen katsottiin kuvaavan käytännössä suoraan vuoden 1773 asutusrakennetta. Niinpä myös toisen poikkileikkausajankohdan väestöluettelotietojen geokoodaamisessa käytettiin isojakokartan tonttisijainteja. (Maanmittauslaitos 1786a.) Kuten edellä todetaan, Jahkolan

³⁵ Liukkalan talosta on v. 1926 muodostettu torppari Kustaa Ämmäsilälle Koskimaan tila 3:5. Ämmänsillan vuoden 1855 asumus geokoodattiin lohkotilan alueella v. 1942 pitäjänkartassa näkyvän rakennuskeskittymän kohdalle. (Maanmittaushallitus 1942b; Lähde 1995, 49.)

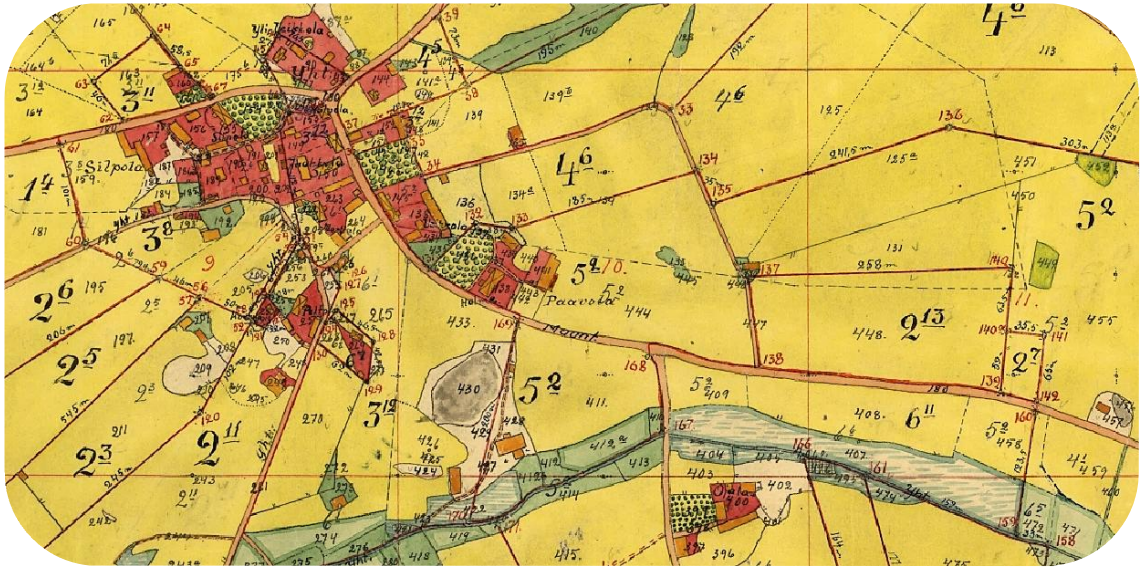
asumusryhmä on piirretty yleispiirteisesti myös vuoden 1780 kartoitukseen perustuvaan rekognosointikartastoon (Harju 2012, 261).

Vuoden 1773 asumuksista Jahkolan sotilastorppa paikannettiin ns. sotamiestenmaalle, jonne isojakokartassa on piirretty kaksi sotilastorpan rakennusta. Sotilastorpan tilukset on jaettu uudelleen isojaonjärjestelyssä vuonna 1868, jolloin laadittuun toimituskarttaan on merkitty vielä myös sotilastorpan tontti. Ennen isojaonjärjestelyä torppa on kuulunut Jaakkolan talolle, jolta tontti ja muut läheiset tilukset on jaossa siirretty Paavolan talolle. (Kuvio 53; Maanmittauslaitos 1786a; 1868.)

Kuvio 53. Ote Jahkolan isojaonjärjestelyn toimituskartasta vuodelta 1868 (Maanmittauslaitos 1868)

Jahkolan vuoden 1855 asumuksia paikannettaessa isojakokartan merkintöjä verrattiin vuoden 1931 mittauksiin perustuvaan uusjakokarttaan, johon kylän tilukset on isojaon jälkeen seuraavan kerran piirretty. Uusjaon aikaan Simola, Marttilan Ojala ja Rekolan Peltola sekä kaksi Antialan tilaa ovat sijainneet erillään Jahkolan kylätontista. Lisäksi Paavola ja toinen Veikkola ovat muuttaneet uuteen paikkaan maantien toiselle puolelle. (Kuvio 54; Maanmittauslaitos 1786a; 1931b.) Mainituista asumuksista Antilan tilojen ja Oja-Marttalan tulkittiin muuttaneen uusiin sijainteihin jo heti isojaon jälkeen, koska niille ei ole merkitty tontteja isojakokarttaan (Maanmittauslaitos 1786a). Lisäksi Peltolan ja ainakin toisen Simolan pääteltiin muuttaneen pois Jahkolan kylätontilta kolmanteen poikkileikkausajankohtaan mennessä. Simolan uusjakokartan mukaiseen sijaintiin on piirretty asutus jo Kalmbergin kartastossa, ja Rekolan talonosasta taas on käytetty sen uuteen peltosijaintiin viittaavaa Peltola-nimeä jo ainakin 1800-luvun alusta lähtien. (Digitaaliarkisto 2017n; 2017q; 2017r; Kansalliskirjasto 1855b.)

Kuvio 54. Ote Jahkolan vuoden 1931 uusjakokartasta vanhan kylätontin kohdalta (Maanmittauslaitos 1931b)

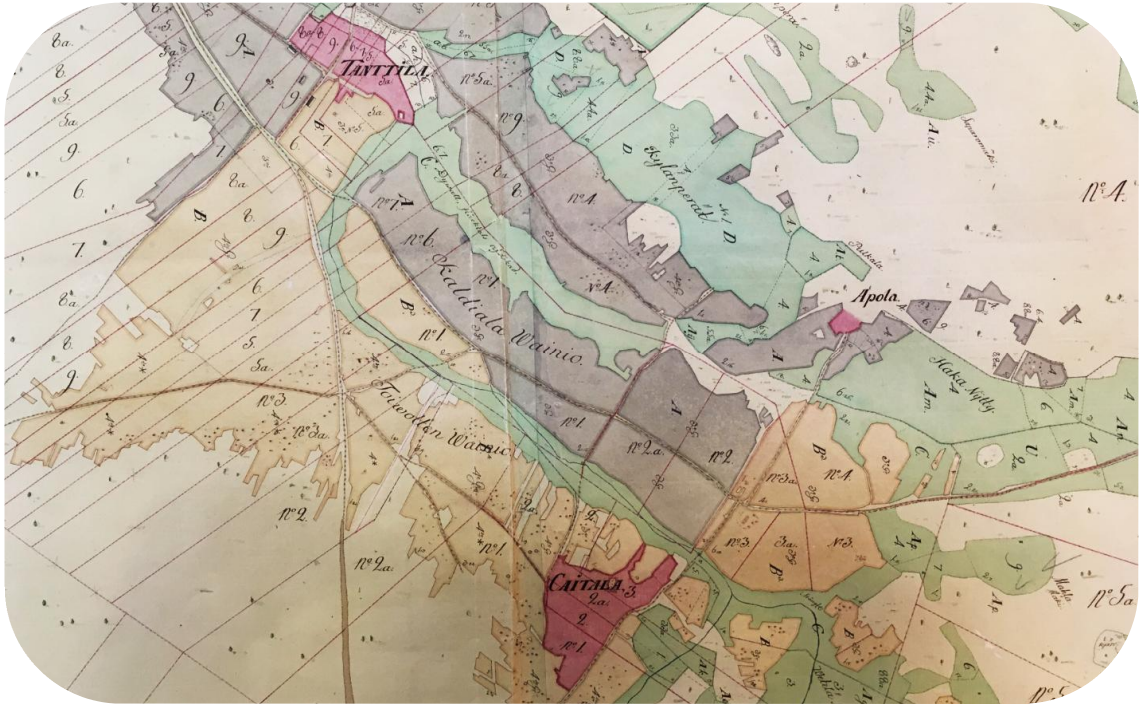
Veikkolan ja Paavolan uudet tontit on merkitty jo vuoden 1868 isojaonjärjestelykarttaan, ja samalla puolella Ylistä Viipurintietä on yksittäinen asumussymboli myös Kalmbergin kartastossa. Paavolan tontille on piirretty ilmeisesti asuinrakennusta tarkoittava kartta-merkintä isojaonjärjestelykarttaankin, joten sen talouskeskuksen tulkittiin olleen uudella paikallaan jo ennen järjestelytoimitusta. Kun vielä tiedetään, että samalla paikalla sijaitseva Paavolan nykyinen asuinrakennus on rakennettu itse asiassa jo vuonna 1846 (Putkonen 2003a, 134), talon vuoden 1855 asumus paikannettiin isojaonjärjestelykartan mukaiselle paikalle. (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittauslaitos 1868.)

Jahkolan vuoden 1855 asumusnimistä Paavolan Köykan torppaa ei onnistuttu geokoodaamaan. Sen arveltiin kuitenkin sijainneen Kalmbergin kartastossa noin puoli kilometriä Jahkolan asumusryhmästä etelään merkityn yksittäisen torppasymbolin kohdalla. Kalmbergin kartaston merkinnän tulkittiin nimittäin sijaitsevan likimääräisesti Paavolan talolle isojaossa osoitetun ns. *Korvolanmaan* palstan kohdalla. (Maanmittauslaitos 1786a; 1868; Kansalliskirjasto 1855b.) Yksityiskohtaisia karttamerkintöjä tai viitteitä Köykan sijainnista ei kuitenkaan löydetty.

6.6 Kaitalan–Tanttilan jakokunta

Ormajärven eteläpuolella sijaitsevat Kaitalan ja Tanttilan kylät ovat muodostaneet isojaossa yhteisen jakokunnan (Maanmittauslaitos 1777). Vuonna 1694 Kaitalassa on ollut neljä taloa ja Tanttilassa viisi (Digitaaliarkisto 1694b). Vuotta myöhemmin kylien alueelta on laadittu geometrinen kartta, jossa jakokunnan talot on merkitty kolmelle erilliselle tonttimaalle. Vuoden 1695 karttaan on piirretty kaksi kolmen talon ryhmää

sekä yksi yksittäinen talosymboli. Siihen ei kuitenkaan ole merkitty kaikkia silloisia taloja, koska Tanttilan Lemola ja Tapaila sekä Kaitalan Hannula mainitaan ajankohdan maakirjoissa veronmaksukyvyttöminä taloina. (JYX-julkaisuarkisto 1695; Digitaaliarkisto 2017b.)

Kuvio 55. Ote Kaitalan–Tanttilan jakokunnan isojaon uudistuskartasta (Kansallisarkisto 1777)

Kaitalan–Tanttilan geometrinen kartta on kuvaustekniikaltaan melko yleispiirteinen, mutta esimerkiksi peltokuviodien muodoissa on kuitenkin paljon yhteneväisyyttä noin 80 vuotta myöhemmin laadittuun isojakokarttaan verrattuna. Silmämääräisen vertailun perusteella myös geometrisen kartan asutusmerkintöjen sijainnit vastaavat vuoden 1777 isojakokartan tonttimaiden sijainteja. (JYX-julkaisuarkisto 1695; Maanmittauslaitos 1777.) Jakokunnan talojen tontit ja omistukset on merkitty isojakokarttaan juoksevilla numeroilla, joita on jaettujen talojen osalta täydennetty kirjaimilla. Vuoden 1694 asumukset paikannettiin isojakokartan avulla kolmeksi erilliseksi asumaksi: Tanttilan ja Kaitalan asumusryhmiksi sekä Appolan yksittäisasumukseksi. (Kuvio 55; Maanmittauslaitos 1777.)

Vuonna 1773 kaikki Kaitalan talot sekä Tanttilan Huostila ja Mikkola ovat olleet nautinnallisesti jakaantuneina pienempiin osiin (Digitaaliarkisto 1773). Ajankohdan asumukset geokoodattiin neljä vuotta myöhemmin laaditun isojakokartan avulla. Lisäksi osatalojen paikantamisessa hyödynnettiin Lintilän ja Appolan osalta 1800-luvun alkupuolen halkomiskarttoja. (Maanmittauslaitos 1777; 1807; 1836.) Jakokunnan sotilastorpat ovat vuoden 1750 pitäjänkartan perusteella sijainneet Kaitalan ja Tanttilan kylätonteilla, joi-

hin kumpaankin on piirretty yksi muita pienempi asumussymboli (Riksarkivet 1750). Tanttilan sotilastorpasta ei löydetty viitteitä käytettävissä olleista suurimittakaavaisista kartoista (Maanmittauslaitos 1777; 1857b; 1859; 1886a). Sen sijaan Kaitalan sotilastorpan sijaintitieto löydettiin kyllä Lintilän vuoden 1807 halkomiskartasta, mutta sotilastorppa on tuolloin sijainnut jo eri paikassa, noin 300 metriä Kaitalan kylätontilta etelään (Maanmittauslaitos 1807). Koska vastaavalla paikalla ei ole asumusmerkintöjä vielä isojako- tai rekognosointikartoissa (Maanmittauslaitos 1777; Harju 2012, 261), myös Kaitalan sotilastorppa jäi geokoodaamatta. Tehtyjen paikannusten perusteella Kaitalan–Tanttilan asutusrakenne on ollut vuonna 1773 hyvin samankaltainen kuin ensimmäisenä tarkasteluvuonna 1694.

Kolmantena poikkileikkausvuonna 1855 Kaitalan–Tanttilan jakokunnan tilojen määrä on ollut ennallaan, mutta uutta asutusta on muodostunut jonkin verran torppien perustamisen kautta (Digitaaliarkisto 1855). Tanttilassa on suoritettu isojaonjärjestelyitä 1850-luvulla, ja kylän rintamaista on laadittu kartta vuonna 1859. Kartan perusteella kylän tiloista Lemolan, Vappulan, Pelto-Huostilan ja Yli-Mikkolan talouskeskukset ovat tuolloin sijainneet erillään vanhasta tonttimaasta. (Kuvio 55; Kansallisarkisto 1859; Maanmittauslaitos 1859; 2017a.) Hajaantuminen on nähtävissä yleispiirteisesti myös saman vuosikymmenen Kalmbergin kartastosta (Kansalliskirjasto 1855b). Siirtotilojen asumukset paikannettiin vuoden 1859 karttaan piirrettyjen tonttimerkintöjen mukaisesti, sillä tilojen talouskeskusten pääteltiin³⁶ sijainneen uusilla paikoillaan jo neljä vuotta aikaisemmin kolmannen poikkileikkausajankohdan aikaan (Maanmittauslaitos 1859). Vuoden 1937 pitäjänkartan perusteella Kaitalan kiinteistöjen talouskeskukset ovat pysyneet ainakin 1930-luvulle saakka isojakokarttaa vastaavilla paikoilla, joten ne paikannettiin samalla tavalla kuin vuoden 1773 osalta edellä kuvataan (Maanmittaushallitus 1937d).

Vuoden 1855 torpista Vappulan Siltala ja Mikkolan Kartanomäki sekä Lintilän Hopeakivi ja Niiles paikannettiin vuoden 1937 lehtijakoisissa pitäjänkartoissa oleviin sijainteihin (Maanmittaushallitus 1937c; 1937d). Tanttilan Yli-Mikkolasta on vuonna 1912 lohkotu kuusi lohkotilaa, jotka ovat tuolloin saaneet nimikseen mm. Ali-Kartanonmäki, Yli-Kartanonmäki ja Karhunlähde. Lohkominen on kuitenkin tehty isojaonajaksiin mittauksiin perustuvalla kartalla, minkä vuoksi esimerkiksi Kartanomäen ja Karhunlähteen torppa-asumusten sijainnit eivät näy lohkomiskartalla (Maanmittauslaitos 1910a). Karhunlähteen torppa on jäänyt asumattomaksi vuonna 1873 eikä sen sijaintia ole näin

³⁶ Esimerkiksi Pelto-Huostilasta käytetään sen uuteen sijaintiin viittaavaa nimeä *Peldola* jo vv. 1838–1848 rippikirjassa (Digitaaliarkisto 2017r). Lisäksi Pelto-Huostilan kivinavetan on perimätiedon mukaan arveltu olevan jopa 1700-luvulta (Putkonen 2003a, 136).

ollen merkitty myöskään esimerkiksi vuoden 1937 pitäjänkarttaan (Maanmittauslaitos 1937d; Digitaaliarkisto 2017s; 2017t; 2017u). Tästä syytä torppaa ei pystytty paikantamaan riittävällä tarkkuudella. Myös Heikkilän talon molemmat torpat Hietala ja Puoliväli jäivät paikantamatta, koska vastaavanimisiä asumuksia ei ole merkitty Heikkilän talon alueelle myöhemmissä pitäjänkartoissa (Maanmittauslaitos 1937c; 1937d). Myöskään Heikkilästä muodostettujen lohkotilojen nimistä ei löydetty yhtäläisyyksiä torppien nimen kanssa (Maanmittauslaitos 2017b). Rippikirjamerkintöjen perusteella Puolivälin torppa on jäänyt asumattomaksi vuonna 1857 (Digitaaliarkisto 2017s).

Kuvio 56. Ote Tanttulan rintamaita esittävästä vuoden 1859 tiluskartasta (Maanmittauslaitos 1859)

Tanttulan Vappulan talolla on ollut vuonna 1855 *Soppiois*-niminen torppa (Digitaaliarkisto 2017s). Torppa näyttää saaneen nimensä *Soppioisten korvesta*, joka on jakokunnan isojakokartan mukaan käsittänyt Killo-järvien lounaispuoliset metsäalueet. Vappulan talolle on tälle alueelle osoitettu isojaossa yksi kapea metsäsarka, joka on vuonna 1916 muodostettu lohkotilaksi Mäkelä. Tämäkin lohkominen on tehty isojaonaikaisiin mittauksiin perustuvalla kartalla, minkä vuoksi lohkotilan mahdollisen asumuksen sijainti ei selviä lohkomiskartalta. Lohkotilan alue on kuitenkin nimetty kartalla *Sopen palstaksi*, joten Soppioisten torpan tulkittiin sijainneen ko. palstalla. (Maanmittauslaitos 1777; 1916.) Torpan sijainti paikannettiin vuoden 1937 pitäjänkartan perusteella, jossa Mäkelän maankäyttö peltoineen ja rakennuksineen on ensimmäisen kerran esitetty (Maanmittauslaitos 1937d).

Lemolan Haukankallion torppa lienee saanut nimensä samannimisestä vanhasta maastonimestä, joka mainitaan isojakokartassa myös jakokunnan koillisrajalla olevan

rajapaikan nimenä. Rajapaikan viereen on Lemolasta lohkottu lohkotilat Haukanrinne ja Haukanmäki vuonna 1912 ja Appolasta lohkotila Haukankallio vuonna 1921. (Maanmittauslaitos 1777; 2017b.) Kalmbergin kartastossa tai vuoden 1920 taloudellisessa kartassa tällä kohdalla ei sen sijaan ole asutusmerkintöjä (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittauslaitos 1920). Koska Haukankallion torppa mainitaan niin henki- kuin rippikirjoissakin nimenomaan Lemolan torppana, sen sijainti paikannettiin vuoden 1937 pitäjänkartan perusteella Lemolan lohkotiloista lähimpänä rajapaikkaa sijainneen Haukanrinteen lohkotilan kohdalle (Digitaaliarkisto 1855; 2017s; Maanmittauslaitos 1937d).

Vuoden 1855 henkikirjassa on mainittu Tantttilan tilojen ja torppien lisäksi muutamia käsityöläisiä (Digitaaliarkisto 1855), joiden asumuksia on asumusnimien puuttuessa vaikea sijoittaa kartalle. Todennäköisesti käsityöläiset ovat asuttaneet vuoden 1859 tiluskarttaan piirrettyjä pienikokoisia rakennuksia Tantttilan tonttimaan läheisyydessä. Poikkeuksena on pitäjännahkuri, jolle on po. tiluskarttaan piirretty oma isokokoinen tontti maantien varteen Tantttilan kotitilusten luoteisreunaan. Tämä nahkurin asumus paikannettiin tiluskartan mukaiseen sijaintiin. (Kuvio 56; Kansallisarkisto 1859; Maanmittauslaitos 1859.)

6.7 Kataloinen

Kataloisten kylän asutus on jo vanhimmissa sen aluetta koskevissa kartoissa piirretty kolmeen eri sijaintiin jakaantuneeksi. Pääosa kylän asutuksesta on sijainnut lähekkäin, tiiviinä ryhmänä Kataloistenjärven³⁷ lounaisrannalla. Hakainperän ja Paakkalan asumatukset sen sijaan ovat olleet selvästi kauempana järvestä, ryhmäkylästä etelään. (Kuvio 57; JYX-julkaisuarkisto 1653; Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1783a.) Kataloisten isojakokartassa talojen tontit on yksilöity niiden talojen ja tilojen kirjaintunnuksilla, joiden omistukseen ne isojaossa on osoitettu. Alkuperäinen isojakokartta on kylätontin osalta osittain rikkoutunut, mutta ehjänä pysyneessä osassa on nähtävissä myös jakoa edeltävistä omistussuhteista kertovia merkintöjä.³⁸ Ehjässä isojakokartan kopiiossa vastaavia merkintöjä ei ole lainkaan, ja siihen on jätetty merkitsemättä myös osa alkuperäisen kartan rakennuksista. (Maanmittauslaitos 1783a; Kansallisarkisto 1785.)

³⁷ Vuoden 1750 pitäjänkartassa järvestä käytetään paikannimeä Kurkjärvi ja vuoden 1783 isojakokartassa paikannimeä Sumpujärvi (Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1783a).

³⁸ Merkintöjen perusteella esimerkiksi Äijälän talon vanha asuintontti on siirtynyt isojaossa Naapurin omistukseen ja Pietilän tontti yhteiseksi alueeksi (Maanmittauslaitos 1783a).

Kuvio 57. Ote vuoden 1653 vesistökartasta Kataloisten asumien kohdalta (JYX-julkaisuarkisto 1653)

Tutkimuksen ensimmäisenä poikkileikkausvuonna 1694 Kataloisten kylässä on ollut yhdeksän jakamatonta taloa, joista Perhe ja Äijälä on merkitty maakirjaan omina taloinaan vasta vuosikymmen aikaisemmin jakamalla kylän suurin maakirjatalo kahteen osaan (Digitaaliarkisto 2017a; 2017b). Vuoden 1694 asumukset paikannettiin kolmeksi asumaksi; Kataloisten asumusryhmäksi sekä Hakainperän ja Paakkalan yksittäisasumuksiksi. Pääosa paikannuksista tehtiin vuosina 1782–1783 mitatun Kataloisten isojakokartan perusteella. Kun isojakokartan merkintöjä verrattiin 1800-luvun tilus- ja halkomiskarttojen tietoihin, havaittiin, että isojakokarttaan on piirretty kylän taloille sekä asuin- että riihitontteja. Asumiseen käytetyt tontit pääteltiin paitsi em. myöhemmin laadittujen karttojen, myös isojakokarttaan piirrettyjen rakennusten perusteella. (Kuvio 22; Maanmittauslaitos 1783a; 1866a; 1875; 1877; 1884a; 1889.)

Paakkala ei kuulunut isojaossa samaan jakokuntaan Kataloisten muiden talojen kanssa, joten sen tilukset on kartoitettu ensimmäisen kerran vasta vuonna 1797. Paakkalan halkomiskartassa on kaksi erillistä tonttia, koska talo on jo ennen halkomista jakaantunut kahteen osaan. (Kuvio 58; Maanmittauslaitos 1783a; 1797a; Digitaaliarkisto 2017f.) Pienimittakaavaisissa 1700-luvun maanmittauskonseptissa ja pitäjänkartassa Paakkalan asumussymboli on piirretty yleispiirteisesti Perinkäälle johtavan tien kohdalle (Riksarkivet 1750; Kansallisarkisto 2016). Tällä perusteella Paakkalan vuoden 1694 yksittäisasumuksen pääteltiin sijainneen halkomiskartan kahdesta tontista läntisemmän, lähelle tietä piirretyn tontin kohdalla (Maanmittauslaitos 1797a).

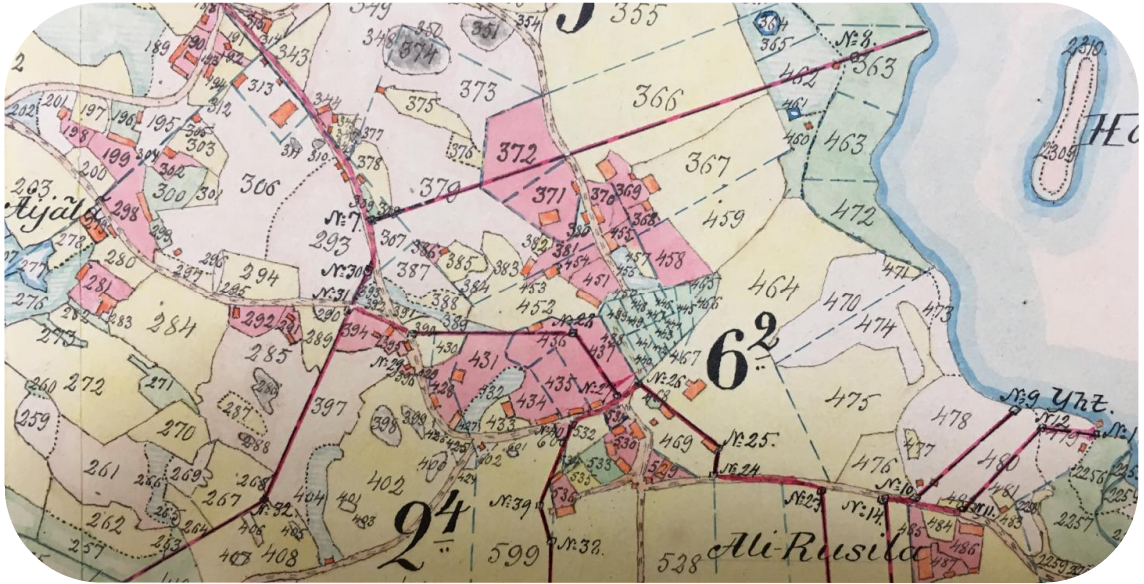
Kuvio 58. Ote Paakkalan isojaon uudistuskartasta vuodelta 1797 (Kansallisarkisto 1797)

Vuonna 1773 osa Kataloisten maakirjataloista on ollut jo jakaantuneena kahteen osaan (Digitaaliarkisto 1773). Kataloisten isojako ja siihen liittyvät kartoitukset aloitettiin vuonna 1782, joten isojakokartan asutusmerkinnät kuvaavat käytännössä suoraan vuoden 1773 asutusrakennetta. Henkikirjassa mainitut asumukset paikannettiin samaan tapaan kuin vuoden 1694 osalta edellä kuvataan. Kataloisten ryhmäkylän asumukset ja Hakainperän yksittäisasumus sijoitettiin isojakokarttaan piirretyille tonteille. Paakkalan asumuspari taas paikannettiin halkomiskartan mukaisille tonteille. (Maanmittauslaitos 1783a; 1797a; Kansallisarkisto 1785.) Pääkatselmusluetteloiden perusteella Kataloilla on ollut 1700-luvun lopulla neljä ruotusotilasta (Kansallisarkisto 1767a; Krigsarkivet 1780a). Heidän asuttamansa sotilastorpat paikannettiin isojakokartan merkintöjen perusteella yksittäisasumukseksi ja kolmen asumuksen asumusryhmäksi.³⁹ Sotilastorpat nimettiin isojakokartan mukaisilla maastonimillä. (Kansallisarkisto 1785; Maanmittauslaitos 1783a.)

Edelliseen poikkileikkausajankohtaan verrattuna Kataloilla on vuonna 1855 ollut uusina asumuksina mm. Hakainperän–Pietilän kuusi torppaa ja Laurilasta halkomalla muodostettu Metsmaan tila (Digitaaliarkisto 1855). Talojen ja tilojen paikantaminen tehtiin vertaamalla toisen poikkileikkausajankohdan paikannuksia vuonna 1907 mitattuun uusjakokarttaan, jossa koko kylän asutus on isojaon jälkeen seuraavan kerran esitetty. Jos

³⁹ Vastaavilla paikoilla on torppamerkinnyt myös rekognosointikartastossa (Harju 2012, 261). Sen sijaan maanmittauskomission pitäjänkartan laatimisen aikaan vv. 1749–1750 kaikki Kataloisten sotilastorpat ovat sijainneet aivan kylätontin tuntumassa (Riksarkivet 1750).

yksittäisen asumuksen sijainnissa ei havaittu eroa em. toimituksissa laadittujen karttojen välillä, asumus paikannettiin karttojen mukaiselle paikalleen. Ristiriitaisten sijaintien osalta tehtiin tarkempaa selvitystä muiden karttojen avulla. (Kuvio 59; Maanmittauslaitos 1783a; 1907b.)

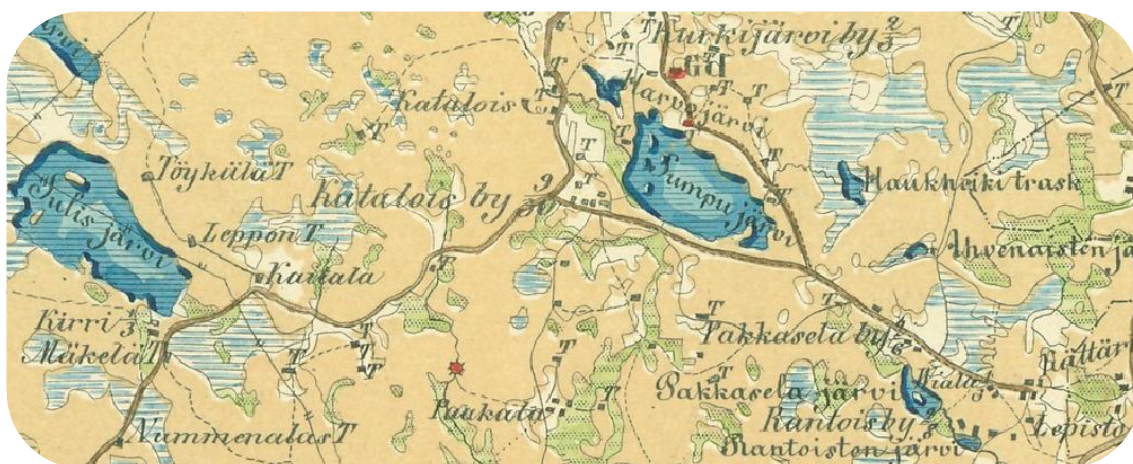

Kuvio 59. Ote Kataloisten uusjakokartasta 1900-luvun alusta (Kansallisarkisto 1910)

Suoraan isojakokartan perusteella pääteltiin, että kaksi Äijälän tilaa ja toinen Mattiloista on siirtynyt isojaon jälkeen pois Kataloisten ryhmäkylästä (Maanmittauslaitos 1783a). Äijälän asumuspari geokoodattiin vuoden 1866 halkomiskartan (Kuvio 60; Maanmittauslaitos 1866a) ja Mattilan yksittäisasumus uusjakokartan perusteella (Maanmittauslaitos 1907b). Mattilan talonpuolikas on piirretty uudelle paikalleen, kirkonkylään johtavan tien varteen, jo yleispiirteisessä Kalmbergin kartastossa 1800-luvun puolivälissä (Kansalliskirjasto 1855b). Metsmaan tilan paikantamisessa hyödynnettiin Laurilan halkomiskarttaa vuodelta 1887 (Maanmittauslaitos 1887). Karttavertailun perusteella selvisi myös, että Hakainperän–Pietilän tonttimaa on uusjakoon mennessä siirtynyt nykyiselle paikalleen, joitakin satoja metrejä isojaon aikaiselta paikaltaan itään. Suomen Maatilat -kirjan mukaan siirto on tapahtunut jo ennen vuotta 1800, ja niinpä Hakainperän–Pietilän vuoden 1855 asumus paikannettiin uusjakokartan mukaiselle paikalleen. (Maanmittauslaitos 1783a; 1907b; Suomen Maatilat 1931.) Hakainperän–Pietilän tonttimaa on uusjakokartassa piirretty eri paikkaan kuin isojakokartassa. Vuoden 1875 halkomiskartan perusteella siirto ei kuitenkaan ole tapahtunut vielä vuonna 1855. (Maanmittauslaitos 1783a; 1875; Maanmittauslaitos 1907b.)

sen sijaan voitu paikantaa. Nimensä perusteella se on saattanut sijaita Kalmbergin kartastossa likimääräisesti lähelle Brusilan rajaa piirretyn asumusmerkinnän kohdalla (Kansalliskirjasto 1855b).

Kataloisten kylässä on vuoden 1855 henkikirjan mukaan ollut torppia Hakainperän–Pietilän lisäksi Mattilassa, Perheellä ja Laurilassa (Digitaaliarkisto 1855). Perheen tilaan kuuluneen Rajalan torpan sijainti saatiin vuoden 1889 halkomiskartasta ja Laurilan tilaan vielä 1800-luvulla kuuluneen Kuoppamäen torpan sijainti Kataloisten uusjakokartasta (Maanmittauslaitos 1889; 1907b). Kuoppamäen⁴¹ alue on siirtynyt uusjaossa Äijälän tilalle, josta se on edelleen lohkottu omaksi Kuoppamäen tilakseen 1920-luvulla. Lähellä Perinkään kylän rajaa sijaitseva Rajala taas on muodostettu omaksi tilakseen jo ennen uusjakoa. (Maanmittauslaitos 1907b; 1921a.) Mattilan tilan Kivikorin torppa paikannettiin lähellä Vanajan pitäjän rajaa sijainneelle, uusjakoasiakirjoissa *Korin torpan* metsäpalstaksi kutsutulle alueelle (Maanmittauslaitos 1907b; Kansallisarkisto 1910). Tälle kohdalle on piirretty Kalmbergin kartastossa 1855 torppasymboli, uusjakokartassa 1907 pieni tonttimaa ja taloudellisessa kartassa 1920 asutusnimi Kivikko (Kuvio 61; Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittauslaitos 1907b; Maanmittaushallitus 1920).

Kuvio 61. Ote Kalmbergin kartastosta Kataloisten, Kurkijärven ja Pakkaselan kylien sekä Kättärlän jakokunnan kohdalta (Kansalliskirjasto 1855b)

6.8 Kirkonkylän jakokunta

Kirkonkylän ja Niipalan kylät sekä Hakkalan säteri ovat muodostaneet isojaossa yhteisen jakokunnan. Jakokunnan maat ovat levittäytyneet Ormajärven etelärannalta aina Yliselle Viipurintielle ja Kilparistin tienoille saakka. Vuonna 1774 aloitetussa jaossa ja-

⁴¹ Peruskartassa on asutusnimi Kuoppala, jonka vieressä on maastonimi Kuoppamäki (Maanmittauslaitos 2017c).

kokunnan kylät ovat saaneet maansa useammassa palstassa, ja tilusten sekoittuneisuuden vuoksi jakokuntaa käsitellään tässä tutkimuksessa yhtenä kokonaisuutena. (Maanmittauslaitos 1774; 2017c.) Tutkimuksen ensimmäisenä poikkileikkausajankohdaksi vuonna 1694 Kirkonkylässä on ollut kolme ja Niipalassa kaksi taloa (Digitaaliarkisto 1694b). Isojakokartan mukaan näiden kylien talot ovat olleet jakaantuneina kahdelle tonttimaalle siten, että läntisemmällä tonttimaalla ovat olleet Niipalan Naskalin ja Kirkonkylän Marttilan talot ja kirkon vieressä sijainneella tonttimaalla Niipalan Huovilan sekä Kirkonkylän Iso-Lukkarin ja Mikkolan talot (Kuvio 62; Maanmittauslaitos 1774).

Kuvio 62. Ote Kirkonkylän jakokunnan isojakokartasta Niipalan (vas.), Hakkalan ja Kirkonkylän tonttimaiden kohdalta (Maanmittauslaitos 1774)

Hakkalassa on ollut vanhastaan kaksi taloa, jotka ovat 1660-luvulta lähtien nauttineet säterivapautta (Jutikkala & Nikander 1945, 492). Vuonna 1694 säterin omistajat eivät tiettävästi ole asuneet Hakkalassa, vaan se on ollut kahden lampuodin viljelyksessä (Digitaaliarkisto 1694b; Virtala & Ruotsalainen 1972, 385). Kaikki ensimmäisen läpileikkausajankohdan mukaiset Kirkonkylän jakokunnan asumukset paikannettiin isojakokartan mukaisille tonteille (Maanmittauslaitos 1774). Vastaavilla paikoilla on yleispiirteiset asumusmerkinnät myös vuoden 1750 pitäjänkartassa (Riksarkivet 1750). Vuoden 1694 osalta Hakkalan tonttimaalle geokoodattiin kahden lampuotiasumuksen ohella säteriasumus, sillä Hakkalassa on täytynyt olla jonkinlainen vähimmäisvaatimukset täyttävä – asumatonkin – asuinrakennus säterivapauden säilyttämiseksi.

Toisena läpileikkausvuonna 1773 Niipalan Huovila on ollut jaettuna kahteen osaan. Myös Niipalan ja Kirkonkylän sotilastorpat ovat olleet uusia asumuksia ensimmäiseen

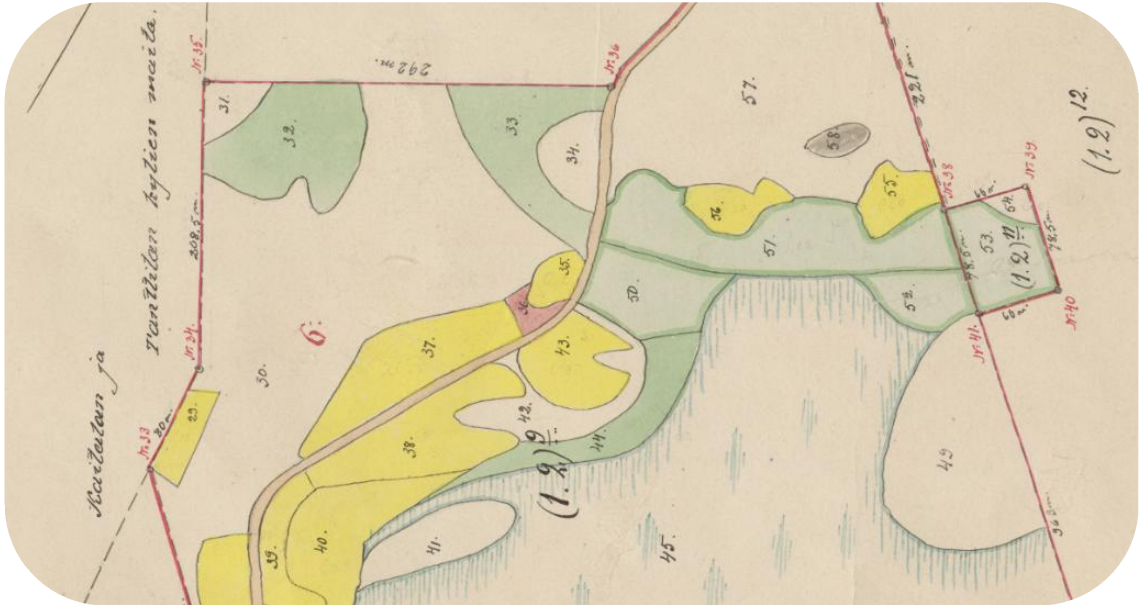
poikkileikkausajankohtaan verrattuna. Hakkalassa puolestaan ovat tuolloin jo asuneet lampuotien ohella myös itse omistajat. (Kansallisarkisto 1767a; Digitaaliarkisto 1773; Krigsarkivet 1780a.) Huovilan talonpuolikkaiden asumukset paikannettiin vuoden 1850 halkomiskarttaan piirretyille tonteille. Asumiseen käytetyt tontit tunnistettiin kartassa riihitonttien lähellä olevien peltonimien perusteella. (Maanmittauslaitos 1851c; Kansallisarkisto 1852.) Jakokunnan sotilastorpat puolestaan paikannettiin isojakokartassa Vanhankartanon rajalle, Ormajärven rantaan merkityn sotilastorppatekstin kohdalle. Samainen sotamiestenmaa on jaettu Niipalan ja Kirkonkylän talojen kesken 1840-luvulla, mutta sotilastorpparakennuksia ei ole piirretty myöskään silloiseen jakokarttaan. (Kuvio 63; Maanmittauslaitos 1774; Kansallisarkisto 1844.) Muut vuoden 1773 Kirkonkylän jakokunnan asumukset geokoodattiin samaan tapaan kuin ensimmäisen poikkileikkausajankohdan osalta edellä kerrotaan.

Kuvio 63. Ote Kirkonkylän jakokunnan isojakokartasta sotamiestenmaan kohdalta (Maanmittauslaitos 1774)

Kirkonkylän jakokunnan talot ja tilat ovat pysyneet Kalmbergin kartaston, vuoden 1937 pitäjänkartan ja 1900-luvun alkupuolella otettujen valokuvien perusteella isojakokartan mukaisilla tonteillaan 1900-luvulle saakka (Maanmittauslaitos 1774; Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittaushallitus 1937d). Niinpä jakokunnan vuoden 1855 talollisasumukset paikannettiin samaan tapaan kuin edellä selostetaan vuoden 1773 asumusten paikantamisen tapahtuneen. Kolmannen läpileikkausajankohdan torpista onnistuttiin paikantamaan Katajiston, Kolun, Kontion ja Outsillan asumukset. Kolu ja Outsilta geokoodattiin Hakkalan vuoden 1921 vuokra-alueiden lohkomiskartan (Kuvio 64; Maanmittauslaitos 1924a), Katajisto vuoden 1937 pitäjänkartan (Maanmittaushallitus 1937d) ja Kontio vuoden 1945 lohkomiskartan perusteella (Maanmittauslaitos 1945a). Vanhakartanon rajan läheisyyteen geokoodattu Kontion torppa on siirretty 1840-luvulla Vanhakartanon

riippikirjasivulta Kirkonkylän sivulle. Aikaisemmin *Nasaret*-nimellä tunnetun torpan haltijaketju onkin tällä tavalla jäljitettävissä aina tutkimuksen toiseen poikkileikkausajankohtaan saakka. (Digitaaliarkisto 2017h–2017s.) Koska vastaavalla paikalla ei kuitenkaan ole asutusmerkinthöjä esimerkiksi 1700-luvun rekognosointikartastossa, Nasaretin vuoden 1773 asumusta ei paikannettu (Alanen & Kepsu 1989, 191). Edellä mainittujen torppien lisäksi tutkimuksessa paikannettiin ajankohdan riippikirjassa mainitun suntion⁴² asumus, sillä sen sijainti on piirretty Huovilan talon halkomiskarttaan viisi vuotta aikaisemmin (Maanmittauslaitos 1851c; Kansallisarkisto 1852; Digitaaliarkisto 2017s).

Kuvio 64. Ote Hakkalan vuokra-aluejärjestelyn karttaan piirretyistä Outsillan torpan tiluksista (Maanmittauslaitos 1924a)

Vuoden 1855 torpista ei paikannettu Naskalin Aholaa ja Rantalaa eikä Marttilan Lähdekallion torppaa. Kaikki kolme torppaa asukkaineen ovat kadonneet väestöluetteloista 1800-luvun jälkimmäisen puoliskon aikana (Digitaaliarkisto 2017s; 2017t; 2017u; 2017v; SSHY 2017f). Kolmannen poikkileikkausajankohdan asumuksista Mutalan ja Leipäsyryn torpille löydettiin yleispiirteiset sijainnit, mutta riittävän yksityiskohtaisen sijaintitiedon puuttuessa asumusnimiä ei kuitenkaan lopulta geokoodattu. Iso-Lukkarin Leipäsyryn torpan sijainti on esitetty yleispiirteisesti Kalmbergin kartastossa, jossa sen asumus⁴³ on piirretty Turengintien varteen, lähelle *Kilparistiä*. Myös Hakkalan Mutalan torppa on oletettavasti merkitty Kalmbergin kartastoon. Hämeenlinnaan johtavan tien

⁴² Rippikirjassa 1849–1858 Huovilan sivulla mainitaan suntio-maalari Otto Willberg (Digitaaliarkisto 2017s). Vastaavasti Huovilan vuoden 1850 halkomiskartassa Kirkonkylän kylätontin eteläpuolista, nimeämätöntä tonttia ympäröi *Suntionpelto* (Maanmittauslaitos 1851c; Kansallisarkisto 1852).

⁴³ Asumussymbolin vieressä on paikannimi *Leipsula* (Kansallisarkisto 1855b).

varteen piirrettyä nimeämätöntä asumussymbolia ympäröivästä alueesta käytetään nimittäin edelleenkin vanhaan torpannimeen viittaavaa paikannimeä *Mutanen*. (Kansallisarkisto 1855b; Maanmittauslaitos 2017c.)

6.9 Kostila

Kostilan kylä on kuulunut isojaossa Vanhakartanon jakokuntaan (Kansallisarkisto 1851), mutta käsitellään tässä tutkimuksessa omana itsenäisenä kokonaisuutenaan. Kostila on ollut vanhastaan kaksitaloinen kylä Kuurikanjärven koillis- ja Tevänti-järven kaakkoispuolella (Digitaaliarkisto 2017b; Maanmittauslaitos 2017c). Hymmälän ja Ranttilan talojen poikkileikkausvuosien 1694 ja 1773 asumukset paikannettiin vuosina 1791–1796 mitatun isojakokartan mukaiselle Kostilan tonttimaalle (Kuvio 65; Kansallisarkisto 1851). Kylän alueella on toisena poikkileikkausajankohtana ollut myös useita torppia (Digitaaliarkisto 1773). Myös niiden sijainnit löydettiin isojakokartalta (Kansallisarkisto 1851).

Kuvio 65. Ote Vanhakartanon jakokunnan isojaon uudistuskartasta Kostilan kylän kohdalta (Maanmittauslaitos 1872c)

Vuonna 1866 laaditun halkomiskartan perusteella Hymmälän talonpuoliskot ovat olleet talon vanhalla tontilla myös kolmannen poikkileikkausvuoden 1855 aikaan (Maanmittauslaitos 1866b). Ranttilan talonosien talouskeskukset ovat puolestaan muuttaneet uusiin sijainteihin viimeistään ennen vuosien 1880 ja 1908 halkomiskarttojen laatimista. Edelliseen karttaan on piirretty myöhemmin Vanha-Ranttilana tunnetun tilan uusi tontti ja jälkimmäiseen Iso-Ranttilan ja Laurilan tilojen tontit. (Maanmittauslaitos 1880; 1908a.) Koska Ranttilan talonosien muuttoajankohtaa ja siten vanhan tontin autioitu-

mista ei pystytty tämän tarkemmin määrittelemään, Ranttilan asumukset paikannettiin vuoden 1855 osalta vielä isojakokartan mukaiselle tontille (Kansallisarkisto 1851). Kosktilan vuoden 1855 torpat paikannettiin isojakokartan ja Hymmälän halkomiskartan avulla (Kansallisarkisto 1851; Maanmittauslaitos 1866b).

6.10 Kurkijärvi

Kurkijärven kylä on muodostunut kahdesta erillisestä palstasta, joista ns. *Kylästenmaan–Kanalamaan*⁴⁴ ulkopalsta on kuulunut isojaossa Kataloisten jakokuntaan (Maanmittauslaitos 1783a; 1909b). Tässä luvussa käsitellään molempia palstoja. Kurkijärven kotitilukset on mitattu ensimmäisen kerran jo vuonna 1691 laadittua geometrista karttaa varten (JYX-julkaisuarkisto 1691; Kansallisarkisto 1691). 1600-luvun kuluessa Kurkijärven talonpoikaistaloista on muodostettu Lammin ainoa ns. uuden rälssin kartano (Jutikkala & Nikander 1945, 489; Virtala & Ruotsalainen 1972, 386). Vuonna 1694 Kurkijärvellä on ollut säteriratsutilan lisäksi Alaskylän augmenttitalo, Hervon torppa sekä kylänmitan ulkopuolella ollut Niipalan talo. Näistä Kurkijärven säteri ja Alaskylän entinen rusthollitalo ovat jo edelliseltä vuosikymmeneltä lähtien olleet jakaantuneina kumpikin kahden lampuodin viljelemiksi osataloiksi. (Digitaaliarkisto 1694a; 2017a; 2017b.)

Kurkijärven vuoden 1691 geometriseen karttaan on piirretty kaksi yksittäistä talosymbolia, joista karttaselitysten perusteella suurempi kuvaa Kurkijärven säterin ja pienempi ratsumiehen tonttia (Kuvio 21; Kansallisarkisto 1691). Vastaaville paikoille on merkitty tonttimaat myös sata vuotta myöhemmin laaditussa Kurkijärven kotitilusten isojakokartassa (Kuvio 66; Maanmittauslaitos 1796). Vuoden 1694 asumuksista säteri paikannettiin isojakokartan mukaiselle, puutarhakuvioiden ympäröimälle tontille. Alaskylän kaksi lampuotiasumusta puolestaan geokoodattiin samaan karttaan merkitylle itäisemmälle tontille. Tämä tontti on sijainnut topografisesti selvästi kartanotonttia alempana, mistä Alaksylän talo lienee saanut nimensäkin.

⁴⁴ Kataloisten isojakokartassa alueesta käytetään nimeä "*Kylesten och Kanalama urfjeld*" (Maanmittauslaitos 1783a).

Kuvio 66. Ote Kurkijärven isojaon uudistuskartasta vuodelta 1796 (Kansallisarkisto 1796)

Kurkijärvellä on vuoden 1750 pitäjänkartan laadinnan aikaan ollut kolme maakirjataloa, joista Niipala on ollut 1700-luvun alkupuolelta saakka asumaton ja yhteisviljelyksessä säterin kanssa (Digitaaliarkisto 2017c; 2017d). Pitäjänkartassa Kurkijärvelle on piirretty kaksi asumaa, joista läntisemmässä on kartanoasumuksen symboli. Itäisempään asumaan on puolestaan piirretty kaksi asumussymbolia, joiden pääteltiin tarkoittavan kahta kokonaista taloa (Kuvio 34). Vuoden 1750 pitäjänkarttaan on nimittäin muidenkin kylien osalta merkitty vain kartanot ja kokonaiset talot. Niinpä Alaskylän ohella myös Kurkijärven säterin kahden lampuotiasumuksen⁴⁵ oletettiin sijainneen ko. tontilla. (Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1796; 2017c.) Rekognosointikartastossakin Kurkijärven itäisellä tonttimaalla on laajahko asutuskeskittymä. Tosin tässä suhteessa kaksi eri rekognosointikartaston versiota myös eroavat jonkin verran toisistaan. (Alanen & Kepsu 1989, 190; Harju 2012, 218.) Vuoden 1694 asumuksista Hervon torpan sijaintia ei ole piirretty geometriseen karttaan eikä pitäjänkarttaan, ja niinpä se geokoodattiin pelkästään isojakokartan perusteella. Niipalaa ei sen sijaan katsottu mahdolliseksi paikantaa, koska sitä ei ole merkitty tunnistettavasti mihinkään em. kartoista. (Kansallisarkisto 1691; Maanmittauslaitos 1796.)

Toisena poikkileikkausvuonna 1773 Kurkijärvellä on ollut kartanon lisäksi yhteensä viisi lampuotia. Ne paikannettiin yhdessä Hervon torpan kanssa samaan tapaan kuin en-

⁴⁵ Kurkijärven säterilampuotien viljelemistä osataloista on käytetty nimiä Nikula ja Kalaila (Digitaaliarkisto 1773; 2017b).

simmäisen läpileikkausvuoden osalta edellä selostetaan. Isojakokartasta löydettiin sijainnit myös Kurkijärven rakuunatorpalle sekä Hako- ja Tyrkää-nimisille torpille. (Maanmittauslaitos 1796.) Kurkijärven Mäkelän torppaan on merkitty asukkaita vain muutamana vuonna 1770-luvun alussa (Digitaaliarkisto 2017h). Samanniminen torppa mainitaan kuitenkin uudelleen rippikirjoissa 1780-luvun lopulta lähtien, jolloin sen asukkaat on kirjattu Kurkijärven Keskivälin torpan, Kataloisten torppien ja Montolan Kaitalan uudistalon kanssa samoille rippikirjasivuille (Digitaaliarkisto 2017k; 2017l; 2017m; 2017n). Merkintöjen tulkittiin viittaavan siihen, että Mäkelän ja Keskivälin torpat ovat tuolloin sijainneet Kurkijärven Kylästenmaan–Kananmaan ulkopalstalla.

Kuvio 67. Ote Kurkijärven isojaon uudistuskartasta Miekojan varressa sijainneen rakuunatorpan kohdalta (Kansallisarkisto 1796)

Kurkijärven ulkotilukset on kartoitettu ensimmäisen kerran jo Kataloisten isojaossa 1782, mutta tuolloin laadittuun karttaan Kylästenmaan–Kananmaan alueelle ei ole merkitty lainkaan asumuksia tai viljelyksiä (Maanmittauslaitos 1783a). Kurkijärven isojaon yhteydessä sen ulkotiluksista on kuitenkin laadittu kartta, jonka merkinnät on karttaselitteen mukaan kopioitu Kataloisten isojakokartan sijaan sen konseptiversiosta. Siinä näkyy myös kaksi nimeämätöntä asumusta peltoineen, jotka kuitenkin puuttuvat Kataloisten isojakokartasta. (Maanmittauslaitos 1783a; Kansallisarkisto 1796.) Näillä paikoilla on torppasymbolit Kalmbergin kartastossa sekä Mäkelä- ja Keskiväli-nimiset asumussymbolit vuoden 1920 taloudellisessa kartassa (Kuvio 68; Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittaushallitus 1920). Rekognosointikartastossa Kylästenmaan–Kananmaan alue on kuitenkin piirretty vielä asumattomaksi (Harju 2012, 260). Niinpä Mäkelä-nimistä vuoden 1773 asumusta ei voitu tulkita sijainniltaan samaksi torpaksi, joka ilmestyy rippikirjoihin myöhemmin (Digitaaliarkisto 2017h).

Kuvio 68. Ote taloudellisesta kartasta Kataloisten–Rippolan alueen kohdalta (Maanmittaushallitus 1920)

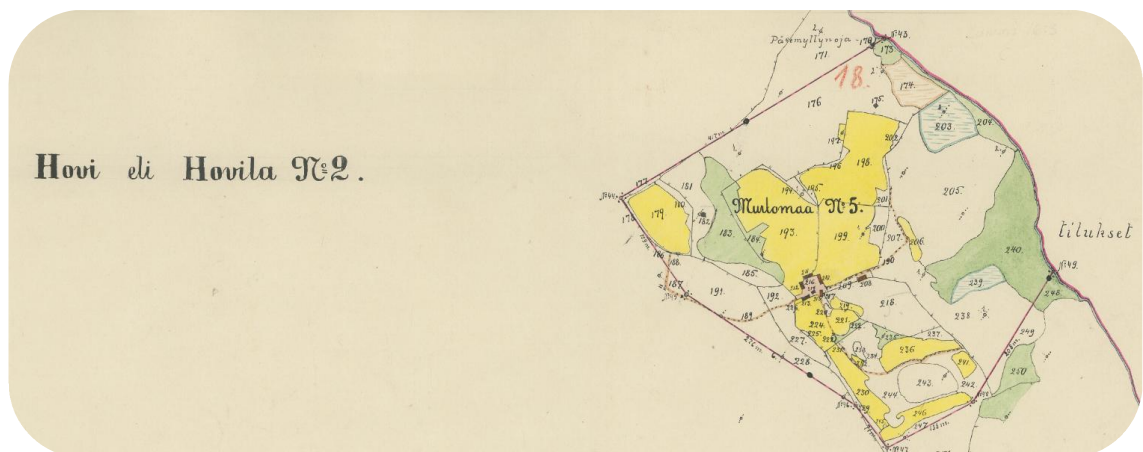
Kurkijärven vuoden 1773 asumuksista Arolan, Niipalan ja Rantalan torppia ei pystytty paikantamaan riittävällä tarkkuudella. Torppien sijainteja ei ole esitetty toista poikkileikkausajankohtaa ajallisesti lähimpänä olevissa isojakokartassa tai rekognosointikartastossa (Maanmittauslaitos 1796; Kansallisarkisto 1796; Alanen & Kepsu 1989, 218; Harju 2012, 260–261). Arola on luultavasti sijainnut isojakokartassa mainittujen paikannimien *Aronperä* ja *Aronitu* lähettyvillä (Maanmittauslaitos 1796), sillä yleispiirteisessä Kalmbergin kartastossa samalla paikalla on torppasymboli (Kansalliskirjasto 1855b). Rantalan torpan nimi puolestaan viittaa Hervonjärven tai Kataloistenjärven läheisyyteen. Isojakokartassa Kataloistenjärven pohjoisrannalle piirrettyjen viljelysten päällä mainitaankin paikannimi *Kilprandapeldo* (Maanmittauslaitos 1796), jonka kohdalle on vuoden 1920 yleispiirteisessä taloudellisessa kartassa kirjoitettu Rantala-nimi (Kuvio 68; Maanmittaushallitus 1920).

Kolmannen poikkileikkausajankohdan asumuksista Kurkijärven kartanon sekä Kalailan, Hervon, Mäkelän, Tyrkään, Keskivälin ja Siltalan torppien asumukset geokoodattiin Kurkijärven isojakokartan avulla (Kansallisarkisto 1796; Maanmittauslaitos 1796). Koska Kalaila on ollut Kurkijärven vanhan lampuotitilan nimi (Digitaaliarkisto 1773), samanniminen torppa-asumus paikannettiin lampuotitilan tavoin isojakokarttaan piirretylle Alaskylän tonttimaalle (Maanmittauslaitos 1796). Mäkelän ja Keskivälin vuoden 1855 asumukset geokoodattiin Kylästenmaan–Kanananmaan ulkopalstalle, kuten edellä aikaisemmin kerrotaan (Kuvio 68; Maanmittauslaitos 1796; Maanmittaushallitus 1920). Hervon torppa on jäänyt asumattomaksi aivan 19. vuosisadan lopulla (Digitaaliarkisto 1900; SSHY 2017f), minkä tulkittiin olevan syynä sille, että sen sijaintia ei ole piirretty enää 1900-luvun kartoille (Maanmittauslaitos 1932; Maanmittaushallitus 1937b; Puolustusvoimat 1948a).

Mäkelän ja Keskivälin ohella Kylästenmaan–Kanananmaan ulkopalstalla on sijainnut Piiskun torppa, sillä se on 1800-luvun alkupuolella sijoitettu em. torppien kanssa Kata-

loisten kylän rippikirjasivulle (Digitaaliarkisto 2017n). Vuonna 1914 laaditussa taloudellisessa kartassa Piiskun torppa on merkitty yleispiirteisesti Lammin–Turengin tien varreen (Kuvio 68; Maanmittaushallitus 1920). Piisku on vuoden 1921 vuokra-aluejärjestelyssä määrätty muuttamaan uuteen paikkaan, mutta silloisella toimituskartalla ei ole esitetty lainkaan sen vanhaa sijaintia.⁴⁶ Niinpä Piiskun vuoden 1855 asumuksen yksityiskohtaisessa geokoodauksessa käytettiin vuoden 1925 lohkomiskarttaa, jota laadittaessa torpan oletetulla – taloudellisen kartan mukaisella – alkuperäispaikalla on ollut vielä yksittäinen rakennus. (Maanmittauslaitos 1921c; 1925c.) 1970-luvulla paikan viereen on lohkottu *Piisku-* ja *Vähäpiisku-*nimiset kiinteistöt (Maanmittauslaitos 2017b).

Niipalan ja Hoilolan vuoden 1855 asumusten paikantamisessa käytettiin 1940-luvun topografista karttaa, jossa kumpikin torpannimi mainitaan ensimmäisen kerran. Kartassa Niipalan talouskeskus on merkitty noin 700 metriä kartanolta itään ja Hoilolan talouskeskus Kataloistenjärven pohjoisrannalle. (Puolustusvoimat 1948a.) Suurin piirtein vastaavilla paikoilla on torppasymbolit myös Kalmbergin kartastossa (Kansalliskirjasto 1855b). Hoilolan torppa on piirretty topografisen kartan osoittamaan paikkaan yleispiirteisesti jo vuonna 1851 laaditussa oikeudenkäyntikartassa (Koskue 2013, 52–53). Niipala taas on saattanut sijaita topografisen kartan mukaisella paikalla hyvinkin pitkään, mutta koska sitä ei ole esitetty vanhemmilla Kurkijärveä koskevilla kartoilla (Kansallisarkisto 1691; Maanmittauslaitos 1796; Harju 2012, 260–261), sen aikaisempien poikileikkausajankohtien asumuksia ei voitu paikantaa.

Kuvio 69. Ote Kurkijärven vuokra-alueiden järjestelytoimituksen kartasta Takun torpan kohdalta (Maanmittauslaitos 1921c)

⁴⁶ Piiskun alkuperäinen torpanpaikka on vuokra-aluejärjestelyssä jäänyt kantatilalle, miltä osin tiluskuviot on kopioitu toimituskartalle suoraan vuoden 1796 isojakokartasta (Maanmittauslaitos 1796; 1921c).

Vuoden 1855 väestöluetteloiden asumusnimistä Takku on kirjoitettu vuoden 1920 ta-
loudellisessa kartassa Kurkijärven kotipalstan kaakkoisreunalle (Kuvio 68; Maanmitta-
ushallitus 1920), jonne isojakokartassa on merkitty paikannimet *Tackonitu* ja *Murto*
(Kansallisarkisto 1796; Maanmittauslaitos 1796). Itse torpan sijainti on merkitty yleis-
piirteisesti Kalmbergin kartastoon (Kansalliskirjasto 1855b). Kurkijärven vuokra-
alueiden järjestelytoimituksessa vastaavaan paikkaan on lohkottu Murtomaa-niminen
lohkotila (Kuvio 69; Kansallisarkisto 1921; Maanmittauslaitos 1921c). Kun Kurkijärvellä
on ollut Takku-niminen torppari ainakin vielä vuonna 1915 (Digitaaliarkisto 1915), tulkit-
tiin Takun torppa myöhemmäksi Murtomaan tilaksi ja geokoodattiin vuokra-alueiden
järjestelytoimituskartan mukaiselle paikalle (Maanmittauslaitos 1921c).

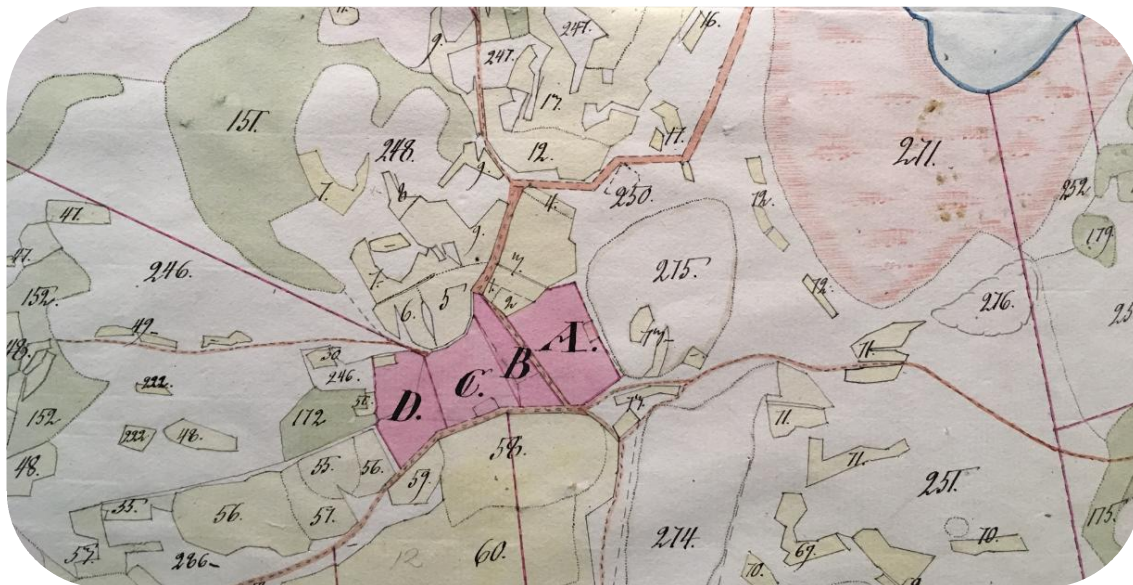
Kurkijärven vuoden 1855 asumuksista ei pystytty paikantamaan Rantalaa, Kaivolaa ja
Kanalaa. Näistä Rantalan tilannetta selostetaan jo edellä. Myöskään Kaivolan ja Kana-
lan torpista ei löydetty yksityiskohtaisia merkintöjä käytettävissä olevista kartoista. Ka-
nalan nimi viittaa vahvasti Kanalanmaan ulkopalstalle, jonne isojakokartassa on merkit-
ty paikannimet *Kanalannijtu* ja *Kanalanpäränitu* (Maanmittauslaitos 1783a; 1796; Kan-
sallisarkisto 1796). Samalla alueella, Montolan kylän puolella, on ollut toinenkin Kana-
la-niminen torppa (Maanmittaushallitus 1920). 1850-luvulla asumattomaksi jäänyt Kaivo-
lan torppa on saattanut sijaita Lammin–Turengin tien varressa olevalla alueella, jonne
Kalmbergin kartastossa on merkitty kaksikin torppasymbolia ja jonne 1950-luvulla on
muodostettu samanniminen lohkotila (Kansalliskirjasto 1855b; Digitaaliarkisto 2017s;
Maanmittauslaitos 2017b).

6.11 Kuurikka

Kuurikan kylässä on ollut 1600-luvun loppupuolella kaksi maakirjataloa (Digitaaliarkisto
2017b), joiden asumukset on piirretty samaan paikkaan, Kuurikanjärven lounaispuolelle
niin vuoden 1695 geometrisessa kartassa, vuoden 1750 pitäjänkartassa kuin vuoden
1787 isojakokartassa (Kuvio 70; JYX-julkaisuarkisto 1695a; Riksarkivet 1750; Maanmit-
tauslaitos 1787c). Kuurikan talojen vuoden 1694 kaksi asumusta ja vuoden 1773 neljä
asumusta paikannettiin georekisteröidyn isojakokartan tonttimerkintöjen kohdalle. Iso-
jakokarttaa hyödynnettiin myös Kuurikan rakuunatorppien paikantamisessa. Isojako-
karttaan on nimittäin piirretty kylätontin pohjoispuolelle yksittäinen rakennus, jota ympä-
röivän maastokuvion selityksessä viitataan ratsumiehen tonttiin. (Maanmittauslaitos
1787c.) Vastaavalla paikalla, erillään kylätontista, on rakennuskeskittymä myös rekog-
nosointikartastossa (Alanen & Kepsu 1989, 235; Harju 2012, 286).

Vuonna 1850 laaditun halkomiskartan perusteella Laurilan toinen talonpuolisko on
muuttanut isojaon jälkeen uuteen paikkaan (Maanmittauslaitos 1850a). Laurilan tästä

talonpuolikkaasta on käytetty rippikirjassa vanhaa – isojakoasiakirjoissakin esiintyvää – paikannimeä *Orainpeldo* (Maanmittauslaitos 1787c; Digitaaliarkisto 2017s). Vuoden 1855 asumuksista molemmat Kukkolat sekä Nuutilana tunnettu kolmas Laurilan talonosa geokoodattiin isojakokartan mukaisille tonteilleen (Maanmittauslaitos 1787c).

Kuvio 70. Ote Kuurikan isojaon uudistuskartasta kylän tonttimaan kohdalta (Kansallisarkisto 1800)

6.12 Kättärlän jakokunta

Kättärlän jakokunta on muodostunut Kättärlän ja Rantosten kylistä sekä Viialan ja Lepistön yksinäistaloista (Maanmittauslaitos 1846). Näistä Lepistö on kuulunut tutkimusajanjaksona ensin Tennilän ja myöhemmin Kosken kappelin hallintopitäjään (esim. Digitaaliarkisto 1694b; 1773). Vuonna 1694 Kättärlässä on ollut neljä asumusta ja Rantosissa, Viialassa ja Lepistössä kussakin yksi (Digitaaliarkisto 1694b). Jakokunnan isojako on tehty vasta 1840-luvulla (Maanmittauslaitos 1846).

Kättärlän jakokunnan sekä Pakkaselan ja Huhdin kylien alueelta on vuonna 1706 laadittu geometrinen kartta, jossa Kättärlän alueelle on merkitty kolme erillistä asumaa. Viiden talosymbolin asumasta käytetään kartalla nimeä *Kätterlä by*, ja kaksi yksittäistä talosymbolia on yksilöity nimillä *Randois* ja *Wijala*. Lepistön yksinäistaloa ei mainita kartalla, mutta karttaan liittyvän selitysosien mukaan sen tontti on sijainnut itäisimpänä Kättärlän tonttimaalla. (Kuvio 71; Kansallisarkisto 1706b.) Vuoden 1750 pitäjänkartassa Kättärlän asumusryhmään on merkitty kahdeksan asumusta sekä Rantoisten ja Viialan asumiin kumpaankin kaksi asumusta. Lepistön nimeä ei mainita tälläkään kartalla. (Riksarkivet 1750.) Rantosten kylän maista on laadittu kartta myös vuonna 1736 (Kansallisarkisto 1736). Kättärlän, Rantosten, Viialan ja Lepistön vuoden 1694 asumukset geokoodattiin geometrisen kartan mukaisiin sijainteihin (JYX-julkaisuarkisto 1706b).

Kättärlän kylään on ensimmäisenä poikkileikkausajankohtana kuulunut viisi maakirjataloa, mutta taloista Kinttula on ollut tuohon aikaan vuosikymmeniä autiomaana (Digitaaliarkisto 2017a; 2017b). Tästä syystä sitä ei myöskään ole merkitty vuoden 1706 karttaan (Kansallisarkisto 1706b).

Kuvio 71. Ote Kättärlän jakokunnan geometrisesta kartasta (Kansallisarkisto 1706b)

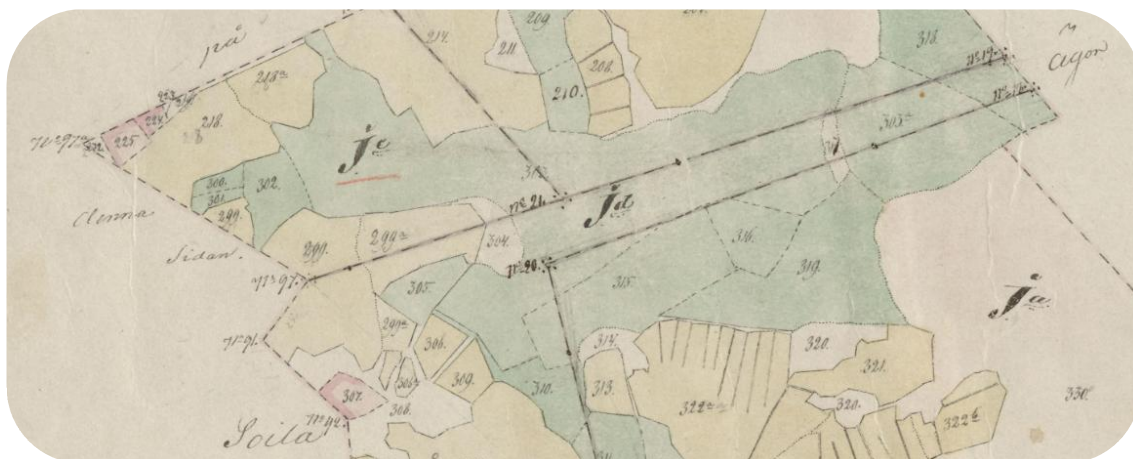
Vuoteen 1773 mennessä Kättärlän jakokunnassa on tehty runsaasti halkomisia siten, että asumusten määrä on vuoteen 1694 verrattuna kaksinkertaistunut (Digitaaliarkisto 1773). Lisäksi jakokunnan alueelle on perustettu neljä sotilastorppaa (Kansallisarkisto 1767a; Krigsarkivet 1780a). Rantosten asumukset paikannettiin vuoden 1787 tiluskartan tonttien perusteella kolmen asumuksen asumusryhmäksi (Kuvio 72; Kansallisarkisto 1787a). Viialan tilat ovat isojakokartan laadinta-aikaan olleet jo osittain eri paikassa kuin, minne ne on piirretty vuoden 1750 tilannetta kuvaavassa pitäjänkartassa, vuoden 1787 tiluskartassa tai vuoden 1780 kartoitukseen perustuvassa rekognosointikartasssa (Riksarkivet 1750; Kansallisarkisto 1787a; Maanmittauslaitos 1846; Harju 2012, 261). Niinpä Viialankin toisen poikkileikkausajankohdan asumusten paikantamisessa käytettiin vuoden 1787 tiluskarttaa (Kansallisarkisto 1787a).

Kuvio 72. Ote Kättärlän jakokunnan tiluskartasta vuodelta 1787 Viialan (vas.) ja Kättärlän–Lepistön tonttimaiden kohdalta (Kansallisarkisto 1787a)

Vuoden 1787 tiluskartan ja rekognosointikartaston perusteella Kättärlän ja Lepistön asumukset ovat olleet 1780-luvulla edelleen yhdessä rykelmässä vanhalla tonttimaalla (Kansallisarkisto 1787a; Harju 2012, 261). Sen sijaan isojakokarttaan on piirretty jo erilliset tontit Kättärlän Kinttulalle ja Soilalle sekä Lepistön kahdelle tilalle. Kättärlän ja Lepistön vuoden 1773 asumukset paikannettiin tiluskartassa jakokunnan vanhalle tonttimaalle piirretyille yhdeksälle tontille huomioimatta sitä, mikä tila ne on isojaossa saanut omistukseensa. (Kansallisarkisto 1787a; Maanmittauslaitos 1846.) Jakokunnan sotilastorppia ei sen sijaan pystytty paikantamaan.

Koska Kättärlän jakokunnan isojakokartta on laadittu vain yhdeksän vuotta ennen tämän tutkimuksen kolmatta poikkileikkausajankohtaa, asumusten paikannukset voitiin vuoden 1855 osalta tehdä pääosin suoraan isojakokartan perusteella (Maanmittauslaitos 1846). Viialan tilojen osalta paikantamisessa käytettiin apuna talon halkomiskarttaa (Maanmittauslaitos 1850b). Honkalan tilan pääteltiin siirtyneen omille tiluksilleen Lepistön talossa vuonna 1850 suoritettua halkomisen jälkeen, koska halkomiskartassa sille ei ole merkitty tonttikuvioita (Kuvio 73; Maanmittauslaitos 1846; 1851b). Uusi sijainti näkyy ensimmäisen kerran Senaatin kartastossa (Digitaaliarkisto 1885c). Jakokunnan ainoa torppa, Uotilan Lintumäki, geokoodattiin Senaatin kartaston perusteella jakokunnan eteläisimmälle laidalle, Perinkäälle johtavan tien varteen (Digitaaliarkisto 1885c). Vuoden 1855 asumuksista onnistuttiin paikantamaan myös sepän ja kahden räätälin käsityöläisasumukset, koska niiden tontit on merkitty isojakokarttaan (Maanmittauslaitos 1846; Kansallisarkisto 1850).

Kuvio 73. Ote Lepistön halkomiskartasta vuodelta 1851 Lepistön Lassilan (ylh.) ja Ahomäen talonosien tonttimaiden kohdalta (Maanmittauslaitos 1851b)

6.13 Lieson jakokunta

Lieson jakokunta on käsittänyt laajat maa- ja vesialueet Kuohijärven ympärillä Lammin pitäjän pohjoisosassa. Vuonna 1786 aloitetussa isojaossa Lieson jakokuntaan ovat kuuluneet lammilaiset Lieson kylä ja Nuhkalan⁴⁷ yksinäistalo sekä Luopioisten pitäjän Kuohijoen kylä (Maanmittauslaitos 1786b; 1872b). Pieni osa Lieson kylästä – kolme taloa⁴⁸ ja 12 tilaa – on myöhemmin siirretty kuuluvaksi Padasjoen kuntaan (Lähde 2007a, 177; Digitaaliarkisto 2017a). Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sitä osaa jakokunnasta, joka on kuulunut Lammin kuntaan vuonna 2009. Padasjoelle alun perinkin rekisteröityjä Tervakosken ja Savikodan taloja ei ole väestöluetteloissa merkitty missään vaiheessa Lammiin kuuluviksi (Digitaaliarkisto 1855; 2017o–2017s).

Vuoden 1750 pitäjänkartan perusteella Lieson kylän 14 taloa ovat jakaantuneet kahdelle lähekkäiselle tonttimaalle jakokunnan eteläosaan. Talot on muodostanut tiiviin asutusryhmän Lamminjärven tuntumaan siten, että kaksi taloista on ollut hieman muista erillään lähempänä Kuohijärveä. Nuhkalan yksinäistalon asutus taas on sijainnut omalla erillisellä kotipalstallaan Evojoen varressa, Vähä-Evon kylän kaakkoispuolella. (Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1786b; 1872b.)

⁴⁷ Nuhkalasta on käytetty myös kirjoitusasuja Nuhkola ja Nuhkoila (Maanmittauslaitos 1872b; Lähde 1995, 92).

⁴⁸ Tervakoski, Savikota ja Koivula.

Kuvio 74. Ote maanmittauskomission vuoden 1750 pitäjänkartasta Lieson tonttimaiden kohdalta (Johan Gässte / Riksarkivet)

Lieson jakokunnan isojakokartoista tässä tutkimuksessa on ollut käytettävissä Lieson ja Nuhkalan kotitiluskartat vuodelta 1786, jakokunnan alkuperäisestä isojakokartasta tehty uudistuskartta samalta vuodelta sekä vuonna 1872 piirretty uudistuskartta (Maanmittauslaitos 1786b; 1872b; 1801; Kansallisarkisto 1806). Isojaossa suuri osa Lieson vanhoista maakirjataloista ja niistä jaossa muodostuneista tiloista siirtyi pois kylätontilta (Maanmittauslaitos 1806; Lähde 2007a, 200). Isojakokartassa tontit on yksilöity niiden talojen ja tilojen kirjaintunnuksilla, joiden omistukseen ne on isojaossa osoitettu. Näin ollen siinä ei kerrota siirtotalojen ja -tilojen jakoa edeltäneitä sijainteja kylätontilla. (Maanmittauslaitos 1786b; 1872b; Kansallisarkisto 1806.)

Kuvio 75. Ote Lieson isojakouudistuskartasta kylätonttien kohdalta (Kansallisarkisto 1806)

Lieson talojen alkuperäisiä sijainteja on hankala päätellä erityisesti Mettalan, Äijälän, Pässin ja Laurilan talojen osalta, koska niille ei ole isojaossa osoitettu enää lainkaan omistuksia kylätontilta (Maanmittauslaitos 1786b; 1872b; Kansallisarkisto 1806). Tällaiset Lieson ensimmäisen ja toisen poikkileikkausajankohdan asumukset paikannettiin niille isojakokartan tunnuksettomille tonteille, joiden tulkittiin parhaiten vastaavan yleispiirteisissä maanmittauskomission pitäjänkartassa ja rekognosointikartoissa esitettyjä asumusten sijainteja. Äijälän ja Mettalan talojen, Lappalan talonpuolikkaan sekä kolmen Alhosen talonosan uudet tontit on piirretty jo isojakokarttaan, joten niiden pääteltiin muuttaneet kylätontin pohjoispuolelle pitäjänkartan ja isojakokartan laatimisen välillä. (Riksarkivet 1750; Harju 2012, 285; Maanmittauslaitos 1786b.) Näistä kuitenkin ainoastaan Äijälän talon ja Alhosen Ranttila-nimisen⁴⁹ talonpuoliskon rakennusten arvioitiin sijainneen uudessa sijainnissaan jo vuonna 1773, sillä vain niiden kohdalla on asumusmerkinnät seitsemän vuotta myöhemmin laaditussa rekognosointikartastossa (Harju 2012, 285).

Lieson kylässä on ollut toisen poikkileikkausvuoden 1773 aikaan neljä sotilastorppaa (Kansallisarkisto 1767b; Krigsarkivet 1780b). Isojaossa sotilastorpile on osoitettu alue Kaukasenjärven ja Kuohijärven väliseltä kannakselta (Maanmittauslaitos 1786b; 1806; 1872b). Sotamiestenmaa on jaettu Lieson talojen kesken vuonna 1837, jolloin laaditussa kartassa on esitetty juuri neljä torpparakennusta Kaukasenjärven rannalla (Kuvio 24; Kansallisarkisto 1837). Maanmittauskomission pitäjänkartan perusteella Lieson sotilastorpat ovat kuitenkin aikaisemmin sijainneet Lamminjärven itärannalla, kylätontin tuntumassa. Pitäjänkarttaan on nimittäin tälle kohdalle piirretty neljä pienempää asumusymbolia. (Riksarkivet 1750.) Isojakokartoissakin on tontteja nimenomaan tällä vanhalta paikalla Lamminjärven rannassa, kun taas sotilastorpile isojaossa osoitetulle alueelle on piirretty ainoastaan peltokuvioita (Maanmittauslaitos 1786b; Kansallisarkisto 1806). Kun molemmissa rekognosointikartaston versioissakin on asumusmerkintöjä pelkästään Lamminjärven rannalla (Alanen & Kepsu 1989, 250; Harju 2012, 285), paikannettiin vuoden 1773 sotilastorpat kylätontin lounaisosaan (Maanmittauslaitos 1786b; Kansallisarkisto 1806). Kyseistä aluetta on kutsuttu ”*Sotamiehen lohkoksi*” vielä 1800-luvun loppupuolella palstatilan erottamisen yhteydessä (Maanmittauslaitos 1897). Sotilastorppien lisäksi Liesossa on ollut vuonna 1773 myös Savi-niminen torppa (Digitaaliarkisto 1773; 2017h). Se tulkittiin myöhemmäksi Savikodan uudistaloksi, joka on sittemmin rekisteröity Padasjoen pitäjän Lieson kylään (Lähde 2007a, 211). Näin ollen sitä ei geokoodattu.

⁴⁹ Alhosen talo on jakautunut kahteen osaan jo 1750-luvulla, minkä jälkeen toisesta talonpuoliskosta on käytetty Ranttila-nimeä (Digitaaliarkisto 2017d).

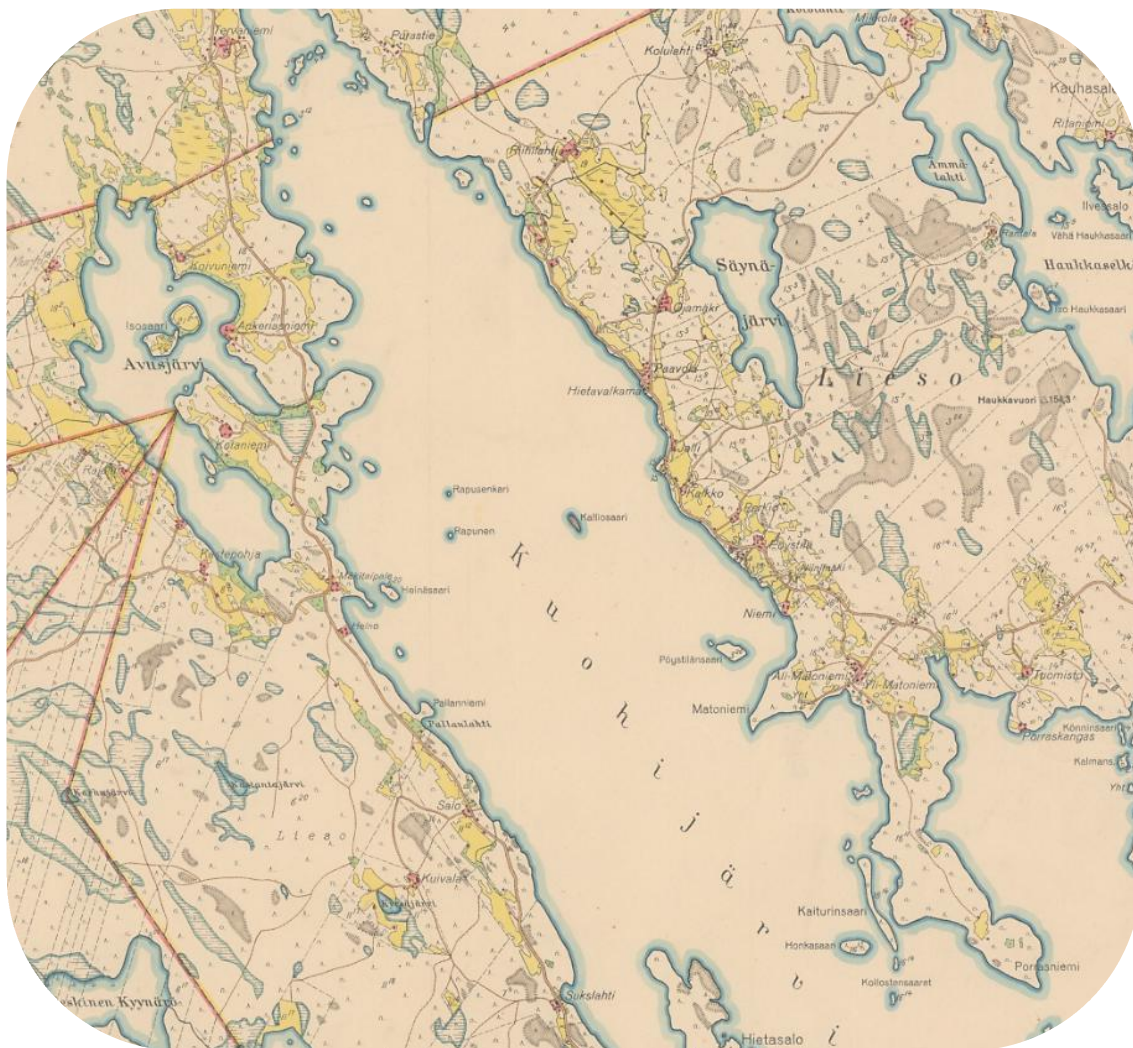
Lieson vuoden 1855 asumusten paikantamisessa hyödynnettiin Lähteen (2007a, 201–205, 351–353) laatimaa pienimittakaavaista paikannusaineistoa Lieson talojen ja tilojen sekä itsenäisiksi tiloiksi myöhemmin muodostuneiden torppien sijainneista. Kylätontilta muuttaneiden asumusten uudet sijainnit paikannettiin Lieson isojakokartan, Äijälän ja Mökkälän halkomiskarttojen sekä vuoden 1942 pitäjänkarttojen perusteella (Kuvio 76; Maanmittauslaitos 1787b; 1842b; 1844a; Maanmittaushallitus 1942a; 1942b). Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta ko. asumukset on merkitty myös Kalmbergin kartastoon (Kansalliskirjasto 1855b). Myöhemmin Ali-Alhosena tunnettu tila on merkitty isojaakoasiakirjoissa ensin siirtotilaksi, mutta merkintä on myöhemmin yliviivattu. Isojakokartan seliteosassa ei ole myöskään myöhemmän Yli-Alhosen kohdalla viittausta talouskeskuksen siirrosta. (Maanmittauslaitos 1806.) Isojaossa tilat ovat saaneet tiluksiinsa osuuden samasta tonttimaasta hieman kylätontin pohjoispuolelta (Maanmittauslaitos 1787b), mutta vuoden 1942 pitäjänkartassa kummankaan talouskeskus ei ole tässä paikassa (Maanmittaushallitus 1942a). Näistä ainakaan Ali-Alhosen uusinta sijaintia ei ole merkitty Kalmbergin kartastoon, ja Alhosen molemmat tilat geokoodattiinkin vuoden 1855 poikkileikkausajankohdan osalta vielä isojakokartan mukaisille tonteille (Maanmittauslaitos 1787b; Kansalliskirjasto 1855b).

Kuvio 76. Ote Lieson Äijälän halkomiskartasta vuodelta 1842 (Maanmittauslaitos 1842b)

Lieson jakokunnan vuoden 1855 torppien paikantamisessa nojaututtiin Lähteen (2007a, 201–205, 351–353) tutkimusten ohella 1900-luvun alkupuolen lohkomiskarttoihin sekä vuoden 1942 pitäjänkarttalehtiin (Kuvio 77; Maanmittaushallitus 1942a; 1942b; 1942d; 1942e). Osa Lammin väestöluetteloihin kirjatusta Lieson asumuksista paikannettiin yleispiirteisesti tutkimusalueen ulkopuolelle, ja näin ollen niiden yksityiskohtaisia sijainteja ei ollut tarpeen määritellä. Tällaiset asumukset on yliviivattu tutki-

muksen liitteenä olevassa taulukossa (Liite 2). Varsinaisella tutkimusalueella jäi paikantamatta viisi 1800-luvun kuluessa asumattomaksi jäänyttä torppaa (Digitaaliarkisto 2017s; 2017t; 2017u). Myöskään vielä 1900-luvun henkikirjoissa mainitulle Pässin talon Perätien torpalle ei löydetty sijaintia (Digitaaliarkisto 1905; 1910; 1915).

Kuvio 77. Ote vuoden 1942 pitäjänkartasta Lieson jakokunnan pohjoisosasta (Maanmittaushallitus 1942d)

6.14 Mommila-Hietoinen

Lammin eteläisin osa on vanhastaan kuulunut Mommila-Hietoisten kartanon ja sen muodostaman samannimisen kylän omistukseen (Jutikkala & Nikander 1945, 486–487). Lisäksi kylän länsipuolella sijainneesta Turengin kylän ulkopalstasta on vuonna 1971 siirretty silloiseen Lammin kuntaan joitakin tiloja ja alueita (Digitaaliarkisto 2017å). Aikaisemmin kartanon nimi on ollut Hietoinen, mutta sen rinnalle on isonvihan jälkeen tullut Mommila-nimi. Kartano on alun perin käsittänyt kolme rälssitaloa, jotka on 1600-luvun puolivälin jälkeen yhdistetty. (Riksarkivet 1750; Jutikkala & Nikander 1945, 486–487.) Kartanon omistajat eivät tiettävästi ole itse asuneet Mommila-Hietoisissa ennen

1700-lukua (Virmala & Ruotsalainen 1972, 392). Vuonna 1694 kartanon alueella on henkikirjan mukaan asunut kaksi lampuotia ja yksi torppari. 1700-luvun alkupuolen henkikirjoissa on mainittu kartanon työväkeä sekä Lahti- ja Sarvi-nimiset torpat asukkaineen. Anttilan torpan nimi on kirjoitettu henkikirjaan ensimmäisen kerran isonvihan jälkeen vuonna 1726. (Digitaaliarkisto 1694b; Digitaaliarkisto 2017b; 2017c.) Vuoden 1750 pitäjänkarttaan on Mommilanjärven lähetyville piirretty itse kartanon sekä kolmen torpan sijainnit (Kuvio 33). Kartassa ei ole torppanimiä, mutta oletettavasti siihen on merkitty edellä mainitut kartanon vanhimmat torpat Sarvi, Lahti ja Anttila. (Riksarkivet 1750.) Nämä kolme torppaa mainitaan myös myöhemmissä henkikirjoissa, joten ne ovat olleet olemassa myös karttaa laadittaessa (esim. Digitaaliarkisto 1773).

Ensimmäinen koko Mommila-Hietoisten kylää koskeva suurimittakaavainen kartta on piirretty vasta vuosina 1857–1858 (Kuvio 78; Maanmittauslaitos 1858). Kyseinen tiluskartta kuvaa hyvin kolmannen poikkileikkausajankohdan asumusten sijainteja, mutta kahden aikaisemman ajankohdan osalta geokoodauksessa jouduttiin käyttämään apuna toissijaisia karttalähteitä. Vuonna 1694 kartanossa pääteltiin olleen kartanoasumuksen lisäksi Lahden ja Sarven torpat, joita on väestöluetteloissa kutsuttu toisinaan myös lampuotitiloiksi (Digitaaliarkisto 2017b). Torpat paikannettiin vuoden 1858 tiluskartan mukaisille paikoilleen siten, että Sarven torpan katsottiin vastaavan tiluskartassa mainittua Niemelän torppaparia (Maanmittauslaitos 1858). Vuosivälin 1821–1837 rippikirjoissa tästä torpasta on käytetty kumpaakin nimeä, kunnes nimeksi on vakiintunut pelkä Niemelä (Digitaaliarkisto 2017p; 2017q, 2017r; 2017s).

Ensimmäisen poikkileikkausajankohdan asumusten paikantamisessa käytettiin toissijaisena lähteenä vuoden 1750 pitäjänkarttaa (Riksarkivet 1750). Silmämääräisen tarkastelun perusteella vuoden 1858 tiluskartan mukaisten asumusmerkintöjen katsottiin kartanon talouskeskuksen sekä Lahden ja Sarven torppien osalta vastaavan jo pitäjänkarttaan piirrettyjen asumusten sijainteja (Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1858). Myös asumusnimien etymologioiden arveltiin viittaavaan siihen, että Lahti ja Sarvi ovat viimeistään 1700-luvun alussa olleet pitäjänkartan mukaisia, varsinaisesta kartanotontista irrallisia asumia. Lahden torppa on sijainnut Mommilanjärven pohjoisimmassa lahdenpohjukassa⁵⁰ ja Sarven torppa samasta järvestä pistävässä niemensarvessa⁵¹ (Maanmittauslaitos 2017c).

⁵⁰ Peruskartassa paikannimi Sahanlahti.

⁵¹ Peruskartassa paikannimi Niemelänmäki.

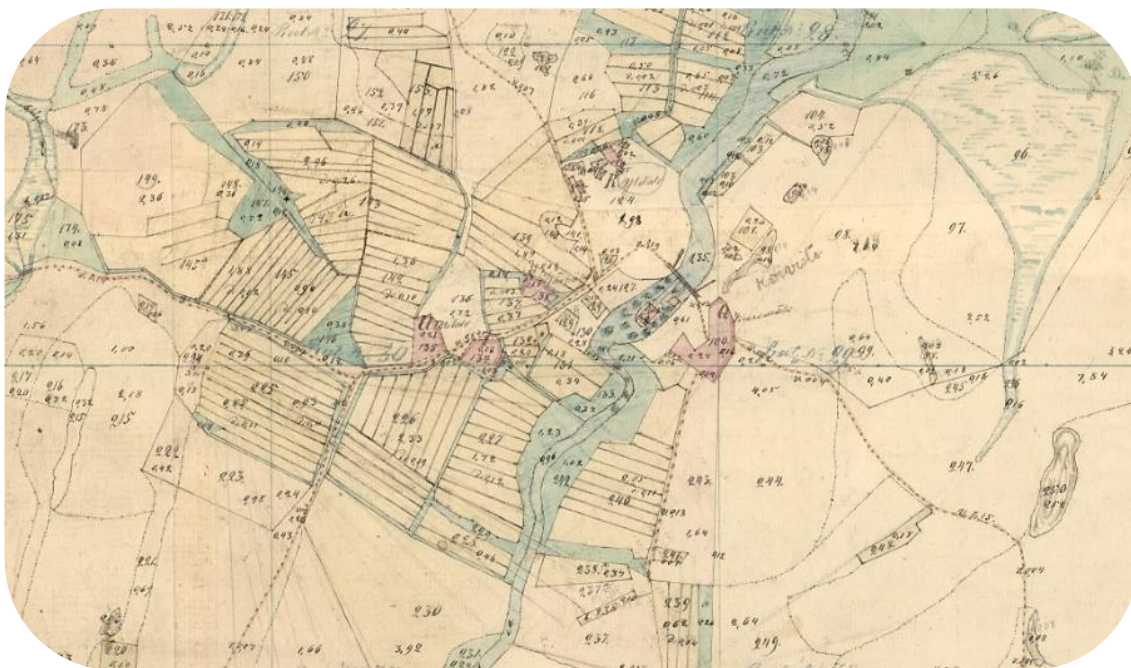

Kuvio 78. Ote Mommila-Hietoisten tiluskartasta kartanoasumuksen ja Anttilan torpan kohdalta (Maanmittauslaitos 1858)

Vuoden 1773 henkikirjassa ja 1700-luvun loppupuolen rippikirjoissa Mommila-Hietoisten torpista on käytetty vaihtelevia nimiä ja niiden kirjoitusasuja (Digitaaliarkisto 1773; 2017h; 2017i; 2017j; 2017k; 2017l; 2017m). Edellisen poikkileikkausajankohdan asumusten lisäksi Anttila-, Pippuri-, Saapas-, ja Tervahauta-nimisille torpille löydettiin vastineet vuoden 1858 tiluskartalta. Kartanon saha-alueen asumukset pääteltiin haltijaketjun perusteella myöhemmiksi Alastalon ja Ylöstalon torpiksi, jotka geokoodattiin vuoden 1858 tiluskartan mukaisille Alitalon ja Ylitalon torppien tonteille ja digitoitiin Saha-nimiseksi asumaksi. (Kuvio 79; Maanmittauslaitos 1858.) Vastaavista sijainneista löydettiin asumusmerkinnät myös vuoden 1780 rekognosointikartoilta (Alanen & Kepsu 1989, 186, 203; Harju 2012, 237).

Jo vuoden 1773 henkikirjaan kirjatulla Äärnentarhan torpalla ei ole nimettyä tonttia vuoden 1858 tiluskartassa, vaikka se on ollut asuttuna vielä vuosien 1849–1858 rippikirjan laadinnan ajan. Seuraavassa vuosien 1859–1868 rippikirjassa Äärnentarhan nimi on jo ylivaihtu ja tilalle on kirjoitettu torpan nimi Pirttilä. Muutoksen pääteltiin tapahtuneen vuoden 1860 paikkeilla, jolloin vanhat Äärnentarhan asukkaat ovat muuttaneet pois ja pian samalle rippikirjasivulle on lisätty uusia henkilöitä. Mommila-Hietoisten tiluskarttaankin Pirttilä-nimi on todennäköisesti lisätty vasta myöhemmin. (Maanmittauslaitos 1858; Digitaaliarkisto 2017s; 2017t.) Suurin piirtein samalla kohdalla on jo Kalmbergin kartastossa yksi torppasymboli, jolla on tosin saatettu kuvata myös pelkästään lähellä sijainnutta Palkkisillan torppaa (Kansalliskirjasto 1855c; Maanmittauslaitos

1858). Rippikirjamerkintöjen perusteella Äärnentarhan torppa geokoodattiin tiluskartassa Pirttiläksi merkityn tontin kohdalle (Maanmittauslaitos 1858).

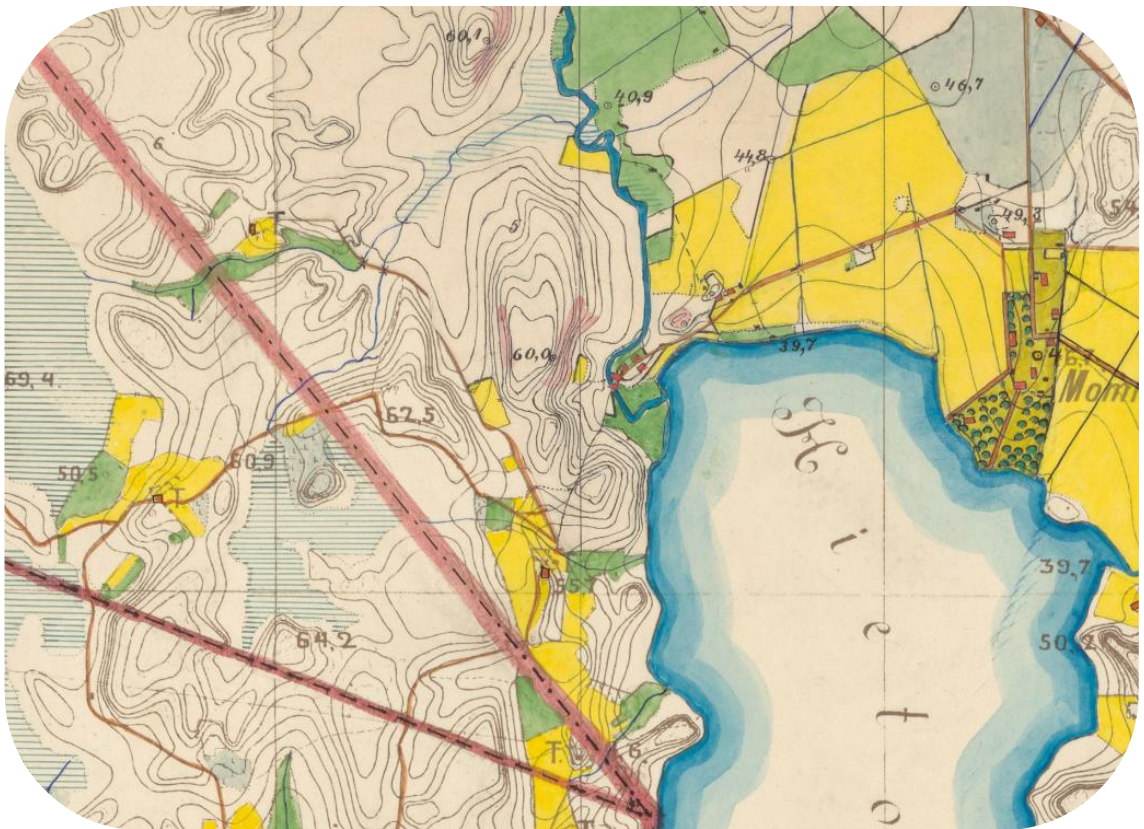
Kuvio 79. Ote Mommila-Hietoisten tiluskartasta Saha-asuman kohdalla (Maanmittauslaitos 1858)

Muista vuoden 1773 Mommila-Hietoisten asumuksista Inkiväärin torpan tulkittiin sijainneen nimeämistapansa ja rippikirjamerkintöjen perusteella lähellä toista mausteista torpannimeä Pippuria. Isopellon, Jussilan ja Mattilan torppien puolestaan arveltiin sijainneen vuoden 1780 rekognosointikartoissa Mommilanjärven pohjois- ja luoteispuolelle piirrettyjen, mutta vuoden 1858 tiluskartalta puuttuvien, torppasijaintien kohdilla (Alanen & Kepsu 1989, 202–203; Harju 2012, 237). Tarkempien karttalähteiden puuttuessa nämä lyhytikäiset, jo 1700-luvulla asumattomiksi jääneet neljä torppaa jäivät kuitenkin tarkemmin paikantamatta (Digitaaliarkisto 1773; 2017h; 2017i; 2017j; 2017k).

Mommila-Hietoisten kylässä vuoden 1855 aikaan olleet asumukset pystyttiin geokoodaamaan melko vaivattomasti vain muutamaa vuotta myöhemmin laaditun tiluskartan perusteella (Maanmittauslaitos 1858). Sen sijaan vasta vuonna 1971 silloiseen Lammin kuntaan siirretyn Turengin ulkopalstan asumusten selvittäminen oli haastavaa jo siksi-kin, että alue on tätä ennen kuulunut Janakkalan pitäjään (Digitaaliarkisto 2017ä). Alueella poikkileikkausajankohtina olleita asumuksia ei ollut mahdollista löytää Lammin pitäjää koskevista henkikirjoista tai Lammin seurakunnan rippikirjoista.

Senaatin kartastossa Turengin alueelle on merkitty kaksi nimeämätöntä torppaa (Kuvio 80; Digitaaliarkisto 1873a; 1885c), jotka on 1930-luvun pitäjänkartassa merkitty Kuusis-

to- ja Mattila-nimisinä asumina (Maanmittaushallitus 1938). Myös Kalmbergin kartastossa ja Kuninkaan kartastossa on torppasymbolit suurin piirtein vastaavissa sijainneissa – tai ainakin hyvin lähellä niitä (Alanen & Kepsu 1989, 202–203; Harju 2012, 237; Kansalliskirjasto 1855c). Hausjärven seurakunnan rippikirjassa 1854–1860 mainitaan Turengin kylän torpat Mattila ja Kuusisto, rippikirjassa 1800–1805 torpat Mattila eli Järvensuu ja Kuusisto eli Alhoistenmaa sekä rippikirjassa 1793–1796 torpat Mattila eli Järvensuu ja Alhoistenmaa. Mattilan torpasta löydettiin maininta vielä rippikirjasta 1779–1784, mutta koska tätä varhaisempia mainintoja ei löydetty, oletettiin kummankin torpan syntyneen vasta toisen poikkileikkausajankohdan jälkeen. (SSHY 2017a; 2017b; 2017c; 2017d; 2017e.) Mattilan ja Kuusiston vuoden 1855 asumukset geokoodattiin Senaatin kartaston perusteella (Digitaaliarkisto 1873a).

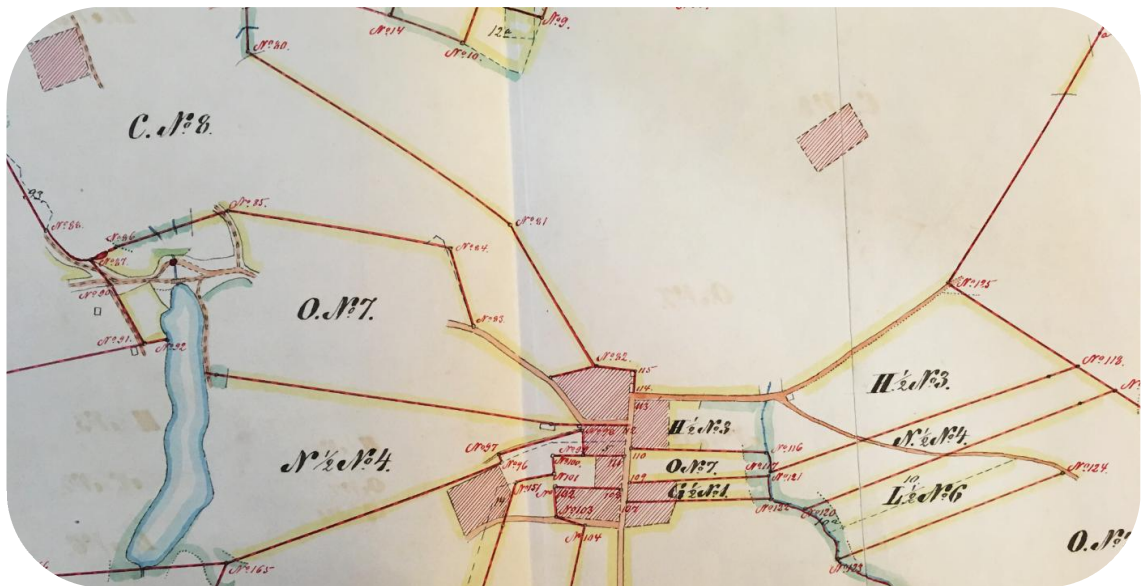
Kuvio 80. Ote Senaatin kartastosta Turengin ulkopalstan kohdalta (Digitaaliarkisto 1873b)

6.15 Montola

Montola on ollut 1600-luvun lopulla talonmäärältään yksi Lammin suurimmista kylistä. Ensimmäisenä poikkileikkausvuonna 1694 kylässä on ollut kahdeksan ja toisena 12 taloa. (Digitaaliarkisto 1694b; 1773.) Montolan tilukset on kartoitettu ensimmäisen kerran vuonna 1787, jolloin kylän isojako on suoritettu. Talojen tontit ovat tuolloin sijainneet lammilaisittain harvinaisesti säännöllisellä kylätontilla kylätien kahdella puolella (Kuvio 8). Läpileikkausvuosien 1694 ja 1773 asumukset paikannettiin isojakokartan

mukaisille tonteille siten, että kunkin jakamattoman talon asumuspiste merkittiin siitä myöhemmin muodostettujen tilojen tonttikokonaisuuden keskelle. (Maanmittauslaitos 1787e.)

Vuoteen 1855 mennessä Montolan asumusten määrä on kasvanut kahden torpan ja Kaitalan uudistalon perustamisen myötä (Digitaaliarkisto 1855). Kylän asutusrakenteessa tulkittiin tapahtuneen vastaavana aikana huomattavia muutoksia. Koska joillekin Montolan tiloille ei ole osoitettu tonttia isojakokartassa, oletettiin tällaisten tilojen muutaneen isojaon jälkeen pois kylätontilta ja siten sijainneen uusilla paikoillaan tutkimuksen kolmantena poikkileikkausajankohtana. Montolan asumusten uudet sijainnit on piirretty ensimmäisen kerran isojaon täydentämisen toimituskartalle vuonna 1888. (Kuvio 81; Maanmittauslaitos 1787e; 1888.)

Kuvio 81. Ote Montolan isojaonjärjestelyn uudistuskartasta vanhan kylätontin ympäristöstä (Kansallisarkisto 1888)

Montolan *Kanalanmaan* ja *Attilanmaan* takamaille on 1700-luvun loppupuolella perustettu Kanala- ja Kaitala-nimiset torpat. Kaitala on saanut ensimmäiset asukkaansa vuonna 1776 ja Kanala 1789, joten kumpikaan ei ole ollut asuttuna vielä tutkimuksen toisena läpileikkausajankohtana. (Digitaaliarkisto 2017e; 2017f.) Kaitala saattaa kuitenkin olla tätä vanhempi asutuspaikka, sillä Attilanmaan alueelta vuonna 1776 laaditussa kartassa sitä kutsutaan autiotaloksi⁵² (Kuvio 82; Kansallisarkisto 1776). Montolan isojaon yhteydessä vuonna 1787 Kaitalasta on muodostettu maakirjatalo (Maanmittauslaitos 1787e).

⁵² *Ödes-hemmanet Kaitala* (Kansallisarkisto 1776).

Näistä edellinen on jäänyt asumattomaksi 1850-luvun ja jälkimmäinen 1860-luvun lopulla. (Digitaaliarkisto 2017s; 2017t; 2017u.)

6.16 Mulkola

Mulkolan kylässä on ollut vuonna 1694 neljä maakirjataloa, joista Mäkelä on ollut tuohon aikaan ajoittain veronmaksukyvytön (Digitaaliarkisto 1694a; 1694b; 2017a; 2017b). Ajankohdan asumukset paikannettiin vuoden 1711 geometrisen kartan perusteella tiiviiksi asumusryhmäksi lähelle Teuronjärven länsirantaa (JYX-julkaisuarkisto 1711a). Toisen poikkileikkausajankohdan aikaan vuonna 1773 Mulkolan Mäkelä on ollut jaettu kahteen osaan, minkä lisäksi kylässä on ollut uutena asumuksena sotilastorppa (Kansallisarkisto 1767a; Digitaaliarkisto 1773; Krigsarkivet 1780a). Vuoden 1773 asumukset paikannettiin pääasiassa vuonna 1797 laaditun isojakokartan mukaisille tonteille, joiden rajat poikkeavat hieman vuosisadan alussa laaditun geometrisen kartan vastaavista. Vaikka tonttijako on piirretty erilailla, tonttimaan sijainti on kuitenkin molemmissa kartoissa yhtäläinen. (JYX-julkaisuarkisto 1711a; Maanmittauslaitos 1797b.) Mulkolasta on laadittu tiluskartta myös vuonna 1779. Siinä kylän tonttimaalle on piirretty neljän talon symbolit ja tonttimaan pohjoispuolelle yksittäinen sotilastorpan symboli. Tiluskartan mukainen sotilastorpan sijainti eroaa vuosisadan lopulla laaditusta isojakokartasta, jossa sotilastorppa on piirretty Syrjäntaan vastaisen rajan tuntumaan. Tiluskartan torpanpaikka mainitaan isojakokartan selitysosassa sotilastorpan vanhana tonttina. (Kuvio 83; Kansallisarkisto 1779; Maanmittauslaitos 1797b.)

Kuvio 83. Ote Mulkolan vuoden 1779 tiluskartasta (Kansallisarkisto 1779)

1700-luvun lopulla Mulkolan talot on Rokkilaa lukuun ottamatta jaettu isojaon yhteydessä halkomalla kahteen osaan (Maanmittauslaitos 1797b). Kolmantena poikkileikkausajankohtana kylässä onkin siten ollut seitsemän tilaa (Digitaaliarkisto 1855). Vuoden 1855 asumusten paikantaminen tehtiin vertaamalla isojakokartan merkintöjä vuonna 1935 mitattuun pitäjänkarttaan, jossa kylän asutus on isojaon jälkeen seuraavan kerran esitetty. Karttavertailun perusteella Isotalon sekä Vilppulan kahden tilan talouskeskukset ovat sijainneet viimeistään 1930-luvulla hieman etäämmällä kylätontista. (Maanmittauslaitos 1797b; Maanmittaushallitus 1937c.) Koska yleispiirteisessä Kalmbergin kartastossa on merkitty yksi asumussymboli Juurikkamäensuolta Teuronjärveen laskevan ojan pohjoispuolelle – likimääräisesti Isotalon uuden sijainnin kohdalle, pääteltiin ainakin toisen Isotalon siirtyneen pois kylätontilta jo 1800-luvun alkupuoliskolla. Vastaavaa tulkintaa ei voitu tehdä Vilppulan tilojen tai toisen Isotalon osalta, ja niinpä niiden vuoden 1855 asumukset paikannettiin vielä vanhoille, isojakokartan mukaisille tonteilleen. (Kuvio 84; Maanmittauslaitos 1797b; Kansalliskirjasto 1855b.)

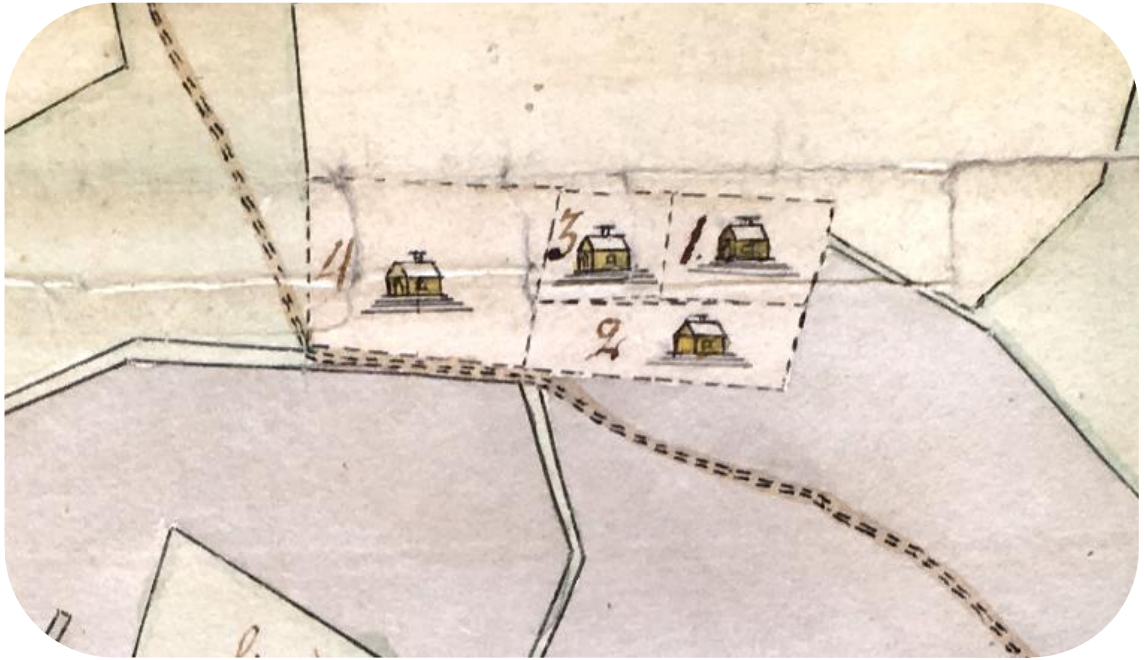

Kuvio 84. Ote Kalmbergin kartastosta Mulkolan, Syrjäntaan, Tanttilan ja Kaitalan kylien kohdalta (Kansalliskirjasto 1855b)

6.17 Oitenkylä

Oitenkylä, toiselta nimeltään Oinen (Maanmittauslaitos 2017c), on tutkimuksen ensimmäisenä läpileikkausvuonna 1694 ollut neljätaloinen kylä (Digitaaliarkisto 1694b). Talosta Nikula on ollut 1600-luvun loppupuolella jonkin aikaa yhteisviljelyksessä Letkun yksinäistalon kanssa (Digitaaliarkisto 2017a; 2017b). Oitenkylän talot ovat vuonna 1708 laaditun geometrisen kartan perusteella muodostaneet vanhastaan tiiviin asutusryhmän. Ensimmäisen poikkileikkausajankohdan asumukset paikannettiin ko. kartan mukaisille tonteille. (Kuvio 85; JYX-julkaisuarkisto 1708a.) Vuoteen 1773 mennessä kylän asumusten määrä on kasvanut Eerolan talon halkomisen ja sotilastorpan perus-

tamisen myötä (Kansallisarkisto 1767a; Digitaaliarkisto 1773; Krigsarkivet 1780a). Toisen poikkileikkausajankohdan asumusten paikantamisessa hyödynnettiin vuonna 1784 laadittua isojakokarttaa, jonka mukaan Oitenkylän ja Jahkolan sotamiestenmaat ovat muodostaneet yhteisen asuman kylien raja-alueella (Maanmittauslaitos 1784).

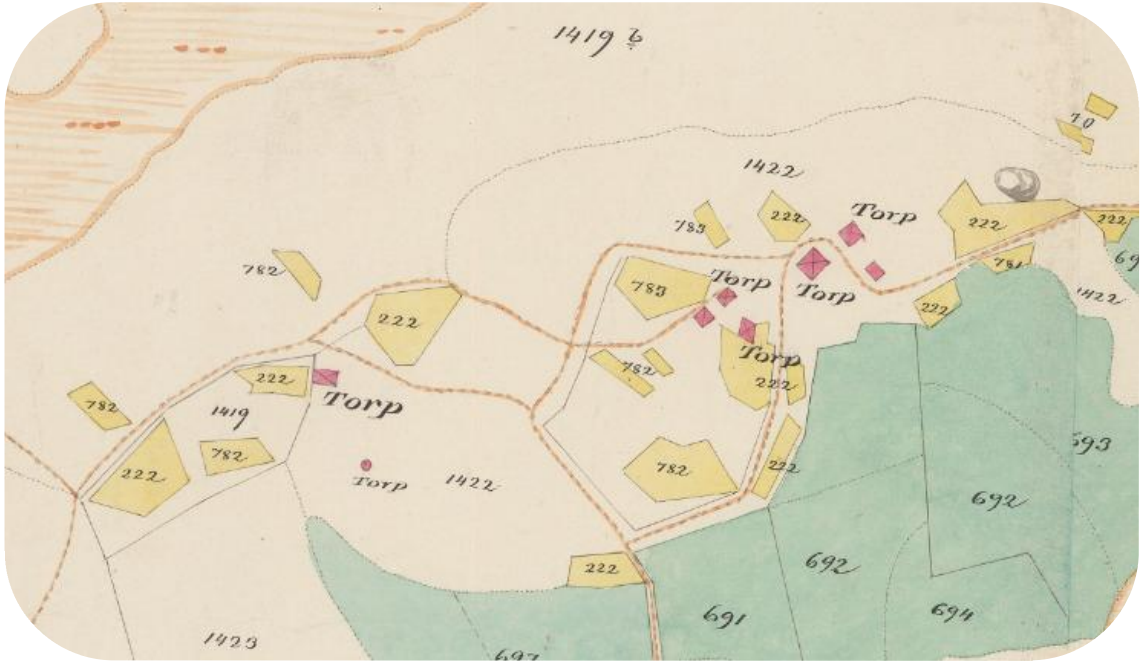
Kuvio 85. Ote Oitenkylän geometrisesta kartasta vuodelta 1708 (Kansallisarkisto 1708)

Oitenkylän vuoden 1855 asumusten paikantamisessa isojakokartan asumusmerkkintöjä verrattiin vuonna 1883 laaditun isojaonjärjestelykartan vastaaviin merkintöihin. Tällä tavalla saatiin selville, että isojaonjärjestelyn aikaan Nikulan talon ja Eerolasta halkomalla muodostetun Esalan tilan tontit ovat sijainneet uusissa paikoissa erillään vanhasta tonttimaasta. (Maanmittauslaitos 1784; 1883b.) Esalan vuoden 1855 asumus paikannettiin järjestelykartan mukaiseen sijaintiin, koska likimääräisesti samaan paikkaan on myös Kalmbbergin kartastossa merkitty asumussymboli. Myös Nikulan muutto on saattanut tapahtua jo 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Koska muuttoajankohtaa ei kuitenkaan pystytty tarkemmin selvittämään, ja Nikulan vuoden 1855 asumus geokoodattiin vielä isojakokartan mukaiselle vanhalle tontilleen. (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittauslaitos 1883b.)

6.18 Paakkola

Paakkolan kylä on kuulunut tutkimusajanjaksona hallinnollisesti ensin Lammin hallintopitäjään ja 1700-luvun loppupuolelta lähtien Hollolaan ja Asikkalaan. Kirkkopitäjäjoissa Paakkolan alue on kuulunut sekä Lammin kirkkopitäjän että Asikkalan kappelin alaisuuteen (Digitaaliarkisto 1694b; 1773; 1780; 1855; 2017n–2017t; SSHY 2017g). Paakko-

lan takamaa-alue on vanhastaan työntynyt Ylänteen kylän ja Vestolan yksinäistalon välistä pitkänä kiilana aina Iso-Evon rajalle saakka (Kansallisarkisto 1851; Maanmittauslaitos 2017b). Isojaossa tämä osa Paakkolan kylästä on kuulunut Vanhakartanon jakokuntaan (Kansallisarkisto 1851). 1840-luvulla Paakkolan ulkopalstalle on perustettu kaksi uudistaloa, Tohijärvi ja Joutsjoki, jotka on 1850-luvun alussa siirretty osaksi Lammin pitäjää (Lähde 1995, 97). Niin sanottu *Raitinsaarenmaan* alue on puolestaan liitetty Lammin kuntaan 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa (Digitaaliarkisto 2017a). Tällä tavalla iso osa Paakkolan takamaasta sisältyy tutkimusalueeseen.

Kuvio 86. Ote Vanhakartanon jakokunnan isojaon uudistuskartasta Raitinsaaren torppien kohdalta (Maanmittauslaitos 1872c)

Paakkolan takamaan asutushistorian selvittäminen oli haastavaa, koska alueen asu-mukset on eri aikoina sijoitettu väestöluetteloissa Paakkolan ohella ainakin Vanhakar-tanon ja Ylänteen kylien sekä Vestolan yksinäistalon yhteyteen (Digitaaliarkisto 1773; 2017h–2017m). Rippikirjoissa alueen ensimmäisiä asumuksia on kutsuttu Viipsjärven torpiksi, isojakokartassa taas Raitinsaaren torpiksi (Digitaaliarkisto 2017i; 2017j; Kan-sallisarkisto 1851). Vuoden 1773 asuukset paikannettiin isojakokartassa näkyvistä torppapihapiireistä neljän eteläisimmän kohdalle⁵³ (Kuvio 86; Kansallisarkisto 1851). 1820-luvun jälkeen Paakkolan Raitinsaarenmaan ja Kempijärven takamaiden asu-mukset on siirretty Lammin rippikirjoista Asikkalan rippikirjaan. Niinpä väestöluetteloista on

⁵³ Pohjoisin isojakokarttaan merkityistä Paakkolan torpista on ollut Penttilä, joka mainitaan rippikirjoissa ensimmäisen kerran vasta 1780-luvulla (Digitaaliarkisto 2017h; 2017i; 2017j).

Vuonna 1855 Pakkaselan Heikkilässä on ollut kolme ja Kratulassa kaksi asumusta. Lisäksi Kratulassa on ollut Kaupinsilta-niminen torppa. (Digitaaliarkisto 1855.) Kylän tilukset on isojaon jälkeen mitattu seuraavan kerran uusjaossa 1904–1906, jolloin sekä Kratulan kaksi tilaa että Heikkilän kaksi tilaa on yhdistetty. Uusjakokartassa Kataloille johtavan tien varteen on piirretty uusi asuma, joka on nimetty Kratulaksi. Pakkaselan vanhalle tonttimaalle on vastaavasti kirjoitettu Heikkilän nimi, ja uusjaossa Kratulan vanha tonttikin on siirtynyt kuuluvaksi Heikkilän toiselle tilalle. (Kuvio 23; Maanmittauslaitos 1906b.) Kratulan uusi sijainti on piirretty myös Kalmbergin kartastoon (Kansalliskirjasto 1855b).

Uusjakokartassa Kratulan isojaonaikaisella tontilla on esitetty vielä paljon rakennuksia, ja niinpä ko. tontin pääteltiin olleen Kratulan toisen talonosan käytössä aina uusjakoon saakka. Kratulan vuoden 1855 asumuksista toinen geokoodattiinkin kylän vanhalle tonttimaalle ja toinen uusjakokartan mukaiseen sijaintiin. Heikkilän asumukset taas paikannettiin isojakokartassa sille merkityille kolmelle tontille. (Maanmittauslaitos 1783b; 1906b.) Kaupinsillan torpan pääteltiin sijainneen suurin piirtein paikassa, jossa maantie on haarautunut Kataloisten ja Kurkijärven kyliin. Tällä kohdalla on isojakokartassa paikannimi *Kaupinsilta* ja Kalmbergin kartastossa torppasymboli. (Maanmittauslaitos 1783b; Kansalliskirjasto 1855b.) Kaupinsillan torppaa ei kuitenkaan rippikirjamerkintöjen perustella voitu tulkita samaksi torpaksi kuin sen lähettyville myöhemmin perustettu Takalan torppa (Arkistolaitos 2017s; 2017t; 2017u). Niinpä Kaupinsilta paikannettiin uusjakokartassa Takalan lounaispuolelle merkityn nimettömän asuintontin kohdalle (Kuvio 22; Maanmittauslaitos 1906b). Sijainti vastaa likimääräisesti myös Kalmbergin kartaston merkintää (Kansalliskirjasto 1855b).

6.20 Palonen

Palonen on ollut vuonna 1694 kolmetaloinen kylä. Vuoteen 1773 mennessä kylän taloista Pamppala⁵⁵ on jakaantunut kolmeen ja Lossala⁵⁶ kahteen osaan, mutta Nikkilä on ollut vielä tuolloinkin kokonainen talo. (Digitaaliarkisto 1694a; 1773.) Vuoden 1750 pitäjänkartassa kylän asumukset ovat tiiviisti lähellä toisiaan Lammin–Turengin tien molemmiin puolin (Riksarkivet 1750). Samantapainen asumusrykelmä on nähtävissä myös vuoden 1785 isojakokartassa, jossa kuitenkin toinen Lossalan tonteista on jo merkitty erilleen muista kylän asumuksista (Kuvio 88; Maanmittauslaitos 1785a). Vanha

⁵⁵ Talosta on käytetty aluksi nimeä Pamppala (Digitaaliarkisto 2017b).

⁵⁶ Talosta on käytetty aluksi nimeä Lassila (Digitaaliarkisto 2017b).

tonttimaa on ollut ilmeisen ahdas, koska kylän talot ovat jo 1750-luvulla käyneet oikeutta tilanteen ratkaisemiseksi (Kansallisarkisto 1753).

Kuvio 88. Ote Palosten vuoden 1785 isojakokartasta (Maanmittauslaitos 1785a)

Palosten ensimmäisen läpileikkausvuoden 1694 asumukset geokoodattiin isojakokartan mukaisille, lähellä toisiaan sijaitseville tonteille. Asumuspiste vektoroitui Pamppalan osalta sen tilojen tonttialueen keskelle ja Lossalan osalta sen tonteista eteläisemmän kohdalle. Tällä tavalla Pamppalan asumus paikantui maantien länsipuolelle ja muut kaksi asumusta itäpuolelle. (Maanmittauslaitos 1785a.) Toisen poikkileikkausajankohdan asumuksia geokoodattaessa pääteltiin, että toinen Lossalan asumus on vuoteen 1773 mennessä jo muuttanut erilleen muista tiloista. Tehtyä tulkintaa tukevat rekognosointikartaston merkinnät sekä tiedot erityisesti Lossalan tontin ahtaudesta (Kansallisarkisto 1753; Harju 2012, 261). Niinpä Palosten kaikkien tilojen vuoden 1773 asumukset paikannettiin isojakokartan mukaisille tonteille (Maanmittauslaitos 1785a). Palosten sotilastorppa geokoodattiin isojakokartassa Lossalan pohjoisemman tontin vieressä, maantien toisella puolella olevan rakennuksen kohdalle. Pitäjänkartassa on

vastaavalla kohdalla pienempi, oletettavasti sotilastorppaa tarkoittava, asumusmerkinä. (Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1785a.)

Palosten vuoden 1855 asumukset geokoodattiin pääosin samalla tavalla kuin edellisenkin poikkileikkausvuoden asumukset. Poikkeuksena oli Pamppala, jonka kolmesta tilasta yhden pääteltiin muuttaneen pois kylän tonttimaalta isojaon jälkeen. Sille ei nimittäin ole merkitty tonttia isojakokartassa, ja vuoden 1814 halkomiskartassa puhutaan jo Pamppalan Voivalan talonosasta. Lisäksi isojaossa Voivala on saanut kaikki tiluksensa *Woivalähdepeltojen* lähistöltä, jonne Kalmbergin kartastossa onkin merkitty jo asumussymboli. (Maanmittauslaitos 1785a; Kansalliskirjasto 1855b.) Voivalan vuoden 1855 asumuksen yksityiskohtaisessa geokoodaamisessa käytettiin vuoden 1937 pitäjänkarttaa (Maanmittaushallitus 1937d).

6.21 Pappila

Lammin kirkkoherranpappila on muodostanut oman Pappila⁵⁷-nimisen yksinäistalonsa (Digitaaliarkisto 2017b). Pappilan keskiaikaisperäisen tontin sijaintia on aikaisemmin paikannettu vuonna 2012 tehdyssä arkeologisessa teemainventoinnissa (Pellinen 2013). Pappilan aumus on piirretty Pääjärven luoteisrannan ja maantien väliin niin vuonna 1706 laaditussa geometrisessa kartassa kuin vuoden 1750 pitäjänkartassa (Kansallisarkisto 1706a; Riksarkivet 1750). Talouskeskus on merkitty vastaavaan paikkaan myös vuoden 1788 isojakokartassa, jota siten käytettiin sekä ensimmäisen että toisen poikkileikkausajankohdan asumusten yksityiskohtaisessa paikantamisessa. Kummankin vuoden asumuspisteet digitoitiin isojakokarttaan piirretyn ns. miespihan kohdalle. (Maanmittauslaitos 1788.)

Pappilan asuinrakennus on uusittu kahteen kertaan 1800-luvun kuluessa. Pappilan viimeisin, sittemmin biologisen tutkimusaseman tieltä purettu, asuinrakennus oli rakennettu vuonna 1899. Uusimman asuinrakennuksen suunnitteluvaiheessa pappilan talouskeskuksesta on laadittu asemapiirros, jossa on esitetty sekä tuolloin suunnitteilla ollut että olemassa ollut – 1810-luvulla rakennettu – talouskeskus. (Pänkäläinen 2001, 166–167, 484–488; Pellinen 2013, 37–44.) Näistä 1800-luvun alkupuolella rakennetun asumuksen sijainti on tämän tutkimuksen kannalta oleellinen, koska se vastaa kolmannen poikkileikkausajankohdan tilannetta. Niinpä Pappilan yksinäistalon vuoden 1855 asumus paikannettiin em. asemapiirroksessa kuvatun eteläisemmän pihapiirin kohdalle. Asemapiirroksen sijainti vastaa suurin piirtein isojakokarttaan piirrettyä tonttia. Vuosisadan lopulla toteutettu uusiin pappila on asemapiirroksen ja vuonna 1928 laaditun

⁵⁷ Vanhoissa ruotsinkielisissä asiakirjoissa Lampis Prästegård (Digitaaliarkisto 2017a; 2017b).

tiluskartan perusteella rakennettu vanhasta sijainnista noin sata metriä koilliseen. (Kuvio 89; Maanmittauslaitos 1928a; Pellinen 2013, 42.)

Kuvio 89. Ote Pappilan tiluskartasta vuodelta 1928 (Maanmittauslaitos 1928a)

Pappilan yksinäistalolla on ollut kolme torppaa vuonna 1855 (Digitaaliarkisto 1855). Niistä Rantala geokoodattiin Pääjärven pohjoisrannalle Kalmbergin kartaston ja vuoden 1924 lohkomiskartan perusteella (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittauslaitos 1924b). Pienimittakaavaisessa Kalmbergin kartastossa Pappilan alueelle on piirretty torppasymbolit lisäksi ainakin Pääjärveen laskevan Löytynojan varteen sekä pappilatontin lounaispuolelle. Näistä edellisen tulkittiin tarkoittavan Myllykselän torppaa, sillä lähettyvillä on karttojen perusteella ollut mylly jo pitkään (Riksarkivet 1750; Kansalliskirjasto 1855b.) Vastaavalle paikalle, pappilan myllystä hieman luoteeseen on piirretty nimeämätön asumus myös vuoden 1928 tiluskarttaan. Kun Myllykselän torppa mainitaan vielä vuosien 1890–1899 rippikirjassa ja sen asukkaat 1900-luvun alkupuolen henkikirjoissakin, torppa geokoodattiin tiluskartan mukaiseen sijaintiin. (Kuvio 89; Digitaaliarkisto 1900; 1905; 1910; Maanmittauslaitos 1928b; SSHY 2017f.) Sen sijaan 1850-luvulla

asumattomaksi jäänyttä Rajasillan⁵⁸ torppaa ei onnistuttu paikantamaan (Digitaaliarkisto 2017s; 2017t).

6.22 Perinkää

Perinkään kylä on kuulunut vanhastaan Lammin kirkkopitäjään, mutta Mäskälän hallintopitäjään (Digitaaliarkisto 1694b; 1773; 2017g). Tutkimuksen ensimmäisenä läpileikkausvuotena 1694 kylässä on ollut kaksi taloa (Digitaaliarkisto 1694b), jotka ovat vuoden 1750 pitäjänkartan perusteella sijainneet vieretysten joitakin satoja metrejä Perinkäänjärvestä lounaaseen (Riksarkivet 1750). Lassilan ja Oravalan talojen vuoden 1694 asumukset geokoodattiin em. kohdalle suurimittakaavaisen isojakokartan talosymbolien perusteella. Vuonna 1815 laadittuun isojakokarttaan on näiden kahden vierekkäisen talosymbolin lisäksi piirretty yksi erillinen talosymboli noin puoli kilometriä kylätontilta kaakkoon. (Kuvio 90; Maanmittauslaitos 1815.)

Vuonna 1773 Perinkään Lassila on ollut tutkimuksen ensimmäisen läpileikkausajan kohdan tapaan edelleen jakamaton talo. Sen sijaan Oravalan rustholli on jaettu jo 1760-luvulla kahden veljeksien kesken, joiden siskolle on samoihin aikoihin annettu oikeus torpan perustamiseen. Torppa on haltijaketjun perusteella saanut myöhemmin nimekseen *Kajvola*. (Digitaaliarkisto 1773; 2017g; 2017h; 2017i; 2017j; 2017k; 2017l.) Vuonna 1773 Oravalassa on ollut myös rakuunatorppa (Krigsarkivet 1775; Digitaaliarkisto 2017h).

Oravalan toinen talonosa on viimeistään isojaon aikaan vuonna 1815 sijainnut isojakokarttaan merkityn erillisen talosymbolin kohdalla (Kuvio 90; Maanmittauslaitos 1815), jota vastaavassa paikassa nykyään on Mikkolan tilan talouskeskus (Maanmittauslaitos 2017b). Koska vuonna 1780 tehtyyn rekognosointikartastoon on Perinkään alueelle merkitty kuitenkin vain kylän vanha tonttima, Oravalan molempien asumusten pääteltiin sijainneen aluksi – ja ainakin vielä toisen poikkileikkausajankohdan aikaan – vierekkäin talon vanhalla tontilla. Toisaalta rekognosointi saattaa olla tältä osin myös virheellinen, sillä edellä mainitusta syystä myöskään kylän torppien sijainteja ei ole mahdollista selvittää ko. kartaston perusteella. (Harju 2012, 261.) Koska torpat ovat harvoin sijainneet kylätonteilla tai edes niiden läheisyydessä, Perinkään kahdesta torppa-asumuksesta varsinkin Kaivola on hyvin todennäköisesti rakennettu jo alun perin erillisen Perinkään tonttimaasta.

⁵⁸ Pappilan ulkorajojen lähellä on ollut useita siltoja, joista joku on todennäköisesti ollut ko. torpan nimeämisperusteena (Maanmittauslaitos 1788).

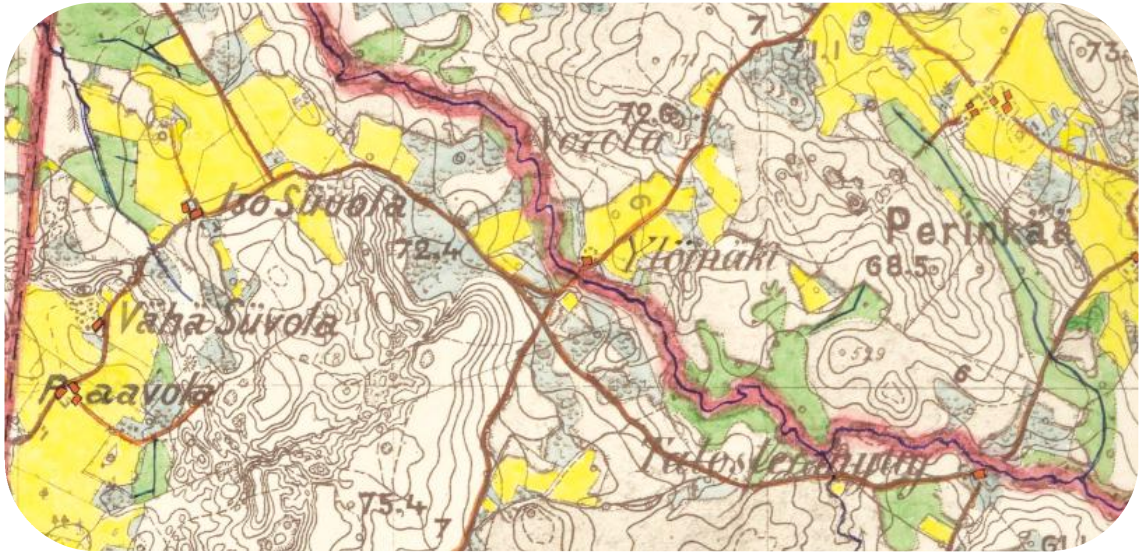
Kuvio 90. Ote Perinkään isojakokartasta (Maanmittauslaitos 1815)

Rippikirjamerkintöjen perusteella Kaivolan torpan asukkaat ovat jättäneet torppansa 1820-luvun alussa. Rippikirjasivulla Kaivolan kohdalle on muutaman vuoden kuluttua merkitty uusi torppa, josta on käytetty nimeä *Korkemäki*⁵⁹. Sen asukkaat ovat kuitenkin ns. lastenkirjan perusteella asuneet aluksi nimenomaan Kaivola-nimisessä torpassa. (Digitaaliarkisto 2017p; 2017x.) Koska samaa nimeä on käytetty myöhemmin Oravalan talon neljänneksestä (esim. Maanmittauslaitos 1912), on todennäköistä, että talonosan asumus on rakennettu tämän samannimisen torpan entiselle paikalle. Oravalan toisen talonosan halkomistoimitus Kaivolan ja Mikkolan tiloiksi on tehty vuonna 1834. Koska halkomiskartta on kadonnut, Kaivolan tilan sijainti on piirretty ensimmäisen kerran yksityiskohtaisesti vasta Senaatin kartastoon. (Digitaaliarkisto 1885c; 1885d; Maanmittauslaitos 1912; 2017a.) Tosin myös Perinkään isojakokartassa on tällä kohdalla peltolohkoon työntyvä viljelemättömäksi merkitty maastokuvio (Maanmittauslaitos 1815).

Oravalan rusthollin viimeinen rakuuna on muuttanut Perinkäältä pois Suomen sodan jälkeen. Rippikirja- ja lastenkirjamerkintöjen perusteella hänen asuttamansa rakuunatorppa on tämän jälkeen siirtynyt siviilitorpaksi ja saanut nimen *Ilomäki*. (Digitaaliarkisto 2017o; 2017x.) Torppa paikannettiin Lapinjoen varteen Perinkään länsilaidalle. Tällä paikalla on isojakokartassa pienehkön tontin suuruinen aukko erillisten metsäpel-

⁵⁹ Nimi on vuoden 1855 henkikirjassa muodossa Korkeemäki ja saman ajankohdan rippikirjassa muodossa Korkeamäki (Digitaaliarkisto 1855; 2017s).

tojen keskellä, Kalmbergin kartastossa asumussymboli, Senaatin kartastossa *Ylömäki*-niminen asumus ja vuoden 1947 topografisessa kartassa Ilomäki-niminen asumus. (Kuvio 91; Maanmittauslaitos 1815; Kansalliskirjasto 1855c; Digitaaliarkisto 1885d; Puolustusvoimat 1947.)

Kuvio 91. Ote Senaatin kartastosta Perinkään kohdalta (Digitaaliarkisto 1885d)

Vuoden 1855 asumuksista Perinkään vanhalle tonttimaalle paikannettiin Lassilan talo ja yksi Oravalan kolmesta tilasta. Nämä asumukset on piirretty samaan kohtaan niin isojakokartassa kuin Senaatin kartastossakin. (Maanmittauslaitos 1815; Digitaaliarkisto 1885d.) Myös Oravalan talosta muodostetut Mikkola ja Kaivola on piirretty Senaatin kartastoon (Digitaaliarkisto 1885c; 1885d). Näillä paikoilla tilojen asumusten pääteltiin olleen jo kolmantena läpileikkausajankohtana, koska Mikkolan sijainti näkyy jo vuoden 1815 isojakokartalla (Maanmittauslaitos 1815), ja Kaivolan asumus taas on oletettavasti rakennettu sen omille tiluksille viimeistään vuoden 1834 halkomisen jälkeen. Lisäksi kuten edellä kerrotaan, Kaivolan tilan sijainti on todennäköisesti jo 1700-luvun jälkipuoliskolta lähtien ollut torpanpaikkana, mistä tilan nimikin juontune.

Perinkään vuoden 1855 torpista pystyttiin paikantamaan Korkeemäki ja Ilomäki, joista jälkimmäinen tulkittiin edellä selostetun mukaisesti entiseksi rakuunatorpaksi. Korkeemäki puolestaan paikannettiin Kaivolan kaakkoispuolella sijaitsevan mäen viereen, jonne Senaatin kartastossa on merkitty yksittäinen, nimetön rakennussymboli (Digitaaliarkisto 1885c). Paikannusta tukee se, että viereistä kohoumaa on kutsuttu paikannimellä *Korkeelankallio* (Maanmittaushallitus 1979; Maastotietokanta 2017c). Oletetulla torpanpaikalla ei enää 1900-luvun alussa ole ollut asumusta, mutta Korkeemäen torpakin on rippikirjamerkintöjen perusteella jäänyt asumattomaksi jo 1870-luvulla. (Maanmittauslaitos 1912; Digitaaliarkisto 2017u; 2017v; 2017x.)

Perinkään Vanhatalon torppa on perustettu jo 1700-luvun puolella. 1850-luvun loppupuolella se on jäänyt asumattomaksi, ja seuraavalla vuosikymmenellä torppanimi on yliviivattu rippikirjassa ja korvattu *Niemelä*-nimellä. (Digitaaliarkisto 2017m; 2017s; 2017t.) Koska Niemelä on ainakin alkuun ollut Vanhatalon tavoin Oravalan suurimman talonosan ainoa torppa (Digitaaliarkisto 1875), on edellä kuvatut rippikirjamerkinnotkin huomioiden mahdollista, että molemmilla torppanimillä on tarkoitettu sijainniltaan samaa torppaa. Niemelän sijainti on esitetty Senaatin kartastossa *Niemistö*-nimisenä, mutta vastaavalla paikalla ei kuitenkaan ole asumusmerkintöjä esimerkiksi Kalmbergin kartastossa tai Perinkään isojakokartassa (Maanmittauslaitos 1815; Kansalliskirjasto 1855c; Digitaaliarkisto 1885c). Koska isojakokarttaan ei ole merkitty mitään kylän torppasijainteja (Maanmittauslaitos 1815), ei tällä perusteella voitu myöskään sulkea pois sitä mahdollisuutta, että Vanhatalon torppa olisi sijainnut myöhempiin lähteisiin merkityllä Niemelän torpan paikalla jo 1800-luvun alussa. Kun kuitenkin Niemelän torpan sijainti tiedetään varmuudella vasta 1880-luvulta alkaen, ei Vanhatalon vuoden 1855 asumusta tämän vuoksi voitu paikantaa Senaatin kartaston mukaiselle paikalle. 1800-luvun toisella puoliskolla Vanhatalon torpan päätilaa, puolikasta Oravalan taloa, on alettu kutsua niin ikään Vanhataloksi (Digitaaliarkisto 1875). Samannimisten tilan ja torpan välille ei kuitenkaan löydetty yhteyttä. Vanhatalon tilan nimi perustuneekin sitä vanhemman torppanimen sijaan todennäköisesti tilan sijaintiin Oravalan vanhalla tontilla.

6.23 Pienistö

Pienistön kaksitaloinen kylä on kuulunut isojaossa Vanhakartanon jakokuntaan, mutta osa sen alueesta on kartoitettu jo Tommalan kylän isojaon yhteydessä vuonna 1786 (Maanmittauslaitos 1786d; Kansallisarkisto 1851; Digitaaliarkisto 2017a; 2017b). Pienistön kumpikin talo, Täkäläinen ja Tuokalainen, on jo vuoden 1750 pitäjänkartassa merkitty omille erillisille tonttimailleen (Riksarkivet 1750). Niinpä myös vuoden 1694 asumukset paikannettiin isojakokarttojen avulla kahdeksi asumaksi (Maanmittauslaitos 1786d; Kansallisarkisto 1851). Väestöluetteloiden perusteella Täkäläisen talossa on ollut vuonna 1773 kaksi lampuotia ja Tuokalaisen talossa varsinaisen omistajan lisäksi yksi lampuoti (Digitaaliarkisto 1773). Myös toisen poikkileikkausajankohdan asumukset paikannettiin isojakokarttoihin merkityille tonteille (Kuvio 92; Maanmittauslaitos 1786d; Kansallisarkisto 1851).

Tuokalaisella on ollut vuonna 1773 yksi torppa, jonka nimeä ei kuitenkaan ole merkitty väestöluetteloihin (Digitaaliarkisto 1773; 2017h). SAY:n ja haltijaketjujen avulla pääteltiin, että torppa on tunnettu myöhemmin nimellä *Takala* (Digitaaliarkisto 2017e; 2017f). Takalan vuokra-alue on nimetty ensimmäisen kerran vasta vuoden 1950 halkomiskart-

6.24 Porkkalan jakokunta

Porkkalan jakokuntaan ovat kuuluneet Porkkalan, Karhulan, Lehmäkosken ja Vaakojan yksinäistalot sekä Koivukylän, Parikkalan ja Sankolan kylät. Jakokunta on levittäytynyt Ormajärven länsi- ja itärannoille siten, että lännessä sen alue on rajoittunut Tuuloksen pitäjään. Luoteessa Porkkalan jakokunnan alue on ulottunut Lieson etelärajalle asti, ja pohjoisessa sen kapea kiilamainen osa on työntynyt aina Vähä-Evon ja Nuhkalan rajalle saakka. (Maanmittauslaitos 1817; 2017c; Kansallisarkisto 1818.) Porkkalan rälssisäterin alue on kartoitettu ensimmäisen kerran vuonna 1735 laadittua geometrista karttaa varten (Kuvio 93; Kansallisarkisto 1735). Koko jakokunnan käsittävä isojakokartta puolestaan on vuodelta 1817 (Maanmittauslaitos 1817). Porkkalan yksinäistalon ja Sankolan kylän asutuspaikkoja on aikaisemmin paikannettu Ormajärven osayleiskaavaa varten laaditun muinaisjäännösinventoinnin yhteydessä (Hakanpää 2004).

Kuvio 93. Ote Porkkalan vuoden 1735 geometrisesta kartasta (Kansallisarkisto 1735)

Porkkalan rälssisäterin asutushistoria ulottuu keskiajalle asti, mutta 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuoliskolla sen omistajat eivät kuitenkaan ole asuneet kartanossa (Juttikala & Nikander 1945, 502). Jakokunnan vuoden 1694 asumukset paikannettiin isojakokartan perusteella siten, että myös Porkkalan kartanolle geokoodattiin yksi asutus. Säterioikeuden säilyttämiseksi Porkkalassa on nimittäin täytynyt olla jonkinlainen vaatimukset täyttävä asutus myös ensimmäisen poikkileikkausajankohdan aikoihin. Lähdekarttojen perusteella Porkkalan, Karhulan ja Lehmäkosken talouskeskukset ovat aikaisemmin sijainneet poikkeavassa sijainnissa nykytilanteeseen verrattuna. (JYX-julkaisuarkisto 1735; Rikasarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1817; 2017c.) Koivukylän ja

Parikkalan kylien tonttimaat ovat puolestaan olleet kokonaan autioina 1900-luvulle tultaessa (Maanmittauslaitos 1937d; 1942b).

Porkkalan jakokunnan asumusten paikantamisessa hyödynnettiin myös toisen poikkileikkausvuoden osalta isojakokartan merkintöjä. Esimerkiksi kaikki vuoden 1773 väestöluetteloissa mainitut torpat on merkitty isojakokarttaan. (Kuvio 94; Kuvio 95; Maanmittauslaitos 1817.) Koska isojakokartta on laadittu yli 40 vuotta toisen poikkileikkausvuoden jälkeen, asumusten paikantamisen tausta-aineistona käytettiin vuosien 1779 ja 1780 tilannetta kuvaavaa rekognosointikartastoa. Vuoden 1773 torpista ainoastaan *Koskuen* torpan kohdalle ei ole merkitty asumuksia rekognosointikartastoon. (Maanmittauslaitos 1817; Alanen & Kepsu 1989, 190–191; Harju 2012, 285.) Toisaalta kaksi *Koskuen* torppaa on kuitenkin merkitty jo vuonna 1787 mitattuun Takaperän isojakokarttaan (Maanmittauslaitos 1786c).

Kuvio 94. Ote Porkkalan jakokunnan isojakokartasta Koivukylän tonttimaan ja sotilastorpan sekä Rahkian, Kettulan, Hakalan ja Korpelan torppien kohdalta (Maanmittauslaitos 1817)

Porkkalan vuoden 1773 torpista raamatullista alkuperää olevan *Babylon*-nimen geokoodaaminen edellytti tarkempaa selvitystyötä, koska vastaavaa torpannimeä ei löydetty isojakokartasta (Maanmittauslaitos 1817). Vuoden 1750 pitäjänkarttaan ja sen myötä myös rekognosointikartastoon on merkitty krouvi Porkkalan kartanon koillispuolelle (Riksarkivet 1750; Alanen & Kepsu 1989, 191). Isojakokartassa vastaavalla paikalla on kutojan tontti, "*Wäfvarens Tomt*" (Maanmittauslaitos 1817; Kansallisarkisto 1818). 1700-luvun loppupuolen väestöluettelotietoja vertailemalla pääteltiin, että tällä paikalla on sijainnut henkikirjassa mainittu, kutojan asuttama Babylonin torppa jo vuonna 1773 (Digitaaliarkisto 1773, 2017h–2017l). Porkkalan jakokunnan sotilastorpista isojakokart-

taan on merkitty ainoastaan Koivukylän sotilastorpan tontti. Lisäksi Maanmittauskomission pitäjänkartan ja rekognosointikartaston perusteella pääteltiin, että Parikkalan sotilastorppa on sijainnut Parikkalan kylätontin lounaispuolisella mäellä. (Kuvio 94; Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1817; Kansallisarkisto 1818; Alanen & Kepsu 1989, 207.)

Kuvio 95. Ote Porkkalan jakokunnan isojakokartasta kartanon vanhan ja uuden tonttimaan kohdalta (Maanmittauslaitos 1817)

Porkkalan kartanon talouskeskus on siirretty nykyiselle paikalleen 1800-luvun alkupuolella (Putkonen 2003a, 134; Hämeenlinnan kaupunki 2016). Päärakennuksen uusi sijainti on piirretty jo vuonna 1817 valmistuneeseen isojakokarttaan (Kuvio 95; Maanmittauslaitos 1817). Karhulan talouskeskuksen pääteltiin myös siirtyneen nykyiselle paikalleen 1800-luvun kuluessa, sillä Karhulan kivenavetta on rakennettu 1860-luvulla (Putkonen 2003a, 135). Karhulan vuoden 1855 asumus paikannettiin kuitenkin vielä isojakokarttaan ja Kalmbergin kartastoon⁶⁰ merkittyn paikkaan. Sen sijaan Lehmäkosken asumuksen pääteltiin Kalmbergin kartaston⁶¹ perusteella siirtyneen jo 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla kosken eteläpuolelle. (Maanmittauslaitos 1817; Kansalliskirjasto 1855b.) Muut jakokunnan talo- ja tila-asumukset paikannettiin kolmannen läpileik-

⁶⁰ Kalmbergin kartastossa Karhula on muodossa *Korhola* (Kansalliskirjasto 1855b).

⁶¹ Kalmbergin kartastossa Lehmäkoskesta on käytetty muotoa *Lehmälä* (Kansalliskirjasto 1855b).

kausvuoden osalta isojakokartan mukaisille vanhoille tonteilleen (Maanmittauslaitos 1817; 1901; 1908b).

Porkkalan jakokunnassa on tutkimuksen kolmantena poikkileikkausajankohtana ollut vuoteen 1773 verrattuna joitakin uusia torppia (Digitaaliarkisto 1773; 1855). Niiden paikantamisessa käytettiin isojakokarttaa sekä vuonna 1921 laadittua vuokra-alueiden järjestelykarttaa (Maanmittauslaitos 1817; 1921e). Osa toisen poikkileikkausajankohdan asumuksista on tuolloin ollut jo asumattomana. Esimerkiksi vuoden 1773 väestöluetteloissa mainittu *Rahkian* torppa on jäänyt asumattomaksi 1850-luvun alussa.⁶² (Digitaaliarkisto 1773; 1855; 2017s.) *Sissin* torppa puolestaan geokoodattiin Pirttiniemen–Kiviniemen alueelle, jonka lähetyvillä oleva niemi tunnetaan paikannimellä *Sis-sinkärki* (Maanmittauslaitos 1817; 2017c).

6.25 Riikonen

Riikosten kylä on muodostanut isojaossa oman jakokuntansa (Maanmittauslaitos 1787f). Vuonna 1694 Riikosissa on ollut kaksi taloa, joista toinen on henki- ja maakirjamerkintöjen perusteella ollut asumaton vuosisadan vaihteen tienoilla noin 20 vuoden ajan (Digitaaliarkisto 2017a; 2017b). Noin sata vuotta myöhemmin laaditussa isojakokartassa Riikosten tonttimaalle on piirretty neljä tonttia, joista kolme on merkitty Riikosten rusthollista muodostetuille tiloille ja yksi Silkkolan talolle. Lisäksi kylän pohjoisosaan, torpparin pelloiksi nimettyjen viljelysmaiden keskelle on piirretty erillinen tontti. (Kuvio 96; Kansallisarkisto 1787b; Maanmittauslaitos 1787f.) Maanmittauskomission pitäjänkartassa isojakokartan tonttimaata vastaavalle kohdalle – nykyisen Ruoko-ojan varteen – on piirretty kaksi vierekkäistä talosymbolia (Riksarkivet 1750). Riikosten rusthollin vuoden 1694 asumus geokoodattiin isojakokartassa saman ojan varteen merkityn tontin kohdalle (Maanmittauslaitos 1787f).

Vuonna 1773 Riikosten molemmat talot ovat olleet asuttuina siten, että rusthollissa on ollut talollisperheen lisäksi lampuoti- ja mäkitupalaisperheet (Digitaaliarkisto 1773). Silkkolan asumus paikannettiin isojakokartassa samaiselle talolle Ruoko-ojan varteen osoitetun tontin kohdalle ja ratsutilan mäkitupa taas torpparin peltojen ympäröimän tontin kohdalle (Kansallisarkisto 1787b; Maanmittauslaitos 1787f). Mäkitupa nimettiin Näsäkäksi sille myöhemmissä asiakirjoissa vakiintuneen nimen perusteella (Digitaaliarkisto 2017e; 2017f; 2017l). Ratsutilan asumus geokoodattiin isojakokartassa sille osoitetulle tontille ja sen lampuotiasumus saman talon muiden tonttien keskelle (Kansallisarkisto 1787b; Maanmittauslaitos 1787f).

⁶² Porkkalan alueelle on perustettu samanniminen torppa uudelleen 1880-luvulla (Digitaaliarkisto 2017v).

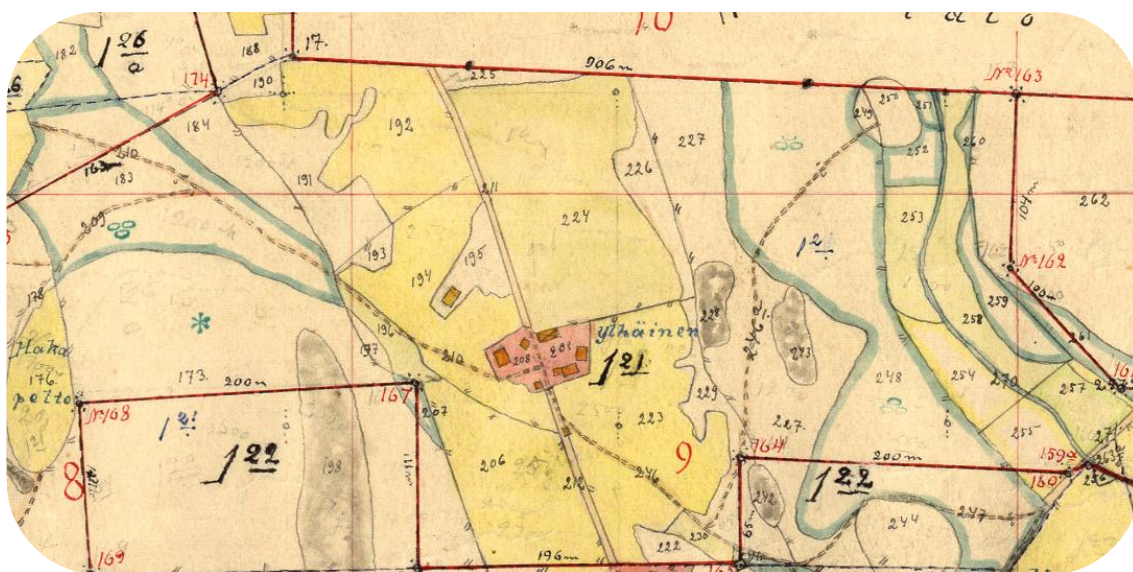
Kuvio 96. Ote Riikosten isojaon uudistuskartasta kylätontin kohdalta (Kansallisarkisto 1787b)

Riikosten rustholli on ylläpitänyt yhtä ratsumiestä (Krigsarkivet 1775), jolla on siten tutkimuksen toisena poikkileikkausajankohtana täytynyt olla asumuksenaan oma torppa. Maanmittauskomission pitäjänkartan konseptiversiossa Riikosten tonttimaan pohjoispuolelle onkin piirretty rakuunatorppa (Kansallisarkisto 2017b), ja samassa kohdassa on asumussymboli myös itse pitäjänkartassa sekä vuoden 1780 rekognosointikartassa (Riksarkivet 1750; Harju 2012, 261). Rakuunatorppa geokoodattiin Riikosten isojakokarttaan piirretyn erillisen nimeämättömän rakennusmerkinnän kohdalle. Tehtyä tulkin-
taa tukee se, että ko. merkinnän viereistä peltolohkoa kutsutaan isojakoasiakirjoissa rakuunan pelloksi. (Kansallisarkisto 1787b; Maanmittauslaitos 1787f.) Lisäksi vastaa-
valla paikalla on nimeämätön asumus vielä vuoden 1927 uusjakokartalla (Maanmittaus-
laitos 1927b).

Vuonna 1855 Silkkola on ollut edelleen jakamaton talo, mutta sen sijaan Riikosten vanha rusthollitalo on tuolloin ollut jakaantuneena neljäksi tilaksi. Henkikirjassa tiloista on käytetty nimiä Alastalo, Ylöstalo, Polan ja Näsäkkä. (Digitaaliarkisto 1855.) Silkkolan asumus on isojakokartan ja vuoden 1917 halkomiskartan perusteella pysynyt ainakin autonomia-ajan loppuun asti samalla paikalla, johon näin ollen myös vuoden 1855 asumus geokoodattiin (Maanmittauslaitos 1787f; 1917a). Myös Näsäkkä geokoodattiin vuoden 1773 mäkitupa-asumusta vastaavalle paikalle. Muut kolme rusthollista muo-

dostettua tilaa paikannettiin isojakokarttaan piirretyille kolmelle tontille, vaikka Alastalo onkin Senaatin kartaston ja vuoden 1883 halkomiskartan perusteella siirtynyt jossain vaiheessa kirkonkylään johtavan maantien varteen (Maanmittauslaitos 1883a; Digitaaliarkisto 1885c). Muuton pääteltiin tapahtuneen isojaon jälkeen mutta ennen edellä mainittujen karttojen laatimista. Talonnimi Alastalo mainitaan ensimmäisen kerran jo 1800-luvun alun väestöluetteloissa (Digitaaliarkisto 2017o), mutta vastaavanlaiset nimet perustuvat uuden sijainnin sijaan useimmiten vain tilan asemaan vanhalla tonttimaalla (Jutikkala 1958, 135). Alastalon vanhan päärakennuksen tiedetään olevan vuodelta 1880 (Putkonen 2003a, 137), mikä viittaa paremminkin siihen, että muutto on tapahtunut vuosisadan loppupuoliskolla.

Riikosten vuoden 1855 torpista Rajala paikannettiin Alastalon halkomiskartan merkintöjen perusteella (Maanmittauslaitos 1883a). Saarholma ja Ylhäinen puolestaan geokoodattiin vuoden 1925 vuokra-alueiden järjestelykartan mukaisille tonteille (Kuvio 97; Maanmittauslaitos 1925e). Vastaavilla paikoilla on torppamerkinnyt – ja Saarholman osalta myös nimi – Senaatin kartastossa (Digitaaliarkisto 1885c). Alhon torppa on jäänyt asumattomaksi 1850-luvun lopulla (Digitaaliarkisto 2017s; 2017t), eikä sitä mainita nimeltä Senaatin kartastossakaan (Digitaaliarkisto 1885c). Vuoden 1927 uusjakokartalle sen sijaan on piirretty yksipalstainen Alho-niminen tila ja sen peltojen keskellä sijaitsevalle saarekkeelle yksittäinen pieni rakennus. Koska vastaavalla paikalla on rakennussymboli myös Senaatin kartastossa, Alhon vuoden 1855 torppa-asumus geokoodattiin samaan paikkaan. (Digitaaliarkisto 1885c; Maanmittauslaitos 1927b.)

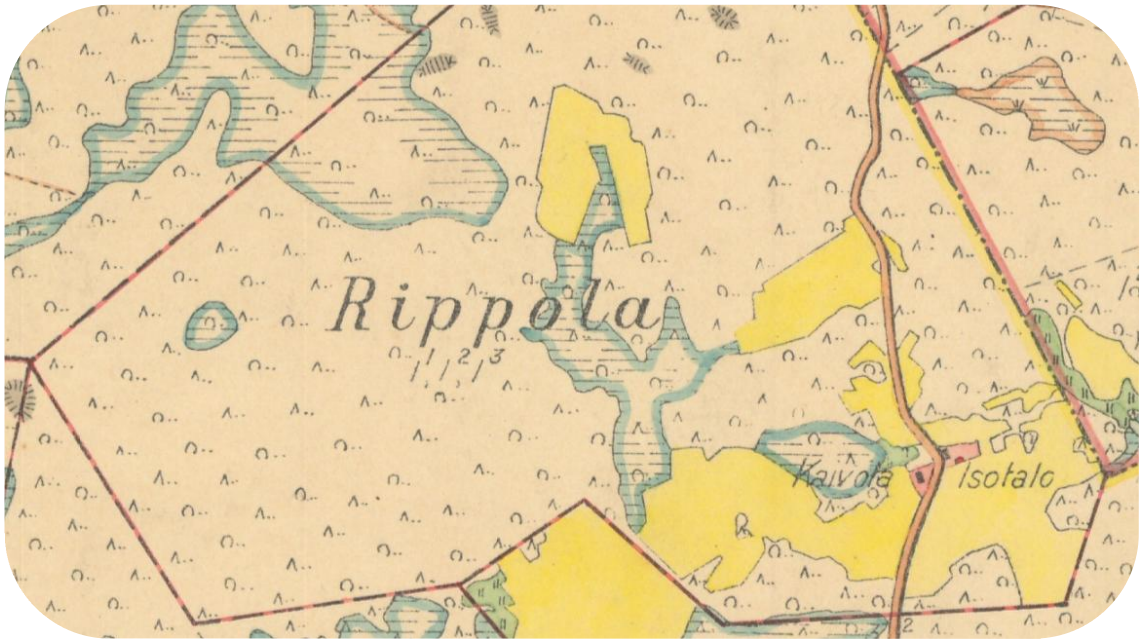

Kuvio 97. Ote Ylöstalon vuokra-alueiden järjestelytoimituksen kartasta vuodelta 1925 (Maanmittauslaitos 1925e)

6.26 Rippola

Rippolan yksinäistalo on siirretty Kosken kunnasta Lammin kuntaan vuonna 1914 (Digitaaliarkisto 2017a). Aikaisemmin se on luettu kuuluvaksi myös Tennilän hallintopitäjään (Digitaaliarkisto 2017a). Varhaisin Rippolasta laadittu suurimittakaavainen kartta on isojakokartta vuodelta 1787, johon on merkitty yksi tontti sekä Lammin kirkolle johtaneen tien länsi- että itäpuolelle⁶³. Vuoden 1694 asumus paikannettiin tien länsipuolelle, jonne Rippolan ainoa asumusmerkintä on sijoitettu vuoden 1750 pitäjänkartassa. (Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1787g.)

Vuonna 1773 Rippola on ollut jakaantuneena kahteen osaan (Digitaaliarkisto 1773). Hieman myöhemmin laaditun rekognosointikartaston versiot poikkeavat Rippolan merkintöjen osalta toisistaan. Vuonna 1989 julkaistussa näköispainoksen kartassa Rippolan kaikki asumusmerkinnät on piirretty maantien länsipuolelle ja vuoden 2012 teoksen kartassa puolestaan molemmille puolille tietä. Näistä jälkimmäinen arvioitiin luotettavammaksi, ja niinpä toisen läpileikkausvuoden asumukset paikannettiin isojakokartan mukaisille tonteille. (Maanmittauslaitos 1787g; Alanen & Kepsu 1989, 219; Harju 2012, 261).

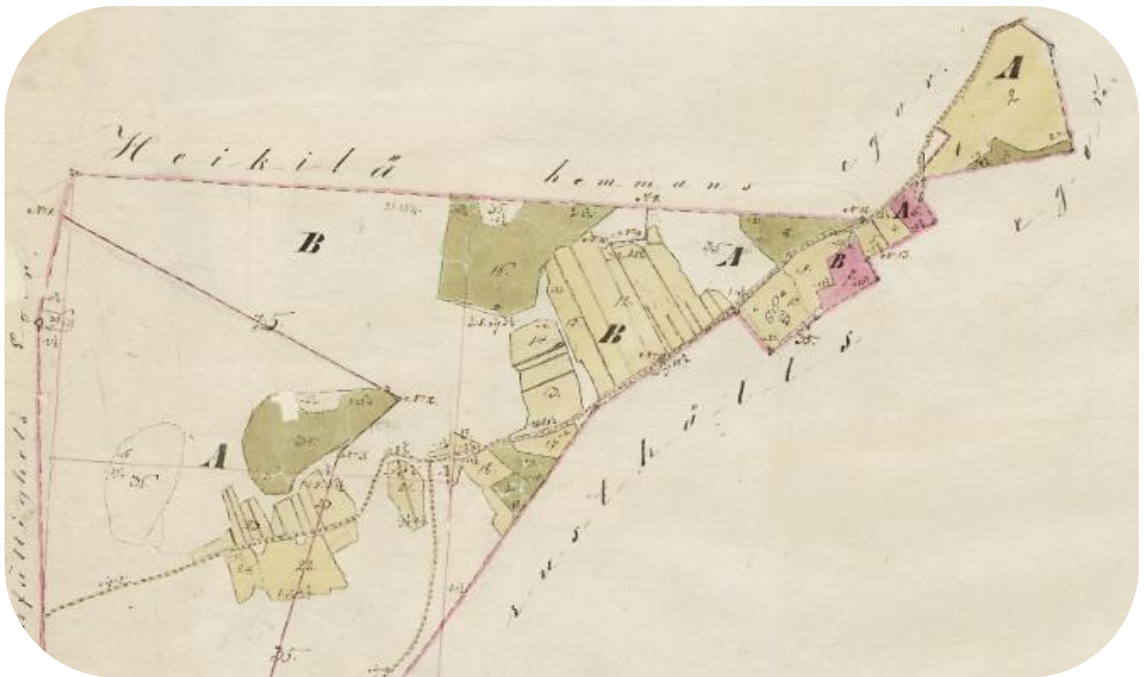
Kuvio 98. Ote vuoden 1937 pitäjänkartasta Rippolan kohdalta (Maanmittaushallitus 1937b)

Kalmbergin kartastossa tien länsipuolelle on merkitty kaksi asumussymbolia ja itäpuolelle yksi (Kansalliskirjasto 1855b). Vuoden 1937 pitäjänkartassa puolestaan tien länsi-

⁶³ Ennen isojakoa Rippola on ollut vakiintuneen nautinnan mukaisesti jakaantuneena kahteen osaan, joista toinen on isojaon yhteydessä jaettu edelleen kahdeksi neljännestaloksi (Digitaaliarkisto 2017e; 2017f).

näköisesti sijainneet kylätonteilla, sillä vuoden 1750 pitäjänkartassa kummallakin Ronnin tonttimaalla on suurien asumusmerkkien ohella pienempiä, todennäköisesti torppia kuvaavia merkintöjä (Riksarkivet 1750).

Kauppilan rusthollin talouskeskus on jossain vaiheessa – ilmeisesti isojaon jälkeen – siirtynyt vanhalta paikaltaan noin 200 metriä itään (Maanmittauslaitos 1937e). Aikaisemmissa tutkimuksissa on arvioitu, että Kauppilan viimeisin asuinrakennus olisi rakennettu jo vuoden 1770 paikkeilla (Jutikkala & Nikander 1945, 494; Putkonen 2003a, 134). Isojakokartan ja rekognosointikartaston perusteella Kauppilan asumus on kuitenkin vielä 1780-luvullakin sijainnut vanhalla paikallaan Ronnin eteläisellä tonttimaalla (Maanmittauslaitos 1785b; Alanen & Kepsu 1989, 235). Sen sijaan Kalmbergin kartaston merkintöjen katsottiin vastaavan jo Kauppilan myöhempää sijaintia. Kalmbergin kartastoon on merkitty myös Kettulan⁶⁴ ja Linnoisten⁶⁵ siirtotilojen uudet sijainnit. (Kuvio 49; Kansalliskirjasto 1855b.) Kauppilan, Kettulan ja Linnoisten vuoden 1855 asumusten yksityiskohtaisessa geokoodaamisessa käytettiin vuoden 1937 pitäjänkarttaa (Maanmittauslaitos 1937e). Jaakkolan asumukset puolestaan paikannettiin vuoden 1844 halkomiskartan perusteella (Kuvio 100; Maanmittauslaitos 1844b). Muiden Ronnin talojen ja tilojen pääteltiin sijainneen vuonna 1855 isojaonaikaisilla paikoillaan (Maanmittauslaitos 1785b).

Kuvio 100. Ote Ronnin Jaakkolan vuoden 1844 halkomiskartasta (Maanmittauslaitos 1844b)

⁶⁴ Hannulan tästä talonosasta on käytetty nimiä *Kettula* ja *Jokela* (Digitaaliarkisto 2017s).

⁶⁵ Eskolan tästä talonosasta on käytetty nimeä *Linnois* (Digitaaliarkisto 2017s).

Väestöluetteloiden mukaan Ronnissa on ollut seitsemän torppaa vuonna 1855 (Digitaaliarkisto 1855). Myös Kalmbegin kartastossa Ronnin alueella on runsaasti torppasymboleita (Kuvio 49; Kansalliskirjasto 1855b). Iso osa torpista on jäänyt asumattomaksi jo 1800-luvulla eikä niitä yksityiskohtaisen kartta-aineiston puuttuessa ollut mahdollista paikantaa (Digitaaliarkisto 2017s; 2017t; 2017u; 2017v; SSHY 2017f). Toisaalta vaikka Lepistö, Hopeila ja Santasilta mainitaan henkikirjoissa vielä 1900-luvun alkupuolellakin (Digitaaliarkisto 1905), ei niidenkään sijainteja löydetty esimerkiksi vuoden 1937 pitäjänkartoista (Maanmittauslaitos 1937d; 1937e). Näistä kaksi ensimmäistä on todennäköisesti sijainnut Ronnin lounaisosassa, lähellä Pääjärveä. Tällä alueella on nimittäin kaksi torppasymbolia Kalmbegin kartastossa, paikannimi *Lepistönnitu* isojakokartassa sekä maanhankintalain nojalla muodostettu *Hopeila*-niminen asutustila. (Maanmittauslaitos 1785b; 2017b; Kansalliskirjasto 1855b.) Ronnin vuoden 1855 torpista Mylly geokoodattiin kylän vanhalle myllymaalle Kalmbegin kartaston ja vuoden 1933 lohkomiskartan perusteella (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittauslaitos 1933b).

6.28 Syrjäntaka

Lammin Syrjäntaan⁶⁶ kylässä on ollut 1600-luvun lopulla kahdeksan maakirjataloa, joista Papula on ollut vuosikymmeniä ns. autiomaana ja siten myös todennäköisesti asumattomana. Muut Syrjäntaan ensimmäisen poikkileikkausajankohdan talot paikannettiin vuonna 1711 laaditun geometrisen kartan perusteella tiiviiksi asumusryhmäksi kyläteiden risteyskohtaan. Geometrisen kartan perusteella ainoastaan Soilan puustelli on sijainnut Ahteenojan itäpuolella, hieman erillään muusta asutuksesta. (JYX-julkaisuarkisto 1711b.) Vastaava asutusrakenne erottuu myös vuoden 1750 pitäjänkartasta (Riksarkivet 1750).

Toisen poikkileikkausajankohdan aikaan Syrjäntakana on ollut 11 tilaa ja kaksi sotilastorppaa (Kansallisarkisto 1767a; Digitaaliarkisto 1773; Krigsarkivet 1780a). Tilojen asumukset geokoodattiin vuonna 1802 mitatun isojakokartan perusteella kymmenen asumuksen rykelmäksi sekä Soilan yksittäisasumukseksi. Isojaossa kylän tiloille on osoitettu ryhmäkylän pohjoispuolelle erillinen sotamiestenmaa peltoineen ja niittyineen. Kylän sotilastorpat ovat kuitenkin sijainneet ryhmäkylän etelälaidalle piirretyillä kolmella tontilla, jotka on isojakokartan kuvioluettelossa nimetty sotilastorpiiksi. Syrjäntaan kaksi sotilastorppaa geokoodattiin näille toteille. (Kuvio 101; Maanmittauslaitos 1802.)

⁶⁶ Kylän alkuperäistä nimeä *Syrjäntaka* on käytetty säännönmukaisesti virallisissa asiakirjoissa 1900-luvun alkupuolel asti (esim. Digitaaliarkisto 1915; Maanmittauslaitos 1937c). Myöhemmin kylästä on alettu käyttää myös nimeä *Syrjäntausta* (esim. Maanmittauslaitos 2017c).

Kuvio 101. Ote Syrjäntaan isojakokartasta vuodelta 1802 (Maanmittauslaitos 1802)

Vuonna 1855 Syrjäntakana on ollut edelleen 11 tilaa, mutta sotilastorpat ovat korvautuneet neljällä talonpoikaistorpalla (Digitaaliarkisto 1955). Kolmannen poikkileikkausajankohdan asumusten paikantaminen tehtiin vertaamalla isojakokartan merkintöjä vuonna 1935 mitattuun pitäjänkarttaan, jossa kylän asutus on isojaon jälkeen seuraavan kerran esitetty. Vertailun perusteella Papulan ja Sepäntalon talonpuolikkaiden sekä Soilan talon asumukset on siirretty viimeistään 1930-luvulla pois kylätontilta. (Maanmittauslaitos 1802; Maanmittaushallitus 1937c.) Koska Kalmbergin kartastossa on merkitty yksi asumussymboli Ahteenojan itäpuolelle, likimääräisesti Sepäntalon Haltian⁶⁷ siirtotilan kohdalle, pääteltiin Haltian siirtyneen pois kylätontilta jo 1800-luvun alkupuoliskolla. Sen sijaan Papulan toinen talonosa paikannettiin vuoden 1855 osalta vielä vanhalle isojakokartan mukaiselle paikalleen, koska esimerkiksi Kalmbergin kartaston perusteella ei saatu varmuutta sen muuttoajankohdasta. (Kuvio 84; Kuvio 101; Maanmittauslaitos 1802; Kansalliskirjasto 1855b.) Papulan tilojen erilaisiin sijainteihin viittaavat nimetkin⁶⁸ on merkitty henkikirjaan ensimmäisen kerran vasta vuonna 1880 (Digitaaliarkisto 1880).

Soilan sotilasvirkatalon uusi sijainti on piirretty yksityiskohtaisesti ensimmäisen kerran vuonna 1928 mitattuun tiluskarttaan (Maanmittauslaitos 1928b). Talon tiluksista on laadittu karttoja jo 1800-luvullakin, mutta niiden sisällöt on kopioitu suoraan isojakokar-

⁶⁷ Haltia mainitaan Sepäntalon toisen puolikkaan nimenä jo 1830-luvulla (Digitaaliarkisto 2017q).

⁶⁸ Henkikirjassa tiloista käytetään tuolloin nimiä Kylä-Papula ja Mäki-Papula (Digitaaliarkisto 1880).

tasta eivätkä ne siten vastaa karttojen laadinta-ajankohdan tilannetta (Kansallisarkisto 1862; 1866). Kalmbergin kartastoon on merkitty sekä Soilan vanhan että uuden sijainnin kohdalle kaksi asumussymbolia, ja jälkimmäisten merkintöjen viereen on piirretty myös torppaa tarkoittava T-kirjain (Kansalliskirjasto 1855b). Näin ollen ei löydetty perusteita sille, että Soilan talouskeskus olisi sijainnut uudessa paikassa ennen kolmatta poikkileikkausajankohtaa.

Syrjântaan vuoden 1855 torpista Pakaraisen Lähdekallio geokoodattiin kylän eteläosaan vuoden 1937 pitäjänkartan perusteella. Vastaavalla paikalla on Kalmbergin kartastossa torppasymboli ja isojakokartassa kuvioselite ”*Lähdet kallion tarhat*”. Kalmbergin kartastossa on myös Pakaraisen Kyläkallion torppaan viittaava *Kyläjärvi*-niminen torppamerkintä. Samalla paikalla on jo isojakokartassa paikannimi *Kyläkallionpeldo*. (Kuvio 84; Maanmittauslaitos 1802; Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittauslaitos 1937c.) Koska Kyläkallion torppa on jäänyt asumattomaksi 1870-luvulla (Digitaaliarkisto 2017u; 2017v), sen sijaintia ei ole dokumentoitu suurimittakaavaisille kartoille eikä sitä sen vuoksi voitu myöskään tarkemmin geokoodata. Syrjântaan vuoden 1855 torpista Kaivolan ja Ahteenpäällystän nimet näkyvät itsellisten niminä vielä 1900-luvun alkupuolen henkikirjoissa, mutta niistäkään ei löydetty viitteitä kartoista tai kiinteistörekisteristä (Digitaaliarkisto 1905; Maanmittaushallitus 1937c; Maanmittauslaitos 2017b).

6.29 Takaperä

Takaperän kolmitaloinen kylä on sijainnut Porkkalan ja Lieson jakokuntien välissä. Etelässä se on rajautunut Takaperänjärveen (Maanmittauslaitos 1786c 2017b). Kylätontti on vanhastaan sijainnut järven pohjoisrannalla (Riksarkivet 1750), jonne myös Takaperän talojen vuosien 1694 ja 1773 asumukset paikannettiin isojakokartan merkintöjen perusteella. Takaperän sotilastorppa sen sijaan paikannettiin isojakokarttaan merkitylle sotamiestenmaalle ”*so/da*”-tekstin kohdalle. (Kuvio 102; Maanmittauslaitos 1786c.)

Isojaossa Takaperän Maijalan talo on saanut tiluksensa lähes yhtenä kokonaisuutena kylän länsilaidalta ja kylän vanha tonttimaa on jaettu kahden muun talon, Vappulan ja Kerttulan kesken (Maanmittauslaitos 1786c). Maijalan uusi sijainti on piirretty sekä vuoden 1857 halkomiskarttaan että Kalmbergin kartastoon (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittauslaitos 1857a). Kerttulan talouskeskus puolestaan on piirretty erilleen Takaperän kylätontista vuoden 1920 taloudellisessa kartassa ja vuoden 1942 pitäjänkartassa. Koska myös Kalmbergin kartaston merkintöjen voidaan tulkita tarkoittavan Kerttulan uutta sijaintia, sen vuoden 1855 asumus geokoodattiin pitäjänkartan mukaiseen sijaintiin. (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittaushallitus 1920; 1942b.) Sen sijaan Taka-

perän Vappulan asumus geokoodattiin kolmannenkin poikkileikkausajankohdan osalta kylätontille (Maanmittauslaitos 1786c).

Kuvio 102. Ote Takaperän isojakokartasta kylätontin kohdalta (Maanmittauslaitos 1786c)

6.30 Tirmula

Tirmulan yksinäistalo on sijainnut hieman erillään Lammin kirkonkylästä, Lovonjärveen laskeneen puron varressa. Tirmula on nauttinut säterivapautta 1500-luvulta lähtien. (Riksarkivet 1750; Jutikkala & Nikander 1945, 490; Maanmittauslaitos 2017c). 1600-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta lähtien säteri on ollut kolmen lampuodin viljelyksessä ja sen omistajat ovat asuneet muualla. Säterin asuinrakennusta ovat kuitenkin vuosisadan vaihteessa asuttaneet muut säätyläiset. (Virmala & Ruotsalainen 1972, 383–384; Digitaaliarkisto 2017a; 2017b.) Vuoden 1750 pitäjänkarttaan Tirmula on merkitty yhdellä säterisymbolilla, ja lampuotien asumusten sijainnit on piirretty kartalle vasta isojakoa varten tehdyssä arvioinnissa vuonna 1790. Ensimmäisen ja toisen poikkileikkausajankohdan asumukset paikannettiin jälkimmäisessä kartassa Mattilan, Jaakkolan ja Sipilän lampuotitiloille osoitetuille tonteille. (Kuvio 103; Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1790.)

Sipilään tilaa pidetään vanhan Tirmulan kantaosana, ja sen lampuodit onkin muista poiketen kirjattu 1700-luvun loppupuolen henkikirjoissa säterin omistajien yhteyteen

(Digitaaliarkisto 1799; Jutikkala & Nikander 1945, 490). Tällä perusteella Tirmulan asumakartano paikannettiin vuoden 1790 kartassa Sipilän lampuodeille merkityn suurimman tontin kohdalle (Rikasarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1790). Vuoden 1773 Tirmulan asumuksista Krouvin sijainti on piirretty sekä maanmittauskomission pitäjänkarttaan että vuoden 1790 isojakokarttaan.

Tirmulan säteri on jaettu halkomalla neljäksi tilaksi 1840-luvulla. Tuolloin muodostetuista talonosista Jaakkolan pääteltiin muuttaneen halkomistoimituksen jälkeen pois Tirmulan vanhalta tonttimaalta, koska sille ei ole osoitettu tonttia halkomiskartassa. (Maanmittauslaitos 1845.) Jaakkolan uusi sijainti on merkitty ensimmäisen kerran Tirmulan uusjakokarttaan (Maanmittauslaitos 1917b). Muiden Tirmulan tilojen vuoden 1855 asumukset paikannettiin halkomiskartan mukaisille tonteille. Krouvin torppaa ei otettu enää kolmannen läpileikkausajankohdan tarkasteluun mukaan, vaikka sen sijainti onkin piirretty vielä halkomiskarttaan. Rippikirjamerkintöjen perusteella Krouvi on jäänyt asu-mattomaksi 1840-luvun kuluessa. (Maanmittauslaitos 1845; Digitaaliarkisto 2017r; 2017s.)

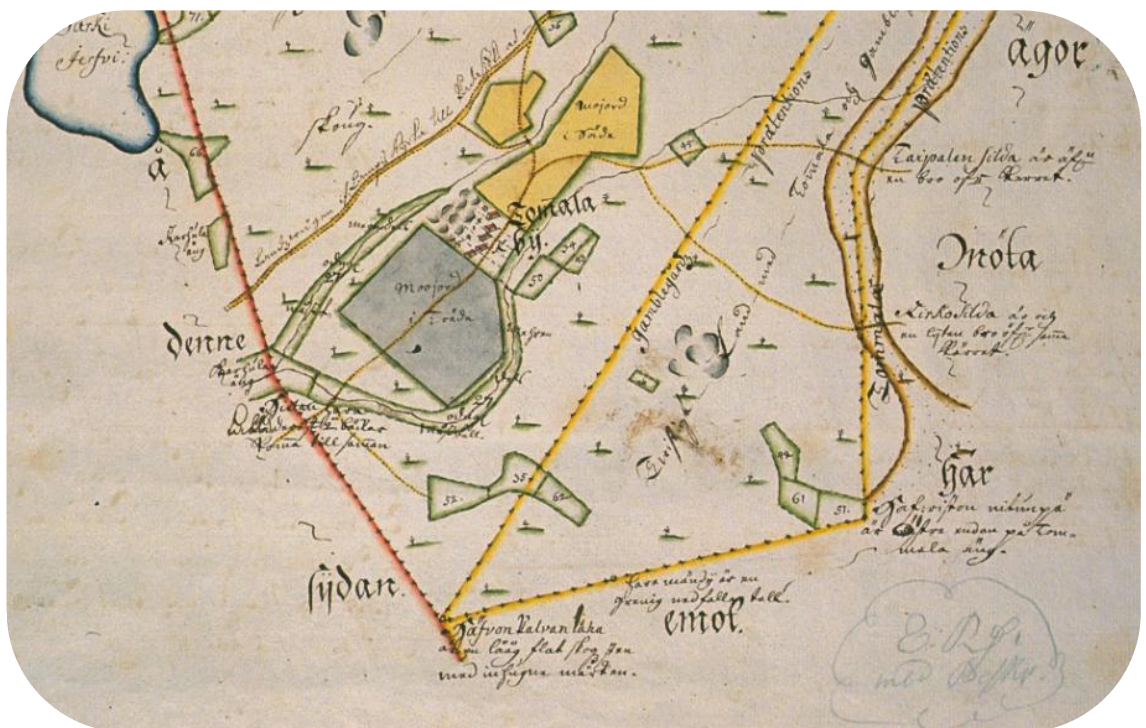

Kuvio 103. Ote Tirmulan isojakoa varten laaditusta kartasta vuodelta 1790 (Maanmittauslaitos 1790)

6.31 Tommala

Tommalan⁶⁹ kylä on muodostanut isojaossa oman jakokuntansa. Tommolan alue on kartoitettu ensimmäisen kerran jo vuonna 1705, jolloin sen talot ovat sijainneet viere-
tysten kahden ojauoman välisellä tonttimaalla. Talojen ensimmäisen ja toisen läpileik-
kausvuoden asumukset paikannettiin tälle paikalle vuoden 1705 geometrisen kartan ja
vuoden 1786 isojakokartan perusteella. (Kuvio 104; JYX-julkaisuarkisto 1705; Maan-
mittauslaitos 1786d.) Maanmittauskomission pitäjänkartan perusteella Tommolan soti-
lastorpan pääteltiin sijainneen kylätontin luoteispuolella, mutta sen yksityiskohtaista
sijaintia ei kuitenkaan löydetty esimerkiksi isojakokartasta (Riksarkivet 1750; Maanmit-
tauslaitos 1786d).

Isojakokartan perusteella Mattilan talo ja Nuuttilan toinen talonpuolisko ovat muuttaneet
isojaon jälkeen pois kylätontilta. Niiden uudet, kolmannen poikkileikkausajankohdan
tilannetta vastaavat, sijainnit on piirretty jo isojakokarttaan. Muut Tommolan talot pai-
kannettiin vuoden 1855 osalta edelleen kylätontille. (Maanmittauslaitos 1786d; 1938).
Kolmannen poikkileikkausajankohdan aikaan Tommolassa ei ole ollut lainkaan torppia
(Digitaaliarkisto 1855; 2017s).

Kuvio 104. Ote Tommalan geometrisesta kartasta vuodelta 1705 (JYX-julkaisuarkisto 1705)

⁶⁹ Tommalasta on käytetty myös nimeä Tommola (Digitaaliarkisto 2017s).

6.32 Vanhakartano

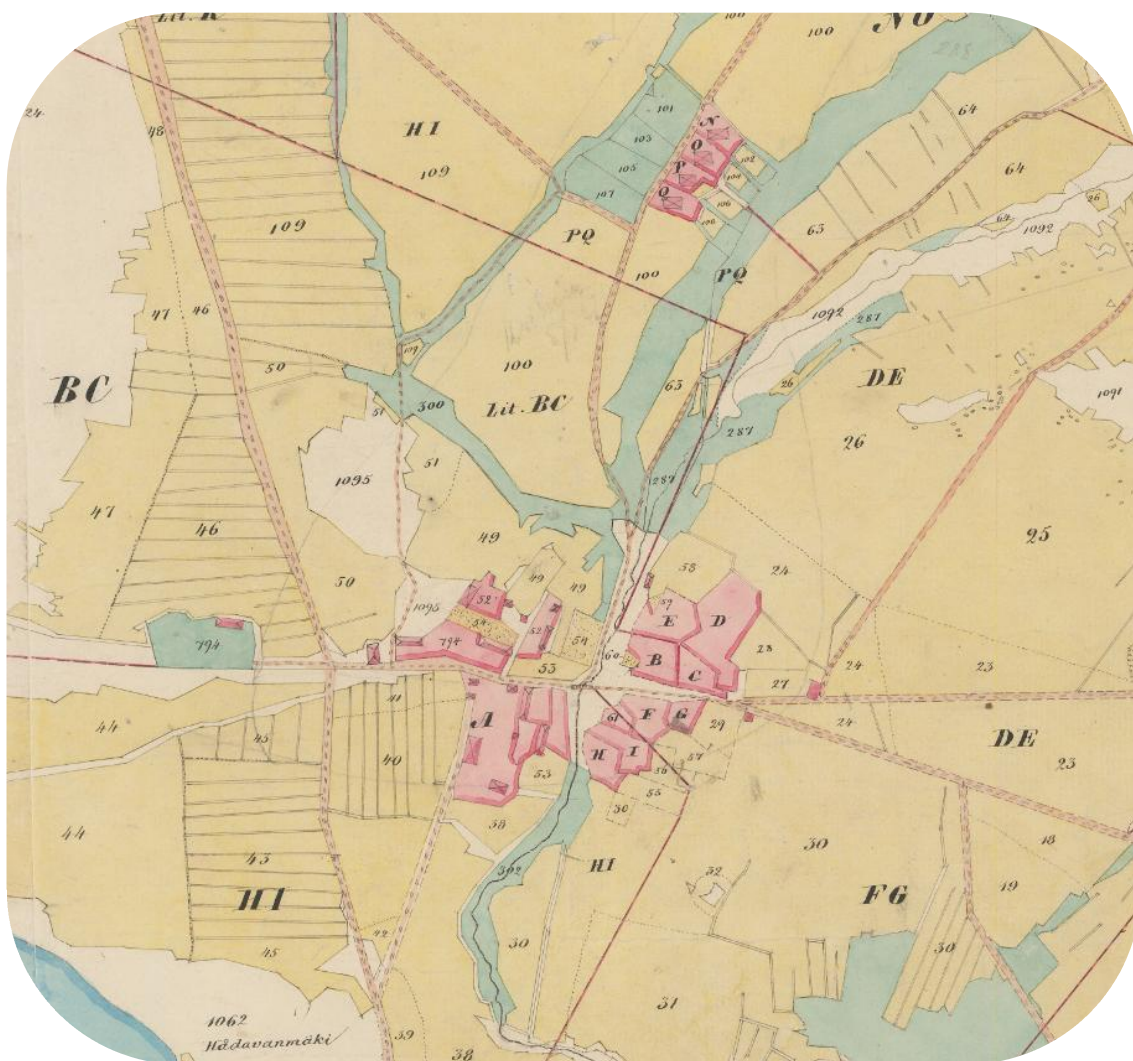
Vanhakartanon alue on Lammin vanhimpia asutuskeskuksia sen asutushistorian ulottuessa nuoremmalle rautakaudelle saakka (Jutikkala & Nikander 1945, 495). Isojaossa Vanhakartanon kylän kanssa samaan jakokuntaan ovat kuuluneet Kostilan ja Pienistön kylät, osia Ylänteen ja Paakkolan kylistä sekä Vestolan yksinäistalo (Kansallisarkisto 1851; Maanmittauslaitos 1872c). Tässä luvussa keskitytään tarkastelemaan Vanhakartanon kylän alueella olleita asumuksia. Muita samaan jakokuntaan kuuluneita alueita käsitellään omissa erillisissä luvuissa. Vuosina 1791–1796 valmistetusta jakokunnan isojakokartasta tässä tutkimuksessa on ollut käytettävissä Kansallisarkistossa säilytetty uudistuskartta sekä vuonna 1872 piirretty toinen uudistuskartta (Kansallisarkisto 1851; Maanmittauslaitos 1872c). Vanhakartanon länsiosan asutuspaikkoja on aikaisemmin paikannettu Ormajärven osayleiskaavaa varten laaditun muinaisjäännösinventoinnin yhteydessä (Hakanpää 2004).

Vanhakartano on ollut 1600-luvulla kokonainen rälssikylä, joka on käsittänyt Kokkolan, Perttulan, Leikkalan ja Ojalan rälssisäterit sekä Nisulan, Inkilän, Laurilan, Kaukolan, Mattilan ja Paavolan rälssitalot (Jutikkala & Nikander 1945, 495; Digitaaliarkisto 2017a; 2017b). Kylän asumukset ovat vanhastaan jakaantuneet kahdelle tonttimaalle, sillä jo vuonna 1653 laaditussa Längelmäveden vesistöreitillä kuvaavassa kartassa Vanhakartanon alueelle on piirretty sekä *Gamblegård*- että *Kaukala*-nimiset asumukset (JYX-julkaisuarkisto 1653). Myös maanmittauskomission pitäjänkartassa Vanhakartanon ryhmäkylän pohjoispuolella on erillinen asumuspari (Riksarkivet 1750). Vanhakartanon asutusrakenne lienee keskiaikaisperäinen, sillä Kaukolan nimi mainitaan muista Vanhakartanon taloista poiketen jo vanhimmissa väestöluetteloissa (Ruotsalainen & Virma 1972, 375). Osa muistakin Vanhakartanon taloista on isojakokartan perusteella muuttanut 1700-luvun loppuun mennessä pois vanhalta kylätontilta (Kansallisarkisto 1851).

Tutkimuksen ensimmäisenä läpileikkausvuonna 1694 Vanhakartanon talot ovat olleet lampuotien viljelyksessä (Digitaaliarkisto 2017b). Tiedossa ei ole, onko kylässä tuolloin ollut lampuotiasumusten lisäksi varsinaista, erillistä kartanoasumusta (Jutikkala & Nikander 1945, 496). Vuoden 1694 asumuksista Leikkala, Kokkola, Ojala, Perttula ja Nisula⁷⁰ geokoodattiin isojakokartamerkintöjen mukaisesti tiiviiksi asumusryhmäksi

⁷⁰ Nisula on muuttanut pois Vanhakartanon kylätontilta jo ennen isojakoa, mutta sen vanha tontti on kuitenkin merkitty vielä isojakokarttaan (Kansallisarkisto 1851).

Ormajärveen laskevan puron varteen. Kaukola ja Mattila geokoodattiin edellisistä noin puoli kilometriä koilliseen. Ennen isojakoa toisaalle siirtyneiden Inkilän, Paavolan ja Laurilan vuoden 1694 asumukset paikannettiin tarkemman tiedon puuttuessa isojakokarttaan merkitylle Gammelgårdin kartanotontille. (Kuvio 105; Kansallisarkisto 1851.) Varsinaisen kartanoasumuksen on arveltu rakentuneen tälle paikalle viimeistään 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla (Jutikkala & Nikander 1945, 496). Vuoden 1750 pitäjänkartan yleispiirteisten merkintöjen perusteella Vanhakartanon lampuotiasumuksetkin ovat aikaisemmin saattaneet keskittyä nimenomaan tälle puron länsipuoliselle mäelle (Riksarkivet 1750).

Kuvio 105. Ote Vanhakartanon jakokunnan isojaon uudistuskartasta Vanhakartanon ja Kaukolan tonttimaiden ympäristöstä (Maanmittauslaitos 1872c)

Vanhakartanon Inkilä, Paavola ja Laurila on piirretty kylätontista erilleen sekä isojakokartassa että vuoden 1779 kartoitukseen perustuvassa rekognosointikartastossa (Kansallisarkisto 1851; Alanen & Kepsu 1989, 235). Muiden Vanhakartanon talojen, Nisula mukaan lukien, vuoden 1773 asumukset paikannettiin ensimmäisen poikkileik-

kausajankohdan tapaan vielä vanhalle kylätontille. Myös Vanhakartanon vuoden 1773 torppien paikantamisessa hyödynnettiin isojakokarttaa, johon on merkitty kattavasti myös torppien tontteja. Omenan, Ilolan ja Takalan torpista ei kuitenkaan löydetty merkintöjä isojakoasiakirjoista, vaikka ko. torpat mainitaan sekä 1700- että 1800-luvun väestöluetteloissa. (Kansallisarkisto 1851; Digitaaliarkisto 2017h; 2017s.) 1900-luvulla laadittujen vuokra-alueiden järjestelytoimituskarttojen perusteella torppien talouskeskukset ovat myöhemmin sijainneet varsin lähellä toisiaan (Maanmittauslaitos 1922a; 1922b; 1945b). Omenan, Ilolan ja Takalan torppien vuoden 1773 asumukset geokoodattiinkin – yhdessä Virolan kahden torpan⁷¹ kanssa – isojakokarttaan merkityille vierekkäisille tonteille, joiden selitteenä isojakoasiakirjoissa on ”*Wirola Torp Tomten*” (Kansallisarkisto 1851). Vastaavalla paikalla on torppakeskittymä Kalmbergin kartastossa ja Takalan torpan talouskeskus vielä 1920-luvun vuokra-alueiden lohkomiskartassa (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittauslaitos 1922a).

Vanhakartanon sotilastorppien vuoden 1773 asumukset paikannettiin isojakokartassa mainituille sotilaiden tonteille, ja nimettiin vastaavilla paikoilla myöhemmin sijainneiden Ilolan ja Marttilan torppien mukaan (Kansallisarkisto 1851; Maanmittaushallitus 1937d). 1700-luvun väestöluetteloissa Vanhakartanon torppana mainitusta Nasaretin torpasta kerrotaan Kirkonkylän jakokuntaa käsittelevässä luvussa (Digitaaliarkisto 1773; 2017h). Vanhakartanon kylässä on ollut 1700-luvulla myös krouvi, jonka sijainti on merkitty sekä vuoden 1750 pitäjänkarttaan että isojakokarttaan (Krigsarkivet 1750; Kansallisarkisto 1851). Krouvista ei kuitenkaan löydetty merkintöjä poikkileikkausvuosien väestölueteloista (Digitaaliarkisto 1694b; 1773; 1855).

Vanhakartanon talot päätyivät samalle omistajalle 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, minkä jälkeen ne otettiin vähitellen yhdysviljelyyn. Vuonna 1818 maaomaisuus jaettiin siten, että Leikkalan ja Ojalan rälssisätereistä sekä Nisulan, Inkilän ja Paavolan rälssitaloista muodostettiin *Terra Nova*⁷² -niminen kartano. Vanhakartanoon jäi kaksi rälssisäteriä ja kolme rälssitaloa. (Jutikkala & Nikander 1945, 495.) Vuoden 1855 asumuksista Terra Nova geokoodattiin nykyiselle paikalleen ja Vanhakartano isojakokartan mukaiseen alkuperäiseen sijaintiinsa⁷³ (Kansallisarkisto 1851; Maanmittaushallitus 1937d).

⁷¹ 1770-luvun rippikirjassa näistä kahdesta torpasta on käytetty nimiä *Wirala* ja *Mäkelä* (Digitaaliarkisto 2017h). 1800-luvulla jälkimmäisestä on käytetty kaksoisnimeä *Wirola eller Mäkelä* (Digitaaliarkisto 2017p).

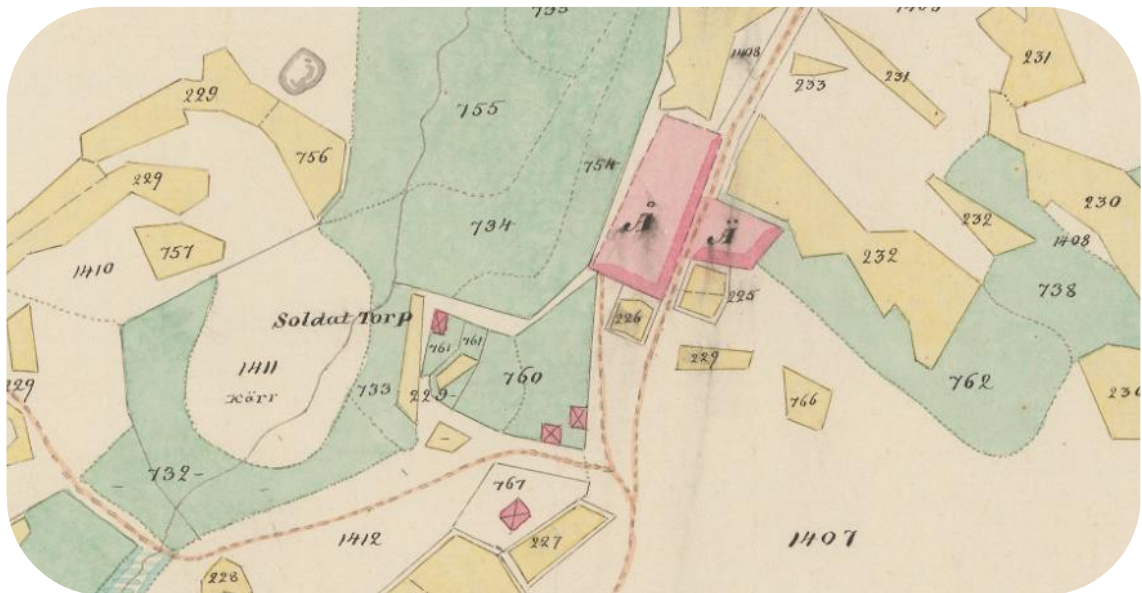
⁷² Kartanon nimeksi on myöhemmin vakiintunut *Kivismäki* (Jutikkala & Nikander 1945, 495).

⁷³ Vanhakartanon päärakennus on siirretty nykyiselle paikalleen, n. 400 metriä vanhalta paikaltaan länteen, vuonna 1892 (Jutikkala & Nikander 1945, 497).

Vanhakartan vuodelta 1855 torpat paikannettiin muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta suoraan isojakokartan ja vuokra-alueiden järjestelytoimituskarttojen perusteella (Kansalliskirjasto 1851; Maanmittauslaitos 1921g; 1922a; 1922b). Järjestelytoimitusten ulkopuolelle jääneiden torppien sijainteja löydettiin 1900-luvun pitäjänkartoista (Maanmittauslaitos 1937d; 1942b; 1942c). Lisäksi torppien paikantamisessa hyödynnettiin väestöluetteloihin kirjattuja rinnakkaisia torppanimiä ja tekstimuotoisia paikkatietoja torppien sijainneista (esim. Digitaaliarkisto 2017s). Lähdeaineisto oli Vanhakartan osalta niin kattavaa, että vuoden 1855 asumuksista ainoastaan Vartiovuoren torppaa ei onnistuttu paikantamaan. Se on luultavasti sijainnut Arolan torpan itäpuolisella alueella, jonne isojakokartassa on kirjoitettu paikannimi ”*Wartian vuoren tarhat*” (Kansalliskirjasto 1851).

6.33 Vestola

Vestolan yksinäistalo on sijainnut viereisen Arrajoen yksinäistalon tavoin Asikkalan rajalla, Lammin pitäjän itäisimmällä laidalla. Isojaossa se on kuulunut Vanhakartan jakokuntaan ja saanut kotipalstan lisäksi erillisen eksklaavin Paakkolan maiden sisältä. Koska isojakokartalle on merkitty Vestolan yksinäistalon tonttimaan ohella myös sotilastorpan tontti, pystyttiin kaikki Vestolan vuosien 1694 ja 1773 asumukset geokoodaamaan isojakokartan avulla. (Kuvio 106; Kansalliskirjasto 1851.)

Kuvio 106. Ote Vanhakartan jakokunnan isojaon uudistuskartasta Vestolan tonttimaan kohdalta (Maanmittauslaitos 1872c)

Vestolan kahdelle talonosalle on merkitty erilliset tontit jo isojakokarttaan, mutta sen jako kahdeksi tilaksi on toimitettu vasta 1850-luvun alussa. Halkomiskartta on kuitenkin maastokuvioiden osalta suora kopio isojakokartasta, joten siitä ei saatu lisäarvoa tälle

tutkimukselle. (Kansallisarkisto 1851; Maanmittauslaitos 1851d; Lähde 1995, 136.) Vestolan asumusten paikantamisessa voitiin kuitenkin myös kolmannen poikkileikkausajankohdan osalta hyödyntää isojakomittauksia, sillä tilojen talouskeskukset on piirretty vastaavaan paikkaan myös 1940-luvun pitäjänkartassa (Kansallisarkisto 1851; Maanmittaushallitus 1942c). 1860-luvulla väestöluetteloista katoavaa Mäkelän torppaa ei sen sijaan onnistuttu geokoodaamaan (Digitaaliarkisto 2017t; 2017u).

6.34 Vähä-Evo

Isojaossa Vähä-Evon kylä on muodostanut oman jakokuntansa. Neljätaloisen kylän alue on kartoitettu isojakoa varten vuonna 1787 – samaan aikaan naapurikylä Iso-Evon kanssa. (Maanmittauslaitos 1787b; 1787h.) Vuoden 1750 pitäjänkartan perusteella Vähä-Evon talot ovat alun perin muodostaneet tiiviin asumusryhmän Ekojärven kaakkoisrannalle (Riksarkivet 1750). Kaikki neljä taloa ovat olleet jakamattomia tutkimuksen poikkileikkausajankohtina. Harjulan talossa on kuitenkin ollut vuonna 1773 omistajan lisäksi myös lampuoti. (Digitaaliarkisto 1694b; 1773; 1855.)

Vähä-Evon maakirjatalojen pääteltiin sijainneen isojakokartan mukaisilla tonteillaan kaikkina kolmena poikkileikkausvuotena (Kuvio 107; Maanmittauslaitos 1787h). Vuoden 1942 pitäjänkartassa tonttimaalla on enää kolme talouskeskusta (Maanmittaushallitus 1942b), minkä pääteltiin olevan seurausta 1800-luvun loppupuolen tapahtumista. Tuolloin mm. Harjulan ja Sihvolan talot ovat päätyneet samojen omistajien haltuun. (Lähde 1995, 140–142.) Vuoden 1773 torppa-asumuksista Mylly geokoodattiin isojakokartassa myllysymbolin viereen piirretyn rakennuksen kohdalle (Maanmittauslaitos 1787h). Vastaavalle paikalle on 1920-luvulla muodostettu Mylly-niminen lohkotila (Maanmittauslaitos 2017b). Vähä-Evon sotilastorpat ovat sijainneet vuoden 1750 pitäjänkartan perusteella kylätontin koillispuolella, mutta isojakokartasta tai muista suurimittakaavaisista kartoista vastaavia merkintöjä ei kuitenkaan löydetty. (Riksarkivet 1750; Maanmittauslaitos 1787h).

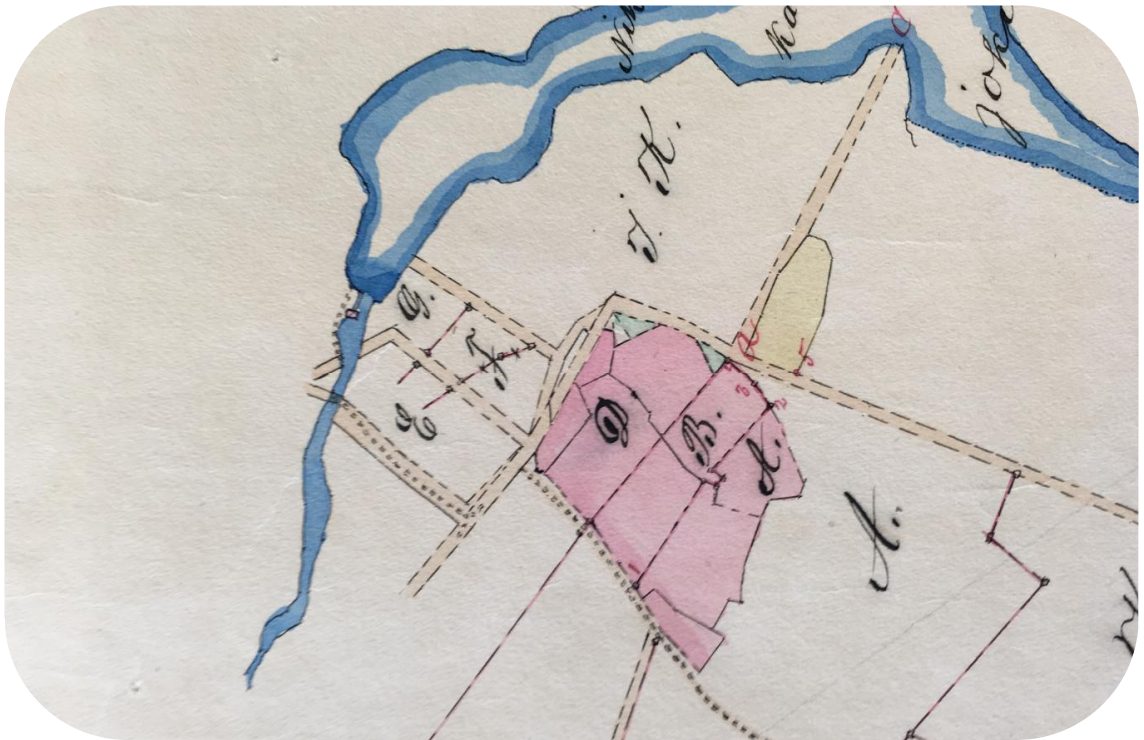

Kuvio 107. Ote epätäydellisestä isojaon uudistuskartasta Vähä-Evon kylätontin kohdalta (Kansallisarkisto 1787c)

Vähä-Evon vuoden 1855 torpista Haapalahden ja Kankaan sijainnit on piirretty vuonna 1863 laadittuun Vähä-Evon–Porraskosken–Järventaustan tiekarttaan (Kansallisarkisto 1863). Samojen torppien tilukset näkyvät yksityiskohtaisesti vuoden 1910 lohkomiskartassa, johon on edellisten lisäksi piirretty myös Saunalammin ja Piilolan torppien tontit (Maanmittauslaitos 1910b). Saunalammin torppaa lukuun ottamatta vastaavilla paikoilla on torppasymbolit myös yleispiirteisessä Kalmbergin kartastossa (Kansalliskirjasto 1855b). Ruokojärven sekä 1870-luvulla Lähteenmäeksi rippikirjassa vaihtuneen Kalliolan asumukset geokoodattiin vuoden 1919 lohkomiskartan avulla (Maanmittauslaitos 1919a; Digitaaliarkisto 2017u). Sen sijaan neljälle Vähä-Evon torpalle ei löydetty sijaintitietoja käytettävissä olleista kartoista. Niistä Suontaustan ja Suuriniemen torpat ovatkin jääneet asumattomiksi jo 1860-luvulla (Digitaaliarkisto 2017t).

6.35 Yläanne

Yläanne on ollut 1600-luvun loppupuolella neljätaloinen kylä (Digitaaliarkisto 2017b), jonka alue on kartoitettu ensimmäisen kerran vuonna 1708. Tuolloin laaditun geometrisen kartan perusteella Ylänteen talot ovat muodostaneet tiiviin asumusryhmän Putulan ja Hyrkkälän kylien kautta Pääjärveen laskevan Isojoen varressa. (JYX-julkaisuarkisto 1708b; Maanmittauslaitos 2017c.) Tutkimuksen toisena poikkileikkausajankohtana Juutilan ja Tiirikkalan talot ovat olleet hallinnollisesti jo kahdessa osassa (Digitaaliarkisto 1773). Ylänteen vuosien 1694 ja 1773 asumukset paikannettiin vuonna 1798 laaditun isojakokartan mukaisille tonteille. Saman kartan perusteella kylän sotilastorppa on sijainnut Isojoen varressa, vastakkaisella puolella Ylänteen tonttimaata. (Kuvio 108; Maanmittauslaitos 1798.)

Kuvio 108. Ote isojakokarttaan perustuvasta Ylänteen tonttimaakartasta vuodelta 1896 (Kansallisarkisto 1896)

Tutkimuksen kolmantena poikkileikkausajankohtana vuonna 1855 Ylänteen Juutilassa on ollut neljä, Tiirikkalassa kolme, Hoikkalassa kaksi ja Sipilässä kaksi tilaa (Digitaaliarkisto 1855; 2017s). Juutilan Jokihaara on jo isojaon aikaan sijainnut noin kilometrin päässä ryhmäkylästä lounaaseen (Maanmittauslaitos 1798). Vuosien 1937 ja 1942 pitäjänkarttalehdillä on esitetty Jokihaaran lisäksi kaksi muuta Juutilan tilaa, joista Rauhala-nimen saaneen tilan talouskeskus on tuolloin sijainnut Jokihaaran lähetyvillä ja kolmas Juutilan talouskeskus edelleen vanhalla paikallaan Ylänteen tonttimaalla. Rauhalaksi vakiintunut Juutila geokoodattiin sille pitäjänkarttaan merkittyyyn sijaintiin, koska vastaavalla kohdalla on jo Kalmbergin kartastossa asumusmerkintä⁷⁴. (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittaushallitus 1937e; 1942c.) Juutilan Alastalolle ei sen sijaan ole merkitty talouskeskusta⁷⁵ enää pitäjänkarttaan, sillä Alastalo on liitetty 1900-luvun alkupuolella toiseen Juutilan neljännekseen (Maanmittaushallitus 1937e; 1942c; Suomen Maatilat

⁷⁴ Kalmbergin kartastossa asumuksesta on käytetty nimeä *Korpi* (Kansalliskirjasto 1855b). Vastaavaa nimeä tai sen johdosta ei kuitenkaan ole merkitty aikakauden väestöluetteloihin. Näin ollen Korpi-nimellä on hyvinkin saatettu tarkoittaa Juutilan talonosaa, josta väestöluetteloissa on käytetty vaihtelevia nimiä: Juutila, Rauhala ja Perintö. (Digitaaliarkisto 2017s; 2017t; 2017u; 2017v.)

⁷⁵ Kylätontilla sijainnut Juutilan Rauhalan ja Alastalon vanha tontti on lohkottu asutustilaksi 1920-luvulla (Lähde 1995, 144; Maanmittauslaitos 2017b).

1931). Niinpä Alastalo geokoodattiin vuoden 1855 osalta vanhalle, isojakokartan mukaiselle paikalleen (Maanmittauslaitos 1798).

Kahden Tiirikkalan⁷⁶ talouskeskukset on merkitty vuoden 1937 pitäjänkartassa vanhalle tonttimaalle, mutta Tiirikkalan Vääränkivi⁷⁷ on piirretty uuteen paikkaan noin 800 metriä kylätontilta koilliseen (Maanmittaushallitus 1937e; 1942c). Vääränkiven muutto on isojakokartamerkitöjen perusteella tapahtunut jo 1700-luvun lopulla (Maanmittauslaitos 1798). Sipilän Maasilta on pitäjänkartan perusteella siirtynyt viimeistään 1930-luvulla Vääränkiven viereen ja toinen Sipilä puolestaan Isojoen toiselle puolelle, vanhan sotamiestorpan paikalle (Maanmittaushallitus 1937e; 1942c). Maasillan talouskeskus on Kalmbergin kartaston perusteella muutettu uudelle paikalleen jo 1800-luvun alkupuoliskolla (Kansalliskirjasto 1855b). Niinpä se paikannettiin pitäjänkartan mukaiseen sijaan (Maanmittaushallitus 1942c). Toinen Sipilä geokoodattiin vuoden 1855 osalta vielä vanhalle paikalleen, koska esimerkiksi Kalmbergin kartaston tai vuoden 1920 taloudellisen kartan merkintöjen perusteella ei voitu toisin päätellä (Kansalliskirjasto 1855b; Maanmittaushallitus 1920).

Ylänteen Hoikkalan talonpuoliskot on yhdistetty 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kokonaiseksi taloksi (Digitaaliarkisto 1900; SSHY 2017f), ja niinpä vuoden 1937 pitäjänkartallakin on esitetty vain yksi Hoikkalan talouskeskus. Näin ollen Hoikkalan vuoden 1855 asumukset geokoodattiin sekä isojako- että pitäjänkartalla näkyvän tontin kohdalle. (Maanmittauslaitos 1798; Maanmittaushallitus 1937e.) Ylänteen vuoden 1855 torpista Tiirikkalan Harjula geokoodattiin vuoden 1921 vuokra-alueiden lohkomiskartan, Vääränkiven Rasiniitty ja Juutilan Saarikko⁷⁸ vuoden 1942 pitäjänkartan, Maasillan Sikosaari⁷⁹ vuoden 1928 lohkomiskartan sekä Juutilan Salimäen torpat⁸⁰ vuoden 1937 pitäjänkartan perusteella (Maanmittauslaitos 1921h; 1928c; Maanmittaushallitus 1937e; 1942c). 1860-luvulla autioitunutta Hakamustan torppaa ja 1910-luvulla henkikirjoista katoavaa Vipsjärven torppaa ei onnistuttu paikantamaan (Digitaaliarkisto 2017t; 1910; 1915). Näistä jälkimmäisen sijainti on piirretty pienen Viipsjärven⁸¹ etelärannalle jo

⁷⁶ Asumuksista käytetään v. 1937 pitäjänkartalla nimiä Tiirikkala ja Mattila (Maanmittaushallitus 1937e).

⁷⁷ Asumuksesta käytetään v. 1942 pitäjänkartalla nimeä Tiirikkala (Maanmittaushallitus 1942c).

⁷⁸ Pitäjänkartassa on asumusnimi *Jokela*, jota Saarikon torpasta on käytetty myös 1900-luvun alkupuolen henkikirjoissa (Digitaaliarkisto 1910; 1915).

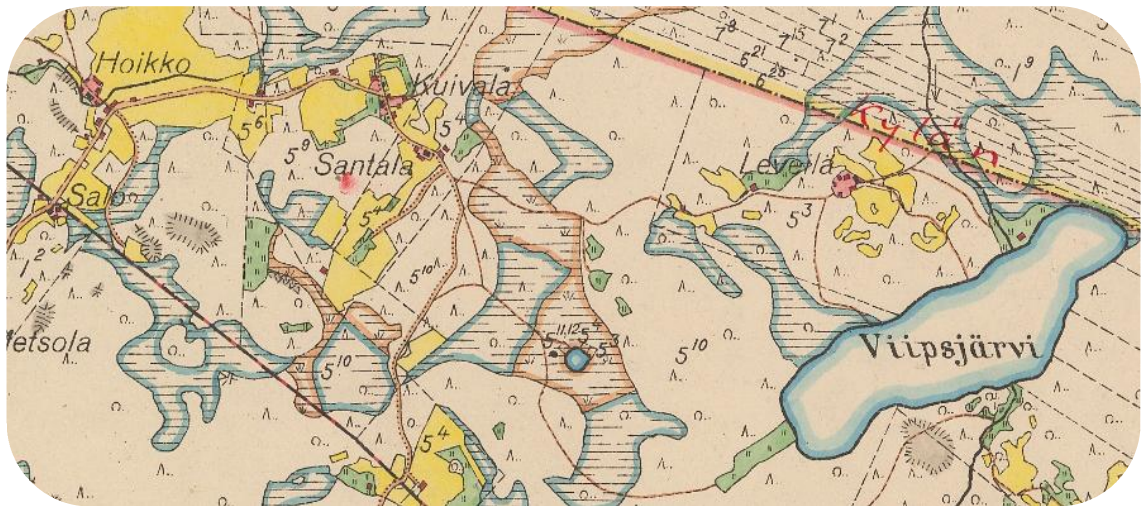
⁷⁹ Torpan nimeksi on myöhemmin vakiintunut rinnakkaisnimi *Mäkelä*, joka on myöhemmin annettu myös lohkotilan nimeksi (Maanmittauslaitos 1928c; Digitaaliarkisto 2017s).

⁸⁰ Juutilan kahdella talonosalla (Joehaara ja Juutila) on ollut samannimiset torpat (Digitaaliarkisto 2017s).

⁸¹ Järven nimi on vakiintunut 1900-luvulla muotoon *Viipsjärvi* (Maanmittauslaitos 2017c).

1700-luvun yleispiirteisessä rekognosointikartastossa, mutta suurimittakaavaisista kartoista sitä ei löydetty (Maanmittaushallitus 1942c; Harju 2012, 286–287).

Ylänteen kylän liikamaalle on vuonna 1820 muodostettu Hosiokankaan uudistalo (Lähde 1995, 146). Tutkimuksen kolmantena läpileikkausvuonna 1855 uudistalo on ollut nautinnallisesti kahdessa osassa (Digitaaliarkisto 1855). Hosiokankaan alue on kartoitettu Vanhakartanon jakokunnan isojaossa vuosina 1791–1796 eikä halkomista varten ole tehty uusia mittauksia (Maanmittauslaitos 1820). Ensimmäinen pienimittakaavainenkin kartta, jossa uudistalon alueelle on merkitty asumuksia, on vasta vuoden 1920 taloudellinen kartta. Siihen on piirretty *Hosiakangas*-, *Santala*- ja *Leveilä*-nimiset asumat. Vuoden 1942 pitäjänkartalla ensimmäinen nimi on korvattu *Kuivala*-nimellä ja sen länsipuolelle on lisäksi piirretty *Hoikko*-niminen talouskeskus. (Maanmittaushallitus 1920; 1942c.) Koska Hosiokankaan toista talonpuolikasta on myöhemmin kutsuttu Hoikkoksi (Lähde 1995, 146–147), vuoden 1855 asumat paikannettiin pitäjänkarttaan merkittyjen Hoikon ja Kuivalan talouskeskusten kohdalle (Kuvio 109; Maanmittaushallitus 1942c).

Kuvio 109. Ote vuoden 1942 pitäjänkartasta Hosiokankaan talon alueelta (Maanmittaushallitus 1942c)

7 TULOKSET

7.1 Väestöluettelot merkittävä lähdeaineisto uuden ajan asumusten paikantamisessa

Ensimmäisenä tutkimustehtävänä oli selvittää, miten historiallisten väestöluetteloiden tietoja voidaan hyödyntää uuden ajan asumusten suurimittakaavaisessa ja maantieteellisesti laaja-alaisessa paikantamisessa. Tavoitteena oli tutkia, miten henki-, maa- ja rippikirjojen asumusnimet sekä katselmusluetteloiden sotilas- ja rakuunatiedot saadaan muutettua epäsuorasta paikkatiedosta suoraksi digitaaliseksi paikkatiedoksi. Väestöluettelotietojen geokoodaamiseen liittyviä erityispiirteitä esitellään luvussa 3.2.2 ja väestöluetteloiden sisältämää epäsuoraa paikkatietoa luvussa 4.1. Varsinaiseen tutkimuskysymykseen vastataan luvussa 0, jossa syvennetään teoreettista viitekehystä kuvaamalla tutkimusalueena olleen Lammin pitäjän uuden ajan väestöluettelotietojen geokoodaamisessa ja vektoroinnissa käytettyjä menetelmiä ja työvaiheita.

Kuten tutkimuksen johdannossa olettamuksena todetaan, uuden ajan asumusten paikantamisessa on karttoihin liittyvien rajoitteiden vuoksi järkevää hyödyntää väestöluetteloiden sisältämää epäsuoraa paikkatietoa. Väestöluetteloiden tietoja yhdistelemällä on mahdollista muodostaa kattava listaus tietyn poikkileikkausajankohdan mukaisista asumuksista, mukaan lukien myös monilta kartoilta puuttuvat torpat. Asumusten sijainteihin viitataan väestöluetteloissa epäsuoran paikkatiedon, kuten talon- ja torpannimien, talonumeroiden, verolukujen, ammattien ja henkilönimien avulla. Väestöluetteloiden asumustiedot on mahdollista paikantaa yhdistämällä niiden epäsuorat sijaintitiedot manuaalisesti eri-ikäisten suurimittakaavaisten karttojen rakennus-, tontti- ja omistusmerkintöihin sekä paikannimiin. Vanhojen asumusnimen geokoodaukseen liittyy kuitenkin paljon haasteita, eikä kaikkia väestöluetteloihin merkittyjä asumuksia ole välttämättä mahdollista paikantaa.

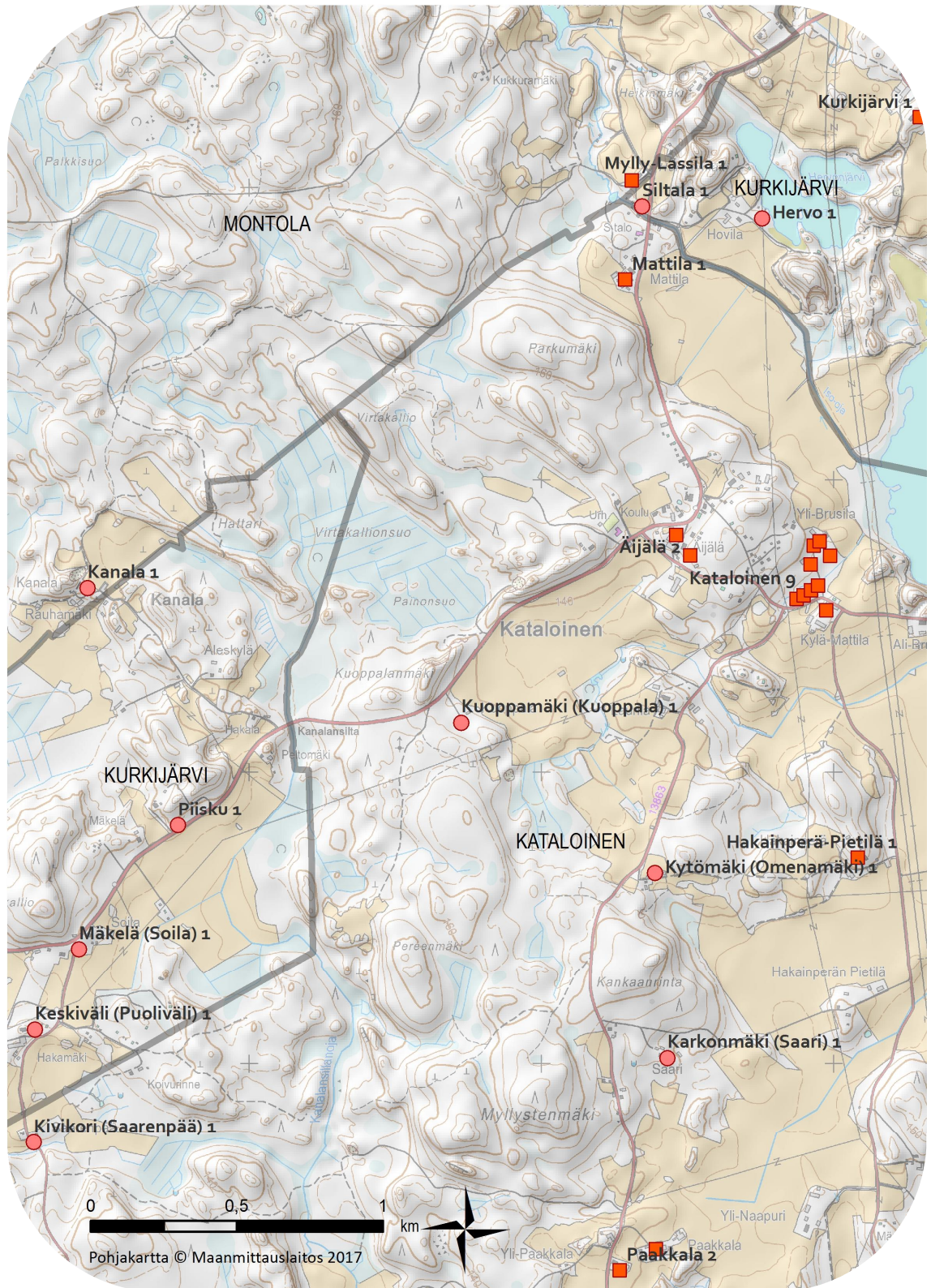
Väestöluettelotietojen geokoodaaminen ei käytännössä ole mahdollista ohjelmistopohjaisilla menetelmillä, koska käytettävissä on harvoin tarkoitukseen soveltuvaa viiteaineistoa. Paikkatiedon ajallinen muuttuminen on suurin väestöluettelotietojen geokoodaukseen liittyvistä haasteista, eikä väestöluetteloon kirjattu paikannimi välttämättä yksinään riitä asumuksen yksiselitteiseen paikantamiseen. Asumukseen on eri aikoina saatettu viitata samalla paikkatiedolla, vaikka itse asumus on siirtynyt toiseen sijaintiin tai sen maantieteellinen ulottuvuus on muuttunut. Vaihtoehtoisesti samassa sijainnissa pysyneestä asumuksesta on voitu käyttää eri aikoina eri nimiä. Joitakin väestöluetteloon kirjattuja lyhytikäisiä asumuksia ei taas välttämättä ole koskaan piirretty karttoille.

Geokoodauksen tausta-aineistona voidaan hyödyntää mm. kiinteistönmuodostumistietoja, asumusten haltijaketjuja, pienimittakaavaisia karttoja ja asumusnimien sijaintiviitauksia. Kun paperikartat skannataan ja georekisteröidään paikkatieto-ohjelmassa, geokoodatuista asumuskohteista saadaan luotua vektorimuotoista digitaalista paikkatietoa. Käytettävän menetelmän ansiosta asumusten paikantaminen ei ole sidottu karttojen laadinta-ajankohtiin tai aluerajauksiin, vaan asumukset on mahdollista geokoodata esimerkiksi asutuskehityksen kannalta keskeisenä murrosajankohtana ja tarkoituksenmukaisena aluekokonaisuutena. Tällä tavalla on esimerkiksi mahdollista selvittää, miten keskeiset hallinnolliset toimenpiteet – maanjaot, torpparilaitos ja muu asutustoiminta – ovat vaikuttaneet asumusten sijainteihin.

Vaikka vanhoja väestöluettelotietoja ei olekaan mahdollista geokoodata ohjelmistopohjaisilla menetelmillä, myös manuaalisessa paikantamisessa voidaan kuitenkin merkittävästi hyödyntää erilaisia digitaalisia aineistoja. Huomattava osa Suomen vanhoista väestöluetteloista ja kartoista on skannattu digitaalisiksi rasterikuviksi, jotka mahdollistavat paitsi eri-ikäisten karttojen päällekkäisen asemoinnin, myös lukumäärältään ja yksikkökooltaan suurien kartta-aineistojen samanaikaisen hallinnan. Samalla on kuitenkin syytä muistaa, että digitaalisilla kopioilla ei varsinkaan karttojen osalta voida täysin korvata alkuperäisaineistoista saatavaa informaatiota. Tietyn karttalehden tai väestöluettelosivun tietoja on kuitenkin digitaalisten aineistojen avulla mahdollista tarkastella vaivattomasti uudelleen ja uudelleen aina silloin, kun tutkimus sitä edellyttää. Lisäksi internetissä julkaistut digitaaliset väestöluettelot hakemistoineen mahdollistavat esimerkiksi asumusten haltijaketjujen vaivattoman muodostamisen. Digitaaliset aineistot nopeuttavat väestöluettelotietojen geokoodausprosessia merkittävästi, ja samalla myös paikannusten luotettavuus paranee.

7.2 Havaintoja Lammin asumusten paikantamisesta

Tutkimuksen toisena tehtävänä oli selvittää, missä väestöluetteloihin kirjatut lammilaisasumukset ovat sijainneet asutuskehityksen kannalta keskeisinä murrosajankohtina 1690-luvulta 1850-luvulle. Toiseen tutkimuskysymykseen vastataan osaltaan luvussa 5, jossa kuvataan Lammin pitäjän uuden ajan väestöluettelotietojen geokoodaamisessa ja vektoroinnissa käytettyjä menetelmiä ja työvaiheita. Lammin asumusten paikantamisessa käytettiin poikkileikkausajankohtina vuosia 1694, 1773 ja 1855, joiden valintaperusteita kuvataan luvussa 5.2. Lammilaisasumusten yksityiskohtainen geokoodausprosessi tulkintoineen ja käytettyine lähteineen esitetään luvussa 6 sekä taulukko- ja teemakarttamuodossa tutkimuksen liitteissä (Liitteet 2–5). Liitteenä olevassa taulukossa (Liite 2) näytetään tiedot tutkimuksen kohteena olleista, poikkileikkausajankohtien väestöluetteloissa mainituista lammilaisasumuksista.

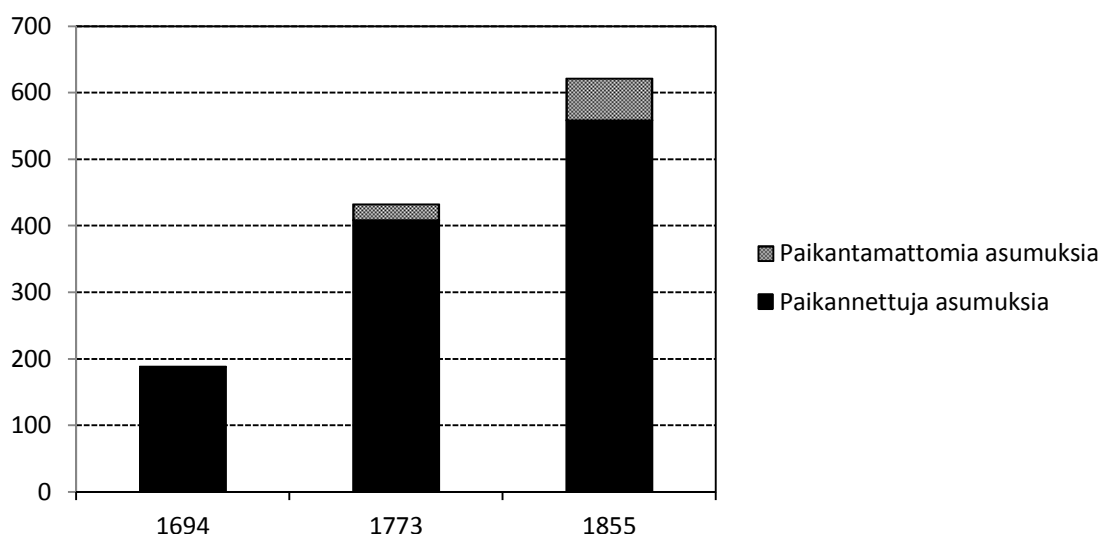

Kuvio 110. Näyte tutkimuksessa tuotetusta vuotta 1855 koskevasta paikkatietoaineistosta mitta-kaavassa 1:21 000

Tutkimuksessa Lammin asumuksia käsiteltiin asuma- ja kyläkohtaisesti. Kuitenkin ne kylät, joiden havaittiin maanjakotoimitusten jälkeenkin muodostuneet useista erillisistä palstoista, yhdistettiin jo paikannuksia tehtäessä useista kylistä muodostuviksi laajem-

miksi tarkastelualueiksi. Vierekkäiset asumukset puolestaan otettiin tarkasteluun mukaan yhtenä kokonaisuutena, ja niinpä yksi liitteenä olevan asumataulukon rivi vastaa maisemassa omana kokonaisuutenaan erottunutta asuma-alaa eli asumaa, johon on saattanut kuulua useita asumuksia (Liite 2). Asumustaulukon tiedot yhdistettiin tutkimuksessa tuotetun paikkatietoaineiston ominaisuustiedoiksi, minkä jälkeen laadittiin rekonstruktiot vuosien 1694 (Liite 3), 1773 (Liite 4) ja 1855 (Liite 5) lammilaisasumusten sijainneista. Liitekarttojen mittakaava on 1:40 000. Tutkimuksessa tuotetun paikkatietoaineiston suurin käyttömittakaava on lähdeaineistoista johtuen 1:21 000 (Kuvio 110).

Seuraavassa pylväskaaviossa esitetään Lammilla tutkimuksen poikkileikkausvuosina sijainneiden asumuksien kokonaismäärät siten, että tutkimuksessa paikannetut ja paikantamatta jääneet asumukset on esitetty omina luokkinaan (Kuvio 111). Tutkimuksessa pystyttiin paikantamaan yhtä lukuun ottamatta kaikki läpileikkausvuoden 1694 asumukset. Toisen läpileikkausvuoden osalta geokoodattiin noin 94 prosenttia yhteensä noin 430 asumuksesta ja kolmannen läpileikkausvuoden osalta noin 90 prosenttia yhteensä noin 620 asumuksesta. Vuoden 1694 muita korkeampi paikannusprosentti selittyy paitsi asumusten vähäisellä määrällä, myös asumusten keskittyneisyydellä. Vaikka joihinkin tehtyihin paikannuksiin liittyy muita suurempi epävarmuus, Lammin paikannukset osoittavat, että merkittävä osa uuden ajan väestöluetteloissa nimeltä mainituista asumuksista sekä sotilas- ja rakuunatorpista on mahdollista paikantaa yksityiskohtaisesti.

Kuvio 111. Pylväskaavio Lammin väestöluetteloissa nimeltä mainittujen asumusten sekä sotilas- ja rakuunatorppien määristä (kpl) tutkimuksen poikkileikkausvuosina 1694, 1773 ja 1855 (Digitaaliarkisto 1694a; 1694b; 1773; 1855; 2017h; 2017s; Kansallisarkisto 1767a; 1767b; Krigsarkivet 1775; 1780a; 1780b)

Tutkimuksessa paikantamatta jääneet asumukset jakaantuvat melko tasaisesti tutkimusalueen eri osiin. Ilman sijaintitietoa olevien asumusten määrät esitetään tarkastelualueittain ja poikkileikkausvuosittain seuraavassa taulukossa (Taulukko 5). On luonnollista, että asumusten geokoodaus onnistui kokonaisuudessaan sellaisten pienialaisten kylien alueilla, joissa on ylipäättään ollut vähän asumia. Tällaisten tarkastelualueiden nimet on lihavoitu taulukossa. Merkille pantavaa sen sijaan on, että laaja-alaisilta Vanhakartanon kylän ja Porkkalan jakokunnan alueilta jäi paikantamatta vain yksi asumus kummastakin. Vuoden 1855 osalta myös Mommila-Hietoisten alueelta pystyttiin paikantamaan yhtä lukuun ottamatta kaikki 25 asumusta. Näille kolmelle alueelle yhteisiä piirteitä ovat mm. keskuskartanon olemassaolo ja sen alaisuuteen jo 1700-luvulta lähtien perustetut torpat. Lisäksi kartanoiden alueilla sijainneet torppa-asumukset on merkitty kattavasti Vanhakartanon ja Porkkalan osalta isojakokarttoihin ja Mommila-Hietoisten osalta vuoden 1858 tiluskarttaan (Maanmittauslaitos 1817; 1858; Kansallisarkisto 1851). Suurin osa em. kartanoiden torpista on kartoitettu myös niiden alueilla 1920-luvulla toteutettujen vuokra-alueiden järjestelytoimitusten karttoihin (Maanmittauslaitos 2017a).

Suhteellisesti eniten poikkileikkausajankohtien asumusten sijaintitietoja jäi uupumaan puhtaissa talonpoikaiskylissä. Selittäviä tekijöitä on löydettävissä talonpoikaiskylissä sijainneiden torppien kartanotorppiin verrattuna poikkeavista perustamisajankohdista ja itsenäistymistavoista. Talonpoikaiskylien torpat ovat syntyneet pääasiassa vasta isojaon jälkeen eikä niiden sijainteja sen vuoksi ole juurikaan piirretty isojakokartoille. Torppien itsenäistyminen taas on tapahtunut usein yksittäisissä lohkomistoimituksissa (Lähde 2007a, 295), joiden kartatkin on saatettu piirtää isojakomittausten perusteella ilman torppien myöhemmin syntyneitä tiluksia. Toisaalta Lähteen (2007a, 295) tutkimusten mukaan esimerkiksi Lieson talonpoikaiskylän torpista huomattava osa on jäänyt myös kokonaan itsenäistymättä. Itsenäistymättömän torpan kohdalla 1930- tai 1940-luvulla laadittu pitäjänkartta saattaakin olla ensimmäinen sen alueelta valmistettu suurimittakaavainen kartta. Vaikka itsenäistymätön torppa-asumus olisikin ollut olemassa vielä tuolloin, sen paikantaminen voi olla pelkän pitäjänkartan perusteella vaikeaa.

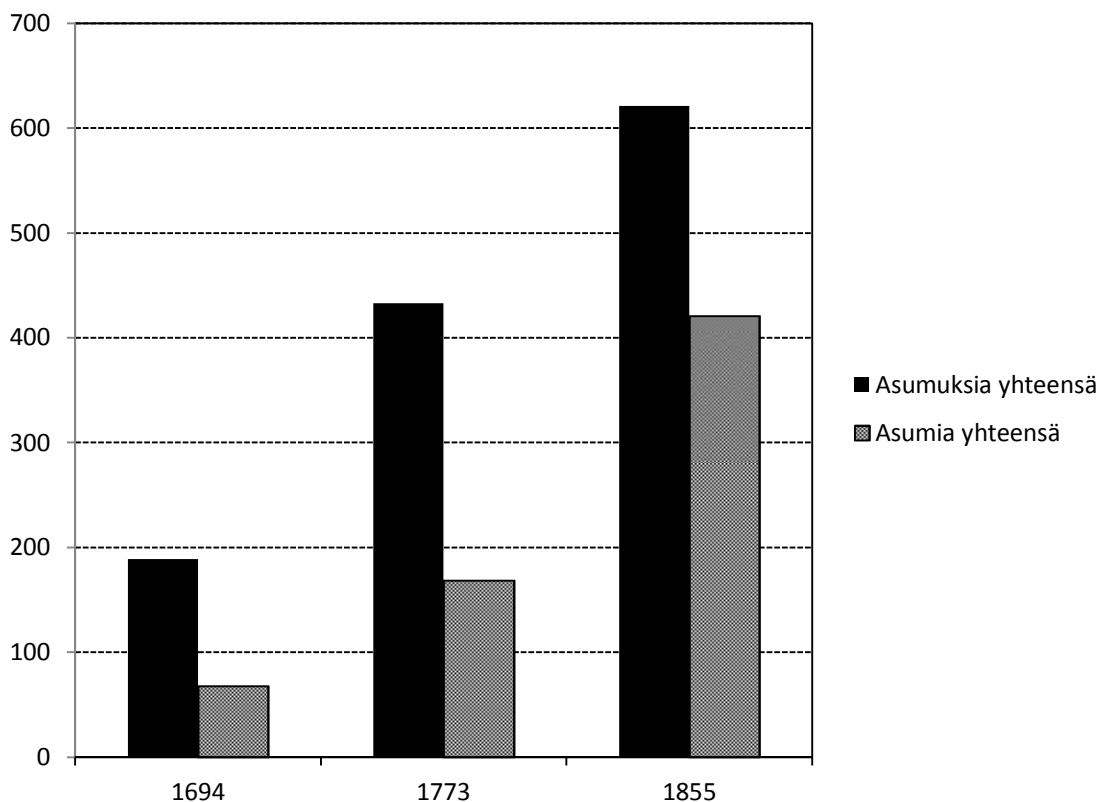
Taulukko 5. Tutkimuksessa paikantamatta jääneiden lammilaisasumusten määrät tarkastelualueittain

Tarkastelualueen nimi	Paikantamattomat asumukset poikkileikkausvuosittain (kpl)		
	1694	1773	1855
Arrajoki			
Arrankorven jakokunta			3
Hauhialan jakokunta		4	6
Iso-Evon jakokunta		2	5
Jahkola			1
Kaitalan–Tanttilan jakokunta		2	3
Kataloinen			1
Kirkonkylän jakokunta		1	5
Kostila			
Kurkijärvi	1	4	3
Kuurikka			
Kättärlän jakokunta		3	
Lieson jakokunta			6
Mommila-Hietoinen		4	1
Montola			2
Mulkola			
Oitenkylä			
Paakkola			1
Pakkasela			
Palonen			
Pappila			1
Perinkää			1
Pienistö		1	
Porkkalan jakokunta		1	
Riikonen			
Rippola			
Ronni		1	6
Syrjäntaka			3
Takaperä			
Tirmula			
Tommala		1	
Vanhakartano			1
Vestola			1
Vähä-Evo		1	4
Yläne			2

Tutkimuksessa pyrittiin paikantamaan väestöluetteloissa nimeltä mainittujen asumusten ohella myös lammilaisten sotilas- ja rakuunatorppien sijainteja. Sotilas- ja rakuunatorpiksi tulkittuja merkintöjä löydettiin melko kattavasti vuoden 1750 pitäjänkartasta, mutta sen sijaan eri isojakokarttojen välillä niiden merkitsemisessä havaittiin suuria eroja. Jos sotilas- tai rakuunatorpasta ei löydetty mainintoja isojakokartasta, sen sijaintia ei pääsääntöisesti myöskään pystytty yksityiskohtaisesti geokoodaamaan. Sotilas- ja rakuunatorpat muodostavatkin suurimman ryhmän paikantamatta jääneiden vuoden 1773 asumusten joukossa (Liite 2). Huomionarvoista on, että käytettävissä olleen aineiston perusteella joidenkin Lammin sotilastorppien havaittiin 1700-luvun ku-

luessa siirtyneen pois kylätontilta tai sen läheisyydestä ja muodostaneen tämän jälkeen kokonaan uusia asumia.

Tutkimuksessa tehtyjen paikannusten perusteella maisemassa omina kokonaisuuksinaan erottuvien asumien määrä on kasvanut Lammilla moninkertaisesti tutkimusajanjakson aikana (Kuvio 112, Liite 2). Samalla Lammin asutusrakenne on kehittynyt tiiviistä ryhmäkylästä hajanaisiin hajakyliin, joissa asumukset ovat sijainneet yksittäisasumuksina pitkienkin välimatkojen päässä toisistaan. Tutkimuksen ensimmäisenä poikkileikkausvuonna 1694 Lammilla on ollut noin 190 asumusta, jotka ovat muodostaneet 68 itsenäistä asumakeskittymää. Suurin asuma on ollut 12-taloinen Lieson ryhmäkylä, ja keskimäärin yhdessä lammilaisasumassa on tuolloin ollut 2,8 asumusta. Kolmantena läpileikkausvuonna 1855 asumusten määrä on ollut yli kolminkertainen vuoteen 1694 verrattuna. Samalla asutus on hajaantunut voimakkaasti, sillä vuoden 1855 noin 620 asumusta ovat jakaantuneet jo noin 430 erilliseen asumaan. Yhdessä asumassa on tuolloin ollut enää keskimäärin vain 1,5 asumusta. Vuonna 1855 suurimpia asumia ovat olleet kymmenen asumuksen Montolan sekä yhdeksän asumuksen Jahkolan, Kataloisten ja Syrjäntaan asumusryhmät.

Kuvio 112. Pylväskaavio Lammin väestöluetteloissa nimeltä mainittujen asumusten sekä tutkimuksessa selvitettyjen asumien määristä (kpl) tutkimuksen poikkileikkausvuosina 1694, 1773 ja 1855 (Digitaaliarkisto 1694a; 1694b; 1773; 1855; 2017h; 2017s; Kansallisarkisto 1767a; 1767b; Krigsarkivet 1775; 1780a; 1780b)

Väestöluettelot ovat merkittävä lähdeaineisto Lammin asumusten paikantamisessa, koska pitäjän alueelta on käytettävissä yhteismitallista, samanikäistä ja riittävän yksityiskohtaista kartta-aineistoa vasta 1930-luvulta lähtien. Esimerkiksi suurimittakaavaisien isojakokarttojen mittaukset ajoittuvat lammilaiskylissä yli 70 vuoden ajanjaksolle 1770-luvulta aina 1840-luvulle saakka. 1700-luvulla koko pitäjän alueelta laaditut pitäjän- ja rekognosointikartat taas ovat yksinään liian yleispiirteisiä paikallistason tarkasteluun.

7.3 Isojakokarttoihin tallentunut monipuolista tietoa asutuskehityksestä

Lammin asumusten paikantamisprosessin perusteella tehtiin havaintoja eri karttatyyppien käyttökelpoisuudesta väestöluettelotietojen paikantamisessa. Isojakokartat muodostivat keskeisimmän ja monipuolisimman lähdeaineiston Lammin 1700- ja 1800-luvun talo- ja tila-asumusten paikantamisessa. Isojakokarttojen tonttimerkintöjen perusteella pystyttiin nimittäin monin paikoin rekonstruoimaan sekä isojakoa edeltäneen että sen jälkeisen ajan asutusta. Isojakoa vanhemman asutuksen paikantamisessa hyödynnettiin aikaisempaa tutkimustietoa siitä, että Keski-Hämeessä halottujen tilojen molemmat puoliskot jäivät säännönmukaisesti talon vanhalle tontille. Niinpä sarkajako- ja ryhmäkylähistoriansa vuoksi Lammin asumusten voitiin lähtökohtaisesti olettaa sijainneen tutkimuksen ensimmäisen poikkileikkausajankohdan aikaan isojakokarttojen mukaisilla tonttimailloin. Tukea tulkinnalle saatiin vanhemmista geometrisista kartoista sekä vuoden 1750 pitäjänkartasta.

Isojakokarttojen perusteella saatiin tietoa myös niistä taloista ja tiloista, jotka ovat isojaossa siirtyneet uuteen paikkaan. Siirtotalojen ja -tilojen uusia sijainteja ei kuitenkaan yksittäisiä poikkeustapauksia lukuun ottamatta löydetty Lammin isojakokartoista, vaan vuoden 1855 asumukset oli niiden osalta paikannettava myöhemmin laadittujen karttojen perusteella. 1800-luvulla ja varsinkin 1900-luvun alkupuolella Lammilta on laadittu paljon halkomis- ja lohkomiskarttoja, joiden havaittiin kuitenkin perustuvan suurelta osin isojaonaikaisiin mittauksiin. Niinpä suuri osa niistä osoittautui tämän tutkimuksen kannalta arvottomiksi. Siirtotalojen ja -tilojen sekä 1800-luvun torppien yksityiskohtaiset sijainnit löydettiinkin monissa tapauksissa vasta 1930- ja 1940-luvuilla laadituista lehtijakoisista pitäjänkartoista.

Lammin paikannusten tausta-aineistona käytetyistä yleispiirteisistä kartoista hyödyllisimmiksi osoittautuivat vuoden 1750 pitäjänkartta, rekognosointikartasto 1700-luvun loppupuolelta ja Kalmbergin kartasto 1850-luvulta. Erityisesti Kalmbergin kartastosta löydettiin kymmeniä sellaisia asumuksia, joiden sijainteja ei ole merkitty lainkaan vanhempiin karttoihin. Kun Kalmbergin kartastoa tulkittiin yhdessä isojakokartoista ja myö-

hemmin laadituista suurimittakaavaisista kartoista saatujen paikkatietojen kanssa, se antoi erityisen arvokasta tietoa isojaossa siirtyneistä taloista ja tiloista, isojaon jälkeen tapahtuneista vapaaehtoisista muutoista sekä 1800-luvun torpista. Esimerkiksi joidenkin 1800-luvulla tai 1900-luvun alussa asumattomiksi jääneiden lammilaistorppien sijainnit ovat tallentuneet ainoastaan Kalmbergin kartastoon.

7.4 Tutkimuksen luotettavuus

Historiallisista aineistoista tuotetun paikkatiedon laatuun ja käytettävyyteen liittyy paljon epävarmuustekijöitä, joihin voidaan vaikuttaa pienilläkin valinnoilla ja ratkaisuilla. Sisälöltään, tarkkuudeltaan ja iältään erilaisten lähdemateriaalien käyttäminen toi väistämättä epävarmuutta myös tutkimuksessa tehtyyn lammilaisasumusten paikantamiseen. Mahdollisia virheitä voi liittyä varsinkin niihin geokoodauksiin, joissa karttalähteet olivat ajallisesti kaukana väestöluettelon laadinta-ajankohdasta. Erityisesti tämä koskee vuoden 1694 paikannuksia, koska ne jouduttiin tekemään osittain pelkästään poikkileikkausajankohtaa nuoremman kartta-aineiston perusteella. Vastaavanlaista epävarmuutta kohdistuu kuitenkin yhtä lailla myös moniin 1800-luvun torppa- ja siirtotila-asumuksiin, jotka paikannettiin pelkästään 1900-luvun kartta-aineiston perusteella. Tällaisissa tapauksissa on mahdollista, että asutuksen todellinen jatkuvuus poikkeaa tutkimuksessa tehdystä tulkinnasta. Asumus on esimerkiksi saattanut olla alun perin kokonaan toisessa sijainnissa, jota ei ole tallennettu pienimittakaavaisillekaan kartoille. Paikannusten luotettavuutta pyrittiin parantamaan mm. käyttämällä apuna asumusten haltijaketjuja ja pienimittakaavaisia karttoja sekä kiinteistörekisterin, RHR-aineiston ja muinaisjäännösrekisterin tietoja. Tutkimuksessa tuotetun digitaalisen paikkatiedon laatuun vaikuttivat myös mm. alkuperäiskarttojen laatu sekä georekisteröinnin ja vektoroinnin aikana tehdyt tulkinnot.

Yksittäisen kylän tai jakokunnan osalta Lammin väestöluettelotietojen paikantamisessa olisi luonnollisesti saavutettu luotettavampi lopputulos, jos poikkileikkausajankodat olisi valittu käytettävissä olleiden kyläkohtaisten karttojen laadinta-ajankohtien perusteella. Ajallisesti yhtenäisen paikkatietoaineiston tuottamisen näkökulmasta tämä ei kuitenkaan ollut järkevää. Lisäksi Lammin kylistä ainoastaan Tanttilan rintamaista on laadittu suurimittakaavaiset kartat sekä 1600-, 1700- että 1800-luvuilla. Näin ollen muiden lammilaiskyläien asutuksesta olisi em. menetelmällä mahdollista tuottaa vain yksi tai kaksi poikkileikkausta.

Kun historiallisen paikkatiedon laatuun vaikuttavat epävarmuudet otetaan huomioon, tutkimuksessa esitetyt asumusten sijainnit ovat käytettävissä olleiden lähteiden – väestöluetteloiden ja karttojen – perusteella todennäköisimmät. Paikannusten luotettavuutta

on mahdollista edelleen lisätä esimerkiksi arkeologisten inventointien avulla. Yksittäisten asumusten yleispiirteisistä sijainneista on todennäköisesti mahdollista saada lisätietoa myös tuomiokirjoista ja muista vanhoista asiakirjalähteistä sekä Kotimaisten kielten keskuksen Nimiarkiston paikannimikokoelmista. Tutkimuksen geokoodausprosessista on tehty mahdollisimman läpinäkyvä raporttoimalla tehdyt geokoodaukset yksityiskohtaisesti. Tällä tavalla tutkimuksessa tehtyjen tulkintojen luotettavuutta ja käytettävyyttä voidaan tarvittaessa myöhemmin arvioida tapauskohtaisesti.

Aineiston laadun parantamiseksi ne väestöluetteloissa mainitut asumukset, joita ei ollut mahdollista geokoodata suurimittakaavaisille kartoille, jätettiin kokonaan geokoodaamatta. Tällaisia ovat esimerkiksi autioituneet ja lyhytaikaiset torpanpaikat, joita ei ole kartoitettu missään vaiheessa. Käytettävä menetelmä ei tutkimusekonomisesti mahdollistanut juurikaan mäkitupien, käsityöläis- ja itsellisasumusten tai muiden sellaisten asumusten geokoodaamista, joiden nimiä ei ole merkitty poikkileikkausajankohtien väestöluetteloihin.

7.5 Tutkimuksen hyödynnettävyys ja jatkotutkimustarpeet

Tutkimuksen perusteella väestöluetteloita on mahdollista hyödyntää uuden ajan maa-seutuasutuksen paikantamisessa ja asutusrakenteen kehityksen analysoinnissa erityisesti länsisuomalaisilla alueilla, joissa yleinen asutuskehitys ja käytettävissä oleva kartta-aineisto ovat pääpiirteissään yhteneväisiä Lammin kanssa. Tutkimukseen liittyvät jatkotutkimustarpeet liittyvätkin vertailututkimuksiin.

Eri väestöluetteloiden tietoja yhdistelemällä on mahdollista luoda kattava listaus tietyn poikkileikkausajankohdan asumuksista ja niiden epäsuorista sijainneista, sisältäen myös monilta kartoilta puuttuvat torpat. Käytettävän menetelmän ansiosta asumusten paikantaminen ei ole sidottu karttojen laadinta-ajankohtiin, vaan asumukset on mahdollista geokoodata esimerkiksi asutuskehityksen kannalta keskeisinä murrosajankohtina tai muuna tarkoituksenmukaisena ajankohtana. Tutkimusalue voi olla Lammin tapainen hyvinkin laaja alue eikä sitä tarvitse rajata esimerkiksi vanhojen hallintorajojen perusteella. Laajempia alueita käsitteleviin, mittakaavaltaan pieniin tarkasteluihin väestöluetteloiden hyödyntäminen ei kuitenkaan suuren työmääränsä vuoksi välttämättä sovellu.

Väestöluettelotietojen avulla tehtyjä asumuspaikannuksia voidaan hyödyntää lähtöaineistona historian- ja maisemantutkimuksessa, maankäytön suunnittelussa, rakennetun ympäristön inventoinneissa sekä arkeologisissa tutkimuksissa. Tehtyjen paikannusten avulla on esimerkiksi mahdollista selvittää, miten keskeiset hallinnolliset toimenpiteet – maanjaon uudistukset, ruotujako- ja torpparilaitos sekä muu asutustoiminta – ovat vaikuttaneet asumusten sijainteihin. Myös syystä tai toisesta kokonaan autioitu-

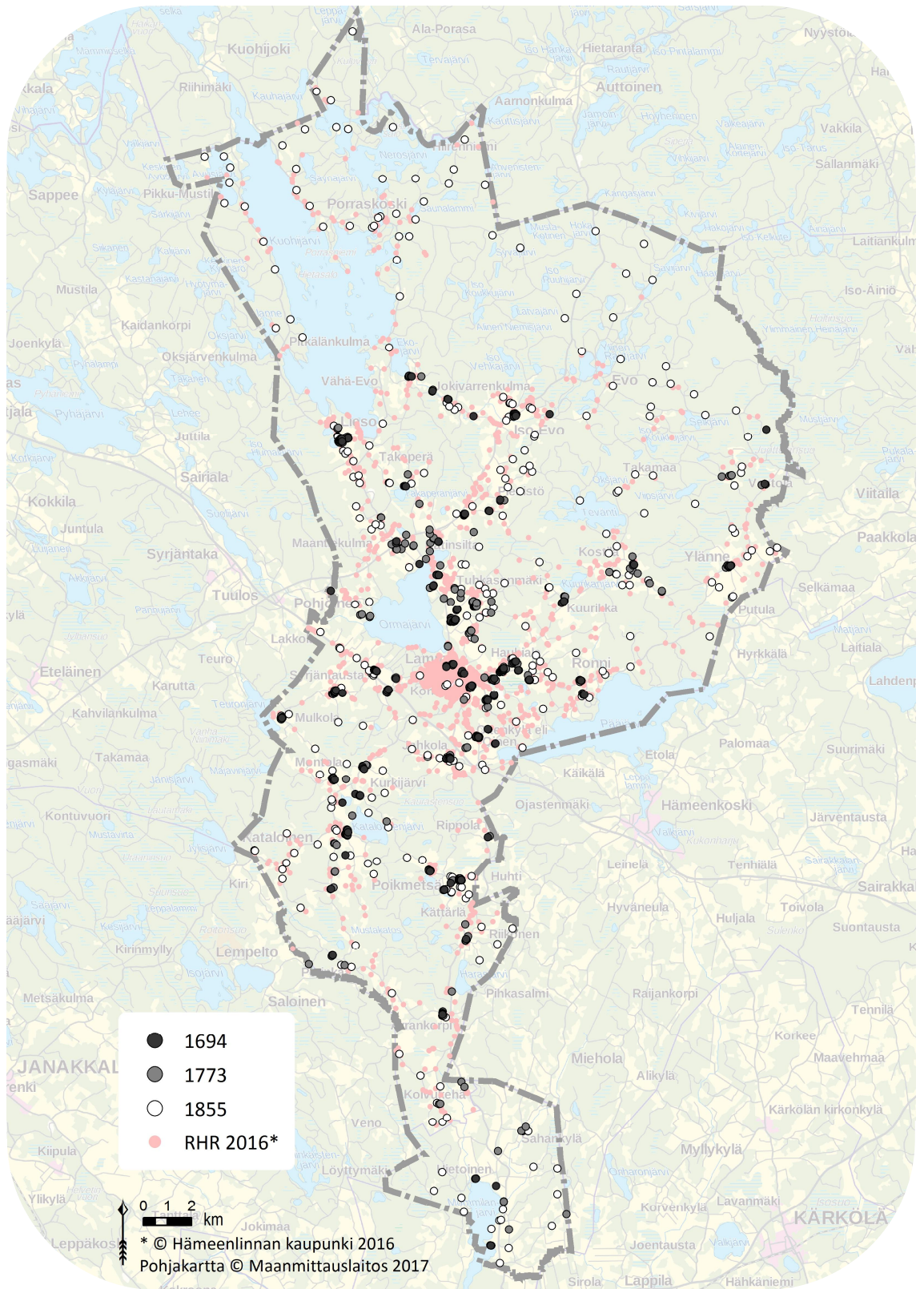
neet asutuspaikat nousevat esiin. Maankäytön suunnittelussa väestöluettelotietojen ja suurimittakaavaisten karttojen pohjalta tehdyt paikannukset palvelevat erityisesti yleiskaavatasoisen suunnittelua. Väestöluettelotietoja voidaan hyödyntää esimerkiksi muinaisjäännöspotentiaalin ja muinaisjäännöksiin liittyvän selvitystarpeen arvioinnissa.

Väestöluettelotietojen hyödyntäminen asumusten paikantamisessa tuo monin paikoin lisäarvoa erityisesti 1800-luvun asutuksen tarkastelemiseen, kun vuosisadan aikana laadittu ainoa käytettävissä oleva suurimittakaavainen kartasto – Senaatin kartasto – kattaa vain suurin piirtein linjan Pori–Lammi–Lappeenranta eteläpuolisen Suomen. 1800-luvun osalta mielenkiinto kohdistuu paitsi torppien, myös siirtotalojen ja tilojen sijainteihin. Tutkimuksessa käytettyjen menetelmien avulla voidaan selvittää esimerkiksi isojaon jälkeen tapahtuneita vapaaehtoisia – jakotoimituksista riippumattomia – muuttoja kylätonttien ulkopuolelle.

Tutkimus tarkentaa Lammin pitäjänhistorioiden esittämää kuvaa pitäjän menneistä vaiheista – erityisesti asutusrakenteen kehityksen osalta. Yleisteosluonteisuudestaan johtuen pitäjänhistorioissa on ollut mahdollista kuvata asutuskehitystä vain pintapuolisesti, mikä on johtanut osittain myös virheellisiin tulkintoihin. Lisäksi tutkimus antaa Lammin pitäjästä uutta tietoa paikannimitutkimukselle, kun vanha asutusnimistö on tallennettu paikkatiedoksi. Tutkimus on varmasti mainio tietolähde myös lammilaisille asukkaille ja sukututkijoille.

Tutkimuksessa tuotetun Lammin paikkatietoaineiston avulla pitäjän asutuskehitystä voidaan jatkotutkimuksissa havainnollistaa ja analysoida tarkemmin mm. paikkatieto-ohjelmilla. Kun 1930- ja 1940-lukujen pitäjänkartoille merkityt asumusmerkinnät digitoidaan pistemäiseksi paikkatietoaineistoksi, saadaan tässä tutkimuksessa tuotetuille aineistoille neljäs noin 80 vuoden aikajänteellä oleva vertailuaineisto. Tällöin viidentenä läpileikkausajankohtana on luontevaa käyttää nykyhetken asumuksista tuotettuja paikkatietoaineistoja. Esimerkiksi seuraavassa kuviossa on tutkimuksessa tuotettuun paikkatietoaineistoon perustuva havainnollistus Lammin asutusrakenteen kehityksestä vuoden 1694 jälkeen (Kuvio 113). Paikannusaineiston lisäksi samassa kartassa on esitetty RHR-aineiston⁸² mukaiset vuoden 2016 asuinrakennusten sijainnit. RHR-aineiston sijaintitiedot ovat viitteellisiä, millä ei kuitenkaan pienimittakaavaisessa esityksessä ole oleellista merkitystä. Aineisto osoittaa mainiosti, miten Lammin asutusrakenne on kehittynyt tutkimuksen kolmannen poikkileikkausajankohdan jälkeen.

⁸² Tutkimuksessa RHR-aineisto oli käytettävissä vain nykyisen Hämeenlinnan kaupungin alueelta.

Kuvio 113. Lamm in asutusrakenteen kehitys 1694–2016

8 YHTEENVETO

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten historiallisten väestöluetteloiden tietoja voidaan hyödyntää uuden ajan maaseutuasutuksen suurimittakaavaisessa paikantamisessa. Tutkimusalueeksi valikoitui etelähämäläisen Lammin pitäjän alue. Väestöluettelot muodostavat tärkeän lähdeaineiston vanhojen asumusten paikantamisessa, koska esimerkiksi Lammin pitäjän alueelta on käytettävissä yhteismitallista ja samanikäistä suurimittakaavaista kartta-aineistoa vasta 1930-luvulta lähtien. Väestöluettelotietojen avulla lammilaisasumusten sijainteja pyrittiin paikantamaan asutuskehityksen kannalta keskeisinä murrosajankohtina 1690-luvulta 1850-luvulle. Tutkimuksen tavoitteena oli, että tutkimuksessa käytettyjä työkaluja ja -menetelmiä on mahdollista monistaa, soveltaa ja käyttää asumusten paikantamisessa ja asutusrakenteen kehityksen analysoinnissa myös muilla alueilla. Tutkimus on poikkitieteellinen, sillä geoinformatiikan viitekehityksen ohella se nivoutuu historian ja kiinteistötekniikan tieteenaloihin.

Asutusrakenteen yleiseen kehitykseen Suomessa ovat vaikuttaneet pääsääntöisesti luonnonolot, hallinnollinen säätely, maanomistusolot sekä elinkeinojen vaatimukset. Maaseutuasutus on vanhastaan muodostunut asumista, joilla tarkoitetaan sekä yhden asumuksen muodostamia yksittäisasumuksia että useiden asumusten asumusryhmiä. Tutkimusalueella Lammilla on ollut lähes 60 keskiaikaisperäistä kylää tai yksinäistaloa. Hämäläiskylien talot sijaitsivat tyypillisesti tiiviissä ryhmäkylämuodostelmissa, jotka alkoivat rikkoutua vasta 1800-luvulla. Uutta haja-asutusta alkoi kehittyä kuitenkin jo 1700-luvun kuluessa, kun erityyppisten torppien perustaminen kylätonttien ulkopuolelle alkoi. Asutuksen kannalta keskeisimpiä hallinnollisia toimenpiteitä ovat olleet erilaiset kiinteistörakenteen uudistukset, kuten sarka-, iso- ja uusjaot.

Eri-ikäiset kartat ovat korvaamaton lähde tutkittaessa vanhan asutuksen sijoittumista ja asutusrakenteen kehitystä. Kaikkia asumuksia, kuten torppia, ei kuitenkaan välttämättä ole piirretty varsinkaan vanhimmille kartoille. Karttojen ohella asutuksesta kertovaa paikkatietoa on historian saatossa tallennettu mm. erilaisiin väestöluetteloihin, ja näiden kahden lähdeaineiston tietoja yhdistelemällä vanhojen asumusten sijainneista on mahdollista saada tarkempaa tietoa. Erityisesti 1900-lukua varhaisempien asumusten paikantamisessa on järkevää hyödyntää väestöluetteloiden sisältämää epäsuoraa paikkatietoa. Väestöluettelotietoja on aikaisemmissa tutkimuksissa yhdistetty historiallisen karttamateriaalin tietoihin ja käytetty lähinnä myöhäiskeskiaikaisen ja uuden ajan alun asutuksen paikantamiseen. Tällaisia tutkimuksia on hyödynnetty ensisijaisesti arkeologisen työn tai seudullisen suunnittelun pohjamateriaalina.

Tutkimuksessa Lammin vanhoja asumuksia paikannettiin geokoodaamalla tiettyinä poikkileikkausajankohtina eri väestöluetteloihin kirjatut asumukset ja edelleen vektorimalla geokoodit vektorimuotoisiksi paikkatietokohteiksi. Geokoodauksen viiteaineistona käytettiin suurimittakaavaisia paperikarttoja, jotka muutettiin rasterimuotoisiksi kuvatiedostoiksi ja georekisteröitiin paikkatieto-ohjelmalla nykykoordinaatistoon. Väestöluetteloiden sisältämät epäsuorat sijaintitiedot, kuten talon- ja torpannimet, yhdistettiin manuaalisesti eri-ikäisten suurimittakaavaisten karttojen rakennus-, tontti- ja kiinteistö-tietomerkintöihin sekä karttanimiin.

Lammin vanhojen asumusten tiedot kerättiin henki-, rippi- ja maakirjoista, Suomen asutuksen yleisluetteloista sekä armeijan pääkatselmusluetteloista. Keskeisimpiä lähdekarttoja olivat nuoremmat geometriset kartat, isojako- ja uusjakokartat, tilus- ja osittamiskartat, Senaatin kartastot, Maanmittaushallituksen lehtijakoiset pitäjänkartat 1930- ja 1940-luvuilta, suomalaiset topografikartat ja vanhimmat peruskartat. Geokoodauksessa hyödynnettiin myös mm. pienimittakaavaisten karttojen asumusmerkintöjä, kiinteistönmuodostumistietoja, asumusten haltijaketjuja, asumusnimien sijaintiviittauksia, RHR-aineistoa ja muinaisjäännösrekisteriä. Sotilas- ja rakuunatorppien paikantamisen lähdeaineistona käytettiin armeijan katselmusluetteloiden tietoja kyläkohtaisista sotilasmääristä.

Tutkimusmenetelmien ansiosta Lammin asumusten paikantamista ei ollut tarpeen sitoa karttojen laadinta-ajankohtiin, ja niinpä asumukset oli mahdollista geokoodata asutuskehityksen kannalta keskeisinä murrosajankohtina. Lammin osalta tällaisiksi poikkileikkausajankohdiksi määriteltiin vuodet 1694, 1773 ja 1855. Ensimmäinen poikkileikkausajankohta kuvaa aikaa ennen ruotujako- ja torpparilaitosta, toinen aikaa ennen isojakoa ja talonpoikaistorppia sekä kolmas torpparilaitoksen suuruuden ja toisaalta isojaon jälkeistä aikaa.

Sisällöltään, tarkkuudeltaan ja iältään erilaisten lähdemateriaalien käyttäminen toi väistämättä epävarmuutta Lammin väestöluettelotietojen paikantamiseen. Mahdollisia virheitä voi liittyä varsinkin niihin geokoodauksiin, joissa karttalähteet ovat ajallisesti kaukana väestöluettelon laadinta-ajankohdasta. Tuotetun paikkatiedon laatuun vaikuttavat myös mm. alkuperäiskarttojen laatu sekä georekisteröinnin ja vektoroinnin aikana tehdyt tulkinnat. Väestöluettelotietojen geokoodausprosessista onkin järkevää tehdä mahdollisimman läpinäkyvä raportoimalla tehdyt geokoodaukset yksityiskohtaisesti. Tällä tavalla geokoodauksessa tehtyjen tulkintojen luotettavuutta ja käytettävyyttä voidaan tarvittaessa myöhemmin arvioida tapauskohtaisesti.

Vaikka joihinkin tutkimuksessa tehtyihin paikannuksiin liittyy muita suurempi epävarmuus ja kaikille väestöluettelotiedoille ei löydetty lainkaan sijaintia, tutkimus osoittaa, että merkittävä osa uuden ajan väestöluetteloissa nimeltä mainituista asumuksista sekä sotilas- ja rakuunatorpista on mahdollista paikantaa yksityiskohtaisesti. Parhaiten asumusten paikantaminen onnistui Lammin kartanoiden alueilla. Kartanoalueiden talonpoikaiskyliä parempi paikantamisprosentti selittyy osaltaan kartanotorppien varhaisella perustamisajankohdalla, paremmalla lähdekartta-aineistolla ja torppien erilaisella itsenäistymistavalla. Paikannusten luotettavuutta on mahdollista edelleen lisätä esimerkiksi arkeologisten inventointien avulla.

Lammin asumusten paikantamisprosessi antoi viitteitä myös eri karttatyyppien käyttökelpoisuudesta väestöluettelotietojen paikantamisessa. Isojakokartat muodostivat selvästi keskeisimmän ja monipuolisimman lähdeaineiston, jota käytettiin osittain kaikkien poikkileikkausajankohtien asumusten paikantamisessa. Isojakokarttojen tonttimerkintöjen perusteella onkin tietyin rajoituksin mahdollista rekonstruoida sekä isojakoa edeltäneen että sen jälkeisen ajan asutusta. Suurimittakaavaisista kartoista hyödyllisimmäksi osoittautui Kalmbergin kartasto, johon on monin paikoin Lammin osalta tallentunut ainutlaatuinen poikkileikkaus 1800-luvulla kehittyneestä hajakylämäisestä asutuksesta.

Tutkimuksen perusteella väestöluetteloita on mahdollista hyödyntää maaseutuasumusten paikantamisessa ainakin länsisuomalaisilla alueilla, joissa yleinen asutuskehitys ja käytettävissä oleva kartta-aineisto ovat pääpiirteissään yhteneväisiä Lammin kanssa. Eri väestöluetteloiden tietoja yhdistelemällä on mahdollista luoda kattava listaus tietyn poikkileikkausajankohdan asumuksista. Käytettävän menetelmän ansiosta asumusten paikantaminen ei ole sidottu karttojen laadinta-ajankohtiin, vaan asumukset on mahdollista geokoodata esimerkiksi asutuskehityksen kannalta keskeisinä murrosajankohtina tai muuna tarkoituksenmukaisena ajankohtana. Tutkimusalue voi olla Lammin tapainen hyvinkin laaja alue eikä sitä tarvitse rajata esimerkiksi vanhojen hallintorajojen perusteella. Laajempia alueita käsitteleviin, mittakaavaltaan pieniin tarkasteluihin väestöluetteloiden hyödyntäminen ei kuitenkaan suuren työmääränsä vuoksi välttämättä sovellu.

Vanhojen väestöluettelotietojen geokoodaaminen ei käytännössä ole mahdollista ohjelmistopohjaisilla menetelmillä, koska käytettävissä on harvoin tarkoitukseen soveltuvaa viiteaineistoa. Paikkatiedon ajallinen muuttuminen on suurin väestöluettelotietojen geokoodaukseen liittyvistä haasteista, eikä väestöluetteloon kirjattu paikannimi välttämättä yksinään edes riitä asumuksen yksiselitteiseen paikantamiseen. Väestöluettelotietojen manuaalisessakin paikantamisessa voidaan kuitenkin merkittävästi hyödyntää digitoituja historiallisia aineistoja. Skannatut paperikartat ja väestöluettelot hakemistoi-

neen sujuvoittavat väestöluettelotietojen geokoodausprosessia merkittävästi ja parantavat välillisesti myös paikannusten luotettavuutta.

Väestöluettelotietojen avulla tehtyjä asumuspaikannuksia voidaan hyödyntää lähtöaineistona maankäytön suunnittelussa, historian- ja maisemantutkimuksessa, rakennetun ympäristön inventoinneissa sekä arkeologisissa tutkimuksissa. Maankäytön suunnittelussa tällaiset paikannukset palvelevat erityisesti yleiskaavatason suunnittelua. Niiden avulla voidaan lisäksi arvioida alueiden muinaisjäännöspotentiaalia ja muinaisjäännöksiin liittyviä selvitystarpeita. Lisäksi väestöluettelotietojen hyödyntäminen tuo monin paikoin lisäarvoa erityisesti 1800-luvun asutuksen tarkastelemiseen ja maaseudun haja-asutuskehityksen tutkimiseen. Väestöluettelo- ja karttatietoja yhdistelemällä voidaan selvittää isojaon jälkeen tapahtuneita vapaaehtoisia – jakotoimituksista riippumattomia – muuttoja kylätonttien ulkopuolelle. Esimerkiksi tutkimuksessa tuotetun paikkatietoaineiston avulla Lammin asutuskehitystä voidaan jatkotutkimuksissa analysoida tarkemmin.

LÄHTEET

- Aarnio, J. 2000. Paikkatietojärjestelmät ja historiallinen karttamateriaali. Teoksessa H. Rantatupa (toim.) *Kartta historian lähteenä*. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 117–128.
- Alanen, T. & Kepsu, S. 1989. Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*.
- Anttila, V. 1986. Kansanelämä 1700-luvulla. Teoksessa *Suomen historia* 4. Espoo: Weilin+Göös, 353–407.
- Arkistojen Portti 2017a. Evankelis-luterilaiset seurakunnat. Viitattu 7.1.2017 http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Evankelis-luterilaiset_seurakunnat
- 2017b. Henkikirjat. Viitattu 7.1.2017 <http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Henkikirjat>
- 2017c. Läänintilit. Viitattu 7.1.2017 <http://wiki.narc.fi/portti/index.php/L%C3%A4%C3%A4nintilit>
- 2017d. Pitäjänkartasto. Viitattu 7.1.2017 <http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Pit%C3%A4j%C3%A4nkartasto>
- 2017e. Ruotsin ajan sotilasasiakirjat. Viitattu 7.1.2017 http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Ruotsin_ajan_sotilasasiakirjat
- 2017f. Senaatin kartastot. Viitattu 7.1.2017. http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Senaatin_kartastot
- 2017g. Suomen Asutuksen Yleisluettelo. Viitattu 7.1.2017 http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Suomen_asutuksen_yleisluettelo
- Artimo, J. 2011a. Peruskartan maastotyöt. Teoksessa H. Rantatupa & Y. Teeriaho (toim.) *Peruskarttamme pitkä polku*. Maanmittaushallituksen topografit ry, 110–138.
- Artimo, J. 2011b. Peruskartan sisältö. Teoksessa H. Rantatupa & Y. Teeriaho (toim.) *Peruskarttamme pitkä polku*. Maanmittaushallituksen topografit ry, 54–57.
- Aspelund, A. R. R. 1983. Vuokra-alueiden itsenäistäminen ja asutustoiminta ennen toista maailmansotaa. Teoksessa *Maanmittaus Suomessa 1633–1983*. Helsinki: Maanmittaushallitus, 218–243.
- Beronius Jörpeland, L. 2010. Medeltida landsbygdsbebyggelse i Stockholms län. Uv mitt rapport 2010:8. FoU-projekt. Riksantikvarieämbetet, arkeologiska uppdragsverksamheten.
- Beronius Jörpeland, L. & Hållans Stenholm, A. 2015. Sörmländska torp i kulturmiljövården. Ett projekt om torp för Länsstyrelsen i Södermanland. Statens historiska museer. Arkeologiska uppdragsverksamheten. Rapport 2015:73.
- Digitaaliarkisto 1694a. Digitaaliarkisto. Läänintilit. Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä. Maakirja 1694-1694 (8070). Viitattu 7.1.2017. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=12870664>
- 1694b. Läänintilit. Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä. Tositekirja 1694-1694 (8072a, f. 1167–2178). Viitattu 7.1.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=12125344>
- 1773. Läänintilit. Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä. Henkikirja 1773-1773 (8382). Viitattu 7.1.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=12352827>
- 1776. Läänintilit. Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä. Henkikirja 1776-1776 (8394). Viitattu 7.1.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=12357904>
- 1780. Läänintilit. Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä. Henkikirja 1780–1780 (8411). Viitattu 7.1.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=13314186>
- 1784. Läänintilit. Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä. Henkikirja 1784-1784 (8427). Viitattu 7.1.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=12386569>

- 1799. Läänintilit. Uudenmaan ja Hämeen läänin tilejä. Henkikirja Henkikirja 1799-1799 (8491). Viitattu 7.1.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=12400544>
- 1842. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. Pitäjänkartasto. Lammin pitäjänkartta. Kartta-lehdet 2133 03, 2133 05, 2133 06, 2134 01, 2134 02, 2134 03, 2134 04, 2134 05, 2134 06, 2134 07, 2134 08, 2134 09, 2143 01+04, 2143 07.
- 1843. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. Kihlakunnan kartasto. Geografisk karta öfveer Nedre Hollola härad uti Tavastehus län. MHA, Ica. 5. Viitattu 7.1.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=1875>
- 1855. Henkikirjat. Hämeen läänin henkikirjat. Henkikirja 1855-1855 (H:24). Viitattu 7.1.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=415418>
- 1873a. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. Senaatin kartasto. Hausjärvi XIII 30. Viitattu 19.4.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=1203995>
- 1873b. Topografikarttojen kokoelma. Venäläiset topografikartat. Hietoisenjärvi XIII 30. Viitattu 19.4.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=1526554>
- 1875. Henkikirjat. Hämeen läänin henkikirjat. Henkikirja 1875-1875 (H:50). Viitattu 19.6.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=18344777>
- 1880. Henkikirjat. Hämeen läänin henkikirjat. Henkikirja 1880-1880 (H:60). Viitattu 28.6.2017 http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=2238
- 1885a. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. Senaatin kartasto. Janakkala XIV 29. Viitattu 19.4.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=1203994>
- 1885b. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. Senaatin kartasto. Koski XIV 30. Viitattu 19.4.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=1203995>
- 1885c. Topografikarttojen kokoelma. Venäläiset topografikartat. Arankoski XIV 30. Viitattu 19.4.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=14120025>
- 1885d. Topografikarttojen kokoelma. Venäläiset topografikartat. Isojärvi XIV 29. Viitattu 19.4.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=1412001>
- 1900. Henkikirjat. Hämeen läänin henkikirjat. Henkikirja 1900-1900 (H:122). Viitattu 22.6.2017 <http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=205933>
- 1905. Henkikirjat. Hämeen läänin henkikirjat. Henkikirja 1905-1905 (H:145). Viitattu 28.6.2017 <http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=205912>
- 1910. Henkikirjat. Hämeen läänin henkikirjat. Henkikirja 1910-1910 (H:179). Viitattu 28.6.2017 <http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=206008>
- 1915. Henkikirjat. Hämeen läänin henkikirjat. Henkikirja 1915-1915 (H:212). Viitattu 22.6.2017 <http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=206010>
- 2017a. Asutuksen yleisluettelot. Lammi 1674–1693. Viitattu 28.6.2017 http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=740
- 2017b. Asutuksen yleisluettelot. Lammi 1694–1713. Viitattu 28.6.2017 http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=741
- 2017c. Asutuksen yleisluettelot. Lammi 1720–1739. Viitattu 28.6.2017 http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=755
- 2017d. Asutuksen yleisluettelot. Lammi 1740–1759. Viitattu 28.6.2017 http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=756
- 2017e. Asutuksen yleisluettelot. Lammi 1760–1779. Viitattu 28.6.2017 http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=757

- 2017f. Asutuksen yleisluettelot. Lammi 1780–1799. Viitattu 28.6.2017
http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=758
- 2017g. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1746–1761. Viitattu 26.9.2017
http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=23263
- 2017h. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1762–1773. Viitattu 26.9.2017
http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=23264
- 2017i. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1774–1779. Viitattu 26.9.2017
http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=23265
- 2017j. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1780–1784. Viitattu 26.9.2017
http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=23266
- 2017k. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1785–1790. Viitattu 26.9.2017
<http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=105241>
- 2017l. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1791–1796. Viitattu 26.9.2017
http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=23267
- 2017m. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1797–1802. Viitattu 26.9.2017
http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=23268
- 2017n. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1803–1810. Viitattu 26.9.2017
http://digi.narc.fi/digi/hak_view.ka?hakid=23269
- 2017o. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1811–1821. Viitattu 26.9.2017
<http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=105248>
- 2017p. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1821–1828. Viitattu 26.9.2017
<http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=105250>
- 2017q. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1829–1837. Viitattu 26.9.2017
<http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=105252>
- 2017r. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1838–1848. Viitattu 26.9.2017
<http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=105255>
- 2017s. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1849–1858. Viitattu 26.9.2017
<http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=105201>
- 2017t. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1859–1868. Viitattu 26.9.2017
<http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=105267>
- 2017u. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1869–1879. Viitattu 26.9.2017
<http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=216201>
- 2017v. Lammin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1880–1889. Viitattu 26.9.2017
<http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=217057>
- 2017x. Lammin seurakunnan arkisto. Pääkirjat. Lastenkirjat 1810–1828. Viitattu 26.9.2017
<http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=105281>
- 2017y. Lammin seurakunnan arkisto. Väkilukutaulukot 1749–1810. Viitattu 26.9.2017
<http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=127311>
- 2017z. Lammin seurakunnan arkisto. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1852–1888. Viitattu 26.9.2017
<http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=318934>
- 2017å. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Uudistushakemisto: Bia:23. Hämeen lääni (Lahti-Nastola). Viitattu 15.9.2017 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=95531>
- Esri 2012. What is GIS? July 2012. Viitattu 2.3.2017 <http://www.esri.com/library/bestpractices/what-is-gis.pdf>

- 2017. Feature class basics. ArcGIS Help. ArcMap 10.3. Viitattu 2.6.2017.
<http://desktop.arcgis.com/en/arcmap/10.3/manage-data/geodatabases/feature-class-basics.htm>
- Ettanen, S. 2014. Kiinteistö- ja tilusrakenteen muutokset maaseudun kulttuurimaiseman muokkaajina. Aalto-yliopisto. Insinööritieteiden korkeakoulu. Maankäyttötieteiden laitos. Väitöskirja. Helsinki: Unigrafia Oy.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2007/2/EY. Direktiivi Euroopan yhteisön paikkatietoinfrastruktuurin (INSPIRE) perustamisesta. Annettu 14.3.2017.
- Forsius, J. 2006. Kulttuurimaisema muuttuu. Viitattu 20.12.2016. [http://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Artikkelit/Maaseudun_maisemat/Kulttuurimaisema_muuttuu\(37597\)](http://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Artikkelit/Maaseudun_maisemat/Kulttuurimaisema_muuttuu(37597))
- Frisk, M. 2002. Digital rektifiering av historiska kartor. Manual version 2.0. Riksantikvarieämbetet. Viitattu 7.3.2017
http://www.raa.se/app/uploads/2012/12/digital_rektifiering_av_historiska_kartor_manual_version_2_0.pdf
- Geoinformatiikan sanasto 2014. TSK 45. Helsinki: Sanastokeskus TSK ry.
- Goldberg, D. W. 2008. A Geocoding Best Practices Guide. The North American Association of Central Cancer Registries. November 10, 2008.
- 2013. Geocoding Techniques and Technologies for Location-Based Services. Teoksessa Hassan A. Karimi (toim.) Advanced Location-Based Technologies and Services, 75–106. Viitattu 24.10.2017
<https://ebooks-it.org/1466518189-ebook.htm>
- Goldberg, D. W., Wilson, J. P. & Knoblock, C. A. 2007. From Text to Geographic Coordinates: The Current State of Geocoding. URISA Journal 1/2007, 33–46.
- Granö, J. G. 1930. Puhdas maantiede. Tutkimusesimerkeillä Suomesta ja Virosta valaistu metodologinen selvitys. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- 1951. Asutus. Teoksessa Suomen maantieteen käsikirja. Helsinki: Suomen maantieteellinen seura, 302–340.
- Gustafsson, A. A. 1933a. Maanmittarikunta ja mittaukset Ruotsinvalian aikana. Teoksessa Suomen maanmittauksen historia I. Ruotsinvalian aika. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Gustafsson, A. A. 1933b. Mittaus- ja kartastotyöt v:n 1809 jälkeen. Teoksessa Suomen maanmittauksen historia II. Venäjänvalian ja itsenäisyyden aika. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Haggrén, G. 2005. Historialliset lähteet ja niiden käyttö arkeologian apuvälineenä. Teoksessa Merellinen perintömme – Vårt Maritima Arv. CD-rom. Helsinki: Helsingin yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia.
- Hakanpää, P. 2004. Lammin Ormajärven osayleiskaavan historiallisten muinaisjäännösten inventointi 2004. Museoviraston rakennushistorian osasto.
- Happonen, P. 2009. Kaksi todellisuutta? Kirkonkirjat ja henkikirjat Sortavalan kaupungin väestöllisen profiilin kuvaajina 1800-luvun alusta vuoteen 1940. Joensuun yliopisto. Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta. Väitöskirja.
- Harju, E.-S. 2010. Vuosien 1776–1805 rekognosointikartoitukset Suomessa. Maanmittaus 2/2010, 38–55.
- 2012. Kuninkaan kartasto Etelä-Suomesta 1776–1805. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2016. Suomen sotilaskarttoitus 400 vuotta. Helsinki: AtlasArt.
- Harvia, J. 1933. Maatilain osittamiset vuoden 1809 jälkeen. Teoksessa Suomen maanmittauksen historia II. Venäjänvalian ja itsenäisyyden aika. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Heino, U. 1983. Kylä historian eri aikoina. Teoksessa P. Vuorela, M. Kosonen & P. V. Virtanen, Suomalainen maaseutu. Helsinki: Kirjayhtymä, 40–48.

- Hietala-Koivu, R., Joutsalmi, S. & Tyrväinen, L. 2006. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden muutoksen arvioiminen. Selvitys maiseman seurantaindikaattoreista. Suomen ympäristö 6/2006. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Hill, L. L. 2006. Georeferencing: The Geographic Associations of Information. Cambridge: The MIT Press.
- Huhtamies, M. 2008. Maan mitta. Maanmittauksen historia Suomessa 1633–2008. Helsinki: Edita.
- Huisman, O. & de By, R. A. 2009. Principles of Geographic Information Systems. An Introductory Book. Enschede: The International Institute for Geo-Information Science and Earth Observation.
- Hyppönen, M. & Luttinen, R. 1998. Sukututkimuksen käsikirja. 4. painos. Porvoo: WSOY.
- Hämeenlinnan kaupunki 2016. Rakennus- ja huoneistorekisteri (RHR). Paikkatietoaineisto. Viitattu 18.1.2016.
- Ikkala, E. 2016. Suomalainen historiallisten paikkojen ja karttojen ontologiapalvelu. Aalto-yliopisto. Sähkötekniikan korkeakoulu. Diplomityö.
- Iltanen, J. & Manni-Lindqvist, T. 2007. Karttojen ja liikenteen paikannimet. Teoksessa Suomalainen paikannimikirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Affecto Finland Oy, 9–10.
- Juha Riihirannan kotiarkisto. 2017. Venäläinen topografinen kartta 1:42 000 suomenkielisillä teksteillä. Karttalehti 1620.
- Jutikkala, E. 1951. Asutuksen vaiheet historiallisena aikana. Teoksessa Suomen maantieteen käsikirja. Helsinki: Suomen maantieteellinen seura, 269–275.
- 1957. Väestö ja yhteiskunta. Teoksessa Hämeen historia 2:1. Hämeenlinna: Hämeen heimoliitto, 105–412.
 - 1958. Suomen talonpojan historia. 2. painos. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
 - 1983. Tilusjaot ja tilusmittaukset ennen isojakoa. Teoksessa Maanmittaus Suomessa 1633–1983. Helsinki: Maanmittaushallitus, 7–17.
 - 2003a. Kartanot. Teoksessa V. Rasila, E. Jutikkala, A. Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 385–395.
 - 2003b. Maatalouspolitiikka. Teoksessa V. Rasila, E. Jutikkala, A. Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 333–348.
 - 2003c. Peltojen sarkajako. Teoksessa V. Rasila, E. Jutikkala, A. Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 239–245.
 - 2003d. Tilalliset ja tilattomat. Teoksessa V. Rasila, E. Jutikkala, A. Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 447–460.
 - 2003e. Aatelisvalta ja lahjoitusmaat. Teoksessa V. Rasila, E. Jutikkala, A. Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 269–291.
- Jutikkala, E., Jokipii, M., Luukko, A. & Soininen, A. M. 1973. Suomen asutus 1560-luvulla, Kartasto. Suomen historiallinen seura, käsikirjoja VII.
- Jutikkala, E. & Nikander, G. (toim.). 1945. Suomen kartanot ja suurtilat. Osa III. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kivi.
- JYX-julkaisuarkisto 1650. Maakirjakartat 1600-luku. Lammi n. 1650. Jonas Streng. Viitattu 21.20.2016 <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201009162607>

- 1653. Läänin- ja kihlakunnankartat. Häme 1653. Lars Schröder. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200910284283>
 - 1691. Maakirjakartat 1600-luku. KA h38: 1/1. Kurkijärvi. Lars Forsell. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200805162665>
 - 1695a. Maakirjakartat 1600-luku. KA h37: 7/3. Hauhiala, Kuurikka ja Ronni. Lars Forsell. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200805163009>
 - 1695b. Maakirjakartat 1600-luku. KA h39: 18/1. Tanntila ja Kaitala. Lars Forsell. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200805163549>
 - 1703. Maakirjakartat 1600-luku. KA h37: 2/1-2. Arrankorpi. Niklas Avander. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200805162072>
 - 1705. Maakirjakartat 1600-luku. KA h57: 1/2. Tommala. Niklas Avander. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200805164530>
 - 1706a. Maakirjakartat 1600-luku. KA h37: 7/4. Hauhiala ja Ronni. Niklas Avander. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200805162009>
 - 1706b. Maakirjakartat 1600-luku. KA h38: 4/1-2. Kättärlä, Rantonen ja Pakkasela. Niklas Avander. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200805162236>
 - 1708a. Maakirjakartat 1600-luku. KA h39: 1/2. Oitti. Niklas Avander. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200805163410>
 - 1708b. Maakirjakartat 1600-luku. KA h39: 26/2-3. Yläanne. Niklas Avander. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200805162315>
 - 1711a. Maakirjakartat 1600-luku. KA h38: 12/1. Mulkola. Niklas Avander. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200805161642>
 - 1711b. Maakirjakartat 1600-luku. KA h39: 16/1. Syrjäntausta. Niklas Avander. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200805163695>
 - 1735. Maakirjakartat 1600-luku. KA h39: 9/2. Porkkala. Adam Giöcker. Viitattu 21.10.2016
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200805164704>
 - 1780a. Sotilaskartat. Rakuunarykmentit 1780. Viitattu 8.6.2017
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/21288/kra%20sera%20pf%20161%20nr%202%20rakuunarykm.jpg?sequence=1>
 - 1780b. Sotilaskartat. Rykmenttijako 1780. Viitattu 8.6.2017
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/21287/kra%20sera%20pf%20161%20nr%201%20rykm%20jako%201780.jpg?sequence=1>
- Kansallisarkisto 1691. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H38:1/1 Kurkijärvi 1691.
- 1706a. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H37:7/4-5 Hauhiala; Hauhialan, Halilan, Hietosten ja Vilkkilän kylät: tiluskartta ja selitys 1706.
 - 1706b. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H38:4/1-2 Kättärlä; Kättärlän, Lepistön, Pakkaselan, Rantosten ja Viialan kylät: kartta ja selitys 1706.
 - 1708. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H39:1/1-2 Oitti / Ois; Tiluskartta ja selitys 1708.
 - 1735. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H39:9/1-2 Porkkala; Kartta ja selitys pelloista ja niityistä 1735.
 - 1736. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H39:11/1 Rantonen; Kartta pelloista ja niityistä 1736.

- 1750. Jäljennökset RVA:n kartoista ja piirustuksista. Kuva 46/1–3. Geographisk charta öfver Lampis annexe pastorat, belägit uti Tavastehus län oc Nedre Hollala härad, uprättad åren 1749 oc 1750 af Hans Löfwendahl, landtm. vid finska mättnings commiss. Fotostaattijäljennös.
- 1753. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H39:5/1 Palonen; Pöytäkirja tonttimaista 1753.
- 1767a. Militaria II. Hämeen läänin jalkaväkirykmentti. HJR 413. Pääkatselmusrullat (1747–1767). General Munster Rulla 1767, Majorens compagnie.
- 1767b. Militaria II. Hämeen läänin jalkaväkirykmentti. HJR 413. Pääkatselmusrullat (1747–1767). General Munster Rulla 1767, Öfwerst Lieutenants compagnie.
- 1776. Maanmittaushallitus. Maanmittausarkistojen mittauskonseptit. MMA 35 Häme lbzj* 18:- - 18. Situations Charta på Attilanmaa, ther Ödes-Hemmanet Kaitala fordorm varit belägit, i Nedre-Hollola Härad, Lampis Sochn och Mondola by [Montola].
- 1777. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. H37:10/1-16 Kaitala ja Tanttila; Lammi-sarja. N:ot 1-4 tässä kylässä ja N:ot 1-5 Tanttilan kylässä: isojaonkartta, pöytäkirja ja jakokirja 1777.
- 1779. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H38:12/2 Mulkola; Tiluskartta ja selitys 1779.
- 1785. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H37:12/1-16 Kataloinen; N:ot 1-9, isojaonkartta ja jakokirja 1785.
- 1787a. Hämeen läänin maanmittauskonttori. 18 Charta öfver Poikmäsa, Wiala och Randois samfällighets ägor belägne uti Tavastehus län nedre Hollola härad och Lampis socken.
- 1787b. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H39:12/1-14 Riikonen; N:ot 1-2, isojaonkartta ja jakokirja 1787.
- 1787c. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H38:9/1-4 Vähä-Evo; Tiluskartta (epätäydellinen). [Vastaa kuviomerkinnoiltaan Vähä-Evon isojakokarttaa vuodelta 1787.]
- 1795. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H37:7/6-21 Hauhiala; Isojaonkartta Hauhialan jakokunnasta käsittävä N:ot 1–9 Hauhialan kylässä, N:ot 1–3 Ylänäisten kylässä, N:ot 1–3 Onnenvuoren kylässä, N:o 1 Letkun kylässä, N:ot 1–3 Hietosten kylässä, N:ot 1–4 Vilkkilän kylässä, N:o 1 Halilan kylässä ja N:o 1 Lampellon kylässä.
- 1796. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H38:1/2-5 Kurkijärvi; Tiluskartta ja selitys 1796.
- 1797. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H37:12/22-24 Kataloinen; N:o 7 Paakkala: halkomisesta kartta ja jakokirja 1797.
- 1800. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H37:15/1-4 Kuurikka; N:ot 1-2, isojaonkartta ja jakokirja 1787–1800.
- 1806. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H38:8/6-25 Lieso; N:ot 1-22 tässä kylässä ja Nuhkalan yksinäistalo tässä kunnassa sekä N:ot 1-4 Kuohijoen kylässä Luopioisten kunnassa: isojaonkartta ja jakokirja 1786–1806.
- 1818. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H39:9/3-18 Porkkala; Porkkalan, Lehmäkosken, Karhulan ja Vaakojan yksinäistalot sekä (N:ot 1-2 Koivukylässä), N:ot 1-3 (1-2) Parikkalan kylässä ja N:ot 1-2 Sankolan kylässä: isojaonkartta ja jakokirja 1817–1818.
- 1837. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H38:8/26-27 Lieso; N:ot 1-4 ja 6-14, kartta ja jakokirja sotilasmaiden jaosta 1837.
- 1844. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H38:2/2 Kirkonkylä; N:ot 1-2 tässä kylässä: kartta, jakokirja ja pyykkiselitys sotilastorppien tilusten jaosta 1844.
- 1850. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H38:4/31-45 Kättärlä; N:ot 1-5 tässä kylässä, N:ot 1-2 Rantosten kylässä sekä Viialan ja Lepistön yksinäistalot: isojaonkartta ja jakokirja 1846–1850.

- 1851. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H37:4/1-47 Vanhakartano; Nrot 1–10 tässä kylässä, nrot 1–2 Pienistön kylässä, nrot 1–2 Kostilan kylässä, Vestolan yks. talo. sekä Ylänteen ja Paakkolan kylät, isojaonkartta, jakokirja ja pyykkiselitys sekä jakokirja halkomis. Ranttilan talolla N: 2 Kostilan kylässä 1796–1851.
 - 1852. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H38:13/1-2 Niipala; N:o 2 Huovila: halkomisesta kartta, jakokirja ja pyykkiselitys 1852.
 - 1859. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H37:10/17-20 Tanttila; Kartta ja karttaselitelmä kotitiluksista 1859.
 - 1862. Asutushallitus. Asutush.: sot.vir la.* 476/- - 2. Utdrag af Chartan öfver Syrientaka bys ägor, Lampis socken Säila Sergeants boställe Litt:E. Tilukset mitattu 1802.
 - 1863. Sisäasiainministeriön kaava-arkisto. Lammin kartat. SM Lammi Ida* 1/- - Karta öfver den till byg-gande föreslagne körväg från Lill Evois by förbi Porraskoski såg till Lieso Järventaka i Lampis socken. Mitattu 1863.
 - 1866. Asutushallitus. Asutush.: sot.vir la.* 476/- - 3. Karta öfver Soila sergeants boställes egor uti Syrjän-taka by af Lampis socken. Skogen till trahthuggning indelad år 1866. Tilukset mitattu 1802.
 - 1888. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H38:11/18-29 Montola; N:ot 1-9, isojaon-täydentämisestä ja tilusvaihdesta kartta ja asiakirjat 1888.
 - 1894. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H37:10/26-27 Kaitala; N:o 1 Lintilä: sotilas-torpan maiden halkomisesta kartta ja asiakirjat 1894
 - 1896. Hämeen läänin maanmittauskonttorin arkisto I. Toimituskartat, Lammi, 55:11. Otekartta Ylänteen kylän tonttiteistä ja niiden läheisyydessä olevista maista sekä niiden lävitse kulkevista isojaon kartalle merkityistä teistä Lammin pitäjää 1896.
 - 1906. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H39:4/7-15 Pakkasela; N:ot 1-2, isojaonjär-jestelystä kartta ja asiakirjat 1906.
 - 1910. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H37:12/37-65 Katalainen; N:ot 1-6, isojaon-järjestelystä kartta ja asiakirjat 1910.
 - 1921. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. Lammi-sarja. H38:1/6-19 Kurkijärvi; N:o 1 Alaskylä sekä N:o 2 Hovi, RN:ot 1-14, vuokra-alueiden järjestely 1921.
 - 2017a. Lammin kirkonarkisto. Arkistoluettelo.
 - 2017b. Maanmittaushallitus. Maanmittausarkistojen mittauskonseptit. MMA Lammi Ibl* 1/- - 1. Lammin pitäjän eteläosaa koskeva maanmittauskonsepti. Kartan yläosa puuttuu. 1700-luku.
- Kansalliskirjasto 1855a. Doria-julkaisuarkisto. Kalmbergin kartasto IV 6. Hollola, Asikkala, Heinola, Nastola, Padasjoki, liitti. Viitattu 5.12.2016 <https://www.doria.fi/handle/10024/117443>
- 1855b. Doria-julkaisuarkisto. Kalmbergin kartasto IV 7. Hauho, Hämeenlinna, Hollola, Asikkala, Pälkäne, Padasjoki, Lammi, Tuulos, Koski Hl., Vanaja, Janakkala. Viitattu 5.12.2016 <https://www.doria.fi/handle/10024/117445>
 - 1855c. Doria-julkaisuarkisto. Kalmbergin kartasto V 7. Hausjärvi, Janakkala, Hollola, Nurmijärvi, Loppi, Kärkölä, Koski Hl. Viitattu 5.12.2016 <https://www.doria.fi/handle/10024/117457>
 - 1855d. Doria-julkaisuarkisto. Kalmbergin kartaston merkkienselityislehti. Viitattu 5.12.2016 <https://www.doria.fi/handle/10024/117457>
- Kiinteistönmuodostamislaki 12.4.1995/554.
- Kiviniemi, E. 1990. Perustietoa paikannimisestä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 516. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Koistinen, T. & Käyhkö, N. 2011. Eurajoen maisema- ja maankäyttöhistoria 1840–2007: paikkatietoaineistojen käsittely ja muutosten kartoitus. Työraportti 2011-82. Turun yliopisto ja Posiva Oy. Viitattu 16.5.2017 http://www.posiva.fi/files/1992/TR_2011-82_web.pdf
- Kokkonen, P. 1951. Maanmittaus ja maanjaot. Teoksessa Suomen maantieteen käsikirja. Helsinki: Suomen maantieteellinen seura, 358–363.
- Koskimies, Y. S. 1966. Hallinto ja oikeuslaitos. Teoksessa Hämeen historia 3:1. Hämeenlinna: Hämeen heimoliitto, 129–358.
- Koskinen, U. 2002. Suomen asutuksen yleisluettelon käytettävyyttä digitoitua silmälläpitäen. Raportti Jalmari Finnen säätiölle SAY:n digitoitinhanketta varten.
- Koskue, K. 2000. Lammin pitäjän historia III. Vuodet 1917–1995. Lammin kunta.
- 2013. Kartta kertoo Kerpeikkarista. Lammin kotiseutulehti 2013, 52–53.
 - 2015. Muikkuparta, lammilainen sotilasvirkatalo 1900-luvulla. Lammin kotiseutulehti 2015, 20–21.
 - 2017. Pappila. Sähköposti Lammin Pikku-Pappilan vaiheista. 5.11.2017.
- Krigsarkivet 1712. Kungl. Krigsarkivet Stockholm Rolls, Generalmönsterrullor Finland, Tavastehus läns infr. reg. 1712. WA1225–1226.
- 1716. Kungl. Krigsarkivet Stockholm Rolls, Generalmönsterrullor Finland, Tavastehus läns infr. reg. 1716. WA 1226.
 - 1775. Krigsarkivet Stockholm Rolls, Generalmönsterrullor Finland, Nylands lätta dragonkår 1775. WA 1235.
 - 1780a. Kungl. Krigsarkivet Stockholm Rolls, Generalmönsterrullor Finland, Tavastehus läns infr. reg. 1780–1783. Premier Majorens Compagnie 1780. WA 1227.
 - 1780b. Kungl. Krigsarkivet Stockholm Rolls, Generalmönsterrullor Finland, tavastehus läns infr. reg. 1780–1783. Öfverste lieutenantens compagnie 1780. WA 1227.
- Kujala, A. 2010. Kruunu, aateli ja talonpojat 1630–1713. Verot, vuokrat ja valtasuhteet. Viitattu 11.8.2017 https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/4616/kruunu_aateli_talonpojat.pdf?sequence=3
- Laki paikkatietoinfrastruktuurista 12.6.2009/421.
- Lauhkonen, H. 2013. Kiinteistöjärjestelmä uudistuu. Maankäyttö 4/2013, 39–41.
- Lehtinen, L. 2005. Karttojen kertomaa. Vanhojen karttojen kautta maiseman historiaan. Ympäristöministeriö. Alueidenkäytön osasto.
- Lindqvist, T. & Miikkulainen, R. 2011. Karttanimistön tarkistus. Teoksessa H. Rantatupa & Y. Teeriaho (toim.) Peruskarttamme pitkä polku. Maanmittaushallituksen topografit ry, 152–153.
- Lyytikäinen, H. E. 1983. Valtakunnalliset karttatyöt. Teoksessa Maanmittaus Suomessa 1633–1983. Helsinki: Maanmittaushallitus, 448–518.
- Lähde, H. K. 1995. Isojakojen talonmuodostus: Lammin tilojen varhaisvaiheet. Padasjoki: Heikki K. Lähde Tmi.
- 2007a. Isojako ja Lieson uudisasutus. Teknillinen korkeakoulu. Maanmittausosasto. Kiinteistöopin laboratorio. Väitöskirja. Lahti: N-Paino.
 - 2007b. Isojako ja torpparijärjestelmät. Maanmittaus 2/2007, 68–88.
 - 2013. Manttaali – miesluvusta tuottavuuden mitaksi. Maankäyttö 2/2013, 24–26.
- Maanmittaushallitus 1916. Suomen taloudellinen kartta (Kihlakunnankartta). Lehti III:6. Riihimäki. Maanmittaushallituksen toimittama 1916.

- 1920. Suomen taloudellinen kartta (Kihlakunnankartta). Lehti IV:6. Hauho. Tehty Maanmittaushallituksessa 1914, korjattu 1920.
 - 1933. Pitäjänkartta. Lehti 675/256 Kärkölä, tilausnumero 2133 08. Täydennysmittaukset toimitettu 1931, piirretty 1933.
 - 1937a. Pitäjänkartta 676/254 Jylisjärvi, tilausnumero 2133 03. Täydennysmittaukset toimitettu 1932, piirretty 1933 ja 1937.
 - 1937b. Pitäjänkartta 676/255 Poikmetsä, tilausnumero 2133 06. Täydennysmittaukset toimitettu 1931, piirretty 1933 ja 1937.
 - 1937c. Pitäjänkartta 677/254 Teuro, tilausnumero 2134 01. Täydennysmittaukset toimitettu 1935, piirretty 1937.
 - 1937d. Pitäjänkartta 677/255 Lammi, tilausnumero 2134 04. Täydennysmittaukset toimitettu 1935, piirretty 1937.
 - 1937e. Pitäjänkartta 677/256 Pääjärvi, tilausnumero 2134 07. Täydennysmittaukset toimitettu 1935, piirretty 1937.
 - 1938. Pitäjänkartta 675/255 Mommila, tilausnumero 2133 05. Täydennysmittaukset toimitettu 1931, piirretty 1933.
 - 1941. Pitäjänkartta 679/256 Höyhennysjärvi, tilausnumero 2134 09. Täydennysmittaukset toimitettu 1935, 1939 ja 1941, piirretty 1941.
 - 1942a. Pitäjänkartta 678/254 Tuulos, tilausnumero 2134 02. Täydennysmittaukset toimitettu 1939 ja 1941, piirretty 1942.
 - 1942b. Pitäjänkartta 678/255 Iso-Evo, tilausnumero 2134 05. Täydennysmittaukset toimitettu 1941, piirretty 1942.
 - 1942c. Pitäjänkartta 678/256 Raitinsaari, tilausnumero 2134 08. Täydennysmittaukset toimitettu 1941, piirretty 1942.
 - 1942d. Pitäjänkartta 679/254 Kuohijärvi, tilausnumero 2134 03. Täydennysmittaukset toimitettu 1939 ja 1941, piirretty 1942.
 - 1942e. Pitäjänkartta 679/255 Auttoinen, tilausnumero 2134 06. Täydennysmittaukset toimitettu 1935 ja 1941, piirretty 1942.
 - 1942f. Topografikartta 6750/60-24-560/70 Kärkölä, tilausnumero 2133 08. Mitattu 1939. Maanmittaushallituksen topografinen toimisto.
 - 1944. Topografikartta 6750/60-24-550/60 Mommila, tilausnumero 2133 05. Mitattu 1939, 1940 ja 1942. Karttarunkona ilmakuva kartta, kuvaus vuodelta 1937. Maanmittaushallituksen topografinen toimisto.
 - 1950. Peruskartta 2134 07 Etola. Ilmakuvaus 1948.
 - 1979. Peruskartta. 2133 06 Poikmetsä. Ilmakuvaus 1975.
- Maanmittauslaitos 1774. Isojakokartta. Arkistonumero 13 (401). Kirkonkylä, Niipala ja Hakkala. Tilukset mitattu 1774.
- 1777. Isojakokartta. Arkistonumero 9 (401). Kaitala ja Tanttila. Tilukset mitattu 1767 ja 1777.
 - 1782. Tiluskartta. Arkistonumero 23 (401). Mommila-Hietoinen ja Koivukehä. Tilukset mitattu 1767, 1775 ja 1782.
 - 1783a. Isojakokartta. Arkistonumero 11 (401). Kataloinen sekä Kurkijärven ulkotilukset. Tilukset mitattu 1782 ja 1783.
 - 1783b. Isojakokartta. Arkistonumero 31 (401). Pakkasela. Tilukset mitattu 1782 ja 1783.

- 1784. Isojakokartta. Arkistonumero 28 (401). Oinen. Tilukset mitattu 1784.
- 1785a. Isojakokartta. Arkistonumero 32 (401). Palonen. Tilukset mitattu 1785.
- 1785b. Isojakokartta. Arkistonumero 40 (401). Ronni. Tilukset mitattu 1785.
- 1786a. Isojakokartta. Arkistonumero 8 (401). Jahkola. Tilukset mitattu 1786.
- 1786b. Isojakokartta. Arkistonumero 22:F (401). Lieso: kotitilukset. Tilukset mitattu 1786.
- 1786c. Isojakokartta. Arkistonumero 43 (401). Takaperä. Tilukset mitattu 1785–1786.
- 1786d. Isojakokartta. Arkistonumero 46 (401). Tommola. Tilukset mitattu 1785–1786
- 1787a. Isojakokartta. Arkistonumero 2 (401). Arrankorpi: talot 1–4. Tilukset mitattu 1787.
- 1787b. Isojakokartta ja -asiakirjat. Arkist numerot 7, 7:C (401). Iso-Evo. Tilukset mitattu 1787.
- 1787c. Isojakokartta ja -asiakirjat. Arkistonumero 17 (401). Kuurikka. Tilukset mitattu 1787.
- 1787d. Isojakokartan jäljennös. Arkistonumero 24 (401). Montola. Tilukset mitattu 1787.
- 1787e. Isojakokartta. Arkistonumero 24 (401). Montola. Tilukset mitattu 1787.
- 1787f. Isojakokartta. Arkistonumero 39 (401). Riikonen. Tilukset mitattu 1787
- 1787g. Isojakokartta. Arkistonumero 39a:A (401). Rippola. Tilukset mitattu 1787.
- 1787h. Isojakokartta. Arkistonumero 52 (401). Vähä-Evo. Tilukset mitattu 1787.
- 1788. Isojakokartta. Arkistonumero 33 (401). Pappila. Tilukset mitattu 1788.
- 1790. Tiluskartta. Arkistonumero 45 (401). Tirmula. Tilukset mitattu 1790.
- 1795a. Isojakokartta. Arkistonumero 5 (401). Hauhiala, Halila, Hietonen, Lampelto, Vilkkilä, Onnivuori, Ylännäinen ja Letku. Tilukset mitattu 1795.
- 1795b. Isojaon peltokartta. Arkistonumero 5:A (401). Hauhiala, Halila, Hietonen, Lampelto, Vilkkilä, Onnivuori, Ylännäinen ja Letku. Tilukset mitattu 1795.
- 1796. Tiluskartta. Arkistonumero 16 (401). Kurkijärvi. Tilukset mitattu 1796.
- 1797a. Halkomiskartta. Arkistonumero 11:12 (401). Kataloinen: Paakkala. Tilukset mitattu 1797.
- 1797b. Isojakokartta. Arkistonumero 25 (401). Mulkola. Tilukset mitattu 1797.
- 1798. Isojakokartta. Arkistonumero 55 (401). Yläne. Tilukset mitattu 1783 ja 1798.
- 1801. Isojakokartta. Arkistonumero 27:1 (401). Nuhkala. Tilukset mitattu 1786 ja 1801.
- 1802. Isojakokartta. Arkistonumero 42:A (401). Syrjäntaka. Tilukset mitattu 1802.
- 1805. Tiluskartta. Arkistonumero 2:1 (401). Mommila-Hietoinen ja Koivukehä. Tilukset mitattu 1782 ja 1805.
- 1806. Isojakoasiakirjoja. Arkistonumero 8:E (Luopioinen 439). Lieso ja Nuhkala (Lammi) sekä Kuohijoki (Luopioinen).
- 1807. Halkomiskartta. Arkistonumero 9:1 (401). Kaitala: Lintilä. Tilukset mitattu 1776, 1777 ja 1807.
- 1814. Halkomiskartta. Arkistonumero 32:4 (401). Palonen: Pamppala. Tilukset mitattu 1785 ja 1814.
- 1815. Isojakokartta. Arkistonumero 35 (401). Perinkää. Tilukset mitattu 1815.

- 1817. Isojakokartta. Arkistonumero 37 (401). Porkkala, Koivukylä, Karhula, Lehmäkoski, Parikkala, Sankola, Vaakoja. Tilukset mitattu 1817.
- 1820. Isojakokartta. Arkistonumero 55:19 (401). Yläne: Hosiokangas. Tilukset mitattu 1791–1796.
- 1832. Uudempia isojaon asiakirjoja. Arkistonumero 5:D (401). Hauhiala, Halila, Hietonen, Lampelto, Vilkkilä, Onnivuori, Ylännäinen ja Letku.
- 1836. Halkomiskartta. Arkistonumero 9:2 (401) Kaitala: Appola. Tilukset mitattu 1776, 1777 ja 1836.
- 1839a. Tiluskartta. Arkistonumero 7:F (401). Iso-Evon kruununliikamaa. Tilukset mitattu 1938 ja 1839.
- 1839b. Tiluskartta. Arkistonumero 7:G (401). Arrajoki. Tilukset mitattu 1839.
- 1840a. Halkomiskartta- ja asiakirjat. Arkistonumero 2:1 (401). Arrankorpi: Rekola 5. Tilukset mitattu 1840.
- 1840b. Halkomiskartta. Arkistonumero 5:2 (401). Hauhiala: Huilla 2, Markkula 3. Tilukset mitattu 1840.
- 1840c. Tiluskartta. Arkistonumero 7:H (401). Ylimylly. Tilukset mitattu 1840.
- 1840d. Tiluskartta. Arkistonumero 7:I (401). Kinnaskoski. Tilukset mitattu 1840.
- 1842a. Halkomiskartta. Arkistonumero 7:1 (401). Iso-Evo: Knaapi. Tilukset mitattu 1842.
- 1842b. Halkomiskartta. Arkistonumero 22:4 (401). Lieso: Äijälä. Tilukset mitattu 1842.
- 1844a. Halkomiskartta. Arkistonumero 22:6 (401). Lieso: Mökkälä. Tilukset mitattu 1844.
- 1844b. Halkomiskartta. Arkistonumero 40:3 (401). Ronni: Jaakkola. Tilukset mitattu 1844.
- 1845. Halkomiskartta. Arkistonumero 45:B (401). Tirmula. Tilukset mitattu 1845.
- 1846. Isojakokartta. Arkistonumero 18:F (401). Kättärlä, Viiala, Rantonen, Lepistö. Tilukset mitattu 1846.
- 1850a. Halkomiskartta. Arkistonumero 17:4 (401). Kuurikka: Laurila. Tilukset mitattu 1850.
- 1850b. Halkomiskartta. Arkistonumero 50:1 (401). Viiala. Tilukset mitattu 1846.
- 1851a. Halkomiskartta. Arkistonumero 18:2 (401). Kättärlä: Kauppila. Tilukset mitattu 1846.
- 1851b. Halkomiskartta. Arkistonumero 21a:1 (401). Lepistö. Tilukset mitattu 1846.
- 1851c. Halkomiskartta. Arkistonumero 26:1 (401). Niipala: Huovila. Tilukset mitattu 1850.
- 1851d. Halkomiskartta. Arkistonumero 49:1 (401). Vestola. Tilukset mitattu 1791, 1793–1796.
- 1857a. Halkomiskartta. Arkistonumero 43:2 (401). Takaperä: Maijala. Tilukset mitattu 1857.
- 1857b. Tiluskartta. Arkistonumero 44:2 (401). Tanttila: Tapaila. Tilukset mitattu 1857.
- 1858. Tiluskartta. Arkistonumero 23:L (401). Mommila-Hietoinen: säteri. Tilukset mitattu 1857 ja 1858.
- 1859. Tiluskartta. Arkistonumero 44:C (401). Tanttila. Tilukset mitattu 1859.
- 1865. Isojaonjärjestelyn kartta. Arkistonumero 5:H (401). Hauhialan jakokunta. Tilukset mitattu 1865.
- 1866a. Halkomiskartta. Arkistonumero 11:10 (401). Kataloinen: Äijälä. Tilukset mitattu 1866.
- 1866b. Halkomiskartta. Arkistonumero 15:3 (401). Kostila: Hymmäla. Tilukset mitattu 1866.
- 1868. Isojaonjärjestelyn kartta. Arkistonumero 8:B (401). Jahkola. Tilukset mitattu 1868.
- 1872a. Isojakokartan kopio. Arkistonumero 7 (401). Iso-Evo. Tilukset mitattu 1787.

- 1872b. Isojakokartan kopio. Arkistonumero 8 (Luopioinen 439). Lieso ja Nuhkala (Lammi) sekä Kuohijoki (Luopioinen). Tilukset mitattu 1786.
- 1872c. Isojakokartan kopio. Arkistonumero 48:E (401). Vanhakartano, Kostila, Pienistö ja Vestola. Tilukset mitattu 1791, 1793–1796.
- 1875. Halkomiskartta. Arkistonumero 11:15 (401). Kataloinen: Brusila. Tilukset mitattu 1875.
- 1877. Halkomiskartta. Arkistonumero 11:16 (401). Kataloinen: Laurila. Tilukset mitattu 1877.
- 1879. Halkomiskartta. Arkistonumero 2:7 (401). Arrankorpi: Perhe. Tilukset mitattu 1879.
- 1880. Halkomiskartta. Arkistonumero 15:5 (401). Kostila: Ranttila. Tilukset mitattu 1880.
- 1883a. Halkomiskartta. Arkistonumero 39:4 (401). Riikonen: Alastalo. Tilukset mitattu 1883.
- 1883b. Isojaonjärjestelyn kartta. Arkistonumero 28:E (401). Oinen. Tilukset mitattu 1883.
- 1884a. Halkomiskartta. Arkistonumero 11:19 (401). Kataloinen: Naapuri. Tilukset mitattu 1884.
- 1885. Halkomiskartta. Arkistonumero 2:10 (401). Arrankorpi: Perhe. Tilukset mitattu 1885.
- 1886a. Isojaonjärjestelyn kartta. Arkistonumero 44:D (401). Tanttala. Tilukset mitattu 1776–1777, 1859 ja 1886.
- 1886b. Isojakokartta. Arkistonumero 2:G (401). Arrankorpi: talot 6 ja 7. Tilukset mitattu 1886.
- 1887. Välijakokartta. Arkistonumero 11:20 (401). Kataloinen: Laurila. Tilukset mitattu 1887.
- 1888. Isojaonjärjestelyn kartta. Arkistonumero 24:G (401). Montola. Tilukset mitattu 1888.
- 1889. Halkomiskartta. Arkistonumero 11:21 (401). Kataloinen: Perhe. Tilukset mitattu 1889.
- 1890. Välijakokartta. Arkistonumero 7:19 (401). Iso-Evo: Eskola. Tilukset mitattu 1890.
- 1897. Palstoittamiskartta. Arkistonumero 22:52 (401). Lieso: Alhonen. Tilukset mitattu 1786.
- 1899. Lohkomiskartta. Arkistonumero 22:55 (401). Lieso: Äijälä. Tilukset mitattu 1842.
- 1901. Halkomiskartta. Arkistonumero 41:4 (401). Sankola: Vilppula. Tilukset mitattu 1901.
- 1906a. Halkomiskartta. Arkistonumero 7:24 (401). Iso-Evo: Äijälä. Tilukset mitattu 1905–1906.
- 1906b. Uusjakokartta. Arkistonumero 31:E (401). Pakkasela. Tilukset mitattu 1904–1906.
- 1907a. Lohkomiskartta. Arkistonumero 24:16 (401). Montola: Jahkonen. Tilukset mitattu 1907.
- 1907b. Uusjakokartta. Arkistonumero 11:F (401). Kataloinen. Tilukset mitattu 1907.
- 1908a. Halkomiskartta. Arkistonumero 15:9 (401). Ranttila. Tilukset mitattu 1908.
- 1908b. Halkomiskartta. Arkistonumero 41:7 (401). Sankola: Nuuttila. Tilukset mitattu 1908.
- 1909a. Lohkomiskartta. Arkistonumero 29:6 (401). Onnivuori: Heikkilä. Tilukset mitattu 1795.
- 1909b. Vesipiirirajankäynnin kartta ja asiakirjat. Arkistonumero 56:11 (401). Lammin kunta.
- 1910a. Lohkomiskartta. Arkistonumero 44:7 (401). Tanttala: Yli-Mikkola. Tilukset mitattu 1776, 1777 ja 1859.
- 1910b. Lohkomiskartta. Arkistonumero 52:8 (401). Vähä-Evo: Harjula. Tilukset mitattu 1909–1910.
- 1912. Halkomiskartta. Arkistonumero 35:5 (401). Perinkää: Oravala. Tilukset mitattu 1912.

- 1914. Lohkomiskartta. Arkistonumero 29:7 (401). Onnivuori: Uotila. Tilukset mitattu 1795.
- 1916. Lohkomiskartta. Arkistonumero 44:9 (401). Tanttila: Vappula. Tilukset mitattu 1776, 1777 ja 1859.
- 1917a. Halkomiskartta. Arkistonumero 39:8 (401). Riikonen: Silkkola. Tilukset mitattu 1916–1917.
- 1917b. Uusjakokartta. Arkistonumero 45:E (401). Tirmula. Tilukset mitattu 1917.
- 1918. Lohkomiskartta. Arkistonumero 29:9 (401). Onnivuori: Uotila. Tilukset mitattu 1795.
- 1919a. Lohkomiskartta. Arkistonumero 52:19 (401). Vähä-Evo: Tuukkala. Tilukset mitattu 1919.
- 1919b. Uusjakokartta. Arkistonumero 24:34 (401). Montola. Tilukset mitattu 1919.
- 1920a. Lohkomiskartta. Arkistonumero 5:33 (401). Hauhiala: Pietilä. Tilukset mitattu 1795.
- 1920b. Lohkomiskartta. Arkistonumero 6:4 (401). Hietoinen: Pappila. Tilukset mitattu 1795.
- 1921a. Lohkomiskartta. Arkistonumero 11:42 (401). Kataloinen: Äijälä. Tilukset mitattu 1921.
- 1921b. Vuokra-aluejärjestelyn kartta. Arkistonumero 11:49 (401). Kataloinen: Hakainperä 8 ja Pietilä 9. Tilukset mitattu 1907.
- 1921c. Vuokra-aluejärjestelyn kartta. Arkistonumero 16:3 (401). Kurkijärvi. Tilukset mitattu 1921.
- 1921d. Vuokra-aluejärjestelyn kartta. Arkistonumero 23:8 (401). Mommila-Hietoinen ja Arrankorpi: Her-
nesilta. Tilukset mitattu 1920 ja 1921.
- 1921e. Vuokra-aluejärjestelyn kartta. Arkistonumero 34:13 (401). Porkkala, Koivukylä ja Parikkala. Tiluk-
set mitattu 1921.
- 1921f. Vuokra-aluejärjestelyn kartta. Arkistonumero 36:5 (401). Pienistö: Tuokalainen. Tilukset mitattu
1921.
- 1921g. Vuokra-aluejärjestelyn kartta. Arkistonumero 48:21 (401). Vanhakartano: Nisula. Tilukset mitattu
1921.
- 1921h. Vuokra-aluejärjestelyn kartta. Arkistonumero 55:24 (401). Yläne: Mattila. Tilukset mitattu 1921.
- 1922a. Vuokra-aluejärjestelyn kartta. Arkistonumero 48:20 (401). Vanhakartano: Kaukola, Laurila, Matti-
la, Kokkola ja Perttula. Tilukset mitattu 1922.
- 1922b. Vuokra-aluejärjestelyn kartta. Arkistonumero 48:23 (401). Vanhakartano: Inkilä, Paavola, Leikka-
la ja Ojala. Tilukset mitattu 1922.
- 1924a. Vuokra-aluejärjestelyn kartta. Arkistonumero 3:5 (401). Hakkala. Tilukset mitattu 1921.
- 1924b. Lohkomiskartta. Arkistonumero 33:4 (401). Pappila. Tilukset mitattu 1924.
- 1925a. Lohkomiskartta. Arkistonumero 6:9 (401). Hietonen: Korpela. Tilukset mitattu 1925.
- 1925b. Lohkomiskartta. Arkistonumero 7:63 (401). Iso-Evo: Etu-Nisula. Tilukset mitattu 1925.
- 1925c. Lohkomiskartta. Arkistonumero 16:4 (401). Kurkijärvi: Alaskylä I. Tilukset mitattu 1925.
- 1925d. Lohkomiskartta. Arkistonumero 36:8 (401). Pienistö: Täkäläinen. Tilukset mitattu 1925.
- 1925e. Vuokra-aluejärjestelyn kartta. Arkistonumero 39:12 (401). Riikonen: Ylöstalo. Tilukset mitattu
1925.
- 1927a. Lohkomiskartta. Arkistonumero 29:15 (401). Onnivuori: Yli-Uotila. Tilukset mitattu 1795.
- 1927b. Uusjakokartta. Arkistonumero 39:16 (401). Riikonen. Tilukset mitattu 1927.

- 1928a. Tiluskartta. Arkistonumero 33:6 (401). Pappila. Tilukset mitattu 1928.
 - 1928b. Tiluskartta. Arkistonumero 42:23 (401). Syrjäntaka: Soila. Tilukset mitattu 1928.
 - 1928c. Tiluskartta. Arkistonumero 55:35 (401). Yläne: Sipilä. Tilukset mitattu 1928.
 - 1931a. Uusjakokartta ja -asiakirjat. Arkistonumero 5:51 (401). Hauhiala, Halila, Hietonen, Lampelto, Viikkilä, Onnivuori, Ylännäinen. Tilukset mitattu 1931.
 - 1931b. Uusjakokartta. Arkistonumero 8:27 (401). Jahkola. Tilukset mitattu 1931.
 - 1932. Lohkomiskartta. Arkistonumero 16:7 (401). Kurkijärvi: Kurkijärven tila. Tilukset mitattu 1932.
 - 1933a. Lohkomiskartta. Arkistonumero 1:2 (401). Arrajoki. Tilukset mitattu 1933.
 - 1933b. Lohkomiskartta. Arkistonumero 40:20 (401). Ronni: Myllymaa. Tilukset mitattu 1933.
 - 1938. Uusjakokartta. Arkistonumero 46:20 (401). Tommola. Tilukset mitattu 1938.
 - 1945a. Lohkomiskartta. Arkistonumero 13:33 (401). Kirkonkylä: Mikkola. Tilukset mitattu 1945.
 - 1945b. Lohkomiskartta. Arkistonumero 48:41 (401). Vanhakartano: Mattila. Tilukset mitattu 1791–1821, 1922, 1936–1937 ja 1945.
 - 1950. Halkomiskartta. Arkistonumero 36:20 (401). Pienistö: Tuokalainen. Tilukset mitattu 1950.
 - 2017a. Erikoisluettelo: Lammi. Luettelo tehdyistä maanmittaustoimituksista ja niihin liittyvistä kartoista ja asiakirjoista.
 - 2017b. Kiinteistörekisteri. Viitattu 1.4.–3.10.2017.
 - 2017c. Maastotietokanta. Viitattu 1.4.–3.10.2017
 - 2017d. Vanhat painetut kartat. Viitattu 6.2.2017 <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>
- Maa- ja metsätalousministeriö 2014. Paikkatiedon paikka – Kansallinen paikkatietostrategia 2016. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 4/2014.
- 2017. Päätöksen paikka – Kansallinen paikkatietostrategia 2018. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 1/2017.
- Maaranen, P. 2005. Maantiede ja sen menetelmät arkeologian apukeinoina. Teoksessa Merellinen perintömme – Vårt Maritima Arv. CD-rom. Helsinki: Helsingin yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia.
- Mikkonen, P. 1986. Mitä ruotusotamiesrullat kertovat nimistöntutkijalle: Suomen ruotusotamiesten lisänimistä. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja 1986, 71-92.
- Murray, C. 2017. Introduction to ArcGIS 10x: Working with Historical Maps. Van Pelt Library. Viitattu 8.3.2017 <http://guides.library.upenn.edu/introtoarcgis/georeferencing>
- Museovirasto 2015. Maaseudun historiallisten asuinpaikkojen inventointiohje. 5.5.2015. Viitattu 7.3.2017 <http://www.nba.fi/File/2722/maaseudun-hist-asuinpaikkojen-inventointi-ohje.pdf>
- Mussaari, M., Käyhkö, N., Haggrén, G., Jansson, H., Lindgren, L. Pitkänen, T. & Raatikainen K. 2013. Management Guidelines for Semi-Natural Landscapes. Integrating historical perspectives and GIS into planning process. Vantaa: Metsähallitus and University of Turku.
- Mäkelä-Alitalo, A. 2003a. Periytyminen ja naisen asema. Teoksessa V. Rasila, E. Jutikkala, A. Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 207–222.
- 2003b. Verotus, autioituminen ja väenotot. Teoksessa V. Rasila, E. Jutikkala, A. Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 183–206.

- Niemelä, J. 2003. Ruotujakolaitos – osa maataloutta. Teoksessa V. Rasila, E. Jutikkala, A. Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 369.
- Niemelä, O. 1998. Suomen karttojen tarina 1633–1997. Näin Suomi kartoitettiin katseltavaksi. Helsinki: Karttakeskus Oy.
- 2000. Maastokartat. Teoksessa H. Rantatupa (toim.) Kartta historian lähteenä. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 51–59.
- Mökkönen, T. 2006. Historiallinen paikkatieto. Digitaalisen paikkatiedon tuottaminen historiallisista kartoista. Suomen ympäristö 34/2006. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Nilsson, P. 2014a. En metod för torpens arkeologi? FoU-projekt utfört av UV Öst. Riksantikvarieämbetet för Länsstyrelsen i Östergötlands län. Dnr 3.1.1- 02870-2013. Viitattu 9.9.2017 <http://wa.3ddata.se/fileview.asp?a=49300&l=1>
- 2014b. Soldatens enkla torp vittnar om en hel samhällsordning. Arkeologi i Östergötland 2014, 42–44. Viitattu 9.9.2017 http://ostergotlandsmuseum.se/system/pageattachments/files/000/000/043/original/Ai%C3%96_2014_web.pdf?1427118586
- Niukkanen, M. 2009. Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset, tunnistaminen ja suojele. Museovirasto. Rakennushistorian osasto. Viitattu 15.3.2017 <http://www.nba.fi/File/685/hist-ajan-muinaisjaannokset.pdf>
- Ojanen, E. 2003. Historia voimavarana. Teoksessa Rakennettu Häme. Maakunnallisesti arvokas rakennusperintö. Hämeen liitto, 10–15.
- Orrman, E. 1975. Suomen Asutuksen Yleisluettelon opas. Valtionarkiston julkaisuja. Helsinki: Valtionarkisto.
- 1980. Henkikirjat henkilöhistoriallisena lähteenä. Suomen sukututkimusseura. Genos 51/1980, 1-21. Viitattu 28.1.2017 http://www.genealogia.fi/genos-old/51/51_1.htm
- 2003a. Suomen keskiajan asutus. Teoksessa V. Rasila, E. Jutikkala, A. Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 67–86.
- 2003b. Talonpoikainen maalaisyhteiskunta. Teoksessa V. Rasila, E. Jutikkala, A. Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 115–129.
- Paikannussanasto 2002. TSK 30. Helsinki: Tekniikan sanastokeskus ry.
- Paulaharju, J. 2000. Sotilaskartat. Teoksessa H. Rantatupa (toim.) Kartta historian lähteenä. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 97–112.
- Pellinen, H.-M. 2013. Kanta-Hämeen keskiaikaiset pappilat. Hattulan, Hauhon, Janakkalan, Lammin, Tammelan ja Vanajan sekä Urjalan pappilatonttien inventointi 24.7.–30.11.2012. Turun yliopisto, Arkeologia.
- Pietiläinen, P. 2005. Lammin kirkonkylän osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi. Museovirasto.
- Puolustusvoimat 1947. Topografikartta 6760/70-24-540/50 Jylisjärvi, tilausnumero 2133 03. Mitattu 1946. Karttarunkona ilmakuvakartta, kuvaus vuodelta 1938. Puolustusvoimain Pääesikunnan topografinen osasto.
- 1948a. Topografikartta 6760/70-24-550/60 Poikmetsä, tilausnumero 2133 06. Mitattu 1947. Karttarunkona ilmakuvakartta, kuvaus vuodelta 1946. Puolustusvoimain Pääesikunnan topografinen osasto.
- 1948b. Topografikartta 6770/80-24-550/560 Lammi, tilausnumero 2134 04. Mitattu 1947. Karttarunkona ilmakuvakartta, kuvaus vuodelta 1946. Puolustusvoimain Pääesikunnan topografinen osasto.
- Putkonen, L. 2003a. Maakunnallisesti arvokkaat rakennusperintökohteet. Teoksessa Rakennettu Häme. Maakunnallisesti arvokas rakennusperintö. Hämeen liitto, 61–167.

- 2003b. Rakennuskulttuuri Hämeessä. Teoksessa Rakennettu Häme. Maakunnallisesti arvokas rakennusperintö. Hämeen liitto, 30–60.
- Pänkäläinen, M. 2001. Lammin pitäjän historia II. Vuodet 1808–1917. Lammin kunta.
- Rantatupa, H. 2000. Maakirjakartat. Teoksessa H. Rantatupa (toim.) Kartta historian lähteenä. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 73–84.
- 2009. Kalmbergin kartasto Krimin sodan ajoilta. Jyväskylän yliopiston kirjaston tiedotuslehti Verkkomakasiini 2009-03-02.
- 2011a. Maantieteellisistä kartoista topografisiin mittauksiin 1600-luvulta 1900-luvulle. Teoksessa H. Rantatupa & Y. Teeriaho (toim.) Peruskarttamme pitkä polku. Maanmittaushallituksen topografit ry, 10–33.
- 2011b. Pitäjänkartan ja topografisenkartan yhdistäminen. Teoksessa H. Rantatupa & Y. Teeriaho (toim.) Peruskarttamme pitkä polku. Maanmittaushallituksen topografit ry, 48–50.
- 2017. Läänin- ja kihlakunnankartat. Heikki Rantatupa, historialliset kartat -portaali. Viitattu 27.9.2017 <http://www.vanhakartta.fi/historialliset-kartat/laeenin-ja-kihlakunnankartat>
- Rasila, V. 2003. Torpparijärjestelmä. Teoksessa V. Rasila, E. Jutikkala, A. Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 365–382.
- Riihiranta, J. 2009. Kiinteistörakenteen muutokset ja niiden vaikutus Kataloisten kylän kulttuurimaisemaan. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Maanmittaustekniikan koulutusohjelma. Insinööritoimisto.
- Riksarkivet 1750. Stockholm, Marieberg. Lantmäteristytelsen. SE/RA/420571/02/1/0120:00001. Kartor rörande Finland och Sveriges forna provinser 1623–1805. Geographisk charta öfver Lampis annexe pastorat, belägit uti Tavastehus län oc Nedre Hollala härad, uprättad åren 1749 oc 1750 af Hans Löfwendahl, landtm. vid finska mättnings commiss.
- Rinta-Tassi, O. 2000. Isojaon kartat. Teoksessa H. Rantatupa (toim.) Kartta historian lähteenä. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 85–95.
- Rumsey, D. & Williams, M. 2002. Historical Maps in GIS. Teoksessa A. K. Knowles (toim.) Past Time, Past Place: GIS for History. University of Michigan Library, 1–18.
- Saarenheimo, J. 1983. Isojaot ja isojaon järjestelyt. Teoksessa Maanmittaus Suomessa 1633–1983. Helsinki: Maanmittaushallitus, 20–60.
- 1984. Kun toimeen tartuttiin. Hämeen historia vuoteen 1945. Karisto.
- 2003. Isojako. Teoksessa V. Rasila, E. Jutikkala, A. Mäkelä-Alitalo (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 349–364.
- Scharl, A. 2007. Towards the Geospatial Web: Media Platforms for Managing Geotagged Knowledge Repositories. Teoksessa A. Scharl & K. Tochtermann (toim.) The Geospatial Web - How Geo-Browsers, Social Software and the Web 2.0 are Shaping the Network Society. Lontoo: Springer, 3–14.
- Seeger, H. 2005. Spatial Referencing and Coordinate Systems. Teoksessa P. A. Longley, M. F. Goodchild, D. J. Maguire ja D. W. Rhind (toim.) Geographical Information Systems: Principles, Techniques, Management and Applications. 2nd Edition. Wiley, 427–436.
- Siltanen, J. 2016. Julkisen hallinnon paikkatiedon viitearkkitehtuuri. Viitearkkitehtuurin kuvaus. 1.9.2016. Versio 1.0. Valtiovarainministeriön arkkitehtuurin suunnitteluprojekti. Viitattu 7.3.2017 <https://www.avoindata.fi/data/dataset/b1d757c7-52d7-45d4-a173-8b04ec8866b0/resource/9bd2c31e-78b1-4179-be26-d328b50dca96/download/Paikkatiedon-viitearkkitehtuuri-v1.0.pdf>
- Somerpalo, S. & Luppi, P. 2003. Hämeen maakunnallinen maisemaselvitys. Hämeen liiton julkaisu II:190. Hämeenlinna: Hämeen liitto.
- Strang, J. 2000. Suomen kartastot. Teoksessa H. Rantatupa (toim.) Kartta historian lähteenä. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 11–27.

- 2013. Jan Strangin karttatieto. Neljäs uudistettu laitos. Viitattu 7.1.2017 <http://www.strang.fi/karttatieto/>
- 2014. Venäjän Suomi-kuva. Venäjä Suomen kartoittajana 1710–1942. Helsinki: Antiikki-Kirja.
- Strang, J. & Harju, E.-S. 2012. Suomen karttakirja 1799. C. P. Hällströmin Suomi-kartasto. Karttakeskus Oy.
- Suhonen, V.-P. 2015. Vanhat kartat ja arkeologinen inventointi: autoitunut asutus isoajakoa vanhemmilla kartoilla. Maaseudun historiallisten asuinpaikkojen inventointi -ohjeen liite. Museovirasto.
- Suomen Maatilat 1931. Tietokirja maamme keskikokoisista ja suurista maataloista. Osa II. Hämeen lääni. Viitattu 12.9.2017 <http://sukutilat.sarka.fi/>
- SSHY 2017a. Suomen sukuhistoriallinen yhdistys ry:n arkistomateriaalin digitointiprojekti. Hausjärvi, pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1779–1784.
- 2017b. Suomen sukuhistoriallinen yhdistys ry:n arkistomateriaalin digitointiprojekti. Hausjärvi, pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1793–1796.
- 2017c. Suomen sukuhistoriallinen yhdistys ry:n arkistomateriaalin digitointiprojekti. Hausjärvi, pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1800–1805.
- 2017d. Suomen sukuhistoriallinen yhdistys ry:n arkistomateriaalin digitointiprojekti. Hausjärvi, pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1854–1860.
- 2017e. Suomen sukuhistoriallinen yhdistys ry:n arkistomateriaalin digitointiprojekti. Janakkala, pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1771–1778.
- 2017f. Suomen sukuhistoriallinen yhdistys ry:n arkistomateriaalin digitointiprojekti. Lammi, pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1890–1899.
- 2017g. Suomen sukuhistoriallinen yhdistys ry:n arkistomateriaalin digitointiprojekti. Asikkala, pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1851–1862.
- Tietosanakirja 1917. Osa 9. Helsinki: Tietosanakirja-osakeyhtiö.
- Tuokko, J. 2011. Peruskartta tehdään Maastotietokannasta. Teoksessa H. Rantatupa & Y. Teeriaho (toim.) Peruskarttamme pitkä polku. Maanmittaushallituksen topografit ry, 294–298.
- Vepsäläinen, S. 2011. Paikannimien kartoitus. Teoksessa H. Rantatupa & Y. Teeriaho (toim.) Peruskarttamme pitkä polku. Maanmittaushallituksen topografit ry, 149–151.
- Viitala, R. 2012. Maanjako Evolla. Teoksessa EVO 150 – metsän opetusta. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu, 85–95.
- Virmala, A. & Ruotsalainen, P. 1972. Lammin pitäjän historia I. Lammin kunta.
- Virtanen, P. V. 2003. Maareformit itsenäisessä Suomessa. Maankäyttö 3/2003, 9–14.
- 2006. Asutustoiminta itsenäisessä Suomessa. Maankäyttö 1/2006, 6–11.
- Vitikainen, A. 2014. Kiinteistötekniikan perusteet. Aalto-yliopiston julkaisusarja 11/2014. Aalto-yliopisto. Insinööritieteiden korkeakoulu, Maankäyttötieteiden laitos. Viitattu 15.3.2017 <https://aaltodoc.aalto.fi/bitstream/handle/123456789/14607/isbn9789526060026.pdf?sequence=1>

LIITTEET

- Liite 1. Lammin asumuksista tuotetun paikkatietoaineiston metatiedot.
- Liite 2. Taulukko Lammin pitäjän asumuksista vuosina 1694, 1773 ja 1855.
- Liite 3. Rekonstruktio Lammin pitäjän asutuksesta vuonna 1694.
- Liite 4. Rekonstruktio Lammin pitäjän asutuksesta vuonna 1773.
- Liite 5. Rekonstruktio Lammin pitäjän asutuksesta vuonna 1855.

LIITE 1: LAMMIN ASUMUKSISTA TUOTETUN PAIKKATIETOAINOSTON METATIE- DOT

Vuosi 1694

1. Väestöluettelot	
Arkisto	Kansallisarkisto (Digitaaliarkisto)
Väestöluettelotyyppi	henkikirja, maakirja
Laadinta-ajankohta	1694
Maakunta	Häme
Pitäjä	Lammi (Lampis)
2. Alkuperäiset kartat	
2a. Ensisijaiset karttalähteet	
Arkisto	Kansallisarkisto, Maanmittauslaitoksen arkisto, JYX-julkaisuarkisto
Karttatyyppi	geometrinen kartta, isojakokartta, tiluskartta
Laadinta-ajankohta	1691–1858
Mittakaava	ei ilmoitettu (n. 1:4 000–1:8 000)
Maakunta	Häme
Pitäjä	Lammi (Lampis)
Kylä	useita
2b. Toissijaiset karttalähteet	
Arkisto	Riksarkivet
Karttatyyppi	maanmittauskomission pitäjänkartta
Laadinta-ajankohta	1749–1750
Mittakaava	ei ilmoitettu (n. 1:20 000)
Maakunta	Häme
Pitäjä	Lammi (Lampis)
Kylä	useita
3. Nykyisen aluejaon mukainen sijaintitieto	
Kunta/kaupunki	Hämeenlinna
Kunnan/kaupungin numerotunnus	109
Kaupunginosa/kaupunginosakeskus	Lammi
4. Digitaaliset kuvat kartoista	
Kuvien lukumäärä	useita
Kuvaluvun tekijä	Kansallisarkisto, Maanmittauslaitos, JYX-julkaisuarkisto
Kuvanlukulaite	tasoskanneri, läpisyöttöskanneri
Resoluutio	300 dpi
5. Georekisteröintitiedot	
Menetelmä	asemointipisteet (1. asteen polynomi)
Paikkatieto-ohjelma	ArcGIS for Desktop 10.5
Koordinaattijärjestelmä	ETRS-TM35FIN
Referenssikartta 1, nimi	Peruskarttarasteri
Referenssikartta 1, mittakaava	1:20 000
Referenssikartta 1, formaatti	rasteri
Referenssikartta 2, nimi	Kiinteistörekisterikartta
Referenssikartta 2, mittakaava	1:5 000
Referenssikartta 2, formaatti	vektori
Vastinpisteiden lukumäärä	vähintään 4 kpl
Georekisteröinnin tekijä	J. Riihiranta
Päiväys	04–09/2017
6. Vektorointitiedot	
Paikkatieto-ohjelma	ArcGIS for Desktop 10.5
Tiedostomuoto	ESRI Shape

Vektorityyppi	monipiste
Koordinaattijärjestelmä	ETRS-TM35FIN
Käyttötarkoitus	tutkimus
Aineiston aikajänne	Vuosi 1694
Aineiston maantieteellinen kattavuus	Kuntajaon 31.12.2008 mukainen Lammin pitäjän alue
Vektorointimittakaava	1:5 000
Käyttömittakaava	1:21 000 – 1:100 000
Vektroinnin tekijä	J. Riihiranta
Päiväys	04–09/2017
Tekijänoikeudet	J. Riihiranta

Vuosi 1773

1. Väestöluettelot	
Arkisto	Kansallisarkisto (Digitaaliarkisto)
Väestöluettelotyyppi	henkikirja, rippikirja
Laadinta-ajankohta	1773
Maakunta	Häme
Pitäjä	Lammi (Lampis)
2. Alkuperäiset kartat	
2a. Ensisijaiset karttalähteet	
Arkisto	Kansallisarkisto, Maanmittauslaitoksen arkisto
Karttatyyppi	isojakokartta, tiluskartta
Laadinta-ajankohta	1774–1858
Mittakaava	ei ilmoitettu (n. 1:4 000–1:8 000)
Maakunta	Häme
Pitäjä	Lammi (Lampis)
Kylä	useita
2b. Toissijaiset karttalähteet	
Arkisto	näköispainokset Alanen & Kepsu 1989, Harju 2012
Karttatyyppi	Kuninkaan kartasto
Laadinta-ajankohta	1776–1805 (Lammi: 1779–1780, 1782)
Mittakaava	1:40 000, 1:80 000
Maakunta	useita
Pitäjä	useita
Kylä	useita
3. Nykyisen aluejaon mukainen sijaintitieto	
Kunta/kaupunki	Hämeenlinna
Kunnan/kaupungin numerotunnus	109
Kaupunginosa/kaupunginosakeskus	Lammi
4. Digitaaliset kuvat kartoista	
Kuvien lukumäärä	useita
Kuvaluvun tekijä	Kansallisarkisto, Maanmittauslaitos,
Kuvanlukulaite	tasoskanneri, läpisyöttöskanneri
Resoluutio	300 dpi
5. Georekisteröintitiedot	
Menetelmä	asemointipisteet (1. asteen polynomi)
Paikkatieto-ohjelma	ArcGIS for Desktop 10.5
Koordinaattijärjestelmä	ETRS-TM35FIN
Referenssikartta 1, nimi	Peruskarttarasteri
Referenssikartta 1, mittakaava	1:20 000
Referenssikartta 1, formaatti	rasteri
Referenssikartta 2, nimi	Kiinteistörekisterikartta
Referenssikartta 2, mittakaava	1:5 000
Referenssikartta 2, formaatti	vektori
Vastinpisteiden lukumäärä	vähintään 4 kpl
Georekisteröinnin tekijä	J. Riihiranta

Päiväys	04–09/2017
6. Vektorointitiedot	
Paikkatieto-ohjelma	ArcGIS for Desktop 10.5
Tiedostomuoto	ESRI Shape
Vektorityyppi	monipiste
Koordinaattijärjestelmä	ETRS-TM35FIN
Käyttötarkoitus	tutkimus
Aineiston aikajänne	Vuosi 1773
Aineiston maantieteellinen kattavuus	Kuntajaon 31.12.2008 mukainen Lammin pitäjän alue
Vektorointimittakaava	1:5 000
Käyttömittakaava	1:21 000 – 1:100 000
Vektroinnin tekijä	J. Riihiranta
Päiväys	04–09/2017
Tekijänoikeudet	J. Riihiranta

Vuosi 1855

1. Väestöluettelot	
Arkisto	Kansallisarkisto (Digitaaliarkisto)
Väestöluettelotyyppi	henkikirja, rippikirja
Laadinta-ajankohta	1855
Maakunta	Häme
Pitäjä	Lammi (Lampis)
2. Alkuperäiset kartat	
2a. Ensisijaiset karttalähteet	
Arkisto	Kansallisarkisto, Maanmittauslaitoksen arkisto
Karttatyyppi	isojakokartta, tiluskartta, toimituskartta, Senaatin kartasto, pitäjänkartta, peruskartta
Laadinta-ajankohta	1774–1950
Mittakaava	ei ilmoitettu (n. 1:4 000–1:8 000), 1:20 000, 1:21 000
Maakunta	Häme
Pitäjä	Lammi (Lampis)
Kylä	useita
2b. Toissijaiset karttalähteet	
Arkisto	Kansalliskirjasto
Karttatyyppi	Kalmbergin kartasto
Laadinta-ajankohta	1855–1856
Mittakaava	1:100 000
Maakunta	useita
Pitäjä	useita
Kylä	useita
3. Nykyisen aluejaon mukainen sijaintitieto	
Kunta/kaupunki	Hämeenlinna
Kunnan/kaupungin numerotunnus	109
Kaupunginosa/kaupunginosakeskus	Lammi
4. Digitaaliset kuvat kartoista	
Kuvien lukumäärä	useita
Kuvaluvun tekijä	Kansallisarkisto, Maanmittauslaitos
Kuvanlukulaite	tasoskanneri, läpisyöttöskanneri
Resoluutio	300 dpi
5. Georekisteröintitiedot	
Menetelmä	asemointipisteet (1. asteen polynomi)
Paikkatieto-ohjelma	ArcGIS for Desktop 10.5
Koordinaattijärjestelmä	ETRS-TM35FIN
Referenssikartta 1, nimi	Peruskarttarasteri
Referenssikartta 1, mittakaava	1:20 000
Referenssikartta 1, formaatti	rasteri

Referenssikartta 2, nimi	Kiinteistörekisterikartta
Referenssikartta 2, mittakaava	1:5 000
Referenssikartta 2, formaatti	vektori
Vastinpisteiden lukumäärä	vähintään 4 kpl
Georekisteröinnin tekijä	J. Riihiranta
Päiväys	04–09/2017
6. Vektorointitiedot	
Paikkatieto-ohjelma	ArcGIS for Desktop 10.5
Tiedostomuoto	ESRI Shape
Vektorityyppi	monipiste
Koordinaattijärjestelmä	ETRS-TM35FIN
Käyttötarkoitus	tutkimus
Aineiston aikajänne	Vuosi 1855
Aineiston maantieteellinen kattavuus	Kuntajaon 31.12.2008 mukainen Lammin pitäjän alue
Vektorointimittakaava	1:5 000, 1:20 000, 1:21 000
Käyttömittakaava	1:21 000 – 1:100 000
Vektroinnin tekijä	J. Riihiranta
Päiväys	04–09/2017
Tekijänoikeudet	J. Riihiranta

LIITE 2: TAULUKKO LAMMIN PITÄJÄN ASUMUKSISTA VUOSINA 1694, 1773 JA 1855

Seuraavassa taulukossa on esitetty väestöluettelotietojen perusteella tutkimuksen poikkileikkausvuosina 1694, 1773 ja 1855 Lammilla sijainneet asumukset. Yksi taulukon rivi vastaa maisemassa omana kokonaisuutenaan erottunutta asuma-alaa (asuma), johon on saattanut kuulua useita asumuksia. Aumat on merkitty taulukkoon seuraavien lajitteluperusteiden mukaisessa järjestyksessä:

- 1) tarkastelualueen nimi (aakkosjärjestys)
- 2) asuman esiintymisajankohta (A. 1694, B. 1773, C. 1855)
- 3) asumatyyppi (A. talo, B. tila, C. torppa, sotilastorppa, rakuunatorppa tai mäkitupa)
- 4) asuman nimi (aakkosjärjestys)

Taulukossa on kerrottu kustakin asumasta nimi, alkuperäinen väestöluetteloissa käytetty nimi, kylännimi, asumatyyppi (talo, tila, torppa, sotilastorppa, rakuunatorppa, mäkitupa), asumusten määrä poikkileikkausvuosittain, väestöluettelotieto (asumuslähde) ja paikannuslähde (karttatyy-
pin lyhenne + vuosiluku). Paikannuksessa käytetyn suurimittakaavaisen karttalähteen tai kartta-
lähteiden ja kauttaviivan jälkeen on kerrottu mahdollinen paikannuksessa käytetty toissijainen,
pienimittakaavainen karttalähde. Tutkimuksessa paikantamatta jääneiden asumien paikannus-
lähteen kohdalle on merkitty X-kirjain.

Aumat on nimetty vanhimman tunnetun nimen perusteella siten, että siitä poikkeava mahdolli-
nen myöhempi asutusnimi on kirjoitettu historiallisen nimen perään sulkuihin. Jos vanha asu-
tusnimi ei ole ollut tiedossa, asuma on nimetty nykyisen tai vanhalle kartalle merkityn paikanni-
men mukaan. Sotilas- ja rakuunatorpat on nimetty pääsääntöisesti kylännimien perusteella.

Taulukossa on käytetty seuraavia lyhenteitä

GeomK	geometrinen kartta
HalkK	halkomiskartta
Hk	henkikirja
IsojK	isojakokartta
JärjK	isojaonjärjestelyn kartta
KalmbK	Kalmbegin kartasto
KuninkK	Kuninkaan kartasto
LohkK	lohkomiskartta
Mk	maakirja
PerusK	peruskartta
PitäjK	pitäjänkartta
Pkl	pääkatselmusluettelo
Rk	rippikirja
rt	rakuunatorppa
SAY	Suomen asutuksen yleisluettelo
SenK	Senaatin kartasto
st	sotilastorppa
TaloudK	taloudellinen kartta
TieK	tiekartta
TilusK	tiluskartta
TopoK	topografinen kartta
UusjK	uusjakokartta
VuokK	vuokra-alueiden järjestelytoimituksen kartta
X	asumaa ei paikannettu
X	asuma sijaitsee tutkimusalueen ulkopuolella (kursiv. ja yliv. teksti)

LIITE 2: TAULUKKO LAMMIN PITÄJÄN ASUMUKSISTA VUOSINA 1694, 1773 JA 1855

Tarkastelualue	Asuman nimi	Alkuperäinen nimi	Kylä	Asumatyyppi	Asumusten määrä			Asumuslähde			Paikannuslähde		
					1694	1773	1855	1694	1773	1855	1694	1773	1855
Arrajoki	Arrajoki (Kumpula)	Arrajoki	Arrajoki	talo	1	1	1	Hk	Hk	Hk	IsojK 1787	IsojK 1787	HalkK 1839
Arrajoki	Ahola	Ahola	Arrajoki	torppa			1			Hk			LohkK 1933
Arrankorpi	Arrankorpi	Arrankärpi	Arrankorpi	talo	4	6	7	Hk	Hk	Hk	GeomK 1703, IsojK 1787	IsojK 1787	IsojK 1787, HalkK 1879, HalkK 1885
Arrankorpi	Rekola	Rekola / Koivukehä	Koivukehä	talo		2	2		Hk	Hk, Rk		TilusK 1805	HalkK 1840
Arrankorpi	Järvensilta	- / Järvensilda	Arrankorpi	sotilastorppa/torppa		1	1		Pkl	Hk		IsojK 1787	SenK
Arrankorpi	Niemenpää	Niemenpää	Koivukehä	talo			1			Hk			IsojK 1886
Arrankorpi	Seppälä	Seppälä	Koivukehä	talo			1			Hk			IsojK 1886
Arrankorpi	Mäkelä	Mäkelä / Perhe	Arrankorpi	tila			1			Hk			HalkK 1879
Arrankorpi	Haarala	Haarala	Koivukehä	torppa			1			Rk			HalkK 1840
Arrankorpi	Joentausta	Joentausta	Arrankorpi	torppa			1			Hk			X
Arrankorpi	Myllymäki	Myllymäki / Mjölaren	Arrankorpi	torppa			1			Rk			X
Arrankorpi	Nummela	Nummela	Koivukehä	torppa			1			Hk, Rk			HalkK 1840
Arrankorpi	Tuomola	Tuomola	Arrankorpi	torppa			1			Hk			X
Hauhiala	Halila	Halila	Halila	talo	1	2	2	Hk	Hk	Hk	GeomK 1706	IsojK 1795	IsojK 1795 / KalmbK
Hauhiala	Hauhiala	Hauhiala	Hauhiala	talo	9	11	5	Hk, Mk	Hk	Hk	GeomK 1706	IsojK 1795	IsojK 1795, UusjK 1931
Hauhiala	Hietonen	Hietois	Hietonen	talo	5	8	6	Hk	Hk, Rk	Hk	GeomK 1706	IsojK 1795	IsojK 1795, UusjK 1931
Hauhiala	Lampello	Lampeldo	Lampello	talo	1	5	2	Hk	Hk	Hk	IsojK 1795 / GeomK 1706	IsojK 1795	IsojK 1795
Hauhiala	Letku	Letku	Letku	talo	1	1	2	Hk	Hk	Hk	IsojK 1795 / GeomK 1706	IsojK 1795	IsojK 1795
Hauhiala	Onnivuori	Onnivuori	Onnivuori	talo	2	2	3	Hk	Hk	Hk	IsojK 1795 / Pitäjk 1750	IsojK 1795	IsojK 1795
Hauhiala	Vilkkilä	Vilkiä	Vilkkilä	talo	4	8	5	Hk	Hk	Hk	GeomK 1706	IsojK 1795	IsojK 1795
Hauhiala	Ylännäinen	Ylännäis	Ylännäinen	talo	4	4	4	Hk	Hk	Hk	IsojK 1795 / Pitäjk 1750	IsojK 1795	IsojK 1795
Hauhiala	Halilan st	-	Halila	sotilastorppa			1			Pkl		X	
Hauhiala	Hauhialan st	-	Hauhiala	sotilastorppa			2			Pkl		X	
Hauhiala	Hietosten rt	-	Hietonen	rakuunatorppa			1			Pkl		IsojK 1795 / KuninkK	
Hauhiala	Lampellon rt	-	Lampello	rakuunatorppa			1			Pkl		IsojK 1795	
Hauhiala	Markkulan rt	-	Hauhiala	rakuunatorppa			1			Pkl		IsojK 1795	
Hauhiala	Onnivuoren st	-	Onnivuori	sotilastorppa			1			Pkl		X	
Hauhiala	Vilkkilän st	-	Vilkkilä	sotilastorppa			2			Pkl		X	
Hauhiala	Ylännäisten st	-	Ylännäinen	sotilastorppa			1			Pkl		IsojK 1795 / KuninkK	
Hauhiala	Hannula	Hannula	Vilkkilä	talo		2				Hk, Rk			UusjK 1931 / KalmbK
Hauhiala	Lemola	Klemola / Kapellans Bohl	Onnivuori	talo			1			Hk, Rk			UusjK 1931
Hauhiala	Iso-Huila	Huila	Hauhiala	tila			1			Hk, Rk			UusjK 1931 / KalmbK
Hauhiala	Kinnala	Kinnala	Lampello	tila			1			Hk			UusjK 1931 / KalmbK
Hauhiala	Kortala (Ristimäki)	Kortala i Wilkkilä	Hauhiala	tila			1			Hk, Rk			UusjK 1931
Hauhiala	Markkula	Markula	Hauhiala	tila			1			Hk, Rk			UusjK 1931 / KalmbK
Hauhiala	Markkula (Liesmäki)	Markula	Hauhiala	tila			1			Hk, Rk			UusjK 1931 / KalmbK
Hauhiala	Tupala	Tupala	Lampello	tila			1			Hk, Rk			UusjK 1931 / KalmbK
Hauhiala	Uotila (Kalliola)	Uotila	Onnivuori	tila			1			Hk, Rk			UusjK 1931 / KalmbK
Hauhiala	Vähä-Huila	Huila	Hauhiala	tila			1			Hk, Rk			UusjK 1931 / KalmbK
Hauhiala	Haapamäki	Haapamäki	Hietonen	torppa			1			Hk			X
Hauhiala	Hampala (Korkeila)	Korkiolaks / Hambala	Ylännäinen	torppa			1			Hk, Rk			JärK 1865
Hauhiala	Helisevä	Helisevä	Letku	torppa			1			Hk			Pitäjk 1937 / KalmbK
Hauhiala	Herpenti	Herpenti / Herr Pentti	Letku	torppa			1			Hk			X
Hauhiala	Jokela	Jokela	Vilkkilä	torppa			1			Hk			X
Hauhiala	Kahtalammi	Mäkelä / Kahtalammi	Hauhiala	torppa			1			Hk			X
Hauhiala	Korpi (Pesola)	Fredriksdal / Korpi	Hietonen	torppa			1			Rk			LohkK 1925 / KalmbK
Hauhiala	Koskue	Koskue	Ylännäinen	torppa			1			Hk			X
Hauhiala	Kuusela	Kuusela / Lahanpaasi	Hietonen	torppa			2			Hk			X
Hauhiala	Pakomäki	Pakomäki / Pakola	Hauhiala	torppa			1			Hk			UusjK 1931
Hauhiala	Salivuori	Nummi / Salinvuori	Vilkkilä	torppa			1			Hk			UusjK 1931 / KalmbK
Hauhiala	Urkankangas	Urkankangas	Hauhiala	torppa			1			Hk			Pitäjk 1937
Iso-Evo	Iso-Evo	Stor Etwois	Iso-Evo	talo	7	12	7	Hk, Mk	Hk	Hk	IsojK 1787 / Pitäjk 1750	IsojK 1787 / KuninkK	IsojK 1787 / KalmbK
Iso-Evo	Kinnaskoski	Kinnaskoski	Kinnaskoski	talo	1	1	1	Hk	Hk	Hk	IsojK 1787 / Pitäjk 1750	IsojK 1787 / KuninkK	TilusK 1840 / KalmbK
Iso-Evo	Ylimyly	Yllennylyqwarn	Ylimyly	talo	1	1	1	Hk	Hk	Hk	IsojK 1787 / Pitäjk 1750	IsojK 1787 / KuninkK	TilusK 1840 / KalmbK
Iso-Evo	Iso-Evon st	-	Iso-Evo	sotilastorppa			1			Pkl		X	
Iso-Evo	Ylimylyn st	-	Ylimyly	sotilastorppa			1			Pkl		X	
Iso-Evo	Eskola	Eskola	Iso-Evo	talo			1			Hk			IsojK 1787, HalkK 1890 / KalmbK
Iso-Evo	Juvinmaa	Juvinmaa	Iso-Evo	talo			1			Hk, Rk			TilusK 1839

LIITE 2: TAULUKKO LAMMIN PITÄJÄN ASUMUKSISTA VUOSINA 1694, 1773 JA 1855

Tarkastelualue	Asuman nimi	Alkuperäinen nimi	Kylä	Asumatyyppi	Asumusten määrä			Asumuslähde			Paikannuslähde		
					1694	1773	1855	1694	1773	1855	1694	1773	1855
Iso-Evo	Nisula	Nisula	Iso-Evo	talo			2			Hk			LohkK 1925, Pitäjk 1942 / KalmbK
Iso-Evo	Knaapi	Knaapi	Iso-Evo	tila			2			Hk			HalkK 1842 / KalmbK
Iso-Evo	Maukola	Maukola / Knaapi	Iso-Evo	tila			1			Hk			IsojK 1787 / KalmbK
Iso-Evo	Seppälä	Seppälä	Iso-Evo	tila			1			Hk			Pitäjk 1942 / KalmbK
Iso-Evo	Aijälä (Kuusela)	Aijälä	Iso-Evo	tila			1			Hk			HalkK 1906 / KalmbK
Iso-Evo	Hankala	Hongala / Hangala	Iso-Evo	torppa			1			Hk, Rk			TilusK 1839
Iso-Evo	Harjunpää	Harjunpää	Iso-Evo	torppa			1			Rk			X
Iso-Evo	Hokajärvi	Hokajärvi	Iso-Evo	torppa			1			Hk, Rk			TilusK 1839
Iso-Evo	Kaitalammi	Kaitala / Kaitalammi	Iso-Evo	torppa			1			Hk, Rk			TilusK 1839
Iso-Evo	Kantola	Kandola	Iso-Evo	torppa			1			Hk			TilusK 1839
Iso-Evo	Koskue	Koskue	Iso-Evo	torppa			1			Hk			Pitäjk 1942 / KalmbK
Iso-Evo	Kylökäs	Kyläkäs / Kyrökäs	Iso-Evo	torppa			1			Hk			TilusK 1839
Iso-Evo	Luutajoki	Luutajoki	Iso-Evo	torppa			1			Rk			TilusK 1839
Iso-Evo	Mustajärvi	Mustajärvi	Iso-Evo	torppa			1			Hk			TilusK 1839
Iso-Evo	Mäkelä	Mäkelä	Iso-Evo	torppa			1			Rk			X
Iso-Evo	Mäntylä	Mändylä	Iso-Evo	torppa			1			Hk			X
Iso-Evo	Mäyrä	Martinniemi / Martinmaa / Mäyrä	Iso-Evo	torppa			1			Hk			HalkK 1890 / KalmbK
Iso-Evo	Niemisjoki	Niemisjoki	Iso-Evo	torppa			1			Hk			X
Iso-Evo	Niinimäki	Niinimäki	Iso-Evo	torppa			1			Hk			TilusK 1839
Iso-Evo	Peräjänmaa	Peräjänmaa	Iso-Evo	torppa			1			Hk			X
Iso-Evo	Rieska (Suomela)	Rieska	Iso-Evo	torppa			1			Hk			TilusK 1839
Iso-Evo	Ruuhjärvi	Lautasilta / Luutasilta / Ruuhijärvi	Iso-Evo	torppa			1			Hk			TilusK 1839
Iso-Evo	Saarikko	Saarikko	Iso-Evo	torppa			1			Hk			TilusK 1839
Iso-Evo	Savijärvi	Savis / Savijärvi	Iso-Evo	torppa			1			Hk, Rk			TilusK 1839
Iso-Evo	Selkärvenpää (Rantala)	Selkjärvi / Selkjärvenpää	Iso-Evo	torppa			2			Hk			TilusK 1839, Pitäjk 1942
Iso-Evo	Syrjänalusta	Syrjänalusta	Iso-Evo	torppa			1			Hk			TilusK 1839
Iso-Evo	Vahtervehmas	Wahdervehmas	Iso-Evo	torppa			2			Hk			TilusK 1839
Iso-Evo	Valkjärvi	Walkjärvi	Iso-Evo	torppa			1			Hk			TilusK 1839
Iso-Evo	Vappula	Wapunluhta / Wappula	Iso-Evo	torppa			1			Hk			TilusK 1839
Iso-Evo	Ämmänsilta	Ämmänsilta	Iso-Evo	torppa			1			Hk			Pitäjk 1942 / KalmbK
Jahkola	Jahkola	Jachkola	Jahkola	talo	6	11	9	Hk	Hk	Hk	IsojK 1786 / Pitäjk 1750	IsojK 1786 / KuninkK	IsojK 1786, UusjK 1931
Jahkola	Jahkolan st	-	Jahkola	sotilastorppa		1			Pkl			IsojK 1786, JärjK 1868	
Jahkola	Paavola	Paavola	Jahkola	talo			1			Hk			JärjK 1868
Jahkola	Antiala	Andiala	Jahkola	tila			2			Hk, Rk			UusjK 1931
Jahkola	Oja-Marttala	Oja-Marttala	Jahkola	tila			1			Hk, Rk			UusjK 1931
Jahkola	Peltola	Rekola / Peltola	Jahkola	tila			1			Hk, Rk			UusjK 1931
Jahkola	Simola	Simola	Jahkola	tila			1			Hk			UusjK 1931 / KalmbK
Jahkola	Köykkä	Köykkä	Jahkola	torppa			1			Hk			X
Kaitala	Appola	Appola	Kaitala	talo	1	2	2	Hk	Hk	Hk	IsojK 1777	HalkK 1836	HalkK 1836
Kaitala	Kaitala	Kaitala	Kaitala	talo	3	6	6	Hk	Hk	Hk	IsojK 1777	IsojK 1777, HalkK 1807	IsojK 1777, HalkK 1807
Kaitala	Tanttila	Tanttila	Tanttila	talo	5	7	3	Hk, Mk	Hk	Hk	IsojK 1777	IsojK 1777	TilusK 1859
Kaitala	Kaitalan st	-	Kaitala	sotilastorppa		1				Pkl		X	
Kaitala	Tanttilan st	-	Tanttila	sotilastorppa		1				Pkl		X	
Kaitala	Tanttila II	-	Tanttila	tila			3			Hk			TilusK 1859
Kaitala	Pelto-Huostila	Peldo Huostila	Tanttila	tila			1			Hk			TilusK 1859
Kaitala	Haukankallio	Haukankallio	Tanttila	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1912
Kaitala	Hietala	Hietala	Kaitala	torppa			1			Rk			X
Kaitala	Karhunlähde	Karhunlähde	Tanttila	torppa			1			Hk, Rk			X
Kaitala	Kartanomäki	Kartanonmäki	Tanttila	torppa			1			Hk, Rk			Pitäjk 1937
Kaitala	Nahkurin asumus	socken garfv.	Tanttila	mäkitupa			1			Hk			TilusK 1859
Kaitala	Niiles & Hopeakivi	Niles / Waimokivi, Hopiakivi / Silfversten	Kaitala	torppa			2			Hk, Rk			Pitäjk 1937
Kaitala	Puoliväli	Puoliväli / Mäkelä	Kaitala	torppa			1			Hk, Rk			X
Kaitala	Siltala	Sildala	Tanttila	torppa			1			Hk, Rk			Pitäjk 1937
Kaitala	Soppioinen (Malila)	Soppiois	Tanttila	torppa			1			Rk			Pitäjk 1937
Kataloinen	Kataloinen	Kattalois	Kataloinen	talo	7	12	9	Hk	Hk	Hk	IsojK 1783	IsojK 1783	IsojK 1783, HalkK 1875-1889, UusjK 1907
Kataloinen	Hakaiperä	Hakanpärä	Kataloinen	talo	1	1		Hk	Hk		IsojK 1783	IsojK 1783	
Kataloinen	Paakkala	Pakola	Kataloinen	talo	1	2	2	Hk	Hk	Hk	Halk 1797		HalkK 1797, UusjK 1908
Kataloinen	Karkonmäki (Saari)	-	Kataloinen	sotilastorppa		1	1			Pkl		IsojK 1783	VuokK 1921 / KalmbK

LIITE 2: TAULUKKO LAMMIN PITÄJÄN ASUMUKSISTA VUOSINA 1694, 1773 JA 1855

Tarkastelualue	Asuman nimi	Alkuperäinen nimi	Kylä	Asumatyyppi	Asumusten määrä			Asumuslähde			Paikannuslähde		
					1694	1773	1855	1694	1773	1855	1694	1773	1855
Kataloinen	Kälystenpelto (Laurila)	-	Kataloinen	sotilastorppa	3			Pkl			IsojK 1783		
Kataloinen	Hakainperä-Pietilä	Hakainperä / Pietilä	Kataloinen	talo	1				Hk				UusjK 1907
Kataloinen	Äijälä	Äijälä	Kataloinen	talo	2				Hk				HalkK 1866
Kataloinen	Mattila	Mattila	Kataloinen	tila	1				Hk				UusjK 1907 / KalmbK
Kataloinen	Metsmaa	Metsmaa / Laurila	Kataloinen	tila	1				Hk				HalkK 1887
Kataloinen	Ilomäki (Markkula)	Ilomäki / Iloin	Kataloinen	torppa	1				Hk				VuokK 1921 / KalmbK
Kataloinen	Kivikori (Saarenpää)	Kivikori	Kataloinen	torppa	1				Hk				UusjK 1907 / KalmbK
Kataloinen	Kuoppamäki (Kuoppala)	Kuoppamäki	Kataloinen	torppa	1				Hk				UusjK 1907, LohkK 1921
Kataloinen	Kytömäki (Omenmäki)	Kytömäki	Kataloinen	torppa	1				Hk				VuokK 1921 / KalmbK
Kataloinen	Nummenpää (Nummela)	Nummenpää	Kataloinen	torppa	1				Hk				VuokK 1921 / KalmbK
Kataloinen	Pietilän Rajala	Rajala	Kataloinen	torppa	1				Hk				X
Kataloinen	Rajala	Rajala	Kataloinen	torppa	1				Hk				HalkK 1889
Kataloinen	Syrjälä	Syrjälä	Kataloinen	torppa	1				Hk				VuokK 1921 / KalmbK
Kataloinen	Viluksela	Viluksela	Kataloinen	torppa	1				Hk				VuokK 1921 / KalmbK
Kirkonkylä	Hakkala	Hakkala	Kirkonkylä	talo	3	3	2	Hk, Muu	Hk	Hk	IsojK 1774 / PitäJk 1750	IsojK 1774	IsojK 1774
Kirkonkylä	Kirkonkylä	Kyrkby	Kirkonkylä	talo	3	4	4	Hk	Hk	Hk	IsojK 1774 / PitäJk 1750	IsojK 1774, HalkK 1850	IsojK 1774, HalkK 1850
Kirkonkylä	Niipala	Niipala	Niipala	talo	2	2	2	Mk	Hk	Hk, Rk	IsojK 1774 / PitäJk 1750	IsojK 1774	IsojK 1774
Kirkonkylä	Kirkonkylän st	-	Kirkonkylä/Niipala	sotilastorppa	2			Pkl				IsojK 1774	
Kirkonkylä	Ahola	Ahola	Niipala	torppa	1					Hk, Rk			X
Kirkonkylä	Mutala	Mutais / Mutala	Hakkala	torppa	1					Hk, Rk			X
Kirkonkylä	Kataisto	Kataisto	Kirkonkylä	torppa	1					Hk, Rk			PitäJk 1937
Kirkonkylä	Kolu	Kolu	Hakkala/Kirkonkylä	torppa	2					Hk, Rk			VuokK 1921, TopoK 1948
Kirkonkylä	Kontio	Kontio / Nasaret / Lazarette	Kirkonkylä	torppa	1			1	Hk, Rk			X	LohkK 1945, TopoK 1948
Kirkonkylä	Leipäsyryä	Leipäsyryä	Kirkonkylä	torppa	1					Hk, Rk			X
Kirkonkylä	Lähdekaliio	Lähdekaliio	Kirkonkylä/Niipala	torppa	1					Hk, Rk			X
Kirkonkylä	Outsilta	Outsilta	Hakkala	torppa	1					Hk, Rk			VuokK 1921 / KalmbK
Kirkonkylä	Randala	Randala	Niipala	torppa	1					Hk, Rk			X
Kirkonkylä	Suntion asumus	kyrkovaktaren / målaren	Niipala	mäkitupa	1					Hk, Rk			HalkK 1850
Kostila	Kostila	Kästila	Kostila	talo	2	4	4	Hk	Hk	Hk	IsojK 1796	IsojK 1796	HalkK 1866, IsojK 1796
Kostila	Kostilan st	-	Kostila	sotilastorppa	1				Pkl			IsojK 1796 / KuninkK	IsojK 1796 / KalmbK
Kostila	Haavisto	Hafvisto / Turhala	Kostila	torppa	1			2	Hk, SAY	Hk, Rk		IsojK 1796 / KuninkK	HalkK 1866
Kostila	Kallio	Kaljo / Kallio	Kostila	torppa	1				Hk, SAY			IsojK 1796	
Kostila	Karhumänty	Karhumänty / Karhula	Kostila	torppa	1			1	Hk, Rk	Hk		IsojK 1796 / KuninkK	HalkK 1866
Kostila	Mäkelä	Mäkelä	Kostila	torppa	1			1	Hk, Rk, SAY	Hk		IsojK 1796 / KuninkK	HalkK 1866
Kostila	Loukas	Louka	Kostila	torppa	1					Hk			IsojK 1796
Kostila	Saksala	Saksala	Kostila	torppa	1					Hk			IsojK 1796
Kostila	Vinnilä	Winnilä / Hafvisto	Kostila	torppa	1					Hk, Rk			HalkK 1866
Kurkijärvi	Kurkijärvi	Kurckijärvi	Kurkijärvi	talo	1	1	1	Muu	Hk	Hk	GeomK 1691, IsojK 1796	IsojK 1796 / KuninkK	IsojK 1796 / KalmbK
Kurkijärvi	Alaskylä	Alaskylä / Rekola, Kalaila, Nikula	Kurkijärvi	talo/torppa	4	5	1	Hk	Hk	Hk	GeomK 1691, IsojK 1796	IsojK 1796 / KuninkK	IsojK 1796 / KalmbK
Kurkijärvi	Niipala	Nipala	Kurkijärvi	talo/torppa	1	1	1	Hk, Mk	Hk, Rk	Hk	X	X	TopogK 1948 / Kalmb
Kurkijärvi	Hervo	Härfwo torp	Kurkijärvi	torppa	1	1	1	Hk, Mk	Hk, Rk	Hk	IsojK 1796	IsojK 1796 / KuninkK	IsojK 1796
Kurkijärvi	Kurkijärven rt	Soldate Torpet	Kurkijärvi	rakuunatorppa	1				Pkl			IsojK 1796 / KuninkK	
Kurkijärvi	Arola	Arola	Kurkijärvi	torppa	1				Hk, Rk			X	
Kurkijärvi	Hako	Hakä	Kurkijärvi	torppa	1				Rk			IsojK 1796 / KuninkK	
Kurkijärvi	Mäkelä	Mekili	Kurkijärvi	torppa	1				Rk			X	
Kurkijärvi	Rantala	Rantala	Kurkijärvi	torppa	1			1	Rk	Hk		X	X
Kurkijärvi	Tyrkää	Tyrkä	Kurkijärvi	torppa	1			1	Rk	Hk		IsojK 1796 / KuninkK	IsojK 1796 / KalmbK
Kurkijärvi	Hoiolola	Nikula / Hoiolola	Kurkijärvi	torppa	1					Hk			TopogK 1948 / KalmbK
Kurkijärvi	Kaivola	Kaivola	Kurkijärvi	torppa	1					Hk			X
Kurkijärvi	Kanala	Kanala	Kurkijärvi	torppa	1					Hk			X
Kurkijärvi	Keskiväli (Puoliväli)	Keskiväli / Puoliväli	Kurkijärvi	torppa	1					Hk			IsojK 1796 / KalmbK
Kurkijärvi	Mäkelä (Soila)	Mäkelä / Maantiehaara	Kurkijärvi	torppa	1					Hk			IsojK 1796 / KalmbK
Kurkijärvi	Piisku	Piskula / Piisku	Kurkijärvi	torppa	1					Hk			LohkK 1925 / TaloudK 1920
Kurkijärvi	Siltala	Sildala	Kurkijärvi	torppa	1					Hk			IsojK 1796 / KalmbK
Kurkijärvi	Takku (Murtomaa)	Takko /Tackus	Kurkijärvi	torppa	1					Hk			VuokK 1921 / KalmbK
Kuurikka	Kuurikka	Kuricka	Kuurikka	talo	2	4	3	Hk	Hk	Hk, Rk	IsojK 1787 / GeomK 1695	IsojK 1787	IsojK 1787
Kuurikka	Kuurikan rt	-	Kuurikka	rakuunatorppa	2				Pkl			IsojK 1787 / KuninkK	
Kuurikka	Orainpelto (Isotalo)	Orainpeldo / Laurila	Kuurikka	tila	2					Hk, Rk			HalkK 1850

LIITE 2: TAULUKKO LAMMIN PITÄJÄN ASUMUKSISTA VUOSINA 1694, 1773 JA 1855

Tarkastelualue	Asuman nimi	Alkuperäinen nimi	Kylä	Asumatyyppi	Asumusten määrä			Asumuslähde			Paikannuslähde		
					1694	1773	1855	1694	1773	1855	1694	1773	1855
Kättärlä	Kättärlä & Lepistö	Kättärlä / Lepistö	Kättärlä/Lepistö	talo	5	9	6	Hk, Mk	Hk	Hk, Rk	GeomK 1706	TilusK 1787	IsojK 1846
Kättärlä	Rantonen	Randois	Rantonen	talo	1	3	4	Hk, Mk	Hk	Hk	GeomK 1706	TilusK 1787	IsojK 1846
Kättärlä	Viala	Wijala	Viala	talo	1	2	1	Hk	Hk	Hk	GeomK 1706	TilusK 1787	HalkK 1850
Kättärlä	Kättärlän st	-	Kättärlä	sotilastorppa		2			Pkl			X	
Kättärlä	Lepistön st	-	Lepistö	sotilastorppa		1			Pkl			X	
Kättärlä	Rantosen st	-	Rantonen	sotilastorppa		1			Pkl			X	
Kättärlä	Kinttula	Kinttula	Kättärlä	talo			1			Hk			IsojK 1846
Kättärlä	Soila & Ahomäki	Soila / Ahomäki	Kättärlä/Lepistö	talo			2			Hk, Rk			IsojK 1846
Kättärlä	Honkala	Hongala	Lepistö	tila			1			Hk, Rk			SenK 1855
Kättärlä	Lehmäkiivi (Hokkala)	Lehmäkiivi	Lepistö	tila			1			Hk, Rk			IsojK 1846
Kättärlä	Yli-Viala	Wiala	Kättärlä	tila			1			Hk			HalkK 1850
Kättärlä	Lintumäki	Lintumäki	Kättärlä	torppa			1			Hk			SenK 1885
Kättärlä	Räätälin asumus	skredd.	Viala	mäkitupa			1			Hk			IsojK 1846
Kättärlä	Sepän & räätälin asumukset	smed / skredd.	Rantonen	mäkitupa			2			Hk			IsojK 1846
Lieso	Lieso	Lieso	Lieso	talo	12	15	6	Hk, Mk	Hk		IsojK 1786 / Pitäjk 1750	IsojK 1786 / KuninkK	IsojK 1786, Pitäjk 1942
Lieso	Nuhkala	Nuckåla	Nuhkala	talo	1	2	1	Hk	Hk	Hk	IsojK 1786 / Pitäjk 1750	IsojK 1786 / KuninkK	IsojK 1786 / KalmBk
Lieso	Uotila & Simola	Uotila, Simoila	Lieso	talo	2	4	3				IsojK 1786 / Pitäjk 1750	IsojK 1786 / KuninkK	IsojK 1786 / KalmBk
Lieso	Äijälä & Ranttila	Äijälä, Frantzila / Franttila	Lieso	talo		2	2		Hk	Hk		IsojK 1786 / KuninkK	HalkK 1842, IsojK 1786
Lieso	Lieson st	-	Lieso	sotilastorppa		4			Pkl			IsojK 1786 / KuninkK, Pitäjk 1750	
Lieso	Lappala & Mettala	Lappala, Mettala	Lieso	talo			3			Hk, Rk			IsojK 1786, Pitäjk 1942
Lieso	Alhonen	Alhoi	Lieso	tila			2			Hk, Rk			IsojK 1786 / KalmBk
Lieso	Laurila	Laurila	Lieso	tila			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942 / KalmBk
Lieso	Mökkälä	Möckölä	Lieso	tila			1			Hk, Rk			HalkK 1844 / KalmBk
Lieso	Porvari-Laurila	Laurila Porvari	Lieso	tila			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942 / KalmBk
Lieso	Pässi (Ali-Pietilä)	Pässi / Pietilä	Lieso	tila			1						Pitäjk 1942 / KalmBk
Lieso	Pässi (Yli-Pietilä)	Pässi / Pietilä	Lieso	tila			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942 / KalmBk
Lieso	Ranttila	Franttila / Franttila	Lieso	tila			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942 / KalmBk
Lieso	Äijälä	Äijälä	Lieso	tila			1			Hk, Rk			HalkK 1842 / KalmBk
Tutkimusalueen ulkop.	Savikola	Savikola/Sawi	Lieso	torppa		4		Hk, Rk				X	
Lieso	Ankeriasniemi	Ankeriasniemi	Lieso	talo			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942 / KalmBk
Lieso	Kalkko (Jalli)	Kalkko	Lieso	talo			1			Hk, Rk			IsojK 1787 / KalmBk
Tutkimusalueen ulkop.	Koivula	Koivula	Lieso	talo			4		Hk				X
Lieso	Koivuniemi	Koivuniemi	Lieso	talo			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942 / KalmBk
Lieso	Kotaniemi	Kotaniemi	Lieso	talo			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942 / KalmBk
Lieso	Matoniemi	Matoniemi	Lieso	talo			1			Hk, Rk			IsojK 1787 / KalmBk
Lieso	Mikkola	Mikkola	Lieso	talo			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942 / KalmBk
Lieso	Riihilahti	Riihilahti	Lieso	talo			1			Hk, Rk			IsojK 1787 / KalmBk
Lieso	Ekojoki	Ekojoki	Nuhkala	torppa			1			Hk, Rk			TiekK 1863 / KalmBk
Tutkimusalueen ulkop.	Hoinäjoiki	Hoinäjoiki	Lieso	torppa			4		Hk				X
Lieso	Jokioinen & Jokela	Jokioinen, Jokela	Lieso	torppa			2			Hk, Rk			LohkK 1920, LohkK 1922
Lieso	Jurvaniemi	Jurvaniemi	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1926 / KalmBk
Lieso	Jyräkö (Mäkelä)	Jyräkö	Nuhkala	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1928
Tutkimusalueen ulkop.	Kaivola	Kaivola / Uotilas-sytnings-torp	Lieso	torppa			4		Hk, Rk				X
Lieso	Kalliola	Kalliola	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1925 / KalmBk
Lieso	Kanastenmaa	Kanastenmaa	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942 / KalmBk
Lieso	Kastepohja	Kastepohja / Kasteenpohja	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942 / KalmBk
Lieso	Kauhasalo	Kauhasalo	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1920
Lieso	Kirvesniemi	Kirvesniemi	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1926 / KalmBk
Lieso	Kivisoja	Kivisoja	Lieso	torppa			1			Hk			X
Lieso	Kolulahti	Kolulahti	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942
Lieso	Kähkärä	Mustaniemi / Käkkärö	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1919 / KalmBk
Lieso	Lehtimäki	Lehtimäki	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1926
Lieso	Lippahainen	Lippahain	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1926
Tutkimusalueen ulkop.	Lähtenmäki	Lähtenmäki / Lähdesmäki	Lieso	torppa			4		Hk				X
Lieso	Majalahti (Ritari)	Majalahti	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1922
Lieso	Mylytorppa	Qvarntorp / Nuhkola qvarn	Nuhkala	torppa			1			Hk			X
Lieso	Mäkitaipale	Mäkitaipale	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942 / KalmBk
Lieso	Mökkälän Mäkelä	Mäkelä	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942

LIITE 2: TAULUKKO LAMMIN PITÄJÄN ASUMUKSISTA VUOSINA 1694, 1773 JA 1855

Tarkastelualue	Asuman nimi	Alkuperäinen nimi	Kylä	Aumatyyppi	Asumusten määrä			Asumuslähde			Paikannuslähde		
					1694	1773	1855	1694	1773	1855	1694	1773	1855
Lieso	Norola	Norola	Lieso	torppa			1			Rk			PitäjK 1942
<i>Tutkimusalueen ulkop.</i>	<i>Nuijala</i>	<i>Nuijala</i>	<i>Lieso</i>	<i>terppa</i>			1			<i>Hk</i>			X
Lieso	Ojamäki	Ojamäki	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			PitäjK 1942 / KalmbK
Lieso	Perätie	Perätie / Pärätienmaa	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			X
Lieso	Porraskoski	Porraskoski Säg	Lieso	muu			1			Hk, Rk			TiekK 1863 / KalmbK
Lieso	Pässin Mäkelä	Mäkelä	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			PitäjK 1942 / KalmbK
Lieso	Pässin Mäkelä II	Mäkelä / Pietilä Sytnings Torp	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			X
Lieso	Pöystilä	Pöystylä	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1922, TieK 1863 / KalmbK
Lieso	Pöytähonka	Pöytähonka	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1926 / KalmbK
Lieso	Ranttilan Rajala	Rajala	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1922
Lieso	Ratalahti	Ratalahti	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			X
Lieso	Ruotsinsalo	Ruotsinsaari / Ruotsinsalo	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			PitäjänK 1942 / KalmbK
Lieso	Seppälä	Seppälä	Lieso	torppa			1			Hk			X
<i>Tutkimusalueen ulkop.</i>	<i>Siltaniemi</i>	<i>Siltaniemi / Sillalais</i>	<i>Lieso</i>	<i>terppa</i>			1			<i>Hk</i>			X
Lieso	Soima (Salomäki)	Soima	Lieso	torppa			1			Rk			LohkK 1930
Lieso	Soimanpohja	Soimanpohja	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			PitäjK 1942
Lieso	Sukslahti	Sukslahti / Sakslahti	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1900 / KalmbK
Lieso	Taipale (Murto)	Taipale / Murto	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			PitäjK 1942
<i>Tutkimusalueen ulkop.</i>	<i>Tervakallio</i>	<i>Tervakallio</i>	<i>Lieso</i>	<i>terppa</i>			1			<i>Hk</i>			X
Lieso	Toukovalkama	Toukovalkama	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			PitäjK 1942
Lieso	Tuomisto	Tuomi / Tuomisto	Lieso	torppa			1			Hk, Rk			PitäjK 1942
<i>Tutkimusalueen ulkop.</i>	<i>Uotilan Rajala</i>	<i>Rajala</i>	<i>Lieso</i>	<i>terppa</i>			1			<i>Hk</i>			X
Mommila-Hietoinen	Hietoinen	Mummila / Hietois	Mommila-Hietoinen	talo	1	1	1	Muu	Hk	Hk	Tilusk 1858 / PitäjK 1750	Tilusk 1858 / PitäjK 1750	Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Lahti	Lahtis	Mommila-Hietoinen	torppa	1	2	1	Hk	Hk, Rk	Hk	Tilusk 1858 / PitäjK 1750	Tilusk 1858 / PitäjK 1750	Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Sarvi	Sarvis / Niemelä	Mommila-Hietoinen	torppa	1	2	2	Hk	Hk, Rk	Hk, Rk	Tilusk 1858 / PitäjK 1750	Tilusk 1858 / PitäjK 1750	Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Anttila	Antila	Mommila-Hietoinen	torppa		1	2	Rk		Hk	Tilusk 1858 / PitäjK 1750		Tilusk 1858
<i>Tutkimusalueen ulkop.</i>	<i>Harassilta</i>	<i>Harassilta</i>	<i>Mommila-Hietoinen</i>	<i>terppa</i>		1	1	<i>Hk, Rk</i>		<i>Rk</i>		X	X
Mommila-Hietoinen	Inkivääri	Ingefärä	Mommila-Hietoinen	torppa		1		Hk, Rk				X	
Mommila-Hietoinen	Isopelto	Isäpeldä	Mommila-Hietoinen	torppa		1		Hk, Rk				X	
Mommila-Hietoinen	Jussila	Jussila	Mommila-Hietoinen	torppa		1		Hk, Rk				X	
Mommila-Hietoinen	Mattila	Mattila	Mommila-Hietoinen	torppa		1		Hk, Rk				X	
Mommila-Hietoinen	Pippuri	Pippuri	Mommila-Hietoinen	torppa		2	2	Hk, Rk		Hk	Tilusk 1858 / KuninkK		Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Saapas (Mäenpää)	Sapas / Mäenpää	Mommila-Hietoinen	torppa		1	1	Hk, Rk		Hk	Tilusk 1858 / KuninkK		Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Saha	Säg/Alastalo/Ylöstalo	Mommila-Hietoinen	torppa		2	5	Hk, Rk		Hk	Tilusk 1858 / KuninkK		Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Aärmentarha (Pirttilä)	Äräsentarha / Periniemi / Ahola	Mommila-Hietoinen	torppa		2	1	Hk, Rk		Hk	Tilusk 1858		Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Tervahauta	Terwahauta / Tervala	Mommila-Hietoinen	torppa		1	1	Hk, Rk		Hk	Tilusk 1858 / KuninkK		Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Hanhenoja & Santamäki	Hanhenoja, Sandbacka	Mommila-Hietoinen	torppa			2			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Hernesilta	Hernesilta	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Kekomäki (Katajamäki)	Kekomäki / Kekomäki	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Kivistö	Kivistö	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Kivistö II	Kivistö	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			X
Mommila-Hietoinen	Lepistö (Leppäranta)	Lepistö	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Myllymäki	Myllymäki / Tokee	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk, Rk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Niemistö	Niemistö	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Ojala	Ojala	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Ojantausta	Ojantausta	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Palkkisilta	Palkkisilta	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Rantala	Rantala	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Saukonniemi	Saukonniemi	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Särkjärvi	Särkjärvi	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Teurosilta	Teurosilta	Mommila-Hietoinen	torppa			1			Hk			Tilusk 1858
Mommila-Hietoinen	Turengin Kuusisto	Kuusisto / Alhoistenmaa	Turenki	torppa			1			Rk			SenK 1873
Mommila-Hietoinen	Turengin Mattila	Mattila / Järvensu	Turenki	torppa			1			Rk			SenK 1873
Montola	Montola	Mändala	Montola	talo	8	12	10	Hk	Hk	Hk	IsojK 1787	IsojK 1787	IsojK 1787, JärjK 1888
Montola	Kaitala	Kaitala	Montola	talo			2			Hk			IsojK 1787, JärjK 1888
Montola	Pakarainen	Heikkilä / Pakarais	Montola	talo			1			Hk			JärjK 1888
Montola	Nummi-Keisari	Keisari	Montola	tila			1			Hk			JärjK 1888
Montola	Mylly-Lassila	Lassila	Montola	tila			1			Hk			JärjK 1888

LIITE 2: TAULUKKO LAMMIN PITÄJÄN ASUMUKSISTA VUOSINA 1694, 1773 JA 1855

Tarkastelualue	Asuman nimi	Alkuperäinen nimi	Kylä	Aumatyyppi	Asumusten määrä			Asumuslähde			Paikannuslähde		
					1694	1773	1855	1694	1773	1855	1694	1773	1855
Montola	Perttula (Korpela)	Perttula	Montola	tila			1			Hk			UusjK 1919, JärjK 1888
Montola	Ahola	Ahola	Montola	torppa			1			Hk, Rk			X
Montola	Arola	Arola	Montola	torppa			1			Hk, Rk			X
Montola	Kanala	Kanala	Montola	torppa			1			Rk, Rk			PitäjK 1937
Montola	Rajanummi	Rajanummi	Montola	torppa			1			Hk, Rk			LohkK 1907
Mulkola	Mulkola	Mulkoila	Mulkola	talo	4	5	6	Hk, Mk	Hk		IsojK 1797	IsojK 1797 / KuninkK	IsojK 1797 / KalmbK
Mulkola	Mulkolan st	-	Mulkola	sotilastorppa		1			Pkl			TilusK 1779 / KuninkK	
Mulkola	Isotalo	Isotalo	Mulkola	tila			1			Hk			PitäjK 1937
Oinen	Oinen	Oijs	Oinen	talo	3	6	5	Hk, Mk	Hk		GeomK 1708	IsojK 1784	IsojK 1784, JärjK 1883
Oinen	Oiten st	-	Oinen	sotilastorppa		1			Pkl			IsojK 1784	
Oinen	Esala	Esala	Oinen	tila			1			Hk			JärjK 1883 / KalmbK
Paakkola	Kivistö	Kivistö	Paakkola	torppa		1	1			Rk		IsojK 1796	LohkK 1923
Paakkola	Raitinsaari (Anttila)	Vipsjärvi / Anttila	Paakkola	torppa		3	1			Rk		IsojK 1796	IsojK 1796, LohkK 1915
Paakkola	Joutsjoki	Joutsjoki / Joutssallmi	Paakkola	talo			1			Rk			PitäjK 1942
Paakkola	Tohijärvi	Tohijärvi	Paakkola	talo			1			Rk			PitäjK 1942
Paakkola	Heinäjoki	Heinäjoki	Paakkola	torppa			1			Rk			X
Paakkola	Kuusela	Kuusela	Paakkola	torppa			1			Rk			LohkK 1915
Paakkola	Niinimäki	Niinimäki / Erola	Paakkola	torppa			1			Rk			PitäjK 1942
Paakkola	Pietilä	Bjetilä	Paakkola	torppa			1			Rk			IsojK 1796
Pakkasela	Pakkasela	Packasalo	Pakkasela	talo	2	4	4	Hk, Mk	Hk	Hk	GeomK 1706	IsojK 1783	IsojK 1783, UusjK 1906
Pakkasela	Kratula	Kratula	Pakkasela	tila			1			Hk			UusjK 1906 / KalmbK
Pakkasela	Kaupinsilta	Kaupinsilla	Pakkasela	torppa			1			Hk, Rk			UusjK 1906 / KalmbK
Palonen	Palonen	Palois	Palonen	talo	3	5	4	Hk, Mk	Hk	Hk	IsojK 1785	IsojK 1785	IsojK 1785
Palonen	Lossala / -	Lässala / -	Palonen	tila		1	1		Hk, Pkl	Hk		IsojK 1785 / KuninkK, PitäjK 1750	IsojK 1785
Palonen	Palosten st	-	Palonen	sotilastorppa			1			Pkl			
Palonen	Voivala	Pampala/Woivala	Palonen	tila			1			Hk, Rk			PitäjK 1937 / KalmbK
Pappila	Pappila	Lampis prästegård	Pappila	talo	1	1	1	Hk	Hk	Hk	IsojK 1788 / PitäjK 1750	IsojK 1788	Muu
Pappila	Mylykselä	Mylykselä	Pappila	torppa			1			Hk			TilusK 1928
Pappila	Rajasilta	Rajasilda	Pappila	torppa			1			Rk			X
Pappila	Rantala	Randala	Pappila	torppa			1			Hk			LohkK 1924
Perinkää	Perinkää	Peringe	Perinkää	talo	2	3	2	Hk	Rk	Hk	IsojK 1815	IsojK 1815	IsojK 1815
Perinkää	Ilomäki	- / Ilomäki	Perinkää	rakuunatorppa/torppa		1	1			Pkl	Hk	IsojK 1815, SenK 1885	IsojK 1815, SenK 1885
Perinkää	Kaivola	Erich Sigfreds > Kajvola	Perinkää	torppa/tila		1	1		Hk, Rk, SAY	Hk		IsojK 1815, SenK 1885	IsojK 1815, SenK 1885
Perinkää	Mikkola	Mickola	Perinkää	tila			1			Hk			IsojK 1815, SenK 1855
Perinkää	Korkeemäki	Korkeemäki	Perinkää	torppa			1			Hk			SenK 1885
Perinkää	Vanhatalo	Wanhatalo	Perinkää	torppa			1			Hk			X
Pienistö	Tuokalainen	Tuokalainen	Pienistö	talo	1	2	1	Hk	Hk	Hk	IsojK 1786 / PitäjK 1750	IsojK 1786	IsojK 1796
Pienistö	Täkäläinen	Täkäläinen	Pienistö	talo	1	2	1	Hk	Hk	Hk	IsojK 1796 / PitäjK 1750	IsojK 1796	IsojK 1796
Pienistö	Pienistön st	-	Pienistö	sotilastorppa			1			Pkl		X	
Pienistö	Takala	Jöran Josefsson > Takala	Pienistö	torppa			1		Hk, Rk, SAY	Hk		IsojK 1796, HalkK 1950	IsojK 1796, HalkK 1950 / KalmbK
Pienistö	Harjula	Harjula	Pienistö	torppa			1			Hk			PitäjK 1942
Pienistö	Hermehuhta	Hermehuhta / Heikkilä	Pienistö	torppa			1			Hk			LohkK 1921 / KalmbK
Pienistö	Kannisto	Kannisto	Pienistö	torppa			1			Hk			LohkK 1925 / KalmbK
Pienistö	Papinsilta	Papinsilla	Pienistö	torppa			1			Hk			LohkK 1921 / KalmbK
Pienistö	Vanhamaja	Wanhamaja	Pienistö	torppa			1			Hk			IsojK 1796 / KalmbK
Porkkala	Porkkala	Pärckala	Porkkala	talo	1	1	1	Muu	Hk	Hk	IsojK 1817, GeomK 1735	IsojK 1817	IsojK 1817 / KalmbK
Porkkala	Karhula	Karhula	Karhula	talo	1	2	1	Hk	Hk	Hk	IsojK 1817 / PitäjK 1750	IsojK 1817	IsojK 1817 / KalmbK
Porkkala	Koivukylä (Isokivi)	Koivukylä	Koivukylä	talo	2	4	3	Hk	Hk	Hk	IsojK 1817 / PitäjK 1750	IsojK 1817	IsojK 1817 / KalmbK
Porkkala	Lehmäkoski	Lehmäkoski	Lehmäkoski	talo	1	2	2	Hk	Hk	Hk	IsojK 1817 / PitäjK 1750	IsojK 1817	PitäjK 1942 / KalmbK
Porkkala	Parikkala	Parickala	Parikkala	talo	2	4	4	Hk	Hk	Hk	IsojK 1817, MJR / PitäjK 1750	IsojK 1817	IsojK 1817 / KalmbK
Porkkala	Sankola	Sangola	Sankola	talo	2	4	4	Hk	Hk	Hk	IsojK 1817 / PitäjK 1750	IsojK 1817	IsojK 1817, HalkK 1901 & 1908 / KalmbK
Porkkala	Vaakoja	Wakoja	Vaakoja	talo	1	1	1	Hk	Hk	Hk	IsojK 1817 / PitäjK 1750	IsojK 1817	IsojK 1817 / KalmbK
Porkkala	Koivukylän st	-	Koivukylä	sotilastorppa			1			Pkl		IsojK 1817	
Porkkala	Parikkalan st	-	Parikkala	sotilastorppa			1			Pkl		IsojK 1817 / KuninkK	
Porkkala	Sankolan st	-	Sankola	sotilastorppa			1			Pkl		X	
Porkkala	Babylon (Katinsilta)	Babylon / Babel / Katinsilda	Porkkala	torppa			1		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817 / KalmbK
Porkkala	Haka	Haka / Hakala	Koivukylä/Porkkala	torppa	2	2			Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817 / KalmbK
Porkkala	Kauranen	Kaurais	Koivukylä	torppa			1		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817 / KalmbK

LIITE 2: TAULUKKO LAMMIN PITÄJÄN ASUMUKSISTA VUOSINA 1694, 1773 JA 1855

Tarkastelualue	Asuman nimi	Alkuperäinen nimi	Kylä	Aumatyyppi	Asumusten määrä			Asumuslähde			Paikannuslähde		
					1694	1773	1855	1694	1773	1855	1694	1773	1855
Porkkala	Kettula	Kätö	Koivukylä	torppa	2	1		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817 / KalmbK	
Porkkala	Korpela	Korpela / Korventako	Koivukylä	torppa	1	1		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817 / KalmbK	
Porkkala	Koskue	Kurjenaho / Koskue	Sankola	torppa	1	1		Rk	Hk, Rk		IsojK 1817	IsojK 1786: IsojK 1817, LohkK 1901	
Porkkala	Mäkelä & Skratari	Pirtiniemi / Mäkelä / Skratari	Parikkala	torppa	2	2		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817 / KalmbK	
Porkkala	Papinkivi	Papinkivi	Parikkala	torppa	2	1		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817, VuokK 1921 / KalmbK	
Porkkala	Pirtiniemi	Pirtiniemi / Kiviniemi / Sissi	Parikkala	torppa	2	1		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817	
Porkkala	Rahkia	Rahkia	Koivukylä	torppa	1			Hk, Rk			IsojK 1817 / KuninkK		
Porkkala	Saukko	Saukko	Sankola	torppa	1			Hk, Rk			IsojK 1817 / KuninkK		
Porkkala	Savisilta	Savisilta	Porkkala	torppa	1	1		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817, VuokK 1921 / KalmbK	
Porkkala	Selkälä	Sälkälä	Sankola	torppa	2	1		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817 / KalmbK	
Porkkala	Seppälä	Säppälä / Smed	Porkkala	torppa	1	1		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817, VuokK 1921 / KalmbK	
Porkkala	Susila	Susila	Sankola	torppa	1			Hk, Rk			IsojK 1817 / KuninkK		
Porkkala	Vehnmäki	Wehnmäki	Sankola	torppa	1	1		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817 / KalmbK	
Porkkala	Vierula	Wieru / Häfvojoja	Porkkala	torppa	2	2		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1817 / KuninkK	IsojK 1817 / KalmbK	
Porkkala	Ahola	Ahola	Koivukylä/Parikkala	torppa		1			Hk, Rk			VuokK 1921	
Porkkala	Heikkilä	Heikkilä / Takalaucka	Sankola	torppa		1			Hk, Rk			IsojK 1817 / KalmbK	
Porkkala	Jurva	Jurva	Koivukylä	torppa		1			Hk, Rk			IsojK 1817 / KalmbK	
Porkkala	Kanala	Kanala	Parikkala	torppa		1			Hk, Rk			IsojK 1817 / KalmbK	
Porkkala	Karhusilta	Karhusilla	Parikkala	torppa		1			Hk, Rk			IsojK 1817 / KalmbK	
Porkkala	Kivisoja (Kivistö)	Kivisoja / Kivistö	Parikkala	torppa		1			Hk, Rk			VuokK 1921	
Porkkala	Talvitie	Talvitie	Parikkala	torppa		1			Hk, Rk			VuokK 1921 / KalmbK	
Riikonen	Riikonen	Rickois	Riikonen	talo	1	3	4	Hk, Mk	Hk		IsojK 1787	IsojK 1787	IsojK 1787 / SenK 1885
Riikonen	Näsäkkä	Mats Thomas > Näseke	Riikonen	torppa/tila		1	1		Hk, Rk, SAY	Hk		IsojK 1787	IsojK 1787 / SenK 1885
Riikonen	Riikosten rt	-	Riikonen	rakuunatorppa		1			Pkl			IsojK 1787	
Riikonen	Alho	Alhois	Riikonen	torppa			1			Hk			UusjK 1927 / SenK 1885
Riikonen	Rajala	Rajala	Riikonen	torppa			1			Hk			HalkK 1883
Riikonen	Saarholma	Sarholm	Riikonen	torppa			1			Hk			VuokK 1925 / SenK 1885
Riikonen	Ylhäinen	Ylhäin	Riikonen	torppa			1			Hk			VuokK 1925 / SenK 1885
Rippola	Rippola	Rippola	Rippola	talo	1	2	2	Hk	Hk	Hk	IsojK 1787 / Pitäjk 1750	IsojK 1787	IsojK 1787 / KalmbK
Ronni	Ronni	Rännis	Ronni	talo	3	3	3	Hk	Hk	Hk, Rk	IsojK 1785 / GeomK 1695	IsojK 1785	IsojK 1785, HalkK 1844
Ronni	Ronni II	Rännis	Ronni	talo	2	5	3	Hk	Hk	Hk, Rk	IsojK 1785 / GeomK 1695	IsojK 1785	IsojK 1785
Ronni	Ronnin rt	-	Ronni	rakuunatorppa		3			Pkl			X	
Ronni	Kauppi	Kauppi	Ronni	talo			1			Hk, Rk			Pitäjk 1937 / KalmbK
Ronni	Kettula	Kettula / Jokela / Hannula	Ronni	tila			1			Hk			Pitäjk 1937 / KalmbK
Ronni	Linnoinen	Linnois / Eskola	Ronni	tila			1			Hk			Pitäjk 1937 / KalmbK
Ronni	Hopeila	Hopeela / Hopeila	Ronni	torppa			1			Hk			X
Ronni	Juoska	Juoska / Mäkelä	Ronni	torppa			1			Hk			X
Ronni	Kalliola	Kalliola	Ronni	torppa			1			Hk			X
Ronni	Lepistö	Lepistö	Ronni	torppa			1			Hk			X
Ronni	Mylly	Mylly	Ronni	torppa			1			Hk			LohkK 1933 / KalmbK
Ronni	Santasilta	Sandasilla / Anttila	Ronni	torppa			1			Hk			X
Ronni	Suopelto	Suopelto	Ronni	torppa			1			Hk			X
Syrjäntaka	Syrjäntaka	Syrientacka	Syrjäntaka	talo	6	10	9	Hk, Mk	Hk	Hk	GeomK 1711	IsojK 1802	IsojK 1802
Syrjäntaka	Soila	Soila	Syrjäntaka	talo	1	1	1	Hk	Hk	Hk	GeomK 1711	IsojK 1802	IsojK 1802 / KalmbK
Syrjäntaka	Syrjäntaan st	Sotamiestenmaa	Syrjäntaka	sotilatorppa		2			Pkl			IsojK 1802	
Syrjäntaka	Haltia	Sepäntalo / Haltia	Syrjäntaka	tila			1			Hk, Rk			Pitäjk 1937 / KalmbK
Syrjäntaka	Ahteenpäälystä	Ahteenpäälystä	Syrjäntaka	torppa			1			Hk			X
Syrjäntaka	Kaivola	Kaivola	Syrjäntaka	torppa			1			Hk			X
Syrjäntaka	Kyläkallio	Kylänkallio	Syrjäntaka	torppa			1			Hk			X
Syrjäntaka	Lähdekallio	Lehdeskallio / Lähdekallio	Syrjäntaka	torppa			1			Hk			Pitäjk 1937 / KalmbK
Takaperä	Takaperä	Takaperä	Takaperä	talo	3	3	1	Hk, Mk	Hk	Hk, Rk	IsojK 1786 / Pitäjk 1750	IsojK 1786 / KuninkK	IsojK 1786 / KalmbK
Takaperä	Takaperän st	-	Takaperä	sotilatorppa		1			Pkl			IsojK 1786	
Takaperä	Kerttula	Gerttula / Sorsala	Takaperä	talo			1			Hk, Rk			Pitäjk 1942 / KalmbK
Takaperä	Majjala	Majjala	Takaperä	talo			2			Hk, Rk			HalkK 1857
Tirmula	Tirmula	Tirmola	Tirmula	talo	4	7	3	Hk	Hk	Hk	TilusK 1790	TilusK 1790	IsojK 1845, UusjK 1917
Tirmula	Krouvi	Krogmans	Tirmula	torppa			1			Hk		TilusK 1790	
Tirmula	Jaakkola	Jaakkola	Tirmula	tila			1			Hk, Rk			UusjK 1917
Tommala	Tommala	Tämmäla	Tommala	talo	5	6	4	Hk	Hk	Hk	IsojK 1786 / Pitäjk 1750	IsojK 1786 / KuninkK	IsojK 1786, UusjK 1938

LIITE 2: TAULUKKO LAMMIN PITÄJÄN ASUMUKSISTA VUOSINA 1694, 1773 JA 1855

Tarkastelualue	Asuman nimi	Alkuperäinen nimi	Kylä	Asumatyyppi	Asumusten määrä			Asumuslähde			Paikannuslähde		
					1694	1773	1855	1694	1773	1855	1694	1773	1855
Tommala	Tommalan st	-	Tommala	sotilastorppa	1			Pkl			X		
Tommala	Mattila	Mattila	Tommala	talo			1		Hk, Rk				IsojK 1786, UusjK 1938
Tommala	Nuutila (Mäkelä)	Knuutila	Tommala	tila			1		Hk, Rk				IsojK 1786, UusjK 1938
Vanhakartano	Vanhakartano	Gammelgård	Vanhakartano	talo	8	11	1	Hk	Hk, muu	Rk	IsojK 1796 / PitäjK 1750	IsojK 1796 / KuninkK	IsojK 1796
Vanhakartano	Kaukola	Kaukoila	Vanhakartano	talo	2	4	4	Hk	Hk	Hk	IsojK 1796 / PitäjK 1750	IsojK 1796 / KuninkK	IsojK 1796
Vanhakartano	Inkilä & Paavola	Ingilä / Paavola	Vanhakartano	talo		3	4		Hk	Hk			IsojK 1796
Vanhakartano	Laurila	Laurila	Vanhakartano	tila		1	1		Hk	Hk		IsojK 1796 / KuninkK	IsojK 1796 / KalmbK, TaloudK 1920
Vanhakartano	Laurila II	Laurila	Vanhakartano	tila		1			Hk			IsojK 1796 / KuninkK	
Vanhakartano	Haavisto	Hawisto / Kivistö	Vanhakartano	torppa	1	1		Hk, Rk	Hk		IsojK 1786, IsojK 1796 / KuninkK	IsojK 1796	
Vanhakartano	Haarala	Harala / Heikkilä	Vanhakartano	torppa	2	2		Hk, Rk	Hk		IsojK 1796 / KuninkK	IsojK 1796, VuokK 1921	
Vanhakartano	Ilola	- / Ilola	Vanhakartano	sotilastorppa/torppa	2	1		Pkl	Hk		IsojK 1796	PitäjK 1937 / KalmbK	
Vanhakartano	Kirhuhti	Kirhuhti / Koukula	Vanhakartano	torppa	1	1		Hk, Rk	Hk		IsojK 1796	IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Kiviniitty (Ali-Paavola)	Kivinitu	Vanhakartano	torppa	1	2		Hk, Rk	Hk		IsojK 1796	IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Lavinto	Lavindo/Koiransuoli	Vanhakartano	torppa	1	1		Hk, Rk			IsojK 1796	IsojK 1796 / KalmbK	
Vanhakartano	Mansikka	Mansicka / Mansickaniemi	Vanhakartano	torppa	2	2		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1796 / KuninkK	IsojK 1796	
Vanhakartano	Marttila	Marttila	Vanhakartano	sotilastorppa/torppa	1	1		Pkl	Hk, Rk		IsojK 1796	VuokK 1922	
Vanhakartano	Mylymäki (Piekkola)	Mylymäki I. Piekola i Kostila	Vanhakartano	torppa	1	1		Hk, Rk	Hk		IsojK 1796	IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Pippanen	Pippas / Pippain / Seppälä	Vanhakartano	torppa	1	1		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1796	IsojK 1796	
Vanhakartano	Selinummi	Sällinummi	Vanhakartano	torppa	1	1		Hk, Rk	Hk		IsojK 1796	IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Vironvainio	Wirola, Mäkelä, Omena, Ilola, Takala	Vanhakartano	torppa	5	2		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1796	IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Nisula	Nisula	Vanhakartano	talo		2			Hk, Rk			IsojK 1796	
Vanhakartano	Terra Nova (Kivismäki)	Terra Nova / Kivismäki	Vanhakartano	talo	1				Rk			PitäjK 1937	
Vanhakartano	Arola	Arola	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Haapala	Haapala / Haapalahti	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			VuokK 1922	
Vanhakartano	Helisevä	Helisevä i Stor Evois	Vanhakartano	torppa	2				Hk, Rk			VuokK 1921	
Vanhakartano	Huhtamäki	Huhtamäki	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			PitäjK 1942	
Vanhakartano	Kaitala	Kaitalain / Kolola	Vanhakartano	torppa	2				Hk, Rk			IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Kantola	Kandola	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Kannisto	Kannisto / Tomu	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Kivistö	Kiwistö	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			VuokK 1921	
Vanhakartano	Kotasaari	Kotasaari / Kätala	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Kähköromäki	Kähköromäki / Kähkörö / Penttilä	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			VuokK 1922	
Vanhakartano	Lähdesmäki (Saari)	Lehtimäki / Lähdesmäki	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			VuokK 1921	
Vanhakartano	Leipälä	Leipälä	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			VuokK 1922	
Vanhakartano	Lintumäki	Lindumäki / Lintula	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			VuokK 1922	
Vanhakartano	Lähdekallio	Lähdenkallio / Latko	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			PitäjK 1942	
Vanhakartano	Mylymäki II	Mylymäki i Kuricka	Vanhakartano	torppa	1				Rk			IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Nokkala	Nokkala	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Nättilä	Nettilä / Nättilä	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			VuokK 1922	
Vanhakartano	Omena	Omena / Omenamäki / Kästilä	Vanhakartano	torppa	1				Hk			VuokK 1922 / KalmbK	
Vanhakartano	Peltola	Peldola	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			VuokK 1922	
Vanhakartano	Pinnola	Pinnola	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Pitkälä	Pitkälä / Ahola	Vanhakartano	torppa	2				Hk, Rk			IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Pokero	Pokero	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			IsojK 1796, VuokK 1922	
Vanhakartano	Rajamäki	Rajamäki i Yläne	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			PitäjK 1942, PerusK 1965	
Vanhakartano	Rantala	Randala i Kostila	Vanhakartano	torppa	1				Rk			VuokK 1922 / KalmbK	
Vanhakartano	Silta	Sildamo / Sildais	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			PitäjK 1942	
Vanhakartano	Tupamäki	Tupalanmäki / Mustamättä	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			VuokK 1922	
Vanhakartano	Vartiovuori	Wartiovuori	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			X	
Vanhakartano	Vitie	Wetiö/Witie	Vanhakartano	torppa	1				Hk, Rk			PitäjK 1942	
Vestola	Vestola	Wästölä	Vestola	talo	1	2		Hk	Hk		IsojK 1796	IsojK 1796	IsojK 1796
Vestola	Vestolan st	-	Vestola	sotilastorppa	1			Pkl				IsojK 1796	
Vestola	Mäkelä	Mäkelä	Vestola	torppa			1		Hk			X	
Vähä-Evo	Vähä-Evo	Lill Efwois	Vähä-Evo	talo	4	5	4	Hk	Hk	Hk	IsojK 1787	IsojK 1787	IsojK 1787
Vähä-Evo	Myly	Mölnare / Qvarn	Vähä-Evo	torppa	1	1		Hk, Rk	Hk, Rk		IsojK 1787	IsojK 1787 / KalmbK	
Vähä-Evo	Vähä-Evon st	-	Vähä-Evo	sotilastorppa	2			Pkl			X		
Vähä-Evo	Anttila	Anttila	Vähä-Evo	torppa	1				Hk			X	
Vähä-Evo	Haapalahti	Haapalahti	Vähä-Evo	torppa	1				Hk			LohkK 1910, TieK 1863 / KalmbK	

LIITE 2: TAULUKKO LAMMIN PITÄJÄN ASUMUKSISTA VUOSINA 1694, 1773 JA 1855

Tarkastelualue	Asuman nimi	Alkuperäinen nimi	Kylä	Asumatyyppi	Asumusten määrä			Asumuslähde			Paikannuslähde		
					1694	1773	1855	1694	1773	1855	1694	1773	1855
Vähä-Evo	Kalliola (Lähdemäki)	Kalliola	Vähä-Evo	torppa			1			Hk			LohkK 1919 / KalmbK
Vähä-Evo	Kangas	Kangas	Vähä-Evo	torppa			1			Hk			LohkK 1910, TieK 1863 / KalmbK
Vähä-Evo	Mylly II	Mylly	Vähä-Evo	torppa			1			Hk, Rk			X
Vähä-Evo	Piilola	Piilola	Vähä-Evo	torppa			1			Hk			LohkK 1910 / KalmbK
Vähä-Evo	Ruokojärvi	Ruokojärvi	Vähä-Evo	torppa			1			Hk			LohkoK 1919 / KalmbK
Vähä-Evo	Saunalammi	Saunalammi	Vähä-Evo	torppa			1			Hk			LohkK 1910
Vähä-Evo	Suontausta	Suontausta	Vähä-Evo	torppa			1			Hk			X
Vähä-Evo	Suuriniemi	Suuriniemi	Vähä-Evo	torppa			1			Hk			X
Yläne	Yläne	Yläne	Yläne	talo	4	6	7	Hk	Hk	Hk	IsojK 1798 / GeomK 1708	IsojK 1798 / KuninkK	IsojK 1798
Yläne	Yläneen st	-	Yläne	sotilastorppa		1			Pkl			IsojK 1798 / KuninkK	
Yläne	Hosiokangas (Hoikko)	Hosiokangas	Yläne	tila			1			Hk			PitäjK 1942
Yläne	Hosiokangas (Kuivala)	Hosiokangas	Yläne	tila			1			Hk			PitäjK 1942
Yläne	Jokihaara	Jokeenhaara / Juutila	Yläne	tila			1			Hk, Rk			IsojK 1798 / KalmbK
Yläne	Juutila (Rauhala)	Juutila	Yläne	tila			1			Hk, Rk			PitäjK 1937 / KalmbK
Yläne	Maasilta	Maasilta / Sipilä	Yläne	tila			1			Hk, Rk			PitäjK 1942 / KalmbK
Yläne	Värränkivi	Värränkivi / Diirikkala	Yläne	tila			1			Hk			IsojK 1798 / KalmbK
Yläne	Hakamusta	Hakamusta	Yläne	torppa			1			Hk			X
Yläne	Harjula	Harjula / Harju	Yläne	torppa			1			Hk, Rk			VuokK 1921
Yläne	Rasiniitty (Rasila)	Rasiniitty	Yläne	torppa			1			Hk, Rk			PitäjK 1942
Yläne	Saarikko (Jokela)	Saarikko	Yläne	torppa			1			Rk			PitäjK 1942
Yläne	Salimäki	Salimäki / Sälimäki	Yläne	torppa			2			Hk			PitäjK 1937
Yläne	Sikosaari (Mäkelä)	Sikosaari / Mäkelä	Yläne	torppa			1			Rk			LohkK 1928
Yläne	Vipsjärvi	Wipsjärvi	Yläne	torppa			1			Hk, Rk			X

LIITE 3: REKONSTRUKTIO LAMMIN PITÄJÄN ASUTUKSESTA VUONNA 1694

Liittyy tutkimukseen Lammin pitäjän asutuskehityksen rekonstruointi ryhmäkylästä hajakyliin 1694–1855 : Väestoluettelotietojen hyödyntäminen uuden ajan asumusten paikantamisessa

© Juha Riihiranta 2017

ETRS-TM35FIN

LIITE 4: REKONSTRUKTIO LAMMIN PITÄJÄN ASUTUKSESTA VUONNA 1773

Liittyi tutkimukseen Lammin pitäjän asutuskehityksen rekonstruointi ryhmäkiylliä hajakiylli 1694–1855 : Väestoluettelotietojen hyödyntäminen uuden ajan asumusten paikantamisessa

© Juha Riihiranta 2017

ETRS-TM35FIN

